biblioteca rao
ANNE GARRELS
Ţara lui Putin:
O călătorie în Rusia reală

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României GARRELS, ANNE

Ţara lui Putin: O călătorie în Rusia reală / Anne Garrels; trad. de Liliana Pelici prin Lingua Connexion.

— Bucureşti: RAO Distribuţie, 2017 ISBN 978 – 606 – 8905 – 87 – 7

I. Pelici, Liliana (trad.)

94

RAO Distribuţie

Str. Bârgăului nr. 9 – 11, Bucureşti, România www.raobooks.com www.rao.ro

Anne Garrels PUŢIN COUNTRY:

A Journey into the Real Russia Copyright © 2016 by Anne Garrels Publicat prin înţelegere cu Farrar, Straus and Giroux, LLC, New York. Toate drepturile rezervate.

Traducere din limba engleză Liliana Pelici prin Lingua Connexion

© Editura RAO, 2016 Pentru versiunea în limba română

2017

ISBN 978 – 606 – 8905 – 87 – 7

Pentru Vânt, cu dragoste, ca întotdeauna

CUPRINS

I. Haos 9

II. Stabilitate 19

III. Identitate 34

IV. Şoferul de taxi 47

V. Viaţa comunităţii gay 59
VI. Familia rusească 66
VII. Părinţi încăpăţânaţi 80
VIII. Medicii 94
IX. Dependenţii de droguri 105
X. Şcolile şi cazărmile 116
XI. Credincioşii 134
XII. Comunitatea musulmană 150
XIII. Activiştii pentru drepturile omului 165
XIV. Expertul în medicină legală 181
XV. Libertatea de exprimare 196
XVI. Coşmarul nuclear 213
XVII. Peisaje schimbătoare 230
XVIII. Limitele 246
Mulţumiri 251

CAPITOLUL I

Haos într-o dimineaţă din miezul iernii anului 2013, locuitorii oraşului rusesc Celeabinsk au fost orbiţi de o dâră albă de pe cer. Aceasta a luminat zorii târzii şi a desenat un arc de-a lungul orizontului, lăsând fum în urma ei. Elevii de la Liceul Nr. 31 şi-au lipit nasurile de ferestrele claselor lor pentru a vedea „lumina ireală”. După câteva minute, a urmat o explozie uriaşă. Ferestrele solide doar au vibrat, dar geamurile şi ecranele televizoarelor s-au spart şi cioburile au zburat prin tot oraşul. Alarmele maşinilor au fost declanşate şi o parte din acoperişul unei fabrici de prelucrare a zincului s-a prăbuşit. În jur de 1 200 de oameni au fost răniţi de ploaia de moloz. Uimitor, nimeni nu a fost ucis.

Imagini impresionante, înregistrate de camerele video montate pe tablourile de bord ale maşinilor, au inundat imediat internetul. Aceste camere video sunt folosite în mod obişnuit pentru a înregistra accidentele de

trafic frecvente în regiune şi pentru a susţine validitatea cererilor de asigurare. Ceea ce au înregistrat atunci a fost un meteorit cu diametrul de 18 m apropiindu-se de Pământ. A intrat în atmosferă, fără să fie detectat, cu o viteză aproximativă de 67.000 km pe oră, adică 19 km pe secundă. A început să se dezintegreze la 45 km deasupra regiunii Celeabinsk, explodând cu energia a aproximativ 500 de kilotone de TNT, de 30 de ori mai mare decât puterea bombei de la Hiroshima. La intensitatea maximă, mingea de foc a strălucit de 30 de ori mai puternic decât Soarele. Oamenii de ştiinţă spun că a fost cel mai mare meteorit care a ajuns pe planeta noastră din 1908, când alt meteorit s-a prăbuşit în râul Tunguska din Siberia.

A plouat cu fragmente peste toată regiunea rurală, cea mai mare bucată făcând o gaură circulară uriaşă în gheaţa groasă a lacului Cebarkul, aflat la câteva ore de mers cu maşina din capitala regională. Nu s-a auzit niciun bum acolo, s-a văzut doar o lumină ca de fulger. Credincioşii din biserica ortodoxă din apropiere au continuat să asculte slujba. Oamenii care pescuiau la copcă şi moţăiau pe lacul îngheţat au fost treziţi brusc din reveria lor, dar orice a aterizat acolo a dispărut repede în adâncul apei, lăsând în urmă doar o gaură largă.

După opt luni, scafandrii au găsit o rocă spaţială grea de o jumătate de tonă. Aceasta s-a rupt în trei bucăţi când a fost ridicată. Cea mai mare bucată stă acum inofensivă sub un dom de plexiglas în muzeul regional. În comparaţie cu rocile colorate indigene din Urali, cum ar fi malahitul verde strălucitor şi caroitul de un violet intens, restul de meteorit este un bulgăre întunecat cu adâncituri sculptate în locurile în care materia lui s-a topit şi s-a fărâmiţat în timpul extraordinarei lui călătorii.

Superstiţioşii şi religioşii au încercat să găsească

sensul acestui eveniment rar. Cârcotaşii au sugerat că guvernatorul numit de preşedintele Vladimir Putin, care era de mult timp ţinta acuzaţiilor de corupţie, a primit un avertisment pentru păcatele lui. Dar toţi au înţeles că Celeabinsk, o regiune industrială nisipoasă aflată la aproximativ 1 600 km la est de Moscova, era din nou pe hartă, deşi, de data asta, problemele nu erau cauzate de om. Cunoscută ca una dintre cele mai poluate zone ale planetei, în urma unui accident nuclear ţinut cândva secret şi sufocată de nori de deşeuri industriale, zona a suferit din cauza multor mârşăvii. Dar locuitorii au privit acest eveniment natural cu un fel de mândrie şi evlavie. Comerţul cu presupusa „rocă spaţială" a înflorit pentru scurt timp. O fabrică locală de ciocolată a creat un sortiment de lux numit „Meteor".

Celeabinskul a intrat în radarul meu din 1993, la doi ani după destrămarea Uniunii Sovietice, când o Rusie nouă şi independentă se lupta pentru propria supravieţuire. Am călătorit în multe rânduri în Uniunea Sovietică şi în noua Rusie ca jurnalist, iar pe atunci eram corespondentul *Radioului Public Naţional* american la Moscova. Cum vă poate spune orice rus, Moscova nu este Rusia, iar în anii '90 era clar că oraşul cel mai bogat şi cel mai puternic al ţării era cu mult înaintea celorlalte. Acum Moscova nu este doar capitala şi sediul guvernului. Este centrul financiar, comercial, cultural şi de divertisment al ţării – ca Washington, New York, Chicago şi Los Angeles la un loc. Dar majoritatea cetăţenilor ruşi, inclusiv membrii numeroaselor şi diverselor grupuri etnice, trăiesc în alte părţi, împrăştiaţi pe un teren vast, toţi admiră şi invidiază în acelaşi timp megalopolisul Moscova. Am hotărât că era nevoie să găsesc un loc departe de şoseaua de centură a capitalei, din care să-i pot urmări pe aceşti cetăţeni ai noii

Rusii, în timp ce îşi găsesc drumul în viaţă printre ruinele rămase în urma cutremurelor politice, etnice, sociale şi economice.

Hotărâtă să mă concentrez pe o zonă provincială, am luat în considerare un număr de oraşe şi regiuni şi, în cele din urmă, am lăsat decizia în voia sorţii. Fiindcă nu aveam o săgeată, am aruncat un creion ascuţit spre harta uriaşă a Rusiei din biroul meu. A aterizat aproape de centru, făcând o ruptură mică într-o regiune care, la fel ca o mare parte a ţării, a fost mult timp închisă pentru străini, dar s-a deschis recent pentru lumea întreagă. Datorită legământului meu tăcut de a merge oriunde ateriza vârful creionului, relaţia mea cu oraşul Celeabinsk şi regiunea lui înconjurătoare, care poartă acelaşi nume, a fost pecetluită. De atunci, am mers acolo în mod regulat. A devenit a doua mea casă.

De mărimea Austriei şi cu o populaţie de doar trei milioane de locuitori, regiunea Celeabinsk este situată la marginea sudică a munţilor Urali. Cuvântul „munţi” este un termen un pic impropriu în cazul acesta. Erodaţi de veacuri, acum sunt puţin mai mari decât nişte dealuri, despărţind partea vestică, „europeană”, a Rusiei de Siberia. Aflaţi la mijlocul distanţei dintre Moscova şi Pacific, oamenii de aici sunt mândri că trăiesc în „coloana vertebrală a Rusiei”, cum o numesc ei, un loc bogat în minerale, cărbuni, păduri, câmpuri şi lacuri. Ei cred că au sprijinit ţara atât pe timp de război, cât şi pe timp de pace. Dar costul a fost exorbitant, iar regiunea încă nu şi-a revenit de pe urma distrugerilor suferite de-a lungul istoriei.

Această istorie continuă. Când mii de moscoviţi din clasa de mijloc au umplut străzile în 2010 şi 2012 pentru a protesta împotriva fraudării alegerilor, a corupţiei şi a

încălcării legilor, restul ţării a tăcut. Corporaţiile internaţionale de presă cu sedii în Moscova au scris mult despre protestele din capitală, dar au ignorat centrul ţării, în acele zile, dacă aţi fi urmărit mass-media occidentală, aţi fi crezut că ţara era în pragul unei revoluţii.

Ignoranţa străinilor mi-a întărit hotărârea de a continua să relatez evenimentele din regiunea Celeabinsk. La fel ca majoritatea Rusiei, este teritoriul lui Putin şi, în timp ce am scris această carte, situaţia a devenit şi mai evidentă. Motivele sunt multe şi neclare.

Cei mai mulţi oameni îşi amintesc cu tristeţe „anarhia" din anii '90, cum o numesc ei, când nerespectarea legilor şi standardele scăzute de viaţă au urmat prăbuşirii URSS. îşi doresc stabilitate şi mândrie naţională, şi cred că preşedintele Putin le-a oferit aceste lucruri. Visează la o ţară care să merite iubirea şi admiraţia lor. Mulţi au resentimente faţă de Occident, pe care îl acuză de ipocrizie şi aroganţă. Este greu să găseşti pe cineva care vede o alternativă la statu-quo; o automulţumire amestecată cu pică este mai comună. Opoziţia este divizată, slabă şi intimidată.

În 1993, când am ajuns prima dată aici, Celeabinsk era un loc deprimant, unde oamenii erau când plini de speranţă, când disperaţi şi temători, în timp ce schimbările veneau de la Moscova. Întreaga regiune a fost închisă pentru străini de la sfârşitul anilor '30 din cauza complexelor militare şi industriale „secrete". Aceşti giganţi deţinuţi şi controlaţi de stat, care angajau de multe ori zeci de mii de oameni, se numărau printre instituţiile ruseşti cele mai ameninţate de economia de piaţă în curs de dezvoltare. Dintr-odată, regiunea Celeabinsk era o parte a lumii. Rămase fără subvenţiile guvernamentale şi lipsindu-le structura şi ordinele de care aveau nevoie pentru a fi

„competitive”, fabricile din zonă aveau nevoie de retehnologizări şi investiţii majore. Din cauza haosului intern şi a lipsei de capital din ţară, aveau nevoie de investiţii occidentale, despre care nu ştiau nimic. „Profit” şi „faliment” au devenit noile cuvinte în vogă. Un vocabular nou şi un nou set de idei se răspândeau în toată ţara, iar regiunea Celeabinsk, la fel ca majoritatea Rusiei, nu era pregătită.

Am fost printre primii străini care au ajuns în oraş, iar funcţionarii din administraţia locală au fost jenaţi din cauza lipsei unei cazări „acceptabile”. Nu aveau niciunul dintre hotelurile Intourist, dărăpănate şi prea scumpe, care au servit vizitatorii străini în oraşele deschise ale ţării. Singurele hoteluri existente erau şi mai dărăpănate, cu apă şi căldură doar din când în când, aşa că autorităţile locale au insistat să stau într-o fostă casă de oaspeţi a Partidului Comunist. Era un pic mai bună, cu patul ei standard, îngust, de o persoană, cu tapetul dezlipit, perdelele roz de nailon şi mirosul deosebit de antiseptic combinat cu cel de ţigări sovietice, un miros care încă era impregnat pe atunci în toată ţara.

Noi restaurante şi cazinouri se deschideau în Moscova, dar nu şi în Celeabinsk. Câteva cluburi private au început să servească micul grup de oameni care avea bani. Aceste cluburi nu aveau firme. Trebuia să ştii unde erau. Clientela, formată în principal din bărbaţi cu cămăşi şi cravate negre, însoţiţi de iubitele lor care nu scoteau niciun cuvânt, arăta ca şi cum tocmai ar fi ieşit dintr-un film prost cu gangsteri. Aceşti cetăţeni erau cunoscuţi ca „mafia” – un cuvânt rapid adoptat pentru a descrie noile bande de infractori care au făcut bani din şantaje pentru protecţie în tot oraşul şi din spargerea magazinelor, a puţinelor afaceri private de-abia înfiinţate şi a fabricilor

rămase. Şeful departamentului poliţiei din oraş a recunoscut că oamenii lui erau prost înarmaţi, manipulaţi sau complici.

Pe cerul de deasupra Celeabinskului nu mai era fumul caustic despre care am fost avertizată, dar aerul proaspăt şi curat reprezenta un motiv de uşurare şi o ameninţare în acelaşi timp. Însemna că fabricile de oţel, chimicale şi armament de care depindeau toţi erau închise. Muncitorii nu erau plătiţi sau erau plătiţi în bunuri bizare, ca vaze de cristal sau ţevi industriale, pe care fabricile lor le-au primit la troc. Multe dintre cele mai mari fabrici, cu mii de muncitori, au oferit materiale prost făcute şi costisitoare armatei ruse, care a intrat în colaps total. Cei care controlau totul au furat tot ce puteau vinde, cel mai adesea în interes propriu.

Minerii, care trăiau în condiţii mizerabile chiar şi după standardele sovietice, ameninţau cu greve. Spitalele au rămas fără provizii de bază şi contau pe ajutorul sporadic venit din Occident. Alimentele erau în stoc limitat şi, sub fiecare scaun, pat sau canapea, oamenii depozitau ceea ce reuşeau să cultive, să conserve, să cerşească, să primească la troc sau să fure. PIB-ul naţional a scăzut cu 34% între 1991 şi 1995, o reducere mai mare decât au suferit Statele Unite în timpul Marii Depresiuni, iar declinul a lovit cel mai tare în oraşe precum Celeabinsk. Primarul se temea de şomajul galopant, de tulburările sociale şi de o criză a bugetului care ar fi putut lăsa oraşul întunecat şi rece. Cele mai mari temeri ale sale nu s-au adeverit, dar a fost cât pe ce. Chiar dacă temperaturile din timpul iernii se menţin în mod obişnuit sub – 17°C, iarna neobişnuit de caldă din 1993 a redus dramatic facturile la încălzire ale oraşului, oferind o uşurare de care avea multă nevoie. Fabricilor li s-a ordonat să-şi păstreze majoritatea

muncitorilor pe statele de plată, chiar dacă nu erau plătiţi în mod regulat.

La fel ca multe oraşe ruseşti, Celeabinsk a fost organizat în jurul fabricilor fondatoare care, în multe privinţe, erau nişte mini-oraşe autonome: aveau propriile complexe de apartamente dărăpănate, spitale, clinici şi creşe. Aceste spaţii erau în grija administraţiei locale care nu mai făcea faţă, aşa că guvernul le-a spus locuitorilor că puteau să-şi privatizeze locuinţele. Cei destul de norocoşi să aibă un apartament de stat au devenit brusc proprietari, deşi ce însemna asta atunci a fost neclar pentru majoritatea, cu excepţia celor cu înclinaţii infracţionale. Din cauza absenţei creditelor şi a ipotecilor, nu exista o adevărată piaţă imobiliară – cu excepţia celei controlate de cei care făceau o grămadă de bani. Gangsterii îi jefuiau pe bătrâni, înşelându-i sau omorându-i pentru apartamentele lor cu o cameră, între timp, statul nu a mai oferit apartamente celor care aşteptau la coadă pentru ele. Tinerii, care de multe ori locuiau cu câteva generaţii din familiile lor în apartamente mici, erau blocaţi.

Pentru o minoritate, sfârşitul anilor ’80 şi anii ’90 au fost o perioadă impetuoasă de revelaţii şi schimbări pozitive. Noua eră a oferit şansa de a face bani şi de a îndrepta greşeli vechi şi noi. Dezbaterile cândva nocturne din bucătăriile înghesuite au devenit conversaţii libere. Prima întrebare era: „Ce-ai mai citit?” – dar adolescenţii s-au plictisit repede de memorialele despre trecutul stalinist violent şi au fost mai interesaţi de DVD-urile piratate care au inundat pieţele. La televizor, barierele au fost îndepărtate, iar telenovelele mexicane şi serialele britanice cu detectivi au ajuns să facă parte din programul obişnuit. Când programul *Vzglyad* (*Punctul de vedere*) era transmis în serile de vineri, străzile se goleau, în timp ce oamenii se

puneau la curent cu ultimul scandal politic. A existat şi un program satiric usturător, numit *Marionetele*, în care toată lumea era ridiculizată. În acei primi ani, era imposibil să-i împiedici pe oameni să vorbească, dar, pentru mulţi, noua libertate era la fel de traumatizantă pe cât era de minunată. Dispăreau toate lucrurile cunoscute pe care se bazaseră.

Chiar şi astăzi, puţini occidentali înţeleg cât de nepopulari deveniseră Boris Elţîn şi cercul lui de consilieri influenţaţi şi sprijiniţi de Occident, la momentul când preşedintele beţiv şi care de-abia se mai ţinea pe picioare a demisionat, în cele din urmă, la sfârşitul anului 1999. După o lună de miere cu Occidentul, când mulţi ruşi s-au îndrăgostit de America, atunci când lucrurile nu au mers aşa cum au sperat, aceştia au simţit toată amărăciunea şi furia unui iubit părăsit. În timp ce Occidentul şi echipa lui Elţîn au susţinut necesitatea campaniei de privatizare, pentru a pune bunurile ţării în mâinile poporului care putea lucra cu ele, majoritatea ruşilor n-au văzut altceva decât licitaţii închise şi misterioase, afaceri ascunse, înşelătorii, infracţiuni stradale şi ridicarea unui grup de oligarhi privilegiaţi şi extrem de bogaţi, mulţi dintre ei datorându-şi puterea economică fondurilor ascunse ale Partidului Comunist. Toţi muncitorii au primit câteva vouchere de privatizare, aşa-zisele acţiuni, în disperarea lor de a-şi hrăni familiile, mulţi şi-au vândut repede aceste acţiuni pe un preţ de nimic celor care aveau, în mod inexplicabil, acces la bani.

În timp ce banii s-au adunat în Moscova şi străzile ei s-au umplut de maşini străine, drumurile cu gropi ale Celeabinskului au rămas scutite de trafic, Zhiguli-urile şi Volgile ruginite fiind principalele mijloace de transport. Pieţele ilegale în aer liber au preluat rolul magazinelor de

stat. În aceste pieţe, localnicii, înghesuiţi din cauza frigului, vindeau ce puteau ca să câştige câteva ruble – îmbrăcăminte făcută în casă, importuri ieftine şi netaxate din China şi Turcia şi materiale de construcţii de provenienţă necunoscută. Din cauza inflaţiei vertiginoase, oamenii şi-au dus profiturile la una dintre zecile de case de schimb valutar care au apărut peste noapte şi le-au schimbat în dolari, pe care apoi i-au pus sub saltele. Toţi urmăreau rata zilnică a dolarului. Toţi au devenit speculatori experţi în valută, ca să-şi protejeze puţinul pe care-l aveau. Era o situaţie epuizantă şi demoralizatoare.

Pentru mulţi oameni din Celeabinsk şi din restul Rusiei, democraţia şi „reforma” au devenit sinonime cu foametea, cu infracţionalitatea şi cu deteriorarea rapidă a serviciilor sociale. Una dintre cele mai profitabile afaceri era instalarea uşilor de apartament din metal armat şi a încuietorilor triple pentru protecţia împotriva furturilor tot mai frecvente şi a violenţei. Dezamăgirea provocată de preferatul

Occidentului, preşedintele Boris Elţîn, i-a împins pe oamenii din Celeabinsk să-l respingă pe candidatul lui preferat pentru postul de guvernator în 1996. A fost ales un comunist din vechea gardă, dar, în ciuda declaraţiilor laudative că o nouă democraţie era instalată în locul celei vechi, cu sprijinul elogios al Washingtonului, Elţîn a ignorat rezultatele şi şi-a numit propriul guvernator. Pentru o vreme, a fost o situaţie foarte confuză cu doi guvernatori pe acelaşi loc. În cele din urmă, fostul membru al Partidului Comunist a triumfat.

În 1998, Rusia nu şi-a plătit împrumuturile externe, iar Celeabinskul, încă dependent de fabricile vechi şi cu prea mulţi angajaţi, a mai primit o lovitură grea.

„Cât mai putem suporta?” s-au întrebat oamenii când

şi-au pierdut iar slujbele şi economiile.

Fostele republici sovietice şi statele satelit din Europa de Est păreau să se bucure de noua lor independenţă şi de noile lor identităţi naţionale, prezentându-se adesea ca nişte victime care au suferit mult timp din cauza Moscovei. Doar ruşii păreau să fie condamnaţi pentru trecutul sovietic, chiar dacă mulţi alţii au fost complici. Rusia a privit cum Uniunea Europeană şi NATO au început să-i curteze pe foştii aliaţi. Occidentul părea să trateze Rusia ca pe un stat perdant, care putea fi ignorat sau prădat.

Când Boris Elţîn, care era tot mai incoerent, a demisionat pe neaşteptate, numindu-l pe Vladimir Putin, care era puţin cunoscut, drept succesorul lui, mulţi ruşi au răsuflat uşuraţi. Un fost ofiţer KGB, sănătos şi coerent, Puţin a exploatat rapid furia populară crescândă. Ştia ce făcuse psihicului rusesc un deceniu de răsturnări de situaţie, umiliri şi nostalgie pentru URSS. în sudul ţării, el i-a învins cu brutalitate pe rebelii ceceni, care până atunci au reuşit să lupte cu armata rusească pe picior de egalitate. Chemându-şi vechii prieteni din serviciile de securitate, a folosit poliţia pentru a-şi distruge rivalii. A împiedicat înregistrarea majorităţii partidelor de opoziţie şi a continuat jocul lui Elţîn, cândva trecut cu vederea de Statele Unite, de a crea partide de opoziţie maleabile şi false. A abolit alegerea guvernatorilor în favoarea numirilor de la Kremlin.

Cei mai mulţi ruşi nu s-au plâns. Dintr-odată, beneficiau de pe urma creşterii preţurilor petrolului, gazelor şi materiilor prime. Salariile erau plătite. Serviciile sociale s-au îmbunătăţit. Pensiile au crescut. Creditele şi ipotecile au fost, în sfârşit, disponibile, chiar dacă la rate exorbitante pentru majoritatea. Inflaţia vertiginoasă a fost

controlată. Puterea de cumpărare a consumatorului a crescut. Preţul pentru toate acestea – diminuarea libertăţii şi creşterea corupţiei – a fost unul pe care majoritatea părea dispusă să-l plătească. Publicul era sătul de revelaţiile glasnostului, care pentru mulţi a însemnat doar expunerea păcatelor trecutului ţării în văzul lumii. Aşa că a avut o atitudine pasivă atunci când Vladimir Putin a preluat controlul principalelor posturi de televiziune naţionale şi a ameninţat puţinele mass-media independente, care încă se luptau să-şi facă datoria de a informa publicul rus.

În această perioadă, am reuşit să vizitez Celeabinskul aproape în fiecare an, deşi, din cauza misiunilor în Irak şi în alte părţi, vizitele mele au fost scurte. În 2012, am plecat de la *Radioul Public Naţional* american şi am putut să petrec mai multe luni de zile acolo. A fost un moment oportun. Dominaţia stabilă a preşedintelui Putin părea să fi ajuns la apogeu, iar ţara se confrunta cu un nou set de probleme.

CAPITOLUL II

Stabilitate

Era anul 2012 – şi peste un deceniu de când preşedintele Putin venise la putere. Centrul Celeabinskului era de nerecunoscut, chiar dacă nimeni nu l-ar fi confundat cu Moscova, care era considerată drept cel mai scump oraş din lume. M-am plimbat prin oraş într-o dimineaţă superbă de toamnă, ultima dinainte de a începe ninsoarea. O stradă pietonală pietruită schimbase complet zona, cândva lipsită de culoare şi în paragină. Fostul primar, care instalase pietrele de pavaj, le-a şi produs, le-a vândut oraşului şi a făcut o grămadă de bani. În ciuda acestui conflict de interese şi a altora asemănătoare, acum trăieşte în lux. Dar reputaţia lui a fost umbrită de un

comportament şi mai neruşinat şi de mai multe investiţii. Economia rusească s-a dezvoltat înzecit sub conducerea lui Putin, ceea ce a dus la creşterea consumului şi la formarea clasei de mijloc. Veniturile reale au crescut. Sărăcia şi şomajul la nivel naţional au fost reduse la jumătate.

Centrul renovat al oraşului a devenit un loc popular de adunare. Pe strada pavată, faţadele prerevoluţionare rămase au fost restaurate, iar acum adăpostesc magazine elegante, restaurante şi baruri. Se spune că strada ar fi o copie după Arbat, o alee celebră din Moscova. Zeci de sculpturi fanteziste au apărut. Muzicieni din bronz stau încremeniţi cu instrumentele lor lângă puştani adevăraţi, în blugi de designer, care sorb bere şi cântă pentru nişte ruble care, în sfârşit, au o valoare. Tineri zvăpăiaţi şi familiile lor se îngrămădesc într-o trăsură de piatră, pozând pentru fotografii făcute cu omniprezentele telefoane inteligente produse în străinătate. O statuie a unui cerşetor stă locului, întinzând o şapcă. Trecătorii aruncă monede în ea pentru noroc. Mărunţişul e repede luat de nişte beţivi zdrenţăroşi. Ruşii superstiţioşi stau într-un cerc reprezentând zodiacul încorporat în trotuar. Aruncă o rublă peste umăr în timp ce-şi pun o dorinţă. Aceiaşi ruşi, devotaţi predicţiilor astrologice şi paranormalului, acum poartă cruci şi merg la biserici pentru a se ruga la sfântul preferat pentru protecţie.

Biserica Ortodoxă Rusă, tot mai conservatoare şi mai puternică, îşi recuperează proprietăţile confiscate cu mult timp în urmă şi, peste tot, sunt construite sau restaurate biserici. Contradicţia dintre naţionalismul defensiv şi apetitul pentru tot ce este occidental devine tot mai greu de înţeles. Prietenii încep să vorbească pozitiv despre o identitate rusească reînviată, chiar dacă le este greu să explice la ce se referă. Mass-media condusă de stat a

început să transmită tot mai multe materiale anti-SUA, dar toate magazinele şi restaurantele au nume străine, ca o marcă a calităţii serviciilor oferite.

Cuvinte străine au fost împrumutate de limba rusă de secole, dar acum lista lor a crescut vertiginos. Include aproape orice termen folosit pentru tehnologia computerelor (*browser*, *upgrade*, *provider*, *hacker* şi *chat*, ca să enumerăm doar câteva) la fel ca *smailik*, cu referire la emoticonul rotund şi zâmbitor din *e-mails*. Bursa de valori este la fel de plină de cuvinte care sună familiar, cum ar fi *market-call*, *broker* şi *bonus*. Cuvintele englezeşti se infiltrează în vorbirea de toate zilele, cu ajutorul ruşilor *cool*, care merg acum la *shopping*. îşi cumpără un apartament printr-un *realtor* (agent imobiliar), văd un *recepţionist* (recepţioner) înainte de a ajunge la *manager* pentru a verifica *price lists* (listele de preţuri). Ruşii cumpără o maşină de la un *dealer* pentru o *girlfriend* (prietenă). Proliferarea cuvintelor englezeşti cu accent rusesc transcrise cu litere chilirice e uluitoare. *Restaurants* (restaurantele) fac reclamă meniurilor *kreizy* (nebuneşti), ca să ademenească oamenii pentru *biznes lanches* (cine de afaceri). Noii bogaţi trăiesc în *taoon haoozes* (case de oraş) sau *Kottedges* (case de vacanţă), un cuvânt fantezist pentru noile mini-vile. Toate astea îi fac *kreizy* (îi înnebunesc) pe unii dintre populiştii din parlamentul rusesc, dar – *oh*, *my God* (o, Doamne), alt adaos nou –, până acum n-au putut să oprească fluxul acestor cuvinte.

Pe aleea Kirovka, o îngheţată uriaşă din plastic îi ademeneşte la Pretty Betty, replică a unui restaurant american, cu tot cu ospătăriţe în rochii galbene-deschis în stilul anilor ’50, şosete scurte şi tenişi, unde *hamburgerii* şi *shake-urue* sunt la mare căutare. Câteva uşi mai încolo,

Cafeneaua Wall Street, mai sofisticată, e plină de tineri corporatişti care beau cappuccino şi whisky. Restaurantele elegante din cartier, cu nume ca Venice, Basilio, Déjà Vu, Avignon şi Titanic (acesta, decorat ca să arate ca vaporul blestemat), satisfac poftele clienţilor cu bani. Restaurantele japoneze şi chinezeşti, mai accesibile şi cu numele scris cu litere latine reliefate, sunt la modă, iar sushi este zilnic în meniu.

Rome, OK Karaoke şi Meet Point sunt doar câteva dintre cluburile în care se adună „păsările de noapte" îmbrăcate la modă. La restaurantul şi barul McQueen, trupa face deschiderea cu „Oh, Pretty Woman", cântată într-o engleză perfectă. Când am vorbit mai târziu cu cei patru muzicieni, care arătau exact ca echivalenţii lor occidentali în blugi şi tricouri, a trebuit să trecem repede la rusă pentru că versurile cântecelor erau cam tot ce ştiau din limba engleză. Repertoriul lor este format aproape exclusiv din cântece rock britanice sau americane şi fac parte dintr-una dintre cele mai populare trupe locale, fiind angajaţi în mod regulat de fabrici pentru celebrarea festivalurilor anuale de Ziua Poliţiei, Ziua Metalurgiei sau Ziua Tancului. Au şansa de a câştiga mai mulţi bani atunci când cântă la nunţile şi la petrecerile aniversare ale noilor îmbogăţiţi care, în general, şi-au făcut averea în domeniul proprietăţilor imobiliare sau al construcţiilor. Mi-au spus că, recent, „noii îmbogăţiţi" au devenit „mai cultivaţi". Nu mai e la modă să-şi arunce banii prin jur în modul vulgar şi bătător la ochi în care au făcut-o în zilele acelea haotice. Sclipiciul şi cămăşile negre de gangster din anii trecuţi au fost înlocuite cu haine marca Ralph Lauren.

Magazinele de haine, de la Chanel, Max Mara şi Escada până la firmele mai accesibile, ca H & M, vând îmbrăcăminte occidentală pentru rusoaicele stilate care se

plimbă lejer pe pietrele de pavaj pe tocuri de zece centimetri ce le fac picioarele deja lungi să pară interminabile. Noua generaţie de rusoaice are acces la cele mai bune produse de machiaj, saloane, spa-uri şi cluburi de fitness (inclusiv Curves), ca să nu mai spunem de chirurgie plastică. Sunt departe de „babuştele" de altă dată.

Cândva, ţara a fost cuprinsă de mirosul greţos şi dulceag al parfumului Moscow Nights. Acum rafturile sunt pline de sortimente de parfumuri şi unguente. Într-un magazin, un tânăr s-a apropiat de vânzătoare pentru un sfat. Ea i-a arătat un parfum nou.

— Dumneavoastră l-aţi folosi? a întrebat el politicos, folosind formula oficială de adresare. Spuneţi-mi sincer.

— Nu, a răspuns ea.

Atunci el a întrebat-o care era parfumul ei preferat. Ea s-a gândit un minut, apoi a aleargăt până la un raft şi s-a întors cu o sticluţă.

— Îl iau, a spus el. După câteva minute, s-a întors cu achiziţia lui împachetată în hârtie de cadouri. I-a înmânat-o vânzătoarei cu următoarele cuvinte:

— E pentru dumneavoastră.

Ceilalţi cumpărători au zâmbit şi s-au îndepărtat, lăsându-i să-şi continue singuri conversaţia.

Înapoi pe Kirovka, agenţiile turistice sunt peste tot şi sunt nişte afaceri înfloritoare care oferă tururi ieftine în Egipt, Turcia, Thailanda şi Dubai, unde staţiunile întreprinzătoare au învăţat cum să satisfacă masa de călători slavi care caută soarele şi distracţia. Pentru cei plictisiţi de aceste destinaţii, există America de Sud. Afişele adresate celor mai aventuroşi le sugerează ca destinaţie Machu Pichu.

Pentru cei înstăriţi, agenţiile imobiliare fac reclamă

la apartamente din Spania şi Miami.

Nu cu mult timp în urmă, nu aveau nici măcar un hotel decent, acum sunt multe, unele construite de localnici, altele care aparţin unor francize ale lanţurilor hoteliere americane sau europene, ca Holiday Inn sau Radisson. Servesc investitorii ruşi sau străini, consultanţii occidentali în căutare de contracte pentru a transforma industriile locale şi echipele sportive în deplasare care vin să provoace starurile hocheiului şi ale judoului din Celeabinsk. Cel mai ostentativ hotel, pe bună dreptate numit Grand, este decorat excesiv cu marmură, catifea şi ciucuri pentru a reflecta gloria anilor ’20, glorie de care Celeabinskul nu s-a bucurat niciodată. Toate hotelurile au un lucru în comun: proprietarii lor sau partenerii acestora fac parte din guvern sau au legături foarte apropiate cu acesta. Accesul la ceea ce era, nu cu mult timp în urmă, pământul statului, este o afacere murdară, iar licitaţiile publice sunt uşor de aranjat, pentru cine are relaţiile potrivite. Acesta este „antreprenoriatul” rusesc; ca să-ţi menţii relaţiile potrivite trebuie să-i plăteşti pe favoriţii „şefului cel mare”, Vladimir Putin.

Când m-am plimbat prin Celeabinsk în acea zi de toamnă târzie, m-am întâlnit cu o bandă de motociclişti, care-şi petreceau timpul liber în piaţa de lângă oficiul poştal principal. Erau îmbrăcaţi în haine de piele şi aveau grijă de motocicletele lor scumpe, Yamaha şi Harley. Oleg Aleikhin, de 55 de ani, era de departe cel mai în vârstă şi cel mai realizat din grup. Ruda unui vechi reprezentant al administraţiei oraşului, a recunoscut uşor că a făcut bani din afaceri dubioase cu pământuri şi proprietăţi. Mi-a oferit o plimbare cu motocicleta. A fost o ocazie prea bună pentru a o rata, pentru că rareori puteam să discut cu cineva din acest domeniu. Am fost de acord şi am sărit pe

motocicletă, în spatele lui. Ne-am grăbit să ajungem la un restaurant din mijlocului parcului Gagarin, unde era clar că era bine cunoscut. M-a prezentat prietenului şi partenerului lui de afaceri, Andrei, şi celor două adolescente frumoase care îl însoţeau, Polina şi Vika. Ele nu au fost prea încântate să mă vadă.

Oleg mi-a spus că le ajuta pe fete cu problemele lor, dar natura acestor probleme a rămas un mister. În timp ce el a dat pe gât câteva pahare de votcă, ele şi-au scuturat părul lung, s-au jucat încontinuu cu cruciuliţele ortodoxe de la gât şi s-au uitat nepăsătoare pe telefoanele mobile, în timp ce au citit şi au scris pe versiunea rusească a Facebookului. Tot ce am reuşit să aflu de la ele a fost că părinţii lor erau divorţaţi şi, chiar dacă aveau doar 16 ani, locuiau cu iubiţii în oraş şi mergeau la licee prestigioase. Oleg şi fetele au dispărut după aceea. Andrei mi-a explicat că putea trece o vreme până când se întorceau pentru că făceau sex în baia restaurantului. Mi-a spus că nu erau prostituate, ci doar adolescente care au luat-o pe calea greşită. Mi-am notat numărul lui, sperând că aveam să primesc mai multe confesiuni, şi am plecat la altă întâlnire. Încercările mele de a-l contacta pe Andrei din nou au fost întâmpinate cu abateri de la subiect, aşa-zise boli sau călătorii şi minciuni. Mai târziu, am dat de Oleg şi a fost de acord să treacă pe la hotelul la care eram cazată.

De data asta, Oleg şi-a schimbat motocicleta cu o maşină străină scumpă, cu toate dotările. Era evident că, datorită amabilităţii rudei lui, afacerea necurată cu proprietăţi imobiliare şi pământuri mergea bine. A intrat fudul în cafenea, cu degetele încărcate cu inele cu pietre uriaşe. Purta o căciulă mare de blană şi o jachetă de piele, ostentativă şi scumpă, cu guler de blană. Ospătarii şi-au ascuns cu greu şocul provocat de faptul că mă întâlneam

cu o asemenea persoană. Pe când cei mai mulţi ruşi bogaţi au învăţat să fie mai discreţi, Oleg a păstrat stilul „mafiei ruseşti”. În afară de aluzii continue la activităţile lui de afaceri, nu mi-a oferit nicio informaţie utilă. Se pare că s-a întâlnit cu mine pentru că i s-a refuzat o viză pentru SUA şi spera că eu îl puteam ajuta. Când i-am explicat că nu puteam, a rămas optimist, sperând că ruda lui bine poziţionată avea să-l salveze. Atât am avut de-a face cu Oleg. Se pare că trebuie să săruţi multe broaşte ca să găseşti câţiva prinţi.

În timp ce m-am plimbat prin oraş, oamenii au fost prietenoşi şi, când au aflat că am fost aici de mai multe ori, s-au grăbit să mă întrebe:

— Nu-i aşa că s-au mai îmbunătăţit drumurile?

Asta era adevărat, dar costul pe kilometru a fost astronomic, din cauza corupţiei. Oamenii au ignorat preţul, spunând că măcar aveau şosele. Am fost îndemnată în mod regulat să laud noul parc, noul patinoar de hochei, maflurile şi supermarketurile care oferă o varietate de mărfuri la fel de bune, dacă nu chiar mai bune decât Stop & Shop-ul meu de acasă. Cu ipotecile acum accesibile, chiar dacă cu 20% mai mari, piaţa imobiliarelor a luat avânt. Cei care au reuşit să-şi privatizeze apartamentele de stat sau casele modeste de la ţară au văzut câteodată cum valoarea proprietăţii lor a crescut, oferindu-le stabilitate într-o perioadă lungă de turbulenţe economice, înregistrându-şi membrii familiei în apartamentele lor, părinţii şi bunicii îşi pot lăsa prin testament proprietatea moştenire fără taxe şi pot oferi o plasă de siguranţă şi un adăpost pentru noua generaţie.

La marginea nord-vestică a oraşului, departe de fabricile din centrul oraşului, orizontul este plin de macarale. Un cartier de blocuri cu apartamente în

întregime nou se ridică. Este un efort frenetic de a rezolva criza locuinţelor, una dintre moştenirile persistente ale Uniunii Sovietice. Sunt mult mai bine construite decât barăcile dărăpănate, dormitoarele comune, casele primitive din lemn şi complexele sovietice care sunt situate lângă fabricile mari şi murdare. De asemenea, există şi grupuri de „taoon haoozes” (case de oraş) atractive, în cartiere cu nume englezeşti ca Green Park. Aceste mini-palate, în stilul fortăreţelor crenelate, completate cu turnuleţe, au devenit mai rafinate şi mai de bun-gust pe măsură ce ruşii au călătorit, au citit din scoarţă-n scoarţă revista *Architectural Digest* şi şi-au angajat designeri străini sau din noua generaţie de decoratori ruşi influenţaţi de străinătate.

Cu acces la credit – şi toată lumea trăieşte acum cu el – mulţi proprietari de apartamente au făcut ce au putut ca să-şi personalizeze apartamentele pentru a fi mai confortabile şi mai „occidentale”.

După ce-şi instalează uşi exterioare antiefracţie, următorul pas e înlocuirea ferestrelor de sticlă, care se desfac şi lasă curentul să intre, cu termopane lucioase. S-a făcut o avere din termopane. Afişe ispititoare se întind de-a lungul şoselelor, făcând reclamă la „faianţă şi accesorii de baie italiene” şi „bucătării europene”. Magazinul IKEA, aflat la câteva ore de mers cu maşina, a devenit o destinaţie frecventată în mod regulat. Maşinile de spălat sunt acum o proprietate obişnuită, deşi uscătoarele rămân un lux. După o călătorie în Statele Unite, în care s-a obişnuit să arunce rufele umede în uscător, o prietenă relativ înstărită s-a întors acasă declarând că s-a săturat de cearşafurile întinse din care picură apa în camera de zi. Prietenele ei trec acum în mod regulat pe la ea ca să-şi spele şi – mai ales – să-şi usuce hainele.

Prin tot oraşul, afacerile mici şi mijlocii, care cresc consumul, şi industria construcţiilor au proliferat. Nu mai sunt supuse restructurărilor dăunătoare din anii ’90 şi, spre deosebire de „afacerile mari”, în general, pot evita presiunea politică atât timp cât nu supără pe cine nu trebuie. Chiar şi aşa, birocraţia coruptă, ineficientă şi prea complicată rămâne un impediment serios, consumator de timp şi costisitor.

Când am cerut un exemplu de afacere nouă în Celeabinsk, am fost trimisă la o fabrică. Am alunecat pe cărarea îngheţată, pe lângă paznici, în drumul meu spre buchetul de baloane aşezat la intrarea cu ocazia celebrării unui nou an de afaceri pentru Fabrica de Compresoare din Celeabinsk. Curtea era plină de viaţă şi de unităţi portocaliu-deschis gata să fie transportate.

Albert Raisovici Yalaletdinov, director general şi proprietar al fabricii, era profesor de tehnologie agricolă când a fost afectat de criza economică de la începutul anilor ’90 şi nu şi-a mai primit salariul. Ca toată lumea, a început să vândă tot ce putea ca să-şi întreţină familia. De asemenea, a început să caute şi noi oportunităţi. Într-o zi, în 1996, a văzut un anunţ într-un ziar. „S-a furat un compresor dintr-un şantier. Dacă are cineva informaţii despre locul în care ar putea fi, oferim o recompensă”. Dintr-un motiv oarecare, acest anunţ i-a stârnit curiozitatea. Nu ştia nimic despre compresoare şi a început să cerceteze. Asta s-a întâmplat înainte de accesul la internet, iar Yalaletdinov şi-a petrecut ore întregi în biblioteca locală, apoi a făcut călătorii de cercetare.

A învăţat cum folosesc compresoarele aerul comprimat mediu sau puternic pentru a alimenta instrumente precum ciocanele pneumatice şi echipamentele de foraj. A aflat despre compresoarele

sovietice care au fost produse în Uzbekistanul acum independent şi că producţia de acolo avea probleme. Era nevoie de echipament mai bun, la preţuri rezonabile, produs în Rusia. Chiar dacă nu a avut acces la niciun credit, el şi nişte prieteni s-au apucat să proiecteze şi să construiască primul lor compresor. A avut nevoie de multe modificări. Ca să-şi susţină proiectul, au continuat să vândă resturi metalice, anvelope şi orice ar fi putut să le aducă nişte bani. Au achiziţionat una dintre numeroasele fabrici abandonate, rămasă fără utilaje şi plină de gunoaie. Toţi s-au apucat s-o cureţe şi i-au instalat apă curentă şi sistem de încălzire.

În 1998, după doi ani de încercări şi erori, echipa lui Yalaletdinov a produs primul compresor. Acela a fost anul în care Rusia nu şi-a plătit o datorie de patruzeci de miliarde de dolari şi şi-a devalorizat moneda naţională, distrugând economiile de o viaţă ale câtorva milioane de oameni, inclusiv ale celor care încercau să înceapă noi afaceri. Yalaletdinov a perseverat şi, în 2002, a avut, în sfârşit, acces la un credit bancar.

Acum are patru sute de angajaţi, care sunt bine plătiţi conform standardelor locale şi care au încredere în conducerea lor. Vânzările cresc, iar Yalaletdinov continuă să investească profiturile înapoi în companie. Un om taciturn, de cincizeci şi ceva de ani, Yalaletdinov sfidează descrierea obişnuită a „noului rus”. Departe de a fi ostentativ, el mi-a vorbit de succesul „colectivului” şi mi-a înmânat o carte în care erau schiţate realizările pentru care au muncit din greu muncitorii lui, suişurile şi coborâşurile, şi picnicurile de sărbătorire ale companiei. M-a avertizat imediat:

— Eu nu vorbesc mult; eu muncesc.

A fost amabil, dar nu prietenos. Este un om minuţios

şi oarecum sever. Nu mi-a vorbit despre politică, dar şi-a exprimat frustrarea din cauza dependenţei continue a ţării de gaz şi de petrol, în detrimentul afacerilor noi ca a lui. A deplâns dispariţia şcolilor profesionale, descriind cât de greu îi era să găsească tineri muncitori, care să aibă măcar abilităţile minime. În anii ’90, când şcolile de comerţ nu mai plăteau taxele pentru facultăţi şi fabricile îşi plăteau rar muncitorii sau îi plăteau prost, oamenii talentaţi au părăsit industria pentru domenii ca dreptul, băncile, comerţul şi construcţiile.

L-am întrebat pe Yalaletdinov până la ce grad trebuia să-şi „demonstreze loialitatea”, o expresie discretă pentru plata pe care multe afaceri trebuie s-o ofere guvernului regional pentru a supravieţui. Mi-a spus că, dacă vrei să obţii ceva ilegal, atunci trebuie să fii implicat în politică până la un anumit grad, dar dacă lucrezi cinstit, nu ai nevoie de asta.

— Şi America a avut o perioadă din asta, mi-a spus el. O să ne descurcăm. Nu vă faceţi griji.

Când l-am presat ca să-mi descrie dimensiunea corupţiei, el a numit-o „foarte mare”. Când am făcut şi mai multe presiuni asupra lui, mi-a oferit detalii. El furnizează compresoare pentru construirea drumurilor, a căilor ferate şi pentru industria petrolului, toate aceste afaceri sunt controlate, în mare parte, de stat. Funcţionarii guvernamentali cer în mod regulat chitanţe false, cu costurile mărite, ca să încaseze ei diferenţa. El mi-a spus că nu a intrat în acest acest joc. În schimb, vinde unui intermediar.

— Ce face el e treaba lui. Treaba mea e să fac compresoare bune la preţuri corecte.

După ani de luptă, Yalaletdinov a spus că, în prezent, companiile străine sunt tot mai interesate de

compresoarele lui.

Cei care îşi doresc o adevărată dezvoltare economică îl menţionează pe Yalaletdinov ca pe un exemplu pentru viitor, iar optimiştii speră că tot mai mulţi oameni de afaceri cinstiţi din Rusia vor respinge ameninţările şi şantajul guvernului. Deocamdată, aproape toţi par indiferenţi, intimidaţi sau corupţi.

În 2012, conform statisticilor oficiale, corupţia consuma o treime din bugetul de stat. Putin a declarat război mitei şi aproape că nu a fost oraş în provincia Celeabinsk, în care primarul să nu fie arestat. Chiar şi unii miniştri regionali au fost investigaţi sau au ajuns după gratii. Asta ar fi trebuit să fie ceva încurajator, dar nimeni nu a fost încurajat. Cei cu care am vorbit erau de părere că „războiul" lui Putin a fost o luptă doar de formă.

Celeste Wallander, o bună cunoscătoare a Rusiei, a descris acest sistem ca pe o uriaşă confruntare, aflată în impas, în care toţi adversarii ţin pistoalele îndreptate unul spre celălalt. S-ar putea spune că aceste pistoale sunt încărcate cu *kompromat*, termenul rusesc pentru materiale compromiţătoare. Toţi se au la mână unul pe celălalt. Eşti arestat şi condamnat doar dacă ai fost în afara sistemului sau ai furat mai mult decât e permis şi nu ai împărţit cu cei de mai sus din reţea. Foarte puţini dintre cei arestaţi incriminează şi alte persoane şi „fac o înţelegere cu procuratura", pentru că incriminarea altora le-ar înrăutăţi situaţia. Oamenii tac, sperând să facă o înţelegere mai avantajoasă în schimbul tăcerii lor. De asemenea, se tem că, dacă vorbesc, familiile lor vor avea de suferit.

Cea mai mare problemă a Celeabinskului este moştenirea fabricilor sovietice uriaşe, care nu au reuşit să se modernizeze. După ani de luptă, în ciuda creşterii preţurilor petrolului şi a materiilor prime, multe dintre ele

îşi încetează activitatea. Oraşele provinciale, care sunt dependente de o singură fabrică sau de o mină dezafectată, sunt acum în pragul extincţiei. Cel mai îngrijorător, Mechel, complexul gigant de prelucrare a oţelului şi de minerit al oraşului, are probleme grave. Dar, chiar dacă Putin a avut, personal, mult de-a face cu problemele lui, nu este învinovăţit – la fel cum nu este învinovăţit că nu a reuşit să diversifice o economie rusească bazată prea mult pe câştigurile din gaze şi petrol. Probabil scapă de responsabilitate din cauza mass-mediei supuse sau a confuziei publicului cu privire la comerţul internaţional. Sau poate pentru că mulţi nu-şi pot imagina cine l-ar putea înlocui.

Până în 2008, Igor Ziuzin, directorul executiv miliardar al Mechel, a făcut tot ce a putut ca să evite lumina rampei şi politica. Evident, ştia ce se întâmpla cu alţi „oligarhi" care se opuneau lui Putin. Dar, conform relatărilor, Puţin s-ar fi supărat că acesta nu era mai loial. Plângerile altor industriaşi, conform cărora Mechel vindea cărbune cocsificabil în străinătate la un preţ mai mic decât în ţară, l-au înfuriat mai tare. Preţul a fost stabilit prin contracte legale pe termene lungi, dar asta nu a contat. Puţin i-a cerut lui Ziuzin să participe la o întâlnire a guvernului. Ziuzin a spus că nu putea din cauza unei boli. În felul lui inevitabil sarcastic, Puţin a răspuns: „Bineînţeles, boala e boală, dar cred că Ziuzin ar trebui să se facă bine cât mai repede. Altfel va trebui să-i trimitem un doctor şi să-l scăpăm de toate problemele" Ajutorul medical la care făcea aluzie a venit din biroul procurorului şi de la poliţia antimonopol. Critica publică a lui Ziuzin, urmată de acuzaţiile nefondate împotriva companiei lui, care ar fi fixat preţurile şi ar fi păgubit economia rusească, au avut un efect imediat. Preţurile acţiunilor companiei

Mechel au scăzut, ştergând aproximativ şase miliarde de dolari din valoarea femei peste noapte. Întreaga bursă de valori rusească a scăzut apoi cu 5% şi acesta a fost începutul unei spirale descendente, care a fost în scurt timp înrăutăţită semnificativ de criza financiară globală. Dar, pentru Putin, ceea ce a contat cel mai mult a fost să arate cine era la conducere.

La puţin timp după aceea, Putin a declarat că a regretat că atacul la adresa lui Ziuzin şi a complexului Mechel a dus la scăderea capitalului firmei. De parcă ar fi vorbit despre un copil recalcitrant, Puţin a spus că acum Ziuzin se „poartă frumos”. Ca nu cumva mesajul să nu fie clar, a avertizat alte companii mari să asculte cu atenţie de stat. Dar compania Mechel era deja păgubită şi capitalul ei a rămas scăzut.

Vizita mea din 2012 în Celeabinsk a fost întreruptă după câteva luni, când mai aveam câteva săptămâni din viză. Încă era întuneric beznă când sunetul telefonului hotelului m-a trezit la 6.30 dimineaţa. O recepţioneră, evident speriată, mi-a spus că cineva voia să mă vadă. Rămânând fără somn, de care avusesem oricum parte cu greu în seara aceea, am mers ameţită pe hol, gândindu-mă că probabil şoferul meu ajunsese prea devreme pentru călătoria plănuită, în schimb, recepţioneră mi-a făcut semn cu capul speriată în faţa a doi bărbaţi pe care nu-i mai văzusem niciodată până atunci.

Am ştiut imediat cine erau. Văzusem genul acela de oameni de multe ori până atunci, poliţişti în haine civile care nu făceau nimic ca să-şi ascundă adevărata identitate. Hainele de piele erau uniforme standard. Privirea goală era caracteristică grupului lor. Mi-au arătat repede insignele şi mi-au spus că trebuia să merg cu ei la Biroul Federal de Migraţie pentru nişte întrebări. Când am

încercat să amân vizita cu o zi, am înţeles că nu era o cerere, ci un ordin.

— Se va termina repede, doar atât mi-au spus. În timp ce m-am îmbrăcat cu o haină peste pijamale, recepţionera, ascunzându-se de vizitatorii noştri din zori, m-a întrebat, şoptind îngrozită, dacă eram bine. Mi-a scris repede pe un bileţel numărul de telefon al hotelului, în caz că aveam nevoie de el. Ea intuia ceva ce eu nu voiam să pricep.

Iniţial, mi-am făcut griji mai mult pentru că trebuia să anulez un interviu pe care îl aşteptam de mult timp. Până la urmă, aveam o viză legală. Eram înregistrată cum trebuia. Eram în Celeabinsk de două luni şi lucram la această carte. Intervievasem zeci de oameni, inclusiv câţiva funcţionari, explicându-le tuturor că voiam să schiţez dezvoltarea Rusiei în ultimele decenii prin prisma acestui oraş industrial.

Orele au trecut, iar întrebările s-au dovedit a nu fi „scurte”. Ofiţerul meu de caz a notat toate răspunsurile mele minuţios, de mână, pe când ceilalţi s-au învârtit în jurul nostru sau au intrat şi apoi au ieşit în linişte din cameră. Am fost amendată pentru că aş fi încălcat termenii vizei mele. Nu mi s-a dat nicio explicaţie, dar iniţial am fost uşurată când mi s-a spus că puteam să rămân în Celeabinsk. Apoi am fost lăsată să stau pe un scaun, iar dosarul meu a devenit tot mai gros pe măsură ce hârtiile au apărut în mod misterios din alte camere. În cele din urmă, am fost condusă până la altă clădire din centrul oraşului care, întâmplător, se învecina cu Serviciul Federal de Securitate sau FSB, urmaşul KGB-ului. Am fost condusă înăuntrul acesteia, ca să-l întâlnesc pe şeful departamentului de migraţie. Un bărbat înalt şi chipeş, cu ochi albaştri, reci şi inexpresivi, colonelul Serghei

Riazanov era îmbrăcat cu uniforma completă. Când l-am căutat mai târziu pe internet, l-am găsit întotdeauna înfăţişat într-un costum obişnuit. Nu s-a ridicat în picioare când am intrat. A refuzat să dea mâna cu mine. Era înconjurat de grupul de bărbaţi şi femei care au adunat hârtii în linişte toată ziua. Aceste detalii erau nişte semne rele. Fără niciun preambul, mi-a spus că trebuia să părăsesc Celeabinskul în trei zile şi să plec din ţară în cinci. Când am cerut o explicaţie şi o şansă de a contesta acest ordin, răspunsul lui a fost batjocoritor şi sarcastic:

— Încă nu suntem la fel de democratici ca Statele Unite şi aici nu vi se permite să aveţi un avocat.

Când am protestat spunându-i că „respectam legea”, mi-a lovit uşor cu mâna dosarul umflat şi s-a referit la prima mea misiune în Moscova, când eram corespondent pentru *ABC News*, în urmă cu treizeci de ani. Şi aceea s-a terminat cu expulzarea. Dar asta se întâmpla în 1982, în Uniunea Sovietică, o ţară diferită, dintr-o eră diferită. Atunci am acoperit mişcarea disidentă. Am fost acuzată, dar niciodată inculpată, de spionaj şi am fost expulzată ulterior. Expulzarea, în acele zile, nu era ceva neobişnuit pentru jurnaliştii care petreceau mai mult de doi ani în URSS şi vorbeau limba rusă. De atunci, mi s-a mai permis să mă întorc în noua Rusie independentă şi „democratică” de multe ori şi am lucrat acolo în mod regulat. Am fost în această regiune de douăsprezece ori. Ce s-a întâmplat de data asta? Pe cine am supărat? A decis cineva că întrebările despre ce îi motivează pe ruşi erau prea periculoase? I-a sunat cineva? Şi, dacă da, cine şi de ce?

M-am gândit la toţi oamenii pe care i-am cunoscut de-a lungul anilor: muncitori din fabrici, vânzători şi oameni de afaceri de succes; proxeneţi şi prostituate; profesori, doctori şi asistenţi sociali; creştini şi musulmani;

activişti pentru drepturile omului şi conducători ai grupurilor civice.

Prima reacţie a prietenilor a fost:

— Nu cumva voiau doar să primească o mită?

Când le-am descris scenariul cu mai multe detalii, au recunoscut că obişnuita soluţie rusească pentru orice problemă nu era, probabil, disponibilă şi că erau mai multe în joc. De ce? Oare autorităţile n-au vrut să fiu martora unui scandal local major de corupţie, care se desfăşura? Oare erau îngrijorate din cauza unei lupte nedrepte între guvernatorul numit de la Kremlin şi judecătorul-şef numit de la Kremlin, care se acuzau reciproc şi neîncetat de corupţie? Poate eram victima campaniei tot mai antiamericane? Moscova era familiarizată cu străinii, dar poate că autorităţile provinciale nu erau pur şi simplu obişnuite să aibă un străin care să le cerceteze zona. În timp ce prietenii mei au continuat să facă speculaţii, mi-am dat seama că deveneau anxioşi, întrebându-se ce era în dosarele *lor*. Le era ruşine că erau anxioşi. Nu ar mai fi trebuit să fie aşa. Am simţit ceva ce n-am mai simţit din perioada sovietică – îngrijorare pentru ei, teama că i-am pus în pericol fără să vreau. Unii dintre cei care îmi spuseseră de bunăvoie numele lor întregi în interviuri, în urmă cu doar câteva zile, mi-au cerut să nu le mai dezvălui identitatea.

CAPITOLULUI

IDENTITATE

Am ajuns la disperare crezând că expulzarea mea din Celeabinsk şi acuzaţiile voalate că eram o spioană vor marca sfârşitul călătoriilor mele în Rusia, lungi de câteva decenii, dar, spre mirarea mea, am continuat să primesc vize. Şi, spre surprinderea mea, inamicul meu, Serghei Riazanov, şeful departamentului de migraţie, a fost arestat

mai târziu pentru că lua mită „la nivel înalt”. Prin urmare, am putut să menţin legătura cu oamenii pe care i-am întâlnit în Celeabinsk, inclusiv cu Irina Korsunova, o editoare de revistă în vârstă de peste treizeci de ani. Când m-am întors în Celeabinsk, ne-am întâlnit în biroul ei, să mâncăm sushi şi pizza. Era îmbrăcată într-o rochie maronie lucioasă şi încălţată cu nişte cizme lungi, croite la modă. Ea este redactor-şef unei reviste *glossy*. Subvenţionată de guvernul local, promovează Celeabinskul pentru potenţialii investitori, prezentând oraşul într-o lumină fantastică. Dacă aţi răsfoi revista, aţi avea impresia că sunteţi în Berlin, nu într-un oraş industrial rusesc, corupt şi în stare de asediu. Dar o mică parte din populaţia oraşului îşi permite stilul de viaţă promovat de revistă, iar Irina vrea să vadă doar ce e mai bun în oraş. Ea crede că Rusia a fost şi poate fi din nou un exemplu pentru lume şi că criticile occidentalilor reflectă doar dorinţa lor de a vedea Rusia din nou îngenuncheată. În ciuda problemelor din prezent, ea crede că Rusia, cu resursele ei naturale, cu întinderile ei uriaşe de pământ şi cu talentul ei, va fi din nou o ţară demnă de luat în seamă.

Când am vorbit cu ea, am fost întâmpinată cu o atitudine defensivă înverşunată şi cu multe contradicţii. Ruşii încearcă să-şi dea seama cine sunt şi care este locul lor în lume. Adoptarea majorităţii elementelor culturii occidentale şi negarea selectivă a celor care nu se încadrează în modelul rusesc „oficial” rareori au vreo logică.

La un anumit nivel, Irina n-ar putea să fie mai occidentală decât deja este. Mama ei a profitat repede de deschiderea Rusiei spre Occident, a devenit o femeie de afaceri de succes şi a trimis-o pe Irina la un pension elveţian de elită pentru domnişoare. Irina a călătorit mult.

Acum se îmbracă în cele mai fine haine europene. Este măritată cu un inginer de succes, face parte din clasa de mijloc mai emancipată şi e încântată că fiul ei are acces la o gamă de bunuri de larg consum şi la o tehnologie de care ea nu s-a bucurat pe când era doar un copil sovietic.

Chiar şi aşa, Irina nutreşte un resentiment, aproape o ură făţişă faţă de Occident. E o rusoaică mândră, care crede cu fermitate că Rusia a dat ce a avut mai bun lumii în timp ce a primit puţin în schimb. De asemenea, crede că afacerile şi tehnologiile japoneze sunt bazate pe cercetările sovietice şi ruseşti. Mi-a spus că sportul chinezesc e acum cel mai bun din lume pentru că e bazat pe tehnicile sportive sovietice. Regretă destrămarea Uniunii Sovietice şi învinuieşte corupţia importantă din Occident pentru că ar fi distrus ce era mai bun în ţara ei. Ea îi reprezintă pe mulţi dintre cei pe care i-am întâlnit în Celeabinsk. Sunt sătui să se tot învinovăţească. Sunt sătui de faptul că ţara lor e văzută doar ca o cleptocraţie controlată de o mafie – chiar dacă ei sunt primii care se plâng de corupţie. Sunt sătui de occidentalii care-i tot învinuiesc pentru păcatele lor, mai ales acum când cunosc şi ei păcatele occidentalilor.

În lipsa unei idei naţionale, Rusia a cedat ispitei de a-i învinui pe străini, în loc să se ocupe de propriile ei probleme. În trecut, ruşii au dat ce au avut mai bun când au fost faţă în faţă cu duşmanul care i-a invadat: Suedia în secolul al XVIII-lea, Napoleon în secolul al XIX-lea sau germanii în 1941. În prezent, guvernul, biserica şi mass-media condusă de stat protestează împotriva unui duşman mai ascuns: „influenţa străină”. Aceste forţe puternice au avut un succes considerabil în răspândirea suspiciunilor că există o conspiraţie a Occidentului şi a Statelor Unite pentru a submina o Rusie vulnerabilă.

Credinţa ruşilor în locul lor de drept în lume este înrădăcinată în istoria lor tulbure – o istorie plină de suferinţă, mândrie şi controversă, pe care Celeabinskul o cunoaşte bine. Oraşul a fost fondat în secolul al XVIII-lea, ca o garnizoană, când armata ţarului s-a mutat în partea estică şi încă necunoscută a continentului, în drumul ei spre Siberia şi Pacific. Forţele ţarului i-au deposedat de pământuri pe băştinaşii başchiri şi tătari, care erau doar nişte păstori nomazi musulmani. Istoricul local Vladimir Boje, care a documentat minuţios aceste evenimente, le compară cu cucerirea sângeroasă a Vestului Sălbatic al Americii. Cei mai mulţi ruşi cu care m-am întâlnit, chiar şi cei educaţi, n-au auzit niciodată de deposedare sau neagă că s-ar fi întâmplat vreodată.

În secolul al XIX-lea, Celeabinskul a devenit un centru comercial care făcea legătura între Imperiul Rusesc aflat în expansiune şi China. Rămăşiţele caselor de lemn cu două etaje ale negustorilor mai sunt încă răspândite prin centrul oraşului. Unele dintre aceste case, ca de turtă dulce şi cioplite într-un mod elaborat, au fost restaurate, dar cele mai multe sunt degradate, cu acoperişurile prăbuşite, aşteptând inevitabila preluare a terenurilor pe care stau. Biserica Ortodoxă Rusă a ajuns în scurt timp în avanposturile militare şi un complex mănăstiresc întins, cu cupole înălţate în formă de bulb de ceapă, a ajuns să domine oraşul aflat în plină dezvoltare. Doar fotografiile au mai rămas din acesta, pentru că marea mănăstire a fost aruncată în aer mai târziu de partizanii politici ai lui Stalin şi a fost înlocuită de un teren gol de paradă, încă decorat cu o statuie uriaşă care îl înfăţişează pe Lenin.

A fost o poveste cu suişuri şi coborâşuri. La sfârşitul secolului al XIX-lea, calea ferată trecea pe acolo în drumul ei spre Siberia. Populaţia a crescut rapid de la 7.500 de

oameni la 75.000. Chiar dacă, teoretic, le era interzis să locuiască în afara anumitor zone desemnate ale Rusiei, negustorii evrei s-au mutat aici datorită dezvoltării oportunităţilor de afaceri. Era nevoie de ei şi, în mare parte, au fost toleraţi. O sinagogă a fost construită în 1905. Dar nu a trecut mult timp până când revoluţia a distrus totul.

Revoluţia din 1917 şi războiul civil care i-a urmat au împiedicat dezvoltarea regiunii. Autorităţile sovietice au confiscat în mod repetat recolta regiunii, iar foametea s-a instalat pe scară largă. Istoricul Vladimir Boje estimează că zeci de mii de oameni au murit în regiunea Celeabinsk, populaţia locală fiind decimată. Represiunea religioasă a fost mai severă decât în multe alte locuri. Chiar dacă legea sovietică dicta ca fiecare confesiune să aibă un loc de închinare în fiecare comunitate, Celeabinskul a fost lăsat doar cu o biserică ortodoxă. Moscheile, sinagoga şi bisericile altor confesiuni creştine au fost închise. Conducerea locală sovietică a declarat cu mândrie că Celeabinskul va fi un oraş ateu.

Moscova a decis apoi ca regiunea să devină un centru industrial, datorită minelor locale şi bogăţiilor minerale, dar aceasta nu mai avea forţă de muncă. La începutul anilor ’30 s-au căutat muncitori şi specialişti pentru a realiza planurile Moscovei pentru expansiunea şi construirea fabricilor metalurgice şi chimice, precum şi a unei noi fabrici uriaşe de tractoare şi tancuri, o piesă centrală a primului plan cincinal al lui Stalin. Mulţi dintre cei aduşi aici erau prizonieri politici aflaţi sub pază. Alţii erau chiaburi – aşa-zişi ţărani bogaţi care fuseseră deposedaţi de micile lor bucăţi de pământ, închişi sau exilaţi.

Când a izbucnit războiul împotriva Germaniei, în

1941, mai mulţi prizonieri au fost trimişi aici să muncească, aceştia fiind cetăţenii sovietici de origine germană care trăiseră în ţară timp de generaţii întregi, dar care erau suspectaţi că ar fi spioni. Folosind documente care au fost desecretizate, în cele din urmă, la începutul anilor ’90, istoricul Elena Turova a demonstrat cazurile celor 38.000 de cetăţeni sovietici de origine germană care au fost trimişi la Celeabinsk:

— I-au adus în mijlocul iernii şi i-au lăsat pe câmp, unde au început să sape bordeie în pământ pentru adăpost şi au făcut toate astea în timp ce trebuiau să construiască şi fabrica metalurgică.

Îşi mai aminteşte cum a găsit fişa de dosar a unui băiat care a fost împuşcat pentru că nu şi-a îndeplinit „norma” zilnică. Mortalitatea era crescută din cauza pedepselor, a frigului, a foamei şi a bolilor. Când mureau, pur şi simplu trimiteau aici mai mulţi exilaţi care fuseseră trimişi mai întâi în Siberia şi Kazahstan. La început, au fost bărbaţi, apoi adolescenţi, apoi femei care au trebuit să-şi lase copiii în urmă, numai Dumnezeu ştie în grija cui.

Moscova şi guvernul local nu au oferit niciun fel de fonduri pentru documentarea atentă şi minuţioasă efectuată de doamna Turova. Banii au venit din Germania, în anii ’90, când Rusia a fost mai deschisă faţă de Occident, şi în primii ani ai secolului XXI. Când doamna Turova a transferat informaţia din arhivele îngălbenite şi detaliate din epoca stalinistă pe o bază de date computerizată, i s-a făcut rău de multe ori. A fost chinuită de emoţii conflictuale: de groază din cauza brutalităţii guvernului ei, dar şi de mândrie pentru capacitatea compatrioţilor ei de a construi o industrie de armament şi de a-l înfrânge pe Hitler. Şi, pe când cerceta arhivele deschise recent, a descoperit că propriul ei bunic a fost

împuşcat în 1931. Conform documentelor, cineva l-a auzit cântând un cântecel considerat antisovietic. A fost luat şi nimeni nu a mai auzit nimic de el. Mama doamnei Turova nu a vorbit niciodată despre el ca nu cumva reputaţia familiei să fie pătată de aşa-zisa lui „trădare” Asemenea poveşti, cândva ascunse, pot fi spuse de aproape fiecare familie din oraş. Dar furia, care era adesea exprimată în anii ’90, s-a stins. Ruşilor li se spune acum să ignore crimele în masă şi să se concentreze la dezvoltarea ţării făcută de Stalin şi la victoria ei, contrar tuturor aşteptărilor, în al Doilea Război Mondial. Mesajul e clar: scopul scuză mijloacele. Voluntarii care, la sfârşitul anilor ’80 şi în anii ’90, au adunat informaţii despre victimele represiunii, sperând să obţină despăgubiri pentru ele, mi-au spus:

— Trăim în umbră.

Mulţi dintre ei au fost membrii Memorialului, o organizaţie istorică pentru drepturi civile dedicată prevenirii reîntoarcerii totalitarismului. Aceasta a fost atacată de autorităţile lui Putin pentru că, după cum a spus un membru conducător al ei, „organizaţia este de partea greşită a puţinismului, care înseamnă, în termeni exacţi, ideea că Stalin şi regimul sovietic au creat o ţară măreaţă”. Memorialul din Celeabinsk a fost desfiinţat.

Dar să ne întoarcem la istorie. Celeabinsk a fost punctul central al efortului depus în timpul războiului. Populaţia lui a crescut vertiginos în perioada războiului. Muncitorii şi fabricile de armament aflate aproape de front au fost mutaţi aici, dincolo de raza de acţiune a aviaţiei militare a lui Hitler. Pentru o vreme, Celeabinskul a fost cunoscut ca Tankograd, în timp ce muncitorii au produs 18.000 de tancuri, aproape 50.000 de motoare diesel pentru tancuri şi mai mult de 17 milioane de unităţi de

muniţie, în cele mai proaste condiţii. În timpul Războiului Rece, Stalin a ales această regiune ca să-şi dezvolte programul secret de fabricare a armelor nucleare.

O fortăreaţă militară, industrială şi nucleară, Celeabinskul a fost închis pentru toţi străinii, obţinându-şi astfel prestigiul, dar şi statutul de oraş izolat. Moartea lui Stalin, în 1953, a adus începutul unui simulacru de stabilitate: sfârşitul terorii şi, în cele din urmă, mai puţină teamă de dispariţiile din timpul nopţii şi de foamete. Mulţi muncitori trăiseră în simple bordeie din pământ sau în barăci comune şi aglomerate, dar apoi condiţiile de viaţă s-au îmbunătăţit. Statele sovietice au fabricat arme nucleare pentru a contracara Statele Unite. Apoi au trimis primul om în spaţiu. În sfârşit, după mult timp, în ţară era pace, chiar dacă o pace „rece”. Kremlinul a promis „să ajungă din urmă şi să depăşească” Occidentul. Dar stagnarea s-a instalat treptat, pe măsură ce costul întreprinderilor ineficiente, lipsa de stimulente şi provinciile Imperiului Sovietic, ca Afghanistanul de pildă, i-au golit cuferele. Până la sfârşitul anilor ’80, a fost clar că ţara se apropia de faliment. Foametea a devenit din nou un motiv serios de teamă. Conducătorul sovietic, Mihail Gorbaciov, s-a luptat cu provocările, dar ofertele lui pentru o politică tot mai sinceră, demonstraţiile publice, presa mai liberă şi alegerile mai libere nu au fost suficiente pentru a păstra Uniunea Sovietică unită. Cea mai mare provocare a lui a fost Boris Elţîn, noul preşedinte ales al Rusiei, una dintre Republicile constitutive ale Uniunii Sovietice. În 1990, Elţîn a conspirat în secret cu omologii lui ucraineni şi bieloruşi să înlocuiască URSS-ul cu o comunitate de naţiuni libere, dar fără putere.

Ceea ce s-a întâmplat atunci şi după aceea este, în multe feluri, cauza crizei de astăzi în relaţia cu Occidentul.

În timp ce mulţi oameni din Occident au sărbătorit sfârşitul Uniunii Sovietice, majoritatea celor cincisprezece republici membre, inclusiv Rusia, nu erau pregătite să profite de libertăţile şi provocările economice pe care le-au dobândit pe neaşteptate ca ţări recent independente. Boris Elţîn şi „liberalii" care au preluat frâiele guvernării în Rusia nu au putut rezista ispitei de a se îmbogăţi repede prin metode corupte. În timp ce multe ONG-uri sprijinite de Occident au promovat programe de valoare şi implicarea societăţii civile, străinii au fost învinuiţi în cele din urmă pentru că ar fi protejat şi încurajat funcţionarii corupţi. Ruşii au ajuns să creadă că străinii încercau să le submineze ţara.

Acest mod de gândire rămâne predominant – iar vizita făcută Irinei mi-a amintit de asta.

— Într-o ţară atât de mare, mi-a spus ea, democraţia nu e întotdeauna bună, pentru că libertatea excesivă duce la anarhie.

Ea ar vrea ca Biserica Ortodoxă Rusă să-şi exercite influenţa ca o forţă paternalistă, unificatoare şi patriotică. Nu-şi face griji de ce ar putea crede despre asta populaţia musulmană numeroasă din regiune, chiar dacă are o idee oarecum romantică despre numeroasele grupuri etnice care ar fi trăit fericite împreună în trecutul sovietic.

Pentru oameni ca ea, preşedintele Putin şi-a jucat rolul. În 2014, anexarea Crimeei şi apărarea ulterioară a vorbitorilor de rusă din

Ucraina au ridicat gradul popularităţii lui scăzute până atunci până la o valoare uriaşă de peste 80%. El a trâmbiţat despre superioritatea morală rusească asupra individualismului, degradării şi duplicităţii occidentale. Când i-a folosit, a susţinut afirmaţiile Bisericii Ortodoxe conform cărora ea ar reprezenta singura credinţă

adevărată şi sursa măreţiei Rusiei. A cerut crearea unui manual de istorie universal pentru şcoala gimnazială şi liceu, „fără contradicţii interne şi ambiguităţi” – o provocare pentru istoria oricărei ţări şi, mai ales, a Rusiei. În timp ce scriam această carte, comitetul convocat încă n-a reuşit să vină cu un text aprobat.

Alexandr Fokin, un tânăr profesor de istorie la Universitatea de Stat din Celeabinsk, mi-a spus că există o cerere, adresată cadrelor universitare, de a identifica trăsăturile unice ruseşti şi de a evidenţia doar ce e bun. Mi-a mai spus că acestea sunt nişte sarcini imposibile, care cer pervertirea istoriei. Cu toate acestea, naţionaliştii şi aşa-zişii patrioţi exercită o influenţă asupra a ceea ce poate cerceta şi spune în clasă. În Celeabinsk încă nu e atât de rău ca în oraşul vecin, Ekaterinburg, unde tineretul partidului lui Putin, Rusia Unită, a numit în public profesorii pe care îi consideră trădători. În schimb, se fac doar atacuri anonime pe internet împotriva celor din universităţile din Celeabinsk care îndrăznesc să provoace guvernul.

Serviciul Federal de Securitate caută să redefinească noţiunea de înaltă trădare ca să includă „oferirea de ajutor financiar, tehnic, consultativ sau altfel de sprijin unui stat străin sau organizaţiilor internaţionale, direcţionat pentru prejudicierea securităţii Rusiei”, înaintea unei conferinţe internaţionale, lui Fokin i s-a spus la universitate că trebuia să semneze un document prin care confirma că refuza să divulge secrete colegilor străini, deşi nimeni nu ştie ce mai trebuie să rămână secret acum. Formularul universităţii includea ordinul ca participanţii să nu dezvăluie ceva care ar putea „provoca pierderi în Rusia”. A postat sarcastic despre asta pe Facebook: „Patria mea m-a redus din nou la bucurie” Răspunsurile colegilor

academicieni din toată ţara au reflectat griji similare – mulţi dintre ei scriind: „Bine v-aţi întors în URSS”.

Accesul la arhivele guvernamentale devine mult mai dificil, iar funcţionarii spun că e mai bine să nu punem întrebări incomode. Dosarele care au fost făcute publice în anii ’90, la apogeul „deschiderii”, s-au închis după aceea. Obţinerea accesului la dosarele cu informaţii sensibile nu este posibil fără permisiune specială şi, când această permisiune este acordată, poate include restricţionarea călătoriilor în străinătate, o restricţionare pe care mulţi doresc s-o evite.

Bineînţeles că cercetătorii străini au probleme mai mari, pentru că li se cere o autorizaţie oficială de la serviciile secrete ale ţării. Din fericire, m-am întâlnit cu câţiva istorici locali şi arhivişti înainte de această restricţie totală. Când încerc să-i întâlnesc acum, îmi spun, cu mare regret, că nu au de ales decât să mă refuze.

În timp ce suspiciunile ruşilor faţă de Occident sunt adesea nefondate şi manipulate în mod cinic de guvern, nu sunt complet lipsite de motive. În 1992, preşedintele George H.W. Bush a declarat, în discursul lui despre Starea Uniunii, că, „prin voia Domnului, America a câştigat Războiul Rece” Dar Jack Matlock, ambasadorul american din timpul destrămării Uniunii Sovietice, susţine că sfârşitul Războiului Rece nu a fost o victorie, ci un acord negociat cu delicateţe din care trebuiau să beneficieze toate părţile şi care trebuia să garanteze cooperarea în viitor. Conform spuselor lui Matlock, Statele Unite au tratat prea des noua Rusie ca pe o învinsă, stârnind sentimente de umilire şi dorinţe de răzbunare în rândul cetăţenilor ei. Chiar dacă nu este un apologet al lui Putin, îndrăzneşte să susţină că lipsa de înţelegere a Rusiei şi faţă de ruşi ar putea duce în mod inutil la un război rece şi

la reînceperea cursei înarmării nucleare.

Nu a existat niciodată o promisiune concretă a Occidentului că nu va extinde NATO, dar a existat un angajament că nu va profita de slăbiciunea Rusiei. De atunci, ruşii cred că Statele Unite, mai ales, au făcut exact asta. Litania grijilor Rusiei include expansiunea NATO în Europa de Est, când nu mai era în Războiul Rece. Apoi a fost bombardamentul NATO asupra Serbiei, o ţară înfrăţită, slavă şi ortodoxă, fără aprobarea Consiliului de Securitate al ONU; aprobarea independenţei Kosovo faţă de Serbia, în ciuda sprijinului Statelor Unite pentru menţinerea suveranităţii teritoriale în alte cazuri; retragerea SUA din Tratatul Rachetelor Antibalistice şi ameninţările de a plasa sisteme de apărare contra rachetelor în ţările fostului Pact de la Varşovia. Ruşii menţionează şi invazia Irakului fără aprobarea Consiliului de Securitate al ONU; participarea Americii la ceea ce ei consideră că fiind revoluţii democratice false în Ucraina, Georgia şi Kîrgîzstan şi discuţiile de extindere a NATO în Georgia şi Ucraina, amândouă aflate la graniţa Rusiei.

O mulţime de oameni din Occident şi câţiva din Rusia contestă toate acestea şi spun că adevărata problemă este faptul că Moscova devine tot mai totalitară şi se întoarce spre vechiul vis de a stăpâni un imperiu. Ei susţin că, din cauza provocărilor economice ale Rusiei şi a eşecului modernizării, Puţin caută duşmani în străinătate ca să ascundă problemele ţării.

În 2014, Puţin a găsit duşmanii pe care îi căuta. După ce opoziţia ucraineană susţinută de Statele Unite l-a dat jos pe preşedintele prorus al ţării, tensiunile au crescut. Parlamentul ucrainean a propus o lege prin care era anulat statutul oficial al limbii ruse şi, în timp ce se vota împotriva actului, Puţin deja se pregătea să destabilizeze noul

guvern.

La început, a anexat Crimeea, o peninsulă rusească din punct de vedere istoric, care se întinde în Marea Neagră şi care a fost transferată Ucrainei în 1954. Când Rusia şi Ucraina făceau parte dintr-o singură ţară, acest transfer a fost în mare parte simbolic, dar, după ce au mers pe drumuri separate, statutul Crimeei a început să deranjeze. Crimeea, importantă din punct de vedere strategic, are o populaţie majoritar rusească. Moscova a fost forţată să-i închirieze echipamente pentru flota sa din Marea Neagră, din cauza ameninţării constante a anulării concesiunii. Acest lucru a devenit o sursă de tensiune şi, când Rusia a observat că Kievul a devenit mai puţin înţelegător faţă de interesele ei şi că avea sprijinul Statelor Unite, a acţionat repede. După ce a anexat Crimeea, Puţin a început să trimită arme şi trupe pentru a sprijini vorbitorii de rusă din estul industrial al Ucrainei, care căutau să obţină o autonomie mai mare sau secesiunea.

Am primit imediat e-mailuri emoţionante de la contactele mele din Celeabinsk, majoritatea plângându-se de sancţiunile occidentale şi sprijinindu-l pe Putin. Mulţi ruşi au rude în estul Ucrainei care lucrează în fabrici şi mine dependente total de piaţa rusească. Aceste rude s-au panicat că o apropiere a Ucrainei de Europa le-ar izola membrii familiei din punct de vedere cultural şi economic.

Cei care l-au susţinut pe Putin, mai ales în privinţa anexării Crimeei, făceau parte dintr-o gamă surprinzător de largă de oameni, inclusiv din aceia care, cândva, erau din „opoziţie”. Un membru al elitei locale, pe care îl voi numi V, este mult mai pragmatic decât naţionaliştii ruşi feroce, ca Irina Korsunova. El ar spune *da* Crimeei. Deşi consideră intervenţia lui Putin în estul Ucrainei un dezastru, îi învinuieşte şi pe Putin, şi pe preşedintele

Obama pentru începerea conflictului. În opinia lui, Statele Unite au acţionat prosteşte când au intervenit în Ucraina fără o abordare nuanţată şi fără atenţie pentru nivelul de tensiune al situaţiei. În viziunea lui, Statele Unite au sprijinit o lovitură de stat împotriva unui preşedinte ales. Preşedintele în chestiune putea fi corupt şi detestabil, dar o asemenea acţiune doar întăreşte percepţia că Statele Unite aplică o lege pentru ele şi alta pentru restul lumii. Mi-a spus că Statele Unite trebuie să înţeleagă că Ucraina are o „importanţă existenţială” pentru Rusia. Pentru el este clar că Ucraina nu poate avea o economie sănătoasă fără Rusia, alt lucru despre care spune că Statele Unite nu au reuşit să-l înţeleagă.

— Oare Occidentul este cu adevărat pregătit să finanţeze o ţară coruptă şi distrusă? m-a întrebat el.

Este frustrat de eşecul ambelor părţi de a căuta o soluţie diplomatică pentru această criză. La fel ca majoritatea ruşilor, el susţine că impasul a apărut, măcar în parte, pentru că Statele Unite au perpetuat un sistem de securitate în Europa care este bazat pe rezultatul din trecut al celui de-al Doilea Război Mondial, care izolează inutil Rusia şi nu se mai potriveşte cu lumea de astăzi. Versat în evenimentele actuale din Statele Unite, unde studiază copiii lui, şi un admirator al multor lucruri pe care le vede în Statele Unite, încă este şocat de ignoranţa şi aroganţa Americii, enervându-se din cauza repeziciunii cu care Washingtonul condamnă Rusia pentru aceleaşi păcate despre care se ştie că şi America le comite.

Opiniile lui V, dintr-un restaurant de lux, şi ale Irinei Korsunova, din biroul ei, sunt susţinute şi de cei care lucrează în căldura forjelor şi a furnalelor. Yura Kovach este angajatul unei fabrici de prelucrare a oţelului din Celeabinsk şi îmi este prieten de mai bine de două decenii,

chiar dacă sprijinul lui tot mai puternic pentru Putin ne-a încordat câteodată relaţia. Ne-am întâlnit prin intermediul soţiei lui, Irina, o economistă sovietică frustrată, care a avut parte de o perioadă prosperă la începutul anilor ’90. Ea a creat un fond de rezervă care proteja pensionarii şi a organizat un grup de muncitori în domeniul metalurgiei, care apoi au primit contracte profitabile pentru executarea grilajelor şi balustradelor decorative pentru clădirile noi. A făcut bani în timp ce soţul ei, un inginer priceput, nu făcea nimic. Acest fapt le-a provocat probleme în căsnicie. Mai târziu, şi-a închis afacerea şi a devenit psiholog, a clacat, apoi a stat acasă pentru a avea grijă de mama ei, care era pe moarte, timp de câţiva ani. Pe parcurs, a devenit ucenica devotată a unui guru indian şi a tehnicilor lui de meditaţie. A devenit vegetariană, a deschis o afacere cu soia şi tofu care a dat faliment – nu din cauza lipsei cererii, ci din cauza administraţiei locale, care făcea afaceri ilegale cu proprietăţi. Apoi s-a apucat de schimb valutar în încercarea de a-şi plăti datoriile. Căsnicia lor de 40 de ani a fost testată cu severitate; stilurile lor de viaţă au fost în dezacord, dar au rămas împreună şi sunt de acord într-o singură privinţă – că Vladimir Putin este cel mai bun conducător pentru Rusia. Yura a privit cum profesia lui a pierdut teren în faţa noilor bancheri, a comercianţilor şi a specialiştilor în relaţiile cu publicul. A aplaudat atunci când Putin i-a numit pe protestatarii din Moscova, din 2010 până în 2012, „şoareci de birou”. M-a prezentat unui bard popular al clasei muncitoare, pe nume Igor Rasteryaev, care numeşte NATO „un gunoi” şi îi laudă pe cei care „nu mănâncă sushi şi nu merg la saloanele de bronzat”. Familia Kovach nu ia cina în oraş şi nu merge în vacanţe în străinătate.

Yura, care caută ştiri pe internet, consideră că

guvernul SUA şi ONG-urile au sprijinit demonstraţiile anti-Putin din Moscova şi pe protestatarii opoziţiei din Ucraina. Nu poate crede că Statele Unite ar permite o intervenţie comparabilă rusească în propriile afaceri sau sfere de interes. La fel ca mulţi ruşi, acum spune că Statele Unite au o lege pentru ele şi alta pentru Rusia când îşi apără interesele naţionale.

Când l-am întrebat dacă există o lege pentru Putin şi gaşca lui de oligarhi corupţi şi alta pentru restul ţării, a găsit scuze. Mi-a spus că există corupţie peste tot, ignorând listarea internaţională a Rusiei ca una dintre cele mai corupte ţări. A susţinut că Putin este inteligent şi capabil, un om care va reface industria ţării şi reputaţia ei internaţională. A respins orice critică a lui Putin pe care i-am menţionat-o, concluzionând cu un proverb rusesc:

— Când îţi arde casă, nu-l întrebi pe pompier cum îl cheamă.

CAPITOLUL IV
Şoferul de taxi

L-am întâlnit prima dată pe Kolya în faţa Operei din Celeabinsk. Clădirea e o copie modestă a Teatrului Bolşoi din Moscova, pe care sovieticii l-au reprodus în multe oraşe din ţară. Avea o sinceritate care, împreună cu ochii lui albaştri sclipitori şi zâmbetul lui cu strungăreaţă, mi-au sugerat că ar putea fi „genul meu” de om. Lucrând ca şofer de taxi în mod ilegal, acest om, atunci în vârstă de 30 de ani, avea maşina parcată într-un loc excelent, pentru care plătea o „taxă specială” lunară de 50 de dolari unei bande locale, pentru a nu fi deranjat de poliţie. Asta nu-l ajuta tot timpul. Zhiguli-ul lui roşu şi ruginit nu era cel mai impresionant vehicul, iar Kolya, în treningul lui, era unul dintre cei mai prost îmbrăcaţi şoferi, dar m-am bazat pe

instinct pentru că nu am avut mult timp de gândire. Cum poate să vă spună fiecare jurnalist, alegerea şoferului potrivit e cheia succesului, îţi salvează viaţa în zonele periculoase şi e un ghid esenţial în circumstanţe mai puţin stresante. În ciuda maşinii, instinctele mele au fost corecte. Kolya s-a dovedit un şofer excelent într-un oraş în care numărul accidentelor e şocant de mare. Locuitorii atribuie statisticile înspăimântătoare mai multor cauze, pe lângă consumul de alcool: agresivitatea, poleiul, drumurile proaste care trebuie să se adapteze la un număr tot mai mare de maşini şi o creştere vertiginoasă a numărului de femei la volan. În fiecare zi, când mă uitam pe fereastra apartamentului meu, vedeam, în medie, cinci coliziuni minore sau ceva mult mai rău. Rareori erau implicaţi şoferi de sex feminin.

Pe lângă abilităţile lui de şofer, Kolya este extraordinar de isteţ. Cunoaşte Celeabinskul pe dinăuntru şi pe dinafară, de sus până jos. Un văr de-al lui deţine cel mai bun restaurant, unde la prânz se adună politicienii din regiune. Un unchi de-al lui a făcut o avere „cumva” şi locuieşte într-una dintre noile case de oraş; de asemenea, e şi membru al adunării legislative regionale. Clientela lui Kolya include o doamnă custode al unui muzeu apropiat, pe care a crezut că mi-ar plăcea s-o cunosc, iar ea a devenit una dintre cele mai apropiate prietene ale mele.

Kolya cunoaşte şi cartierele rău famate ale Celeabinskului. Ne-am plimbat pe o stradă aparent pustie unde îşi petrec timpul câteva dintre prostituatele oraşului. Ca să se ferească de frig şi de clienţii nedoriţi, aşteaptă în taxiuri. Poveştile lor sunt precum cele din toată lumea – o viaţă de familie plină de abuzuri, adesea într-un sat sau oraş îndepărtat, nevoia disperată de a pleca de acolo, o viaţă grea pe străzi, proxeneţi, visul că totul se va termina

într-o zi şi teama că nu vor avea parte de un sfârşit fericit.

Kolya poate să cerceteze şi ascunzătorile subterane murdare şi ilegale în care se fac jocuri de noroc. Joacă la păcănele atât de repede, că nu pot să-l urmăresc, dar insistă că patima lui pentru jocurile de noroc e de domeniul trecutului. Iar trecutul lui e foarte încurcat, ceva obişnuit pentru generaţia lui. Mama lui, Tatiana, mi l-a descris ca pe „unul dintre copiii pierduţi ai anilor ’90”. Mi-a spus că şi ea a fost pierdută pentru o vreme, când toate lucrurile pe care le-a cunoscut şi cu care a crescut au dispărut. S-a măritat de tânără ca să scape de părinţii alcoolici şi a muncit pe post de casieră într-o alimentară. L-a născut pe Kolya în 1982, când avea optsprezece ani. Inflaţia scăpată de sub control şi lipsa alimentelor au marcat sfârşitul anilor ’80 şi începutul anilor ’90, când ruşii puteau obţine alimente de bază numai dacă aveau tichete de raţie şi aşteptau la cozi lungi, şi asta doar când aveau noroc. Ruşinată să recunoască aceste fapte, Tatiana mi-a spus că a furat provizii din magazinul la care lucra ca să le vândă pe piaţa neagră. Era singurul mod de a supravieţui. La rândul lui, soţul ei făcea comerţ ilegal cu votcă. Familia s-a extins, incluzând-o şi pe sora mai mică a lui Kolya şi, în scurt timp, toţi s-au înghesuit într-un apartament cu două camere dintr-o fostă cazarmă, una dintre numeroasele clădiri cu două etaje şi de calitate proastă construite pentru a găzdui forţa de muncă a Celeabinskului pe timp de război. Clădirea era condamnată de mult timp, dar nu a fost niciodată dărâmată, pentru că locuinţele erau la mare căutare. Căsnicia Tatianei s-a destrămat. Soţul ei a primit o cameră şi apoi a vândut-o, lăsând-o pe cealaltă pentru ea şi pentru copii. Bucătăria şi baia au devenit spaţiu comun. A fost groaznic.

Tatiana mi-a povestit că fiul ei era deştept şi simpatic

când era copil, dar şi destul de dificil. I-a lipsit tatăl, iar ea lucra cu program prelungit. Kolya a fost îngrijit în mare parte de bunica lui alcoolică. Tatiana mi-a spus că era „neajutorat” şi căuta compania băieţilor mai mari, a căror apreciere şi-o dorea. Pe la 14 ani, era membrul uneia dintre bandele mult prea des întâlnite, jefuind magazine, colectând taxe de „protecţie” şi furând de peste tot. Tatiana mi-a spus că, la început, habar n-avea cu ce se ocupa el. Era o lume nouă, despre care ea nu ştia nimic:

— Toate valorile cu care am crescut – Partidul Comunist, Liga Tineretului Comunist, conformismul şi valoarea educaţiei – erau dintr-odată criticate şi umbrite de banii făcuţi rapid, de ispita luxului şi de infracţiunile violente. N-aveam cum să-l îndrum, nu aveam argumente pregătite. Eram la fel de confuză ca el.

În adolescenţă, Kolya a început să se drogheze cu prenadez, înainte să treacă la drogurile mai tari de care s-a umplut brusc oraşul. A furat tot ce aveau de valoare din singura lor cameră. A intrat pe furiş în biroul în care Tatiana lucra pe post de contabilă şi a spart seiful companiei.

La optsprezece ani, Kolya a fost trimis la o închisoare pentru cei aflaţi la prima infracţiune, timp de doi ani. Autorităţile închisorii au cerut „ajutor umanitar” de la Tatiana pentru a se asigura că nu era bătut. Le-a livrat regulat materialele de construcţii pe care de-abia îşi permitea să le cumpere, în speranţa că aceste plăţi îi vor asigura lui Kolya o eliberare mai rapidă. S-a înglodat în datorii pentru a-l proteja.

Când a ieşit din închisoare, şi-a reluat obiceiul de a se droga, şi-a lăsat prietena însărcinată şi a început să fure din nou. A făcut împrumuturi bancare, disponibile de puţină vreme atunci, adunând o datorie uriaşă, pe care nu

va putea s-o plătească niciodată. Nu va mai putea să primească niciodată un împrumut bancar. Şi, după legea rusă, care interzice celor cu anumite datorii să plece din ţară, nu va putea să călătorească niciodată în străinătate. Din cauza lipsei educaţiei şi a cazierului, perspectivele lui de angajare sunt limitate.

Prins când fura telefoane mobile, Kolya a fost repede condamnat din nou. Ca recidivist, a fost trimis într-o colonie strictă de deţinuţi din Omsk, Siberia, departe de Celeabinsk. Tatiana nu şi-a putut permite să-l viziteze. Nu şi-a permis nici să plătească autorităţile în timp ce contribuia la întreţinerea fiului lui Kolya, nepotul ei, un copil pe care Kolya nu a avut voie să-l vadă niciodată. Ea l-a ales pe nepotul ei. Kolya a fost furios şi îngrozit, dar el şi mama lui au declarat că Omsk i-a salvat, probabil, pe amândoi. Kolya mi-a mărturisit că a fost nevoit să se comporte normal, a încetat să mai ia droguri şi şi-a promis că nu va mai ajunge niciodată în închisoare. Tatiana mi-a spus:

— În sfârşit, am putut să respir liniştită pentru prima dată după mulţi ani. Înainte de ultima arestare a lui Kolya, veneam acasă întrebându-mă ce chinuri mă mai aşteptau.

La un moment dat, când a fost cuprinsă de o disperare totală, Tatiana a început să frecventeze New Life, o biserică baptistă fundamentalistă care s-a deschis în Celeabinsk. S-a recăsătorit. De atunci a făcut cursuri la Lifespring, o filială a unui centru de dezvoltare personală pe care un american l-a introdus în Celeabinsk. Tatiana a râs când şi-a amintit că, atunci când era în mijlocul pregătirii şi oarecum veselă, Kolya s-a uitat la ea cu groază, convins că şi ea a început să bea sau să ia droguri. Mi-a spus că Lifespring a ajutat-o, crescându-i stima de sine. De atunci a trecut la cursurile regulate de exerciţii şi,

în curând, va împlini 50 de ani, fiind încă îngrijită, atrăgătoare şi sigură pe ea.

A rămas apropiată de sora ei, chiar dacă aceasta trăieşte în altă lume. Măritată cu un funcţionar local, sora ei e bogată, poartă haine de designer şi călătoreşte în lumea largă, ceva ce ele două nu şi-au putut imagina când erau doar nişte adolescente sărace sovietice, ba chiar cele mai sărace din blocul lor. În 2014, Tatiana încă trăia în cazărmile acelea nenorocite, chiar dacă putea sta, cu chirie, şi în cealaltă cameră. Viaţa i-a oferit stabilitate în ultimii 15 ani. Fiica ei se ocupă de unul dintre cele mai bune restaurante din oraş, întreţinându-se până termină facultatea. Tatiana lucrează pentru un şef pe care-l numeşte „harnic şi cinstit" şi strânge bani pentru a se muta într-un nou apartament.

Când Kolya a fost eliberat din a doua închisoare, Tatiana l-a dus la Biserica Baptistă New Life. Avea unul dintre puţinele programe din zonă care asistau deţinuţii eliberaţi recent şi dependenţii de droguri. Biserica l-a ajutat să-şi găsească o slujbă în construcţii, într-un sat aflat la mare distanţă de foştii lui prieteni şi asociaţi. Acolo a întâlnit o femeie pe nume Ana. Tatiana mi-a spus că, de când cei doi sunt împreună, ea e mai liniştită.

Când am întâlnit-o prima dată pe Ana, avea în jur de 25 de ani. Suplă, cu părul lung şi negru, era sociabilă şi, spre deosebire de mulţi ruşi, zâmbitoare. A crescut printre ruinele unei ferme de stat, hrănind animalele fermei înainte de a se duce dimineaţa la şcoală şi de a găti seara, când se întorcea acasă, pentru familia ei. Mama ei era pe moarte din cauza cancerului. Până când Ana a terminat liceul, ferma de stat, ca multe altele, a dat faliment, lăsând sute de oameni şomeri.

Terapia de şoc, susţinută de Occident pentru a

înlocui sistemul economic sovietic, a fost mai violentă în mediul rural. În anii ’20 şi ’30, Sovietele au distrus fermele private, forţând ţăranii să facă parte din fermele colective de stat. Apoi, guvernul post-sovietic a schimbat brusc direcţia, spunând fermierilor ţării: „Sunteţi pe cont propriu”. Rămaşi fără ordinele, proviziile şi subvenţiile statului, fermele nu au putut cumpăra seminţe şi îngrăşăminte. Nu au mai avut hrană pentru animale, ceea ce a dus la sacrificarea masivă a cirezilor. Numărul de vaci de lapte a scăzut cu 75% în anii ’90. Când fermele s-au închis, pământul a fost furat de managerii şmecheri sau reîmpărţit între muncitorii prost pregătiţi. Fără nicio infrastructură care să-i sprijine, cei mai mulţi nu au putut să se descurce singuri. Nu existau magazine de bricolaj, piese de rezervă pentru puţinele utilaje rămase şi nicio cale de a cumpăra noi tractoare. Economiile au fost consumate de inflaţia vertiginoasă. Ratele dobânzii în anii ’90 au ajuns la 260% pentru cei care puteau să obţină împrumuturi şi se credea că fermierii care încercau să înceapă noi afaceri se expuneau, în general, prea multor riscuri.

Unii oameni din satul Anei s-au angajat ca şoferi de camioane sau ca muncitori în construcţii. Ana a mers să muncească într-un magazin universal aflat la 64 de kilometri depărtare de Celeabinsk, ceea ce înseamnă o călătorie lungă cu autobuzul. Tatăl şi fratele ei nu s-au putut adapta şi şi-au câştigat existenţa ca muncitori sezonieri, culegând cartofi pentru o staţie de cercetare agricolă. Singurul lucru care le-a rămas Anei şi familiei ei după prăbuşirea Uniunii Sovietice a fost o parte a unei case pe care au reuşit s-o privatizeze şi, în cele din urmă, s-o deţină. Este o clădire mică din ciment, cu un etaj, pentru două familii, imediat recunoscută de-a lungul şi de-

a latul Rusiei ca o „casă de fermă de stat” Când Kolya m-a dus prima dată în vizită acolo, în 2012, opt membri ai familiei erau înghesuiţi în trei camere mici: Kolya şi Ana – într-una; fratele Anei, soţia lui şi doi copii mici – în alta; iar tatăl Anei şi concubina lui – în a treia. Jucăriile copiilor şi încălţămintea erau împrăştiate la intrare.

Ca să murdărească mai puţin înăuntru, membrii fiecărei familii ruseşti trebuie să-şi schimbe pantofii cu nişte papuci de casă la uşa de la intrare, un obicei pe care, vai, n-am reuşit să-l stabilesc acasă la mine. Cearşafuri, prosoape şi haine atârnau pe sârme la uscat în holul strâmt. Tapetul era scorojit. Podelele erau acoperite cu linoleum crăpat. Nu aveau o baie interioară funcţională. Relaţiile dintre toţi membrii familiei erau tensionate. Kolya şi Ana erau singurii care aduceau bani în mod regulat şi erau sătui să tot plătească votca pentru toţi. Visau să-şi construiască propria locuinţă pe bucata de pământ din spatele casei, acolo unde familia cultiva legume ca să se descurce în timpul iernii, cel puţin atunci când secetele regulate nu le distrugeau recoltele.

Până în ziua de azi, drumurile satului nu sunt pavate şi câte un porc rătăcit, o vacă sau o gâscă hoinăresc pe lângă ele. Unii dintre locuitorii satului încă ţin vite pentru consumul propriu, dar scheletele grajdurilor sunt singurul indiciu că, nu cu mult timp în urmă, aici a fost o comunitate de fermieri. Satul are acum sistem de încălzire cu gaz, adus pe ţevi aflate deasupra pământului, ce se aliniază deasupra drumurilor ca nişte bare de gimnastică ocolitoare, ridicându-se deasupra intersecţiilor pentru ca maşinile să poată trece pe sub ele. Deşi nu sunt deloc pitoreşti, nimeni nu se plânge din cauza lor: ţevile reprezintă o mare îmbunătăţire faţă de căutarea continuă de lemne pentru a alimenta sobele. Dar lemnul încă

rămâne o necesitate pentru *banya*, sauna tradiţională rusească pe care o poţi găsi în aproape fiecare curte. Când sistemul de canalizare nu mai funcţionează, cum s-a întâmplat la prima mea vizită, *banya* nu e doar o plăcere, ci o necesitate. Şi aşa, când pădurarii statului nu se uită, sătenii se îndreaptă spre pădurile de mesteacăn pentru a-şi face provizii de lemn ilegal. Când Kolya mi-a descris misterele vieţii de la sat, un cuplu de bătrâni, oarecum beţi, a ieşit dintre copaci, trăgând o căruţă plină cu buşteni şi un fierăstrău care funcţionează cu benzină.

Chiar dacă locuinţa familiei Anei nu s-a schimbat deloc în perioada post-sovietică, restul satului a revenit la viaţă datorită amenajărilor de case. Noii îmbogăţiţi şi săracii se învecinează acum unii cu alţii. Satul devine o comunitate suburbană pentru oraşele învecinate. Unele dintre casele din ciment cândva identice au fost dărâmate pentru a face loc palatelor din cărămidă roşie împodobite cu turnuri şi turnuleţe, după gusturile ciudate din anii ’90. Adaosurile mai modeste includ placările cu vinilin şi pardoselile suplimentare – aşa-numitul „aspect finlandez”. Oamenii şi-au înlocuit ferestrele sovietice ineficiente şi neetanşe cu unele noi. Câinii de pază feroce legaţi cu lanţuri în spatele gardurilor şi porţilor nou-construite sunt alt numitor comun. Toţi se tem de furt.

În 2013, un an mai târziu, am observat mai multe îmbunătăţiri, chiar şi la casa Anei şi a lui Kolya. Familia extinsă a refăcut, în sfârşit, interiorul, datorită, în parte, unei subvenţii guvernamentale pe care fratele Anei a primit-o pentru că a avut al doilea copil. Prin lege, aceasta trebuia folosită pentru renovarea casei. Familia, îndemnată de Kolya, a făcut toată munca. Gata cu linoleumul crăpat şi pereţii scorojiţi. Baia şi bucătăria erau curăţate şi sistemul de canalizare reparat. În camera lor redecorată, Kolya şi

Ana aveau un nou televizor cu ecran plat şi un laptop la care vizionau filme americane piratate, uşor de descărcat, şi reluări ale videoclipurilor de la nunta lor.

Nunta lor rămâne o amintire fericită, una pe care ei o revăd iar şi iar. Au avut o ceremonie de căsătorie civilă rapidă, dar nu înainte ca o serie de ritualuri săteşti să aibă loc. Kolya, arătând impresionant de chipeş, chiar dacă vizibil inconfortabil, îmbrăcat într-un costum nou, s-a dus la casa din sat cu buchetul de flori, însoţit de familia lui şi de cei mai apropiaţi prieteni ai Anei. Printre cântece obscene, l-au supus pe Kolya la o serie de teste. A trebuit să mănânce câteva felii de lămâie, îndurând gustul acru până când a găsit numele miresei lui sub una dintre ele. Au urmat apoi câteva întrebări despre înălţimea, greutatea şi dimensiunea taliei Anei la care a trebuit să răspundă, primind o amendă dacă greşea. Kolya a trebuit să aleagă pantofii de mărimea potrivită pentru ea din trei perechi care i-au fost oferite. În cele din urmă, ca să i se permită să meargă la ea, a trebuit să bea un borcan uriaş cu suc făcut în casă, la fundul căruia era cheia casei şi a noii lui vieţi. Aceasta a fost ultima băutură nealcoolică pe care au văzut-o nuntaşii timp de mai multe zile. În cele din urmă, Ana a apărut într-o rochie de mireasă splendidă, fără bretele. Mama lui Kolya a oferit cuplului o icoană.

Însoţiţi de prietenii lor şi de cantităţi mari de şampanie, cuplul a mers cu maşina până în Celeabinsk şi s-a plimbat prin oraş, oprindu-se la locurile în care trebuiau să facă asta – Mormântul Soldatului Necunoscut şi o sculptură ce înfăţişează un cerşetor, al cărei cap l-au atins pentru noroc. La petrecerea din restaurantul local, mama lui Kolya i-a întâmpinat din nou, de data asta cu pâine şi sare, o întâmpinare tradiţională care simbolizează ospitalitatea şi viaţa lungă. După aceea, petrecerea a

devenit tot mai gălăgioasă, cu toasturi şi cântări de „bere amară, bere amara4, ceea ce i-a făcut pe tinerii căsătoriţi să îndulcească atmosfera cu săruturi nesfârşite şi dansuri sălbatice. Dar celebrarea nunţii nu s-a terminat cu asta. Invitaţii mahmuri s-au mai ospătat şi au mai băut încă două zile în pădurile din apropiere. Bărbaţii s-au îmbrăcat ca femeile şi femeile ca bărbaţii, o tradiţie pentru care nu am găsit altă explicaţie decât încă un motiv de distracţie. S-a făcut friptură la grătar. S-au consumat galoane de bere făcută în casă, ce necesită mult timp de preparare, şi s-au făcut câteva drumuri până la birtul local pentru a reface stocurile epuizate de votcă.

Chiar şi după renovarea casei, tensiunile au rămas. Ana şi Kolya încă erau singurii care aveau slujbe normale şi lucrau cu program prelungit. Kolya lucra în schimbul de noapte de joi până sâmbătă, învârtindu-se prin mulţimea de clienţi a cluburilor din Celeabinsk, care, la primele ore ale dimineţii, avea mai mulţi bani decât minte. Clienţii lui erau adesea atât de beţi, că-l plăteau de mai multe ori.

— Nu fur de la ei; ei îşi fură singuri căciula când mă plătesc de două sau de trei ori, mi-a spus Kolya râzând.

Şi-a amintit cum l-a scutit de plată pe un client care i-a cerut să fie condus la diferite adrese din oraş. Cobora din maşină, îşi turna un pahar, îl dădea pe gât, apoi se urca înapoi în maşina roşie. La un moment dat, Kolya şi-a dat seama că era un veteran al Războiului

Afghan care bea pentru camarazii lui căzuţi la datorie. Mi-a spus că nu l-a taxat.

A fost o perioadă dificilă pentru cuplu. Spre bucuria lor, Ana era însărcinată. Dar, după cum procedează adesea patronii, era plătită la negru de patronul magazinului universal la care lucra. Asta înseamnă că primea doar suma minimă – 60 de dolari pe lună – pentru concediul de

maternitate şi slujba nu-i era garantată pe viitor. Apoi Kolya mi-a dat o veste foarte proastă.

Nu arăta prea bine, iar eu am pus asta pe seama unei crize de pneumonie, dar, după câteva luni, încă arăta destul de vlăguit. A venit la apartamentul în care stăteam cu chirie, la o ceaşcă de ceai. S-a uitat în jur, a făcut un gest spre urechile lui ca să mă întrebe dacă asculta cineva, apoi a renunţat la prudenţă.

— E timpul să-ţi spun ceva. La început, m-am temut de reacţia ta. Am virusul HIV.

Testul i-a ieşit pozitiv când a fost prima dată în închisoare, în 2000. De atunci a refuzat tratamentul în ciuda rugăminţilor Anei şi a membrilor apropiaţi ai familiei, care sunt singurii care ştiu despre boala lui. Chiar dacă m-a condus de câteva ori la Centrul pentru Boli Infecţioase, condus de un om grozav şi înţelegător, Kolya a refuzat să mă asculte.

— Nu cred în terapia asta. Am prieteni care nu s-au simţit mai bine cu ea. Sunt sănătos, a insistat el. Mi-a spus că Ana nu are virusul HIV. O să trăiesc câte zile îmi dă Dumnezeu. Nu-mi mai vorbi despre asta.

Dacă aş fi fost mai deşteaptă, mi-aş fi dat seama de asta mai demult. Poveştile lui despre viaţa din închisoare erau uneori neclare. Când l-am presat să-mi dea amănunte, cum ar fi detaliile muncii lui sau unde a locuit, nimic din ce mi-a spus nu a fost prea clar. I-am înţeles motivul mai târziu. În acele zile, deţinuţii afectaţi de virusul HIV erau izolaţi de restul populaţiei. Nu li se permitea să muncească şi erau numiţi, în bătaie de joc, „ciocolate”. Kolya era o „ciocolată”.

A trecut încă un an. Era 2014. Am ajuns la aeroportul Celeabinsk şi cine stătea acolo la 5 dimineaţa? Kolya. Arăta mult mai bine şi, datorită contactelor, avea o nouă

slujbă, la o companie de limuzine care serveşte oamenii de afaceri din Moscova când vizitează Celeabinskul. Era plătit relativ bine. Presta o muncă legală şi lipsită de pericole. Conducea un Ford nou, pe care îl putea folosi inclusiv în timpul liber şi nu mai trebuia să-şi facă griji din cauza Zhiguli-ului stricat sau a poliţiei.

Ucraina apărea în toate titlurile, iar Kolya, într-un mod necaracteristic pentru el, a început să vorbească despre politică. La început, un susţinător moderat al liderului rus, Vladimir Putin – „omul care ne-a adus stabilitatea" –, a devenit apoi un adevărat fan. A aflat toate ştirile de la posturile de televiziune finanţate de stat şi mi-a repetat discursurile constante despre fasciştii din Ucraina, reînnoirea mândriei ruse şi pericolul pe care-l reprezentau duşmanii americani, chiar dacă a precizat repede că eu eram o excepţie. Viziunea lui cândva pozitivă despre Statele Unite a dispărut. Când ne-am oprit la piaţă să cumpere nişte provizii, a negat grijile pentru o viitoare criză economică, adăugând că sancţiunile vor forţa, în sfârşit, Rusia să îşi dezvolte industriile interne.

— Sunt un patriot, mi-a spus el în timp ce ne-am îndreptat spre sat.

Când am ajuns, Ana deja rula aluatul pentru tradiţionalele *pelmeni* (găluşti delicate ruseşti), în timp ce o supraveghea cu ochi de vultur pe fiica lor de zece luni, Cristina, care umbla prin mica bucătărie într-un premergător. Ana a început să prepare umplutura de carne, întrebând cât a costat carnea de vită tocată. Era cu 70% mai scumpă decât în urmă cu câteva săptămâni. Preţul hriştii, o materie primă rusească, avea să crească de patru ori în scurt timp. Ana a intervenit în discuţie când Kolya l-a lăudat încă o dată pe Putin şi acţiunile ruşilor în Ucraina. Era supărată din cauza subvenţiilor şi a

locuinţelor gratuite care erau oferite refugiaţilor ucraineni, în timp ce familiile tinere ca a ei continuau să se zbată în sărăcie.

Acasă, tensiunile au continuat. Kolya trebuia să-şi certe socrul beat, care tot intra împiedicându-se în bucătărie şi întrerupea conversaţia noastră. Dar, după câteva săptămâni, am primit o veste bună. Mama lui Kolya, Tatiana, a reuşit, în sfârşit, să cumpere un apartament nou. Ana, soţul ei şi frumoasă, dolofana şi sănătoasa lor fiică urmau să se mute în cazărmi. Ana spera că, atunci când vor ajunge la oraş şi vor avea spaţiul lor propriu, Cristina va avea acces la toate lucrurile pe care ea nu le-a avut niciodată, inclusiv lecţii de muzică şi o şcoală bună. Nu am avut voie să discut despre sănătatea lui Kolya.

CAPITOLUL V

Viaţa comunităţii gay

Există o viaţă activă a comunităţii LGBT în Celeabinsk, deşi nu este la fel de vibrantă sau de deschisă cum s-ar dori. Aşa cum mi-a descris acum câţiva ani Serghei Avdeev, şeful serviciilor pentru tineretul oraşului, când încă era dispus să vorbească sincer, viaţa pentru indivizii a căror orientare sexuală nu este cea tradiţională rămâne în mare parte aşa cum era în Statele Unite acum patruzeci de ani sau poate cum încă este în Alabama rurală.

Întrebaţi oamenii din Celeabinsk dacă cunosc pe cineva care este gay, probabil vor spune nu şi vor fi deranjaţi de această idee. Dar, când sunt presaţi, ar putea recunoaşte că ştiu pe cineva care este un pic „diferit”. Din cauza atitudinilor negative copleşitoare faţă de comunitatea LGBT, puţini recunosc public că îi aparţin, temându-se de problemele familiale sau de discriminarea la locul de muncă. Chiar şi aşa, cultura gay a ieşit din

ascunziş şi există o mulţime de site-uri on-line şi de locuri de întâlnire pentru gay. După cum s-a exprimat un prieten gay:

— Viaţa noastră e diferită de cea a restului Rusiei.

Relaţiile sexuale între persoane de acelaşi sex au fost ilegale în Uniunea Sovietică şi au rămas pasibile de pedeapsă până la cinci ani de închisoare până când au fost, în cele din urmă, dezincriminate, în 1993. Cultura gay a câştigat repede adepţi în Moscova şi în Sankt-Petersburg, unde a fost văzută ca un semn al noii mode şi al avangardei. Dar, când activiştii gay au cerut mai mult decât să fie doar o sursă de divertisment, a urmat o reacţie negativă împotriva lor.

Un lider musulman a susţinut bătaia aplicată homosexualilor şi a scăpat basma curată cu asta. Biserica Ortodoxă a denunţat relaţiile sexuale cu persoane de acelaşi sex ca fiind un păcat. Legiuitorii cu orientare politică de dreapta s-au alăturat atacului şi câteva oraşe au dat legi care interziceau răspândirea informaţiei despre relaţii sexuale „netradiţionale” minorilor. În 2013, parlamentul ţării le-a urmat. În timp ce, aparent, urmărea protejarea copiilor, noua lege naţională a fost înţeleasă pe scară largă ca un efort de a reprima homosexualitatea şi noua mişcare rusească pentru drepturile homosexualilor. Conform termenilor vagi ai legii, o paradă gay poate fi interpretată ca o infracţiune. Profesorii de liceu şi de universitate pe care-i cunosc nici nu abordează subiectul, de teamă că fie şi o simplă discuţie despre homosexualitate, chiar ca temă literară, poate fi interpretată drept „propagandă homosexuală destinată minorilor”.

Înainte de Jocurile Olimpice de Iarnă de la Sochi, din 2014, când homofobia crescândă a Rusiei a creat probleme

în domeniul relaţiilor publice pentru Comitetul Olimpic International şi pentru organizatorii ruşi, preşedintele Putin a declarat că legea nu impunea sancţiuni împotriva homosexualităţii, adăugând: „Legea nu încalcă în niciun fel drepturile minorităţilor sexuale. Reprezentaţii lor sunt membri cu drepturi depline ai societăţii noastre şi nu sunt discriminaţi în niciun fel”.

Realitatea e complet diferită. Când Puţin vorbeşte de superioritatea morală a Rusiei faţă de Occident, e clar pentru majoritatea ruşilor că atacă şi homosexualitatea. Ţărilor care permit căsătorii sau uniuni între membri de acelaşi sex li s-a interzis să adopte copii ruşi. Ca să susţină ideea, Puţin a numit un homofob furibund şi vocal la conducerea maşinăriei de propagandă a naţiunii.

Dmitri Kiselyov, cel mai puternic om din mass-media rusească, nu numai că a declarat public că homosexualilor ar trebui să li se interzică să doneze organe, ci a şi adăugat că inimile lor, după moarte, ar trebui arse sau îngropate pentru că „nu sunt potrivite pentru a prelungi viaţa altcuiva”. Diatribele lui nu s-au limitat la lezarea demnităţii homosexualilor morţi. Kiselyov a învinuit un rus în vârstă de 22 de ani pentru propria asasinare, pe motiv că homosexualitatea lui afişată i-ar fi provocat pe atacatori. Nimeni nu a sugerat că remarcile lui Kiselyov au încălcat legile Rusiei împotriva discursurilor instigatoare la ură.

Noile legi şi importanţa unor oameni ca Kiselyov au încurajat activiştii violenţi anti-gay. Când nişte gay au protestat faţă de legea propagandei sărutându-se în faţa Dumei de Stat, camera inferioară a parlamentului, poliţiştii au stat şi au privit indiferenţi cum protestatarii au fost udaţi cu apă şi bătuţi.

Gheorghi, un homosexual în vârstă de 30 de ani din

Celeabinsk, a fost dat afară cu discreţie de la întâlnirile consiliului tineretului regional la care obişnuia să participe. Nu a recunoscut niciodată public că era homosexual, dar cizmele lungi şi blugii strâmţi, o modă neobişnuită pentru bărbaţii din Celeabinsk, precum şi gesturile lui distinctive au fost suficiente pentru a crea suspiciuni şi pentru ca el să fie respins de organizaţia de tineret. Dar el este un director priceput de relaţii publice şi vânzări şi nu are probleme în găsirea unei slujbe noi.

Pe măsură ce homofobia a devenit mai pronunţată, Gheorghi a devenit mai prudent în legătură cu folosirea site-urilor de reţele sociale pentru gay, temându-se de înscenări şi provocări. Un prieten care a mers la un apartament după ce a cunoscut pe cineva on-line, a fost bătut şi forţat să divulge numele altor gay din oraş. Homosexualitatea i-a fost dezvăluită în public, şi-a pierdut slujba şi a fugit din Celeabinsk.

Gheorghi are acum un partener, dar amândoi sunt discreţi. În timp ce foarte puţini prieteni care lucrează la teatru ar îndrăzni să se ţină de mână în public, el râde la auzul acestei idei. Demonstraţii gay s-au făcut în oraş, dar şi ele au fost discrete, atât de discrete că mulţi oameni care au trecut pe lângă ele probabil habar n-au avut ce se întâmpla. La apogeul lor, înainte de legea din 2013, aproximativ o sută de gay se adunau şi dădeau drumul în aer baloanelor multicolore, fără să spună nimic. Era un protest tăcut şi sfidător al membrilor comunităţii gay, al familiilor şi al prietenilor lor. Probabil doar jumătate dintre ei s-ar mai aduna acum într-un an. Persoanele gay dezbat gradul în care atenţia occidentală şi demonstraţiile publice le-au ajutat sau le-au făcut mai mult rău.

Cel mai popular loc de întâlnire pentru persoanele gay din oraş se numeşte Neon şi este condus de Ludmila

Abramzon. Cândva măritată, cu un copil mic, acum este o lesbiană declarată, cu o parteneră. Pagina ei de Facebook nu ascunde prea multe, dar când e nevoie – când merge la şcoala la care învaţă fiica ei sau când organizează evenimente pentru heterosexuali – poate părea heterosexuală sau „naturală”, cuvânt pe care şi homosexualii ruşi îl folosesc. Dar dacă veniţi la miezul nopţii vinerea, sâmbăta şi duminica, Neon devine un club gay revoltător de primă clasă. Într-o noapte de weekend în care am fost acolo, o nuntă „normală” s-a încheiat târziu, când a ajuns mulţimea de gay. Nu mi-a venit să cred că oamenii de la petrecerea de nuntă nu cunoşteau repertoriul complet al clubului Neon, având în vedere imaginile senzaţionale de pe internet, dar, cu toate astea, s-au făcut eforturi pentru ca ambele grupuri să nu se întâlnească.

Şoferii de taxi cunosc reputaţia clubului şi, când li se spune adresa acestuia, de multe ori cer clientului să stea pe bancheta din spate, de parcă homosexualitatea ar fi o boală contagioasă. La intrarea în club, echipa de paznici a Ludmilei îi verifică pe toţi cei care doresc să intre, pentru ca tinerii *skinhead* sau alţi „provocatori” să nu facă probleme. Verifică şi genţile, căutând droguri. Ultimul lucru de care are nevoie Ludmila este o razie a poliţiei şi, până acum, clubul nu a fost hărţuit de poliţie sau de autorităţile locale. Mi-a spus, în glumă, că ar putea fi cel mai curat club din oraş. Ludmila stă de obicei într-o cameră alăturată şi scrutează monitoarele cu circuit închis, ca să se asigure că nimic nu scapă de sub control.

Spectacolul de cabaret, având în roluri principale travestiţi, durează până în zori. Spectacolele sunt plăcute şi inteligente, pline de parodii, sensuri duble şi includ participarea publicului. Chiar dacă vorbesc destul de

fluent limba rusă, trebuie să mă uit din când în când în dicţionarul care, vai, nu mă ajută deloc.

În timp ce am stat acolo mai multe nopţi, am ajuns să cunosc câţiva clienţi: tineri avocaţi, contabili şi experţi IT care n-ar îndrăzni niciodată să-şi recunoască homosexualitatea şi să-şi pericliteze slujbele şi care mi-au descris greutăţile bine cunoscute atunci când creşti într-o societate care este, în mare parte, intolerantă faţă de oricine este „diferit” Spre deosebire de mulţi bărbaţi ruşi, ei sunt surprinzător de supli şi de arătoşi şi atribuie aceste însuşiri competiţiei dintre homosexualii din Celeabinsk pentru găsirea unui partener. Bărbaţii „naturali”, mi-au spus ei, pot să se neglijeze şi tot se descurcă.

Unul dintre dansatorii Ludmilei, Saşa, cu o înfăţişare androgină, este un bărbat tânăr cu sâni îmbobociţi şi şolduri feminine, dar cu organele sexuale bărbăteşti intacte. Era cât pe-aci să ratăm întâlnirea, pentru că aşteptam în faţa cafenelei un bărbat tânăr, iar Saşa, cu părul lung până la umeri, o tunsoare frumoasă şi puţin machiaj, putea trece uşor drept femeie. După o oarecare confuzie şi câteva apeluri pe telefonul mobil, ne-am găsit unul pe altul în cele din urmă. Saşa mi-a spus că situaţia lui e mai complicată pentru că bărbaţii gay se tem să fie văzuţi cu el în public, de teamă că Saşa ar putea atrage o atenţie nedorită. Mi-a mai spus că legislaţia anti-gay a guvernului creează impresia că toţi homosexualii sunt pedofili. Saşa râde de teama răspândită că „naturalii” vor deveni gay dacă vor fi expuşi la mai multă informaţie. După o adolescenţă singuratică, confuză şi chinuită, crede că absenţa consilierii pentru tinerii şi tinerele gay, acum practic interzisă de lege, este o cruzime. Se gândeşte să părăsească ţara şi are o şansă să facă asta, pentru că tatăl lui, care şi-a abandonat familia cu mult timp în urmă, era

cetăţean american. Dar a găsit o comunitate de prieteni şi de sprijin în Celeabinsk şi ezită să lase în urmă ceea ce el consideră ca fiind căminul lui.

Dar este un cămin care a sfidat schimbările care s-au petrecut în Occident, devenind mai puţin tolerant în ultimii ani. Saşa nu-şi poate imagina căsătoria gay acceptată aici în timpul vieţii lui şi vede că perspectivele homosexualilor de a avea copii se înrăutăţesc. Un cuplu gay care s-a strecurat printre legi şi a reuşit să adopte în urmă cu câţiva ani mi-a spus că nu s-ar mai putea aştepta să facă asta acum. Se tem că serviciile sociale le-ar putea lua copilul în orice moment. Câteva cupluri tinere de acelaşi sex pe care le-am întâlnit se gândesc să încerce să emigreze ca să aibă familii într-o zi.

Vika, o prietenă apropiată a Ludmilei, tot lesbiană, este la fel de grăsuţă şi de prost îmbrăcată pe cât este Ludmila de suplă şi de sofisticată. Reuşind să realizeze ceva în viaţă din nimic, ca mamă adolescentă singură, se apropie de vârsta de 30 de ani cu o atitudine generoasă, care nu acceptă jigniri. Mi-a povestit că tatăl ei a fost un „bandit” care a colectat taxe de protecţie în parcul Gagarin din Celeabinsk. În cele din urmă, acesta a pierdut totul şi s-a alăturat unei „secte” în care încă trăieşte în afara civilizaţiei, fără electricitate sau apă curentă. Părinţii ei au divorţat. Ea a luat-o razna şi a fugit cu un ţigan, apoi asociaţii tatălui ei l-au ameninţat. Iubitul ei ţigan a murit tânăr din cauza unei supradoze. Între timp, Vika a născut copilul lui şi l-a păstrat.

După câţiva ani de muncă într-o fabrică, a întâlnit o comunitate de lesbiene care se adunau într-o curte din Celeabinsk. De atunci a avut partenere şi i-ar plăcea una puternică, la fel ca ea. A plecat de la fabrică, a lucrat pe post de curier şi şi-a deschis nişte afaceri. Acum, are o

companie de succes care organizează petreceri pentru copii. În timp ce făcea muncă voluntară într-un orfelinat, a întâlnit un copil subnutrit şi abandonat. Cu acordul personalului, care a înţeles nevoia copilului pentru un cămin adevărat, a luat în plasament fetiţa, care a devenit un membru al familiei ei. Când a reapărut mama biologică, încă dependentă de droguri şi fără mijloace de întreţinere, tribunalul a ascultat o mărturie în care se spunea că Vika era lesbiană. Drepturile părinteşti sunt uşor revocate în Rusia, dar problemele mamei cu drogurile şi abuzul fizic al copilului ei mic au fost considerate mai puţin odioase decât orientarea sexuală a Vikăi. Vika crede că mama biologică îşi va abandona încă o dată copilul şi o urmăreşte – aşteptându-şi momentul.

Îşi ascunde orientarea sexuală pentru ca fiul ei de 12 ani să nu fie umilit la şcoală. Rudele ei, care apelează la ea pentru sprijin financiar şi îi admiră inteligenţa şi succesul în afaceri, au refuzat să-i recunoască partenerele.

— Toţi mă întreabă când mă mărit, mi-a spus ea cu tristeţe. Dar e mai uşor să fii lesbiană decât homosexual, pentru că toţi cred că e doar o fază şi trebuie doar să întâlnesc bărbatul potrivit.

CAPITOLUL VI

Familia rusească

Era anul 2013. Bucătăria spaţioasă a lui Dima şi a Tatianei era deschisă spre o cameră de zi spaţioasă, pe două etaje, plină de adolescenţi şi copii mici, cărucioare şi jucării. Era o seară de sâmbătă, nu mai era mult până la vacanţa de Anul Nou şi un grup de familii înstărite din Celeabinsk s-a adunat într-una dintre comunităţile de lux îngrădite ale oraşului, ca să ia cina împreună. În timp ce se bucurau de o selecţie excelentă de vinuri fine, de votcă şi de apetitive, conversaţia a trecut de la discuţiile despre

cele mai bune staţiuni de schi din Europa şi Statele Unite şi despre locul unde ar fi trebuit să meargă pentru următoarea vacanţă la locul unde ar fi trebuit să-şi trimită copiii la studii, în afara ţării.

Tatiana rula aluatul ca să facă *pelmeni*. Un oaspete, întors de la o partidă de vânătoare, i-a oferit carne de căprioară pentru umplutură. Alt prieten, proprietarul unui restaurant de succes, unde se întâlnesc de obicei persoanele influente ale oraşului, i-a oferit carne de vită tocată şi peşte. După ce toţi au venit să umple şi să strângă zeci de triunghiuri de aluat, vorbind în tot acest timp despre cursurile de yoga, ultima excursie a cuiva în Antarctica şi meritele comparate ale educaţiei din SUA faţă de cea din Rusia, proprietarul de restaurant a preluat conducerea. El a aruncat *pelmeni* în apa fiartă aromată cu usturoi şi frunze de dafin şi a pregătit un sos cu unt şi usturoi.

În vârstă de aproximativ 40 de ani, aceste cupluri au poveşti de succes. Au creat societăţi comerciale şi afaceri în construcţii. Unul dintre ele este bine plasat în administraţia locală. Toţi au călătorit de multe ori în lumea largă; bucătarul-şef şi soţia lui au locuit şi s-au instruit în Spania şi plănuiau să se întoarcă acolo peste şase luni, lăsându-şi restaurantul în mâinile personalului de încredere. Alţii erau ispitiţi de iarna caldă din Miami, un loc de vacanţă preferat de ruşi.

Toţi au acum case mari în noile suburbii ale Celeabinskului, cu destul spaţiu ca să le găzduiască familiile tot mai numeroase. După ce au făcut doar un copil, pe când aveau douăzeci şi ceva de ani şi încă se chinuiau să-şi facă un rost în viaţă, partenerii unui cuplu au acum încă patru copii, după o pauză de câţiva ani. Dima şi Tatiana au doi adolescenţi şi doi copii sub doi ani. La

prima vedere, acesta pare să fie visul lui Putin: familii ruseşti extinse şi stabile. Dar există o problemă. Tatiana a petrecut câteva luni în Miami ca să se asigure că ultimii ei doi copii se năşteau în Statele Unite. O agenţie de acolo a aranjat totul, inclusiv traducătorii pentru naştere.

Chiar dacă încă locuieşte în Rusia, familia s-a asigurat, împreună cu copiii, împotriva unui viitor nesigur. Cei doi copii mai mari, născuţi pe rând pe când părinţii lor încă nu aveau destui bani ca să călătorească, nu au cetăţenie străină, dar studiază acum la Londra şi în Statele Unite, ca să poată merge la cele mai bune universităţi din străinătate.

În acea seară din 2013, aceste familii erau fericite că puteau să călătorească şi nu strâmbau din nas din cauza taxei de şcolarizare din Statele Unite şi Anglia, în valoare de cincizeci de mii de dolari pe an. Dar, după un an, „viitorul nesigur” de care s-au temut a devenit realitate. Unii caută acum căi de a-şi muta banii şi familiile afară din ţară pentru totdeauna, cât timp sunt încă destul de tineri ca s-o ia de la capăt.

Chiar dacă New York-ul şi oraşele europene îi atrag de multă vreme pe cei mai bogaţi ruşi, numărul tot mai mare de patroni de afaceri din clasa mijlocie care pleacă din ţară e un semn de rău augur pentru dezvoltarea economică a Rusiei. Întreprinderile mici şi mijlocii reprezintă doar aproximativ un sfert din economia Rusiei, o proporţie mai mică decât în majoritatea economiilor naţionale, dar sunt o parte crucială din planul guvernului de a dezobişnui ţara de importuri.

Problema pierderii capitalului este la fel de mare ca îngrijorarea provocată de exodul inteligenţei dintr-o ţară care încă mai suferă din cauza unei crize demografice. Când Uniunea Sovietică s-a destrămat, Rusia a fost lăsată

cu o mică populaţie care trebuia să controleze un teritoriu vast. În timp ce există mai mult de 300 de milioane de americani, Rusia are doar 142 de milioane de oameni într-o ţară aproape de două ori mai mare. Din cauza greutăţilor economice din anii ’90, populaţia a scăzut cu un milion de oameni pe an, natalitatea a scăzut, speranţa de viaţă este şi ea în cădere liberă, iar rata emigrării este neobişnuit de mare. Din cauza declinului demografic, experţii s-au temut că populaţia ar putea scădea cu 30% până în 2050. Aceste previziuni s-au dovedit excesiv de pesimiste datorită unui deceniu de relativă stabilitate economică, de subvenţii guvernamentale şi de mesaje pozitive ale guvernului. Preşedintele Puţin a proclamat o sărbătoare ca să ofere cuplurilor timp liber pentru a face copii şi, o dată, de Ziua îndrăgostiţilor, a îndemnat cuplurile să-şi facă datoria lor patriotică şi să procreeze. În cele din urmă, natalitatea a înregistrat o creştere modestă. În 2012, Rusia post-sovietică a înregistrat prima creştere naturală a populaţiei. Dar ţara încă se confruntă cu probleme foarte mari la finanţarea sistemului de pensie, la completarea contingentului militar şi în crearea unei forţe de muncă pentru viitor. Pierderea familiilor precum cea a lui Dima şi a Tatianei va fi o lovitură grea.

Pe lângă creşterea natalităţii, funcţionarii ruşi speră să atragă imigranţi în următorii ani, pentru a evita deficitul forţei de muncă. Dar nu doresc orice fel de imigranţi. Puţin i-a chemat pe ruşii care trăiesc în fostele state sovietice, dar cei mai mulţi imigranţi vin din Caucazul de Sud sărăcit şi din Asia Centrală. Aceştia sunt oameni pe care mulţi ruşi îi numesc, în mod peiorativ, „negri”.

În timp ce am fost interogată de funcţionarii de migraţie ruşi, ei şi-au exprimat în mod deschis dezgustul faţă de „poluarea” ţării lor cu imigranţi neslavi. Chiar dacă

televiziunea de stat a Rusiei a făcut propagandă despre rasismul din SUA, a transmis şi programe despre rezultatele negative ale diversităţii etnice din America. Funcţionarii de la biroul de imigraţie erau siguri că şi eu eram supărată din cauza numărului tot mai mare de hispanici din ţara mea. Au început o diatribă despre situaţia similară din Rusia, comparând imigranţii hispanici cu „păgânii nespălaţi din Asia Centrală, care n-ar trebui să pună niciodată piciorul în Sfânta Rusie”.

Ca să încurajeze natalitatea la nivel naţional, guvernul a implementat numeroase programe. Concediul de maternitate este acum printre cele mai generoase din lume: 140 de zile cu salariul complet, plătit de angajator, urmat de o subvenţie guvernamentală în valoare de 40% din salariul femeii, timp de trei ani, în care ea stă acasă. Părinţii mai primesc şi o plată forfetară pentru fiecare copil născut după primul, încă un stimulent pentru a avea familii mai mari. Slujba unei femei este garantată până la doi ani după naştere.

Pare grozav, dar realitatea nu e tot timpul atât de roz. Salariile femeilor încă sunt cu mult în urma celor ale bărbaţilor şi, aşa cum s-a exprimat o femeie, „patruzeci la sută din nimic e tot nimic” şi mai există o şmecherie rusească. La fel ca Ana, soţia lui Kolya, multe femei sunt forţate să lucreze la negru pentru ca patronii lor să nu le plătească concediul de maternitate şi taxele de securitate socială. Un asemenea aranjament lasă femeile doar cu o mică alocaţie pe timpul concediului de maternitate şi fără siguranţa slujbei. Este ceva obişnuit pentru angajatori să pună cerinţe în legătură cu genul şi vârsta în anunţurile lor de căutare, pentru a elimina viitoarele mame. Legile muncii au nevoie de schimbare. Concediul de paternitate este un concept neexplorat şi neacceptat.

Natalia Baskova, o membră a consiliului oraşului Celeabinsk şi şefa comitetului regional de ajutor social pentru familii, a provocat un scandal îngrozitor atunci când a spus că visul ei era ca rusoaicele să fie obligate să se căsătorească şi să facă un copil până la 20 de ani, cât încă mai sunt sănătoase şi fertile. Pentru că minorităţile Rusiei fac asta adesea din cauza tradiţiei, este clar că vorbea despre creşterea populaţiei etnice ruse. S-a dovedit că visul ei era coşmarul multor femei.

Internetul s-a umplut de comentarii indignate în care se cerea demisia ei sau, mai bine, capul ei. Femeile au scris postări furioase, spunând că nu se vor întoarce la vremurile sovietice, când cuplurile se căsătoreau tinere, făceau un copil şi locuiau cu părinţii într-un apartament cu o cameră sau două, în timp ce se chinuiau să-şi termine educaţia şi să nu-şi piardă minţile. Alţi respondenţi au spus că acum cuplurile au nevoie de o educaţie solidă şi de o bază financiară înainte să înceapă o căsnicie de succes. S-au plâns de salariile mici, de costurile exorbitante ale locuinţelor şi de plăţile ilegale cerute pentru aşa-zisa educaţie gratuită şi tratamentul medical. Au criticat închiderea creşelor de stat. Femeile au menţionat de nenumărate ori absenţa partenerilor „potriviţi şi treji”.

Baskova şi-a retras repede cuvintele, declarând că a făcut propunerea în glumă pentru a atrage atenţia asupra lucrurilor de care era cu adevărat nevoie pentru a sprijini familia rusească şi a creşte natalitatea ţării. Dar, în timpul unei discuţii mai lungi, a devenit clar că Baskova nu glumea. Se teme că, din cauza mai multor opţiuni, multe rusoaice, mai ales cele mai educate, nu mai sunt dispuse să se aşeze repede la casa lor şi să dea naştere copiilor de care Rusia are foarte mare nevoie.

Prietenele fiicei ei au în jur de 30 de ani, iar Baskova

estimează că doar 20% dintre ele sunt căsătorite. Celelalte sunt mai interesate de călătorii, de construirea carierei lor şi aşteaptă, după cum s-a exprimat, „un bărbat bogat şi decent”. Ea crede că greşesc şi riscă să devină atât de independente şi de răsfăţate, că nu vor putea niciodată să accepte cerinţele şi responsabilităţile care vin odată cu creşterea copiilor. Ea învinuieşte noul capitalism şi mass-media pentru promovarea luxului şi a egoismului. Pentru ea, ideea de bază este că nu există nicio altă cale pentru ca o femeie să se realizeze decât viaţa de familie.

Nu mă aşteptam să aud asta. Baskova, o femeie măruntă, care abia ajunge la un metru şi cincizeci de centimetri, a fost o figură impunătoare a mişcării feministe care s-a născut la Celeabinsk în anii ’90. Cu ajutorul unor subvenţii străine, a creat un ONG care se adresa problemelor ca violul şi violenţa în familie, care au fost ignorate multă vreme de poliţie şi de serviciile sociale. A susţinut femeile de afaceri la început şi a încercat să crească numărul femeilor alese în posturi de funcţionari publici, deşi acea campanie a avut puţin succes. Undeva, de-a lungul acestei căi, şi-a schimbat direcţia şi a hotărât să se concentreze pe criza demografică a Rusiei şi pe sprijinul pentru familii.

— Recunosc dreptul femeilor de a alege, dar nu cred că vor fi fericite cu acest drept, oricât de ciudat ar suna această idee spusă de o femeie din mişcarea pentru drepturile femeilor.

Am pus întrebarea despre drepturile femeilor şi alegerile lor tot mai variate fiecărei persoane pe care am întâlnit-o. Baskova a fost susţinută de Tatiana Arkhipova, directoarea dinamică a Şcolii nr. 148. După ce Tatiana mi-a arătat videoclipuri şi fotografii care documentau realizările elevilor ei, a început să se gândească la propria viaţă.

Tatiana a divorţat de un bărbat pe care-l descrie ca fiind un „pierde-vară”, dar crede că a făcut o greşeală. Mi-a spus că ar fi trebuit să tacă şi să rămână cu bărbatul pretenţios pentru care gătea şi făcea curat, în timp ce el se uita la fotbal sau umbla teleleu. Crede că tinerele femei riscă să fie prea pretenţioase pentru binele lor.

— Femeile sunt monogame, iar bărbaţii sunt poligami de la natură. E ca la fermă, un taur şi mai multe femele. Aşa că trebuie să ne învăţăm femeile să fie răbdătoare şi să înţeleagă asta. Eu nu am făcut-o, chiar dacă ar fi trebuit s-o fac.

Ea nu crede că natura poate fi schimbată. Priveşte părinţii bogaţi de la şcoala ei, dintre care mulţi bărbaţi au avut trei sau mai multe soţii, fiecare mai tânără decât cea dinaintea ei.

— Bietele femei, mi-a spus ea. Ei bine, asta este. Femeile sunt într-o poziţie proastă aici. În primul rând, sunt mai multe femei decât bărbaţi şi e foarte greu de găsit un bărbat bun aici din cauza răspândirii alcoolismului.

În anii ’90, rusoaicele au crezut că găsirea unui bărbat din Occident le va rezolva toate problemele şi asta a dus rapid la comerţul cu mirese rusoaice. Ele au crezut că americanii vor fi partenerii ideali, iar americanii s-au aşteptat la nişte bucătărese şi menajere recunoscătoare, sexy, dar docile şi casnice. Ambele tabere au fost dezinformate într-un mod tragic.

În 1997, zeci de femei din toată ţara, inclusiv din Celeabinsk, au venit pentru o „întâlnire” cu bărbaţii americani la Hotelul Rossiya din Moscova. În comparaţie cu adunarea de bărbaţi americani de vârstă mijlocie destul de ponosiţi, rusoaicele erau în mare parte mame singure, tinere, atrăgătoare şi educate, abandonate de soţi beţivi

sau victime ale crizei economice. Erau disperate după un bărbat „bun” şi un viitor luminos, despre care credeau că doar americanii îl puteau oferi. Mi-am petrecut multă vreme în baia hotelului cu câteva dintre acele femei, în timp ce se întrebau în ce s-au băgat. Când am plecat, organizatorii americani m-au aruncat la pământ şi mi-au călcat în picioare echipamentul de înregistrare. Nu mi-au spus niciodată de ce au făcut asta, chiar dacă furia lor mi-a sugerat că nu voiau să raportez că rusoaicele au aflat că bărbaţilor americani le lipsea ceva. N-a contat că asta s-a întâmplat în holul public, pentru că organizatorii, la fel de corupţi ca orice rus, au plătit paznicii şi personalul de pe hol. Membrii personalului nu mi-au sărit imediat în ajutor, dar, după aceea, mi-au spus cât de umiliţi s-au simţit când au văzut rusoaice „bune” încercând să părăsească ţara. Imaginea generală a fost cea a imoralităţii americane şi a ticăloşiei ruseşti.

Alcoolismul rămâne blestemul vieţii familiilor ruseşti şi un factor major pentru rata mare a divorţurilor, care este acum pe primul loc în lume. Muncitorii, în drumul lor spre fabrică, şi copiii, care sunt cu mult sub vârsta legală la care au voie să bea, se plimbă pe stradă cu berile în mână, fără să se deranjeze măcar să le ascundă într-o pungă de hârtie maronie, pentru discreţie. Atitudinile faţă de băutură printre profesionişti se schimbă încet în bine. Biroul de Tineret al Oraşului Celeabinsk încurajează programele sportive şi viaţa sănătoasă. Guvernul a lansat eforturi de a limita vânzarea de alcool, mai ales de bere, care până nu demult era disponibilă la fiecare chioşc din colţ, fără ca cineva să verifice buletinele cumpărătorilor. Dar, când economia s-a înrăutăţit, în 2015, preşedintele Putin a ordonat guvernului să ţină în frâu creşterea preţului votcii. Explicaţia lui a fost întemeiată pe motive de

sănătate; creşterea preţurilor, a spus el, ar duce doar la creşterea consumului băuturilor alcoolice toxice şi ilegale. Bineînţeles, controlul preţurilor ar fi şi o măsură populară şi ar ajuta la evitarea pericolului unor posibile proteste.

De-a lungul ultimilor zece ani, ruşii au trăit, în medie, un pic mai mult, au băut până la moarte mai puţin frecvent, s-au sinucis ori s-au omorât unul pe altul mai rar, dar statisticile încă nu sunt grozave, în raport cu celelalte ţări de pe glob. Preferinţa ruşilor pentru băuturile spirtoase este încă o problemă gravă. Un sfert dintre bărbaţii ruşi mor înainte de vârsta de 55 de ani, în comparaţie cu 7% din majoritatea ţărilor vestice, iar cercetătorii menţionează alcoolul drept motiv principal. În timp ce femeile trăiesc, în general, până la 76 de ani, speranţa medie de viaţă pentru bărbaţi este de doar 65 de ani – un pic crescută, dar cu mult sub cifra americană, de 68. Dacă ar fi după voia Nataliei Baskova, statul s-ar întoarce la normele sovietice şi ar forţa un soţ alcoolic să facă tratament.

— Ştiu că acum vorbim despre drepturile individuale, a spus ea, dar cum rămâne cu drepturile familiei? Cu toate astea, „tratamentul” sovietic nu a avut ca rezultat îmbunătăţirea statisticilor.

Baskova nu mai priveşte anii ’90, cu tumultul lor politic şi economic şi cu individualismul crescând, cu acelaşi entuziasm pe care l-a simţit odată, spunând răspicat:

— Nu vreau să se repete acea perioadă. Nu pot permite asta. Am distrus la fel de mult pe cât am construit.

Înaintea ultimelor alegeri prezidenţiale, a intrat în panică din cauza opoziţiei crescânde faţă de partidul Rusia Unită a lui Vladimir Putin, atât de măruntă cum era în Celeabinsk, spunând:

— Am văzut din nou perspectiva anarhiei şi nu o mai vreau.

Admiţând că vorbea ca o romantică, ba chiar ca o sovietică nostalgică, Baskova voia unitate, să-i vadă pe toţi împreună, şi a sprijinit entuziasmată Frontul Naţional Al Tuturor Ruşilor, o mişcare pe care Putin a creat-o ca o strategie electorală pentru a creşte sprijinul slab pentru partidul lui. Scopul lui declarat a fost „unirea tuturor ruşilor, inclusiv a celor neafiliaţi, a organizaţiilor civice şi a oamenilor de afaceri care împărtăşesc filosofia, valorile şi ideile noastre de a face Rusia o naţiune mai prosperă şi măreaţă”. Era un truc pentru a-şi extinde dominaţia. Baskova, care se declară independentă, nu a negat manipularea sistemului de către Kremlin, dar a susţinut-o, numind-o o cale inspirată de a uni oamenii pentru a rezolva problemele comune; pentru ea, cele mai mari probleme sunt cele cu care se confruntă familiile.

Când Baskova a cerut „în glumă” ca tinerele femei să aibă copii, lista piedicilor aruncată în faţa ei a inclus reducerile subvenţiilor promise familiilor, lipsa creşelor şi locuinţele aglomerate. Sancţiunile impuse din cauza acţiunilor Rusiei în Ucraina au exacerbat criza bugetului în Celeabinsk şi în alte regiuni ruseşti. Şi ce e de făcut cu lipsa bărbaţilor acceptabili? Aceasta este o întrebare fără răspuns. Numărul întâlnirilor on-line a crescut şi există o mulţime de site-uri unde rusoaicele încă mai caută un soţ străin, chiar dacă mărturiile triste ale celor care s-au îmbarcat pentru o căsnicie în străinătate au provocat pierderi acestei afaceri.

Natalia Baskova a îndemnat administraţia locală să înfiinţeze primul centru de criză a familiei, unde consilierea gratuită este disponibilă pentru a face faţă violenţei domestice şi pentru a oferi asistenţă familiilor

disfuncţionale. Există o linie de asistenţă telefonică de urgenţă şi o listă de psihologi, chiar dacă instruirea lor e proastă şi nu sunt destui. Între timp, există doar un singur mic adăpost finanţat de guvern pentru femeile aflate în pericol, în toată regiunea, ce cuprinde trei milioane de oameni. Personalul acestuia ar dori să înveţe mai multe despre tehnicile de mediere, iar unii şi-au exprimat discret regretul provocat de accesul scăzut la donaţiile străine, din cauza xenofobiei tot mai mari a Moscovei.

Schimbarea tiparelor de gen şi de comportament stabilite de mult timp este o provocare pe termen lung peste tot în lume, dar acesta este un început. Până nu demult, guvernul adesea rezolva problemele familiale luând copiii şi plasându-i în orfelinate de stat, unde acum se recunoaşte pe scară largă cât de rău o duc copiii.

Niciuna dintre aceste probleme nu este, în mod special, nouă, dar, odată cu „noul capitalism”, problemele s-au agravat şi sunt discutate în mod deschis. Rusoaicele vorbesc despre rezistenţa lor cu un amestec de mândrie şi resemnare. Spun că nu degeaba Rusia este „patria mamă” şi că statuia cel mai des folosită pentru a simboliza lupta ţării pentru supravieţuire şi salvare reprezintă o femeie uriaşă şi ameninţătoare. Femeile s-au ridicat la înălţimea provocării pe care îşi doresc să nu o fi înfruntat: povara dublă de a munci şi de a avea grijă de familie, adesea în condiţii extrem de grele.

Cel mai bun loc în care femeile pot vorbi despre viaţa lor este *banya* rusească sau „casa băii”, după toate mărturiile, cea mai plăcută tradiţie rusească şi una împărtăşită de toţi, indiferent de statutul economic. O *banya* poate fi o activitate comercială costisitoare împreună cu un număr oarecare de tratamente de înfrumuseţare, dar mai bună este o *banya* făcută acasă, în

propria curte. Aburul umed se încălzeşte în timp ce experta din grup aruncă apă pe pietrele încălzite ca să regleze temperatura. Adăugarea uleiurilor pe pietre poate abate conversaţia o vreme, în timp ce adunarea evaluează beneficiile medicinale speciale ale fiecărui ulei. Femei goale, cu capetele acoperite cu o varietate de lucruri (un fel de căciulă este necesară), merg într-un dans repetat adesea spre băncile de la diferite niveluri, depinzând de toleranţa lor la căldură.

Discuţiile plictisitoare sunt întrerupte cu udări cu apă rece, frecări, măşti faciale făcute în casă, ceşti de ceai, poate o bere şi bătaia înviorătoare cu crengi de mesteacăn. Un subiect obişnuit îl reprezintă calităţile relative ale sexelor. E greu să găseşti femei care să aibă multe vorbe bune de spus despre bărbaţii ruşi, dar pronunţă cuvântul „feminism" şi reacţia imediată e cea de dezgust – poate pentru că femeile au fost forţate să adopte un soi denaturat de feminism în epoca sovietică, fără să fie întrebate dacă şi-l doreau. U.R.S.S. a susţinut dreptul la remuneraţii şi oportunităţi egale pentru ambele sexe, dar acestea nu au fost puse în practică. În acelaşi timp, exista şi aşteptarea ca femeile să aibă grijă de familie.

În timp ce femeile pot să respingă „feminismul" ca atare, se discută mult despre schimbarea rolurilor sexelor. Acesta este un subiect fierbinte în revistele pentru femei, cum ar fi versiunile ruseşti ale *Cosmopolitan*, *Glamour* şi *Vogue*. Se spune adesea că femeile vor să fie un pic răsfăţate. Vor să primească flori, să li se ofere haine şi să li se deschidă uşile, dar nu vor ca lucrurile acestea să reprezinte după aceea scuze pentru umilirea şi abuzarea lor. Este un echilibru delicat.

În general, rusoaicele de azi seamănă foarte puţin cu mamele lor care făceau naveta între muncă, cozile la

alimente şi bucătărie şi arătau bătrâne şi extenuate la 40 de ani. Se descriu ca fiind mai puternice, mai flexibile şi mai culte decât bărbaţii, care sunt adesea etichetaţi drept agresivi şi grosolani. Anii ’90 au fost împovărători pentru acei bărbaţi. Mulţi nu au putut face faţă pierderii slujbei şi a statutului. O prietenă mi-a spus:

— În timp ce mulţi bărbaţi şi-au găsit refugiul pe canapea şi în băutură, noi, femeile, ne-am chinuit să ne adaptăm. Cineva trebuia să dea de mâncare copiilor. Femeile ingineri, doctori sau oameni de ştiinţă au uitat de mândrie şi au căutat orice oportunităţi pentru a câştiga bani.

Elena Kornilova, o fostă profesoară, s-a alăturat hoardelor de femei care făceau naveta până la bazarurile din China şi Turcia, întorcându-se ca să vândă bunuri ieftine în pieţele în aer liber, murdare şi reci, din Celeabinsk. A devenit expertă la joaca cu ratele de schimb valutar, care erau foarte instabile. A fost o bună femeie de afaceri. Succesul ei a hrănit familia, dar a şi provocat probleme în căsnicie. Soţul ei a început să bea mai mult şi, la scurt timp după divorţul lor, a murit tânăr, de ciroză, lăsând-o cu doi copii mici. Elena a supravieţuit. îmbrăcată în colanţi, cu părul negru tuns la modă şi cu unghiile sclipind datorită lacului argintiu, are o franciză Amway prosperă, de mai bine de cinci ani, şi e fericită când descrie bonusurile de care are parte, urcarea pe scara socială a corporaţiei şi excursiile gratuite de la Amway pe care le-a câştigat.

— Ce e mai bun în Rusia se găseşte acum în femei, a declarat Roman, tată devotat pentru doi copii şi unul dintre puţinii bărbaţi din satul lui care au prosperat. Ele îşi asumă responsabilitatea pentru copiii lor şi sunt dispuse să muncească din greu. În vârstă de peste 40 de ani, şi-a

construit încet o afacere care produce şi furnizează panouri din plastic pentru sere şi construcţii. Privind în urmă la clasa lui din liceu, formată din 17 băieţi, a început să numere: doi au fost omorâţi, alţi doi au murit din cauze necunoscute, alţii au devenit infractori de rând sau beţivi. Concluzia finală: suntem doar cinci care ducem vieţi de familie mai mult sau mai puţin normale.

Explicaţia lui este că bărbaţii ruşi sunt blestemaţi din cauza ideii că ar trebui să facă repede un milion sau să nu facă nimic.

— Ruşii sunt eroi prin natura lor şi, când sunt împinşi de la spate, pot face lucruri uimitoare, dar, în loc de fapte măreţe, viaţa le cere acum pe cele mici, care trebuie făcute pas cu pas, iar bărbaţii ruşi sunt incapabili să facă faţă la aşa ceva. Ei nu înţeleg că din faptele mici cresc cele mai mari. Nu obţii un milion dacă nu începi de la unu.

— Depinde de femei să rezolve asta, crede el. Femeile trebuie să ne salveze de noi înşine. Ele trebuie să-şi înveţe fiii. Va fi nevoie de două generaţii, cel puţin 40 de ani.

Am participat odată la o discuţie publică despre relaţiile dintre bărbaţi şi femei, cu puţin timp înainte de Ziua îndrăgostiţilor, un import occidental care a devenit o sărbătoare populară. Discuţia a inclus o pereche aparent improbabilă, dar tipică – o ghicitoare, martor al puterii profunde şi rezistente a superstiţiei şi un psiholog de la Biserica Ortodoxă Rusă. Ghicitoarea a învinuit bărbaţii ruşi pentru eşecul relaţiilor, spunând că ei tratează femeile ca pe nişte jucării. A spus că 90% dintre clientele ei cer poţiuni de dragoste. Psihologul ortodox a mustrat rusoaicele pentru că sunt prea dominatoare, dând vina pentru destrămarea căsniciilor pe eforturile lor de a-şi schimba soţii.

Expresia „valorile familiei” este mantra repetată tot timpul de Putin, chiar dacă el a divorţat. Guvernul şi Biserica Ortodoxă spun ruşilor să facă mai mulţi copii; lipsa oportunităţilor economice şi obiceiurile sociale în continuă schimbare le spun bărbaţilor şi femeilor altceva.

Când familiile ruseşti au succes, ele sunt apropiate, iubitoare, se susţin şi cuprind mai multe generaţii (deşi există o mulţime de glume răutăcioase despre soacre). Încă se consideră o ruşine să nu ai grijă de părinţii în vârstă. Irina Kovach şi directoarea de şcoală Tatiana Arkhipova au avut grijă amândouă de mamele lor, acasă, timp de mai mulţi ani. Alte prietene îşi vizitează părinţii în vârstă zilnic. Ideea de a-i duce la azilurile de bătrâni de stat, aproape singurele care există, este întâmpinată cu o groază şi o ruşine care sunt justificabile. Timp de generaţii, modelul a fost acelaşi. Bunicii au murit adesea tineri, dar bunicile au rămas o parte esenţială a vieţii de familie, trăind şi ajutând la îngrijirea copiilor, în timp ce tinerii părinţi terminau facultatea sau mergeau la muncă.

Dar tinerii aşteaptă mai mult până se căsătoresc. Acum, tot mai mulţi îşi permit să se mute pe cont propriu în alte oraşe, în căutarea oportunităţilor de angajare. Bunicile au cariere care le ţin ocupate sau decid să-şi mărească micile pensii lucrând mult timp după ce trec de 55 de ani, vârsta destul de tânără la care femeile se mai pot pensiona cu beneficii. Există o dezbatere agitată despre creşterea vârstei de pensionare pentru că populaţia trăieşte mai mult. Dinamica familială se schimbă.

CAPITOLUL VII

Părinţi încăpăţânaţi

Când Elena Zernova a născut, doctorii ruşi, fără niciun diagnostic concret, i-au spus că fiul ei nu va umbla, vorbi sau răspunde vreodată. În mijlocul confuziei post-

partum, i s-a spus să renunţe la nou-născut, să uite de el şi să facă alt copil „sănătos”. Uimindu-i pe medici, ea şi soţul ei au refuzat. Fiul lor studiază acum managementul internaţional la facultate.

Doctorii ruşi au sfătuit de multă vreme sau, mai degrabă, au ordonat părinţilor să predea copiii cu nevoi speciale instituţiilor statului, unde sunt hrăniţi, li se furnizează doar cele mai de bază servicii medicale şi nu li se oferă nicio şansă pentru dezvoltare sau educaţie. Aşa a fost în Uniunea Sovietică şi, în general, aşa este şi acum.

În Celeabinsk, ai putea avea uşor impresia că nu există copii „neobişnuiţi”, cel mai politicos cuvânt pe care ruşii îl folosesc pentru a-i descrie pe cei cu nevoi speciale. Ei sunt invizibili. S-au făcut puţine ajustări sau chiar deloc pentru cei cu nevoi speciale în spaţiile publice. Adesea au probleme copleşitoare doar dacă ies dintr-un apartament rusesc tipic. Uşile lifturilor pot fi prea strâmte ca să încapă printre ele un scaun cu rotile de la stat, iar scările pot fi un obstacol insurmontabil.

Ruşii au privit întotdeauna familiile care sfidează sfaturile sau chiar ordinele directe ale medicilor de a renunţa la copiii lor cu puţină înţelegere sau compasiune. Până la urmă, viaţa era grea chiar şi pentru cei mai sănătoşi. Familiile copiilor cu dizabilităţi mi-au spus de nenumărate ori că au trăit în ruşine şi într-un adevărat calvar. Pentru că li s-a negat o educaţie adecvată, copiii lor, care au o gamă foarte largă de abilităţi şi dizabilităţi şi adesea primesc diagnostice greşite, au fost condamnaţi la singurătate şi izolare. Opinia predominantă este că aceşti copii nu sunt educabili şi nu au nicio şansă de a fi membri productivi şi integraţi ai societăţii.

Conform cazului Elenei Zernova, sistemul serviciilor sociale de stat încă îi repartizează pe copiii cu nevoi

speciale, cu cruzime, în nişte „compartimente”, fără nicio diferenţiere pentru cazurile individuale. Dacă ai sindromul Down, ajungi într-un compartiment, fără nicio speranţă de progres. Dacă eşti autist, ajungi în altul. Dacă ai paralizie cerebrală, eşti condamnat să ajungi în alt compartiment cu la fel de multă cruzime. Protestele părinţilor sunt întâmpinate, de obicei, cu priviri nepăsătoare şi comentarii ca:

— Noi ştim mai multe decât voi şi voi nu aveţi niciun cuvânt de spus în privinţa asta.

Această situaţie îngrozitoare, cu care s-au confruntat şi încă se mai confruntă şi părinţii americani, este acum contestată de nişte părinţi ruşi dedicaţi şi incredibil de încăpăţânaţi, care nu mai sunt dispuşi să renunţe la copiii lor sau să accepte izolarea şi un prognostic lipsit de speranţă. În Celeabinsk, Elena Zernova conduce acum atacul, inspirată de alţii din Rusia şi din întreaga lume care au arătat ce este posibil.

A început să lupte pentru fiul ei, Nikita, al cărui prognostic s-a dovedit total greşit. Având studii de profesoară, Nikita a inventat exerciţii şi jocuri pentru a-i stimula dezvoltarea. El a început să vorbească la un an. A început să înveţe şi limba engleză. Apoi a început să citească. Abilităţile lui motorii s-au apropiat de normalitate. În ciuda acestor realizări, reprezentanţii şcolii au aruncat o privire pe evaluarea lui oficială de la naştere şi l-au respins. Refuzând să accepte un „nu” ca răspuns, Elena a convins, în cele din urmă, o şcoală să-l accepte pe Nikita, iar el s-a dezvoltat acolo. Apoi a început să ajute şi alţi părinţi să lucreze cu copiii lor. A primit o donaţie de la un ONG din străinătate pentru a vizita specialişti din Polonia, unde a întâlnit un bărbat care folosea caii ca terapie pentru pacienţii cu paralizie cerebrală. S-a întors

acasă, a cumpărat un cal şi şi-a înfiinţat propriul program, sperând că terapia ar putea fi adaptată pentru a-i ajuta atât pe fiul ei, cât şi pe alţii, inclusiv pe tinerii care au fost închişi în instituţiile de stat.

Într-o toamnă, în timp ce Nikita se pregătea să scrie eseul obişnuit pentru începerea anului şcolar, „Ce am făcut în vacanţa de vară”, a spus în glumă:

— Ce să le scriu, că mi-am petrecut timpul liber într-o casă de nebuni?

În acel moment, Elena i-a dezvăluit că, din cauza primului lui diagnostic, ar fi putut ajunge într-o casă de nebuni.

— Îmi amintesc privirea lui când i-am spus adevărul, mi-a mărturisit ea. Chiar dacă studiază la facultate, în timpul lui liber lucrează cu copiii cu dizabilităţi.

După ce Nikita s-a făcut bine, Elena a avut mai mult timp să se concentreze pe alţii.

— N-am putut să-i las să nu facă nimic.

În 2010, a întâlnit un om de afaceri de succes care avea o fiică nou-născută cu sindromul Down. Dima n-a mai văzut până atunci un copil cu sindromul Down, dar a refuzat „sugestiile” medicului ca el şi soţia lui să renunţe la ea.

— Nu vreau să emigrez, i-a spus el Elenei. Vreau ca fiica mea să aibă un viitor aici. Am bani pentru a contribui la creşterea ei aici.

Împreună cu Dima şi alţi părinţi, Elena a înfiinţat un centru numit Ploaia de Stele. Guvernul le-a oferit un depozit subteran. Familiile l-au curăţat de gunoaie şi, folosindu-şi propriile fonduri, plus donaţiile, au transformat spaţiul într-un centru vesel şi modern. Elena este mândră în special de băi. Nu numai că sunt printre puţinele din oraş proiectate pentru a servi celor cu

dizabilităţi fizice, dar au şi plăci de faianţă colorate şi cu imagini ale diferitelor animale. Cu simţul umorului ei nereţinut, ea a hotărât ca centrul să nu fie „rigid, deprimant şi instituţional”. Familiile au văzut destule centre de felul acesta, iar ea s-a dovedit a fi un negociator priceput, obţinând adesea lucrurile de care avea nevoie la un cost mai mic. I-a convins pe constructori să termine treaba într-un timp record şi o mamă talentată a pictat toţi pereţii într-un stil fantezist.

Condus de Elena şi de un personal de specialişti la fel de entuziaşti şi creativi, centrul oferă copiilor cu o gamă largă de dizabilităţi evaluări individuale şi terapie gratuită, deşi gama terapiilor este mai limitată decât şi-ar dori ea. Mai important decât orice, este un loc unde copiii pot socializa şi unde sunt încurajaţi să se dezvolte. Este şi un loc în care părinţii îşi pot împărtăşi grijile şi pot învăţa cum să lucreze cu copiii lor acasă. Elena încearcă să se inspire din cele mai bune practici de peste tot, deşi internetul poate crea confuzie cu rapoarte contradictorii şi prea multe promisiuni de medicamente-minune pe care părinţii se grăbesc să le cumpere. Ea caută informaţii şi programe pe care părinţii le pot pune în practică.

— Dacă e ceva foarte complicat, care necesită un echipament scump, atunci nu va funcţiona pentru noi. Avem o mulţime de copii şi trebuie să ne bazăm pe puţinul pe care-l avem.

A organizat tabere de vară pentru familiile cu copii cu dizabilităţi, unde au ridicat corturi, şi-au împărtăşit experienţele şi şi-au privit copiii dezvoltându-şi încrederea în ei înşişi şi nişte abilităţi surprinzătoare.

A călătorit pe banii ei ca să înveţe noi tehnici de instruire, pe care să le transmită apoi personalului centrului şi părinţilor. În 2014, a primit o donaţie rarisimă

din SUA pentru a vizita Nevada şi a vedea cum şcolile de acolo contribuie la educaţia copiilor ca al ei pentru a fi responsabili şi chiar pentru a intra în rândul forţei de muncă. Deşi angajatorii ruşi ar putea accepta, poate, câteodată un individ cu dizabilităţi, Elena spune că o fac doar pentru că:

— E o faptă bună. Nu aşteaptă şi nu cer nimic. Apoi adaugă: Asta doar agravează sentimentul inadecvării. În America, am văzut că asemenea tineri pot să facă ceva util cu un sentiment de satisfacţie, chiar dacă doar umplu pungile de cumpărături sau mătură podeaua.

Când funcţionarii publici au văzut ce a reuşit Elena, s-au grăbit să-şi asume meritele şi au fost nerăbdători să se fotografieze la centru. Dar adevărul e că administraţia locală nu i-a oferit aproape niciun sprijin. Când donaţiile s-au rărit, Elena a trebuit să întârzie plata salariilor, dar, folosindu-şi puterea de convingere şi relaţiile, a rezolvat măcar acea problemă. Până la urmă a reuşit să găsească o cale de a pune profesorii ei pe statele de plată ale şcolilor locale.

În primul an, centrul a putut să ajute 183 de familii, o mică parte din cele care aveau nevoie de ajutor. Ploaia de Stele consiliază acum 700 de familii, iar unele dintre ele speră să-şi înfiinţeze propriile centre în oraşele mai îndepărtate. Elena organizează constant evenimente pentru a aduna fonduri, după modelul occidental; sunt spectacole de teatru în care joacă copiii, competiţii sportive şi vânzări de produse de patiserie. Primul grup de părinţi, cel care a ajutat la construirea centrului, s-a implicat total. Cei care au beneficiat de atunci de realizările centrului nu înţeleg întotdeauna de ce este nevoie pentru a continua totul. Presupun că guvernul este în spatele lui. Cu asta sunt obişnuiţi oamenii de aici, iar

Elena mi-a spus că trebuie să facă mai mult pentru ca părinţii să înţeleagă că ei sunt baza centrului. Totul face parte dintr-o Rusie aflată în schimbare. A înfiinţat o şcoală cu plată pentru copiii cu probleme de învăţare mai puţin grave. Speranţa ei este că cele două centre se vor susţine unul pe celălalt.

Susţinerea unei cunoscute jurnaliste de televiziune locală a fost de mare ajutor. Fiica cea mică a Mărgăritei Pavlova a fost diagnosticată cu o formă gravă de autism. Chiar dacă a fost sfătuită să o lase în grija statului, Pavlova, la fel ca Elena, a refuzat. Dar toţi cei la care a apelat n-au ştiut cum să procedeze. Pavlova mi-a spus că, până târziu, în 2010, nu s-a discutat public despre autism şi nu s-a studiat în mod serios şi, în ciuda eforturilor ei, progresul rămâne dureros de încet.

— Specialiştii de aici au fost inutili, ei încă se bazează pe informaţii vechi de zeci de ani, în timp ce restul lumii a mers înainte încercând noi metode şi o nouă cercetare cu rezultate pozitive. Copilul ei frecventează acum Ploaia de Stele.

Pavlova şi-a abandonat slujba de jurnalist pentru a deveni avocatul poporului pentru problemele familiei şi ale copiilor. Mi-a spus că a înţeles un lucru important:

— Cum îmi privesc copilul, cu iubire şi hotărâre, afectează felul în care societatea vede copiii asemănători ei.

Una dintre primele încercări ale Mărgăritei Pavlova a fost schiţarea unui nou cod de etică pentru ca medicii să nu mai facă niciodată ceea ce au încercat să-i facă ei şi altora – adică să-i sperie şi să-i preseze pentru a renunţa la copii. De asemenea, a lansat şi o campanie publică pentru a educa publicul despre copiii precum al ei şi pentru a cere ca guvernul să-şi îndeplinească promisiunile de reabilitare,

educaţie şi îngrijire medicală de calitate.

Elena şi-a amintit un eveniment „istoric” recent. A primit o scrisoare de la departamentul de asistenţă socială al oraşului, în care i se cerea ajutorul pentru a convinge părinţii să nu-şi abandoneze copiii cu sindromul Down.

— Ne-au cerut ajutorul! a exclamat ea.

Altă mare şansă pentru ea este acceptarea treptată a adopţiilor şi a îngrijirii în plasament. În mod tradiţional, ruşii adoptau un copil doar dacă puteau să-l prezinte ca fiind al lor. Femeia se prefăcea adesea că era însărcinată, ca să mascheze adopţia. Şi, la fel cum a fost în Occident timp de mulţi ani, copiilor adoptaţi rareori li se povestea despre începutul vieţii lor. În Rusia, asta însemna că orice copil prea mare pentru „a fi dat” era condamnat să crească într-un orfelinat de stat.

În perioada dificultăţilor financiare de la sfârşitul anilor ’80 şi din anii ’90, orfelinatele ruseşti şi-au văzut fondurile reduse, în timp ce numărul copiilor lăsaţi la porţile lor a crescut. Unii dintre acei copii erau aşa-zişi orfani sociali, abandonaţi de părinţi care nu-şi puteau permite să aibă grijă de ei sau plasaţi în grija statului pentru că părinţii îşi pierduseră drepturile părinteşti din cauza dependenţei de droguri, a alcoolismului sau a pedepselor cu închisoarea. Sistemul a fost copleşit, iar Rusia, disperată, a permis adopţiile internaţionale pentru prima dată.

După 1990, americanii au adoptat mai mult de 60.000 de copii ruşi, dar, când Rusia a început să-şi revină, a crescut numărul cererilor de „a înceta exportarea copiilor” Tot mai mulţi ruşi au considerat adopţiile internaţionale ca o ruşine naţională. În 2005, Nadejda Gartman, pe atunci şefa Direcţiei de protecţie a copilului din Celeabinsk, s-a pronunţat împotriva adopţiilor

internaţionale, cu excepţia cazurilor extreme. Aproape înlăcrimată, mi-a spus:

— Eram într-un avion spre Moscova. Un cuplu străin tocmai a adoptat un copil. Am avut senzaţia că-mi luau propriul copil şi le-am spus membrilor personalului meu că vom da copiii noştri orfani doar după ce vom face tot posibilul să le găsim părinţi ruşi sau dacă problemele lor medicale sunt atât de grave, că nu putem avea grijă de ei cum se cuvine aici.

De-a lungul anilor, regulamentele au fost înăsprite pentru a oferi ruşilor prima şansă la adopţia celor mai mici şi mai sănătoşi copii disponibili. În timp ce autorităţile ruse au uşurat treptat adopţiile naţionale, nu au existat mulţi doritori. Între timp, adopţiile internaţionale au durat tot mai mult şi au devenit mai scumpe – chiar dacă din cauza asta copiii ruşi au rămas în orfelinate în timpul primilor ani decisivi, acest lucru agravându-le problemele fizice şi psihice.

Opoziţia faţă de adopţiile internaţionale a continuat să crească. Mass-media rusească a difuzat titluri cu poveşti foarte emoţionante despre adopţii internaţionale care au sfârşit foarte prost, punând accent pe morţile a 19 copii ruşi aflaţi în grija unor familii americane. Două cazuri au avut parte de o mediatizare specială, influenţând mult opinia publică. În 2008, Dmitri Iakovlev, în vârstă de un an şi nouă luni, a murit din cauza insolaţiei după ce tatăl lui adoptiv american l-a uitat într-o maşină timp de nouă ore într-o zi caniculară. Când tatăl lui a fost achitat, ulterior, pentru omor prin imprudenţă, de către un tribunal din Virginia, a avut loc o reacţie de furie din cauza indulgenţei ţării. În 2010, un băiat de şapte ani a fost trimis singur de mama lui adoptivă într-un zbor de întoarcere spre Rusia din Tennessee. Avea la el un bilet dactilografiat, în care

scria că băiatul avea probleme foarte grave de dezvoltare şi de comportament, la care ea nu mai putea face faţă.

Ca răspuns, autorităţile ruse au suspendat adopţiile pentru SUA, până când cele două ţări au ajuns la o înţelegere pentru o investigare mai atentă a viitorilor părinţi. Dar, când înţelegerea pentru care s-au luptat atât de mult a fost, în cele din urmă, semnată, relaţiile dintre SUA şi Rusia s-au deteriorat din nou. Congresul SUA a aprobat legea Magnitki, care a impus sancţiuni funcţionarilor ruşi ca reacţie la moartea în închisoare a lui Serghei Magnitki, un avocat rus în vârstă de 37 de ani, care a încercat să scoată la iveală o evaziune fiscală guvernamentală uriaşă pe seama unui fond de investiţii american. Susţinătorii lui au spus că lui Magnitki i s-a refuzat intenţionat îngrijirea medicală potrivită şi apoi a fost bătut până la moarte. Autorităţile ruse au numit legea Magnitki o insultă arogantă şi o amestecare nejustificată în politicile interne ale Rusiei. Parlamentul Rusiei s-a răzbunat prin interzicerea adopţiilor americane.

Mişcarea de opoziţie din Moscova, pe atunci la apogeu, a organizat un marş emoţionant împotriva interzicerii adopţiilor. Sloganul lor a fost: „Apăraţi orfanii noştri de funcţionarii răi”. Protestele lor, care scoteau în evidenţă incapacitatea statului de a avea grijă de orfanii ţării, nu au fost repetate în alte părţi ale ţării. În mare parte, ruşii au crezut rapoartele isterice ale mass-mediei conduse de stat, care îi puneau pe părinţii americani în cea mai proastă lumină posibilă. Funcţionarii publici aleşi au declarat că o ţară independentă ar trebui să aibă grijă de copiii ei.

În Celeabinsk, asistenţii sociali au fost consternaţi din cauza interzicerii adopţiilor, dar n-au comentat. Ştiau că guvernul încă era incapabil să aibă grijă în mod adecvat

de numărul mare de orfani ruşi. Ştiau că eforturile de a creşte numărul adopţiilor naţionale şi îngrijirea în plasament nu dădeau rezultate. În fiecare zi, un website popular din localitate prezintă un copil eligibil pentru adopţie cu o fotografie adorabilă, câteva rânduri despre adopţia lui sau a ei şi cuvintele: „Vreau o mamă”. Dar, din cei 5.000 de copii din orfelinatele Celeabinskului, doar două sute au fost adoptaţi de ruşi în 2012. Acest număr n-a crescut mult de atunci. Şi, în ciuda publicităţii din jurul gestului mamei americane care a returnat un copil dificil, funcţionarii recunosc că acelaşi lucru se întâmplă în Rusia şi nu rar, chiar dacă asta nu se raportează publicului.

Irina Butonna este o tânără funcţionară la departamentul regional pentru asistenţă socială. Este sinceră, foarte competentă şi muncitoare.

— Dacă, în trecut, doar părinţii care nu puteau avea copii luau în considerare adopţia, acum vedem ruşi care pot avea deja copii abordându-ne pentru că ei cred că este o faptă bună pe care trebuie s-o facă.

Dar mi-a spus că grupul de familii care vor şi pot să adopte este încă mic şi, spre deosebire de străini, în special americani, de obicei, ruşii nu doresc să adopte copii cu dizabilităţi.

Când s-a intensificat dezbaterea despre adopţiile internaţionale, un orfan din Celeabinsk, în vârstă de 14 ani, a fost implicat într-un scandal politic. Maxim Kargopolţev a păstrat legătura timp de câţiva ani cu un cuplu de americani, Mii şi Dianna Wallen din Woodstock, Virginia. Ei l-au întâlnit prima dată pe Maxim în timp ce făceau muncă voluntară, prin intermediul bisericii lor, la orfelinatul lui. Maxim avea probleme de dezvoltare şi, în 2011, soţii Wallen au decis să-l adopte, îngrijoraţi de ce se va întâmpla cu el dacă rămânea în grija statului. Aşteptând

mutarea în America, Maxim şi-a adăugat numele Wallen lângă al lui, pe pagina personală de Facebook.

Dar adopţia lui a fost împiedicată de legea Magnitki. Când cazul lui a fost făcut public, Sergei Vainshtein, un membru al parlamentului din Celeabinsk şi un naţionalist înverşunat, a spus telespectatorilor ruşi că era important ca familiile ruse să adopte mai mulţi copii. A mai spus şi că era pregătit să-l ia pe Maxim sub tutela lui. I-a cumpărat băiatului un telefon mobil şi i-a plătit o vacanţă, dar „tutela" lui s-a rezumat la atât. Maxim n-a fost niciodată adoptat de familia parlamentarului şi a rămas în orfelinat. Soţii Wallen au păstrat legătura cu el, în mod regulat, pe Skype. După ce au văzut cum campania lor de presă a eşuat, Maxim şi soţii Wallen se tem acum să stea de vorbă cu reporterii ca nu cumva să înrăutăţească situaţia.

Orfelinatele ruseşti nu sunt, în general, la fel de rele pe cât au fost făcuţi americanii să creadă, dar sunt instituţii de stat şi situaţia lor variază mult în funcţie de cine este la conducerea lor. E imposibil să găseşti vreun defect la condiţiile din Orfelinatul nr. 8 din Celeabinsk, o instituţie bine menţinută, cu un personal iubitor. Directoarea, Tatiana Smirnova, a reorganizat locul în aşa fel încât copiii să fie împărţiţi în grupuri de câte zece, pe care le numeşte „familii". Unităţile familiale sunt confortabile, cu îngrijitori gata să ajute la efectuarea temelor şi la rezolvarea altor probleme, chiar dacă Smirnova se chinuieşte să găsească expertiză psihologică adecvată. Nu-şi face iluzii că orfelinatul ei, oricât de îmbunătăţit ar fi, poate fi un înlocuitor pentru o familie reală cu părinţi reali. Ar prefera ca acei părinţi să fie ruşi, dar, când am vorbit ultima dată cu ea, credea că adopţiile internaţionale încă erau necesare.

Cea mai mare provocare a ei, şi una discutată şi de

alţii din serviciile sociale ruseşti, e pregătirea acestor copii pentru lumea reală. Smirnova mi-a spus că ar putea suna ciudat, dar copiii care ies din orfelinatele ruseşti sunt mult mai puţin independenţi şi mult mai puţin pregătiţi să aibă grijă de ei înşişi decât copiii crescuţi în cadrul unei familii normale. Îngrijoraţi din cauza opiniilor negative privind munca copiilor, orfelinatele nu-i mai pun pe tinerii aflaţi în grija lor să spele rufele sau să gătească. Nu li se cere să sape şi să pună legume în grădina orfelinatului. Nu au nici cea mai vagă idee despre cum să se descurce cu banii. Ajung să n-aibă niciuna dintre abilităţile de care ar avea nevoie pentru a trăi pe cont propriu când le vine vremea. Sunt obişnuiţi să primească donaţii pentru că oferirea de telefoane mobile şi îmbrăcăminte a devenit o modă. Acele donaţii dispar când copiii părăsesc orfelinatele la 18 ani. Smirnova încurajează binevoitorii să facă mai mult decât să le ofere cadouri sau să le organizeze încă o petrecere de Crăciun la care să se simtă bine. Spune că aceşti copii au o nevoie disperată de mentori, de vizite la viitoarele locuri de muncă şi de weekenduri cu familii reale pentru a înţelege adevărata viaţă de familie şi responsabilităţile acesteia.

Întrebată despre soarta celor care părăsesc orfelinatele la 18 ani, Irina Butonna, la fel ca toţi cei de la serviciile sociale, mi-a spus că este „un subiect sensibil şi dificil”. Studiile ei arată că doar 30% dintre ei se pot aştepta la o viaţă de familie modestă şi stabilă, pe când ceilalţi ajung în închisoare sau cumva sunt pierduţi. Se spune că orfanii primesc locuinţe de la stat când pleacă din orfelinat şi sunt pe cont propriu, dar rareori acestea sunt mai bune decât o cameră infestată de şobolani. Dacă ajung într-un loc dezirabil, aceşti copii lipsiţi de experienţă sunt prădaţi de escroci care îi conving să le dea prin

semnătură proprietatea pentru o sumă mică de bani. Mai rău, unii membri ai personalului orfelinatelor profită de aceşti copii, însuşindu-şi apartamentele lor. Teoretic, este un program bun. Practic, sunt probleme.

Interdicţia pentru adopţiile americane a fost extinsă ca să includă orice ţară care permite căsătoria între persoanele de acelaşi sex. Asta a limitat mult adopţiile internaţionale. ONG-urile şi asistenţii sociali din Celeabinsk cred că mii de orfani vor rămâne închişi în instituţii în viitorul apropiat.

Cei mai ameninţaţi sunt cei cu dizabilităţi fizice şi mentale, pentru care condiţiile rămân foarte proaste. Când Nastya Platonova, o locuitoare a Celeabinskului în vârstă de 23 de ani, a încercat să ia în plasament un copil cu o boală genetică rară, a întâlnit obstacole la fiecare pas şi a ajuns la concluzia că orfelinatul moscovit, în care copilul era găzduit, nu voia să piardă subvenţia de 2000 de dolari pe care o primea.

Maşa, cum a fost numită de atunci, a fost abandonată la naştere şi diagnosticată cu sindromul Treacher Collins, o boală rară caracterizată prin pometi absenţi, urechi malformate sau absente, pierderea auzului şi pleoape căzute. Maşa a fost trimisă la un orfelinat din Moscova pentru copiii cu nevoi speciale, unde n-a primit nici măcar îngrijirea de bază, darămite cea specială, în ciuda sprijinului guvernamental mai mult decât suficient.

Când Nastya a văzut-o prima dată pe Maşa, care avea trei ani atunci, fetiţa era subnutrită şi speriată de toată lumea. Nu putea să vorbească sau să umble. I s-a oferit un aparat auditiv, dar personalul nu l-a scos niciodată din cutie. Personalul orfelinatului a intrat în panică atunci când Nastya i-a adus Masei hăinuţe noi. Motivul a devenit clar atunci când Nastya a dezbrăcat-o. Maşa era plină de

vânătăi, evident, pentru că era bătută. Nastya a filmat condiţiile din orfelinat, deşi, sfătuită de ONG-ul care o ajuta, nu a făcut niciodată filmările publice. A fost avertizată că funcţionarii s-ar putea răzbuna refuzând s-o lase s-o ia pe Maşa.

Chiar şi aşa, personalul orfelinatului i-a spus Nastiei că era nebună pentru că voia un asemenea copil, desconsiderând-o pe Maşa ca şi cum ar fi fost o legumă incapabilă să se dezvolte. Au făcut tot ce au putut ca s-o împiedice pe Nastya s-o ia. Directorul orfelinatului a spus că mama biologică a Masei voia s-o recupereze. Nu era adevărat. Nastya, care a primit aprobare pentru a fi mamă adoptivă, a bănuit că personalul o detesta deoarece copilul cu dizabilităţi valora mulţi bani. Alţi părinţi adoptivi cu care am vorbit aveau griji asemănătoare. În acest caz, autorităţile au subestimat-o foarte mult pe Nastya. În cele din urmă, şi-a prezentat cazul în faţa unei comisii de 20 de oameni. A ieşit din cameră şi a mers afară, în frig, ca să aştepte rezultatul, convinsă că a dat greş. A întâlnit un bărbat care urca grăbit pentru că întârziase la întâlnirea comisiei. Au vorbit, iar el a oferit votul decisiv în favoarea ei.

Când am întâlnit-o prima dată, în 2012, Nastya ar fi putut fi uşor confundată cu o adolescentă seducătoare. La aproximativ douăzeci şi cinci de ani, era suplă, cu părul lung şi blond, îmbrăcată în blugi şi tricou. Deja avea un fiu sănătos, dar credea că Dumnezeu i-a spus să îngrijească sau să adopte încă un copil. La început, a plănuit să ia o fetiţă sănătoasă, dar, când a căutat în băncile de date de pe internet, a găsit-o pe Maşa în dosarele unui ONG rusesc, care promova adopţia şi plasamentul. Mi-a spus:

— Am ştiut imediat că era a mea.

În ciuda diformităţilor faciale, Maşa are ceva care-ţi

aminteşte de Nastya. Soţul ei a fost de acord, la început, cu planul, dar părinţii lor au fost îngroziţi de ideea de a avea o nepoată „diformă”. Soţul ei s-a speriat şi, când s-a răzgândit, căsnicia lor s-a destrămat. Nastya a mers mai departe, completând din nou documentele împovărătoare, de data asta ca mamă singură.

A ales să o ţină în plasament în loc să o adopte pentru că părinţii adoptivi nu primesc beneficii financiare, în timp ce plasamentul oferă subvenţii – chiar dacă patru sute de dolari pe lună pentru un copil cu dizabilităţi e foarte puţin, în comparaţie cu cât primea orfelinatul. Rudele ei nu au sprijinit-o. Oamenii de pe stradă au ocolit-o, speriaţi de înfăţişarea Maşei. Unii au sugerat în bătaie de joc că a luat-o pe Maşa doar pentru bani, chiar dacă subvenţiile şi aşa-zisa îngrijire medicală gratuită au acoperit doar o parte din operaţiile ulterioare şi terapia psihologică de care fetiţa a avut nevoie. Nastya a plătit cât a putut, iar ONG-ul moscovit care a ajutat-o s-o găsească pe Maşa la început i-a oferit restul de bani pentru îngrijirea medicală scumpă şi consiliere. Nastya este şi o clientă fidelă a centrului Ploaia de Stele al Elenei Zernova şi mi-a spus că instruirea senzorială, orele de gimnastică, terapia logopedică şi comunitatea de părinţi asemănători au ajutat în mod semnificativ. A găsit un psiholog deosebit de talentat în alt oraş. O călătorie cu autobuzul, dus şi întors, până acolo, durează trei ore.

După ce a devenit un membru al familiei Nastyei, Maşa, acum o fată înaltă şi slăbuţă de opt ani, poate să audă. Poate să vorbească. Poate să alerge. După o aparentă perioadă interminabilă în care s-a agăţat de Nastya, acum râde, se joacă cu fratele ei şi cu alţi copii şi devine tot mai sigură pe ea. Având în vedere cât de misterioasă este boala ei rară, se dezvoltă mult mai repede

decât ar fi anticipat oricine. A fost o luptă marcată de crize emoţionale grave şi de accese de furie înspăimântătoare, dar, în fiecare lună, fetiţa face progrese. Au fost momente în care, aşa cum mărturiseşte Nastya, nu a crezut că va putea face faţă provocărilor, dar, când fetiţa s-a ghemuit lângă ea, Nastya mi-a spus că nu doar Maşa s-a schimbat dramatic. Şi ea a făcut-o.

— A fost un dar de la Dumnezeu. Am învăţat foarte mult despre adevăratele valori ale vieţii şi despre autocunoaştere, totul datorită ei.

CAPITOLUL VIII

Medicii în agitaţii ani ’90, dr. Eduard Reebin a fost directorul Spitalului Municipal nr. 8 din Celeabinsk, unde m-a primit cu bucurie. Construit în grabă în anii ’30, pentru a găzdui fluxul de muncitori trimis pentru a susţine dezvoltarea industrială frenetică ordonată de Stalin, Spitalul nr. 8 a rămas un mozaic întins şi haotic de clădiri cu două sau trei etaje şi cu nimic în afară de nişte cărări noroioase şi îngheţate, care să facă legătura între ele. Ca să ajungă de la o secţie medicală la alta, doctorii, asistentele şi pacienţii mergeau cu greu prin zăpadă în timpul iernii şi prin nămol în timpul primăverii. Nu era eficient şi, cu siguranţă, nici igienic. Nu existau lifturi şi scările din ciment erau atât de uzate, strâmbe şi alunecoase, că sfidai moartea folosindu-le.

Servind regiunea Fabricii de Tractoare din oraş, Spitalul nr. 8 era aglomerat cu de două ori mai mulţi pacienţi decât s-a plănuit la început. Nu existau paturi de spital speciale, darămite butoane de urgenţă. Nici vorbă de unităţile de monitorizare individuală. Echipamentul era primitiv. Dr. Reebin s-a uitat la mine cu sprâncenele ridicate când l-am întrebat despre lucruri ca aparatele adecvate pentru dializă sau pentru respiraţie artificială,

mai ales cele proiectate pentru copii. El se chinuia să obţină antibioticele şi anestezicele de bază.

Sistemul de sănătate din Uniunea Sovietică a promis întotdeauna mai mult decât a putut oferi. Chiar dacă îngrijirea era, teoretic, gratuită, de multe ori pacienţii trebuiau să-şi aducă propriile cearşafuri şi perne, ca să nu mai spun de mănuşi pentru operaţii şi majoritatea medicamentelor. Diagnosticele erau mai mult greşite decât corecte. Dacă un pacient nu voia o cicatrice masivă, trebuia să furnizeze aţa chirurgicală. Se găseau câţiva specialişti de talie mondială la Clinica din Kremlin sau la alte spitale care se ocupau, de obicei, de elita Partidului Comunist, dar medicul obişnuit nu era mai bine pregătit decât un asistent medical. Când s-a destrămat Uniunea Sovietică, la început, situaţia s-a înrăutăţit, dar, în cele din urmă, s-au deschis porţile pentru restul lumii.

Aceste porţi s-au deschis în Celeabinsk în primele ore ale zilei de 4 iunie 1989, când s-a răspândit zvonul unui accident îngrozitor în care erau implicaţi copii, acesta fiind genul de ştiri care atrăgeau întotdeauna atenţia. Nişte scântei de la două trenuri aflate în trecere, pline cu copii care mergeau în tabăra de vară, au aprins o acumulare de gaze industriale din jurul şinelor. Exploziile au făcut sute de victime. Spitalele au fost umplute de tinerele victime ale arsurilor. Medicii sovietici n-au avut nici mijloacele şi nici pregătirea necesare pentru a le trata. Într-un gest neobişnuit, oficialităţile nu au ascuns nici accidentul şi nici problemele rezultate în urma lui. Colegii occidentali şi-au oferit imediat şi voluntar serviciile şi li s-a permis să intre chiar şi în centrul militar şi industrial al Celeabinskului, care încă era închis pentru toţi străinii.

Personalul occidental, care includea medici şi asistente, a adus medicamentele şi expertiza de care era

nevoie. Aceştia au sugerat multe modalităţi de control al infecţiilor şi au salvat multe vieţi. Unele soluţii au fost atât de simple, ca folosirea săpunului lichid în locul bucăţilor de săpun solid infestate cu germeni, care zăceau în apă fetidă. I-au învăţat pe omologii lor sovietici noi tehnici chirurgicale. Au adus şi au introdus în uz bandajele de compresie, o metodă relativ simplă de a limita cicatricele şi deformările ce provoacă infirmităţi. Această primă colaborare a fost începutul următoarelor schimbări.

Un bărbat voinic, în jur de 45 de ani, dr. Reebin, de la Spitalul nr. 8, a fost entuziasmat de ideea cooperării. Când am vorbit prima dată cu el, în 1993, zeci de mănuşi de unică folosinţă, spălate pentru a fi refolosite, erau întinse la uscat. Se străduia cu frenezie să găsească pelicule pentru radiografii. Era dependent de ajutorul occidental insuficient pentru lucruri de bază ca antibioticele. Dar, chiar dacă era şocat şi într-un mediu haotic, încă mai spera că avea să reuşească să extindă contactul direct cu medicii occidentali, pentru a învăţa de la ei şi a îmbunătăţi îngrijirea medicală. Spera că internetul, care tocmai ajunsese pe atunci în Celeabinsk, avea să fie un mijloc foarte bun de învăţare. Şi, odată cu noile oportunităţi de a călători în Occident, spera să evite intermediarii corupţi din Ministerul Sănătăţii, pentru a cumpăra echipamente medicale mai bune şi mai ieftine pe cont propriu.

A făcut cercetări şi a văzut că putea obţine ce era mai bun şi mai ieftin de unul singur. Ne-am reîntâlnit întâmplător în timpul zborului lui de întoarcere din Statele Unite. Încolăcit în jurul gâtului, ca un şarpe bizar, purta ceea ce poate fi descris doar ca o bijuterie foarte ciudată. Era un endoscop de mâna a doua, pentru el o piesă preţioasă şi rară de echipament cu fibră optică, ce i-ar fi permis să îmbunătăţească diagnosticul problemelor

gastrointestinale. Medicii americani i l-au oferit şi, ca nu cumva să îi fie furat pe drum, l-a purtat aproape de inima lui pe tot parcursul călătoriei.

Dar, după ce s-a întors la spital, euforia momentană i-a trecut repede. Eram în anul 1995. Situaţia economică din Celeabinsk s-a deteriorat şi mai mult în scurta lui absenţă. Bugetul lui, şi aşa insuficient, a fost tăiat cu 50%. Aşa că nu mai avea bani pentru echipamente noi, darămite pentru salarii şi medicamente.

A început să facă troc. A identificat o companie care nu-şi putea plăti taxele şi era ameninţată cu amenzi sau cu ceva mai rău.

— Am ajuns la o înţelegere cu directorul, mi-a explicat el. Aveţi datorii în valoare de cutare sau cutare sumă. Spitalul nostru va lua produsele voastre pentru suma asta; aşa vă veţi putea plăti taxele.

Reebin a ajuns să achiziţioneze nişte ţevi şi, în mod uimitor, a găsit cumpărători pentru ele, deşi compania respectivă nu reuşise acest lucru. Le-a schimbat pentru produse din carne şi peşte. Apoi a adus proviziile alimentare la Celeabinsk, le-a vândut la piaţă şi, cu banii câştigaţi, a plătit pentru salarii şi medicamente.

Din cauza manevrelor făcute pentru a salva spitalul, a fost acuzat de corupţie. Şi-a petrecut nopţi întregi studiind documente pentru a se asigura că totul era justificat. Mi-a spus că ideea principală era că oficialităţile locale voiau să-i ia o parte din banii pe care îi câştigase pentru spital. A refuzat şi, cumva, a supravieţuit.

Nu numai asta. După aceea a fost ales de reprezentanţii cartierului lui pentru a face parte din consiliul oraşului. La început, a fost încurajat de stabilitatea care a apărut când Vladimir Putin i-a urmat lui Boris Elţîn la preşedinţie. Reebin a încercat să

îmbunătăţească sistemul de sănătate al regiunii, a făcut mult lobby pentru bani şi i-a primit, dar apoi a văzut cum au fost risipiţi de conducerea proastă, de nepotism, de lipsa gândirii strategice şi de corupţia care creştea neîncetat.

Când ne-am întâlnit ultima dată, Reebin, acum pensionar, era disperat. Mi-a povestit despre agravarea corupţiei. L-am întrebat dacă a fost încurajat de arestarea mediatizată a ministrului sănătăţii din regiunea Celeabinsk şi a câtorva dintre colegii lui. Au fost prinşi într-o razie dramatică, filmată în timp ce stăteau într-o saună împărţind milioane de dolari din câştigurile obţinute prin mijloace necinstite. Au făcut chitanţe cu preţuri exorbitante pentru echipamente ieftine, care nu corespundeau standardelor, băgându-şi în buzunare diferenţele, o metodă obişnuită de corupţie. Arestarea lor a şocat oraşul, dar Reebin nu a fost impresionat. Mi-a sugerat că arestările nu au făcut parte dintr-o represiune adevărată, ci doar că ministrul, de mult timp predispus la corupţie, pur şi simplu nu a plătit superiorii din reţea. Crede că preţurile echipamentelor medicale sunt falsificate în mod regulat.

Una dintre fiicele lui ni s-a alăturat într-o cafenea centrală, lângă terenul de paradă al oraşului, încă împodobit cu o statuie impunătoare a lui Lenin. Îndemnat de fiica lui şi de un pahar de whisky, Reebin a vorbit despre trecutul lui pentru prima dată. Bunicii lui au crescut într-un sat, unde au avut destul pământ pentru a-şi hrăni familia. La sfârşitul anilor ’20 şi în anii ’30, asemenea oameni au fost condamnaţi pentru că erau „chiaburi”, aşa-zişi ţărani bogaţi. Au fost arestaţi şi puţinele lor proprietăţi şi bunuri au fost confiscate.

Mama lui, care era doar o adolescentă atunci, s-a

mutat la un frate mai mare, în Celeabinsk, unde a lucrat la una dintre noile fabrici. Într-o zi a întârziat 15 minute la muncă. A fost condamnată la închisoare, dar a urmat invazia bruscă a germanilor şi a izbucnit războiul, aşa că a fost trimisă ca voluntar pe front. Acolo, l-a întâlnit pe Roman, un armean din republica sovietică Georgia. S-au îndrăgostit. Ea a rămas însărcinată şi a fost trimisă acasă. Şi-au promis să se căsătorească după război. Roman a dispărut.

Reebin mi-a spus că a crescut fără să ştie nimic despre tatăl lui. Mama lui i-a spus doar că a fost ucis în război. Reebin şi-a imaginat că tatăl lui a fost un erou, un agent secret curajos care a murit apărându-şi ţara. Dar, de sărbători, nimeni nu-i arăta recunoştinţă tatălui lui. Familia nu primea pachete speciale cu mâncare de sărbători, ca acelea pentru ceilalţi veterani. În cele din urmă, a înţeles că era ceva în neregulă şi a presat-o pe mama lui să-i spună adevărul. Ea a mărturisit că tatăl lui i-a abandonat.

Reebin a studiat pentru a deveni pilot şi, în timp ce era la institutul de aviaţie, a întâlnit pe cineva din Georgia.

— Am vorbit şi i-am spus că tatăl meu era din Georgia. El m-a ajutat să-l găsesc şi ne-am hotărât că ar trebui să merg acolo şi să-l înfrunt pe nemernic.

Aşa a şi făcut. Când a apăsat pe soneria apartamentului, o bătrână i-a deschis uşa. A rămas cu gura căscată când l-a văzut pe Reebin. Parcă era fratele geamăn al tatălui lui. I-a spus unde putea să-l găsească pe Roman, la locul lui de muncă.

— Eram gata să-mi fac dreptate, a spus Reebin.

Când şi-a întâlnit tatăl, reacţia lui nu a fost cea aşteptată. Tatăl lui l-a privit cu un amestec de şoc, uimire şi bucurie. Reebin şi-a amintit cum acesta s-a bâlbâit şi i-a

pus de mai multe ori aceeaşi întrebare:

— Edik, Edik?

Acesta era numele pe care tinerii, viitori părinţi, voiseră să i-l dea, dacă era băiat. Când Reebin şi-a acuzat apoi tatăl că i-a abandonat pe el şi pe mama lui, tatăl lui a avut altă poveste de spus. I-a arătat lui Reebin scrisoarea pe care a primit-o din Urali, prin care era anunţat că soţia şi fiul lui au murit amândoi la naştere.

— Am avut un tată după atâţia ani, mi-a spus Reebin oftând.

După aceea, Roman l-a îndemnat să părăsească aviaţia militară şi să devină medic.

A fost o profesie pe care Reebin a adorat-o. S-a însurat cu o doctoriţă, apoi şi-a încurajat cele două fiice să devină medici (ele ar spune că au fost forţate). Între timp, ele au renunţat la profesie din cauza condiţiilor insuportabile şi a salariilor. Acum, Reebin încearcă s-o descurajeze pe iubita lui nepoată, pentru ca ea să nu urmeze tradiţia familiei.

— Medicina e mizerabilă acum, mi-a spus Reebin.

De când l-am întâlnit prima dată pe Reebin, acum mai bine de două decenii, sistemul de sănătate din Rusia s-a îmbunătăţit semnificativ, dar, într-adevăr, încă este mizerabil: este un amestec de neînţeles de îngrijire gratuită, aşa cum a fost promisă de guvern, plăţi la negru, cote şi corupţie. Rezultatul este o combinaţie capricioasă de îngrijire excelentă şi îngrijire care nici măcar nu corespunde standardelor minime. Acum există un centru regional de cardiologie şi centre pentru cancer în Celeabinsk, dar doar un singur chirurg calificat să opereze copii. A rămas multă pseudoştiinţă din perioada sovietică, atunci când în practica medicală se foloseau băile de radon şi aparatele cu lumini ultraviolete, tratamente ieftine pe

care restul lumii le-a respins de mult ca fiind ineficiente şi de-a dreptul periculoase.

Medicii se plâng că educaţia medicală este mai proastă, nu mai bună, deoarece studenţii pot să-şi cumpere admiterea şi absolvirea din şcoala medicală pentru că profesorii nu primesc salarii adecvate pentru munca lor. Şi, pentru că salariile medicilor sunt ridicol de mici – câteva sute de dolari pe lună –, doar trei studenţi dintr-o clasă de douăzeci rămân de obicei în profesie, restul folosindu-şi pregătirea pentru a căuta slujbe mai bine plătite în industria farmaceutică sau în afaceri legate de medicină. Cei care rămân caută specialităţi din care pot câştiga mai mulţi bani, cum ar fi chirurgia plastică.

Igor Skripkov, un medic dedicat terapiei intensive, este presat să găsească studenţi doritori să se alăture specialităţii lui, pentru că este una dintre cele mai puţin lucrative. Se bucură că internetul şi Skype-ul îi permit să se consulte cu colegii din jurul lumii pentru cazurile dificile, dar se confruntă cu o lipsă de medici talentaţi în departamentul lui. Este frustrat din cauza salariilor mici, a lipsei continue de echipamente medicale, cum ar fi cele de monitorizare individuală a pacienţilor şi a unui spital municipal care ar trebui dărâmat din temelii. Chiar dacă are o vechime de doar 20 de ani, spitalul lui, ca şi Spitalul nr. 8 al lui Reebin, este o adunătură haotică de clădiri cu acoperişuri sparte şi pereţi scorojiţi. Directorul, după spusele tuturor, un om cinstit, face tot ce poate, dar nu are cu ce lucra. Întrebat cum s-a descurcat, Skripkov, acum în vârstă de peste 50 de ani, a răspuns:

— Avem creiere şi mâini de aur. Generaţia mea e obişnuită să creeze ceva din nimic.

În oraşe, serviciile medicale sunt mult mai bune decât în comunităţile mai îndepărtate, unde condiţiile de

viaţă nu sunt deloc atrăgătoare. Guvernul le-a promis medicilor generalişti multe beneficii dacă vor merge la sate, dar nu a reuşit să se ţină de cuvânt. În oraşul Celeabinsk, un doctor încă mai răspunde unei chemări la domiciliu pentru a vizita un copil bolnav, demonstrând ce poate oferi mai bun medicina socială. În satele mai îndepărtate, poţi aştepta o veşnicie până să ajungă ambulanţa în cazul unei urgenţe care pune viaţa în pericol, cum ar fi un atac de cord. Pacienţii în vârstă de la sat cu care am vorbit mi-au spus că doctorii i-au respins, spunându-le: „Eşti bătrân, ce mai vrei?”

Dar cunosc şi oameni de 80 de ani din oraş care au primit tratament gratuit excelent, cu o şedere plătită într-un sanatoriu subvenţionat de stat pentru recuperare.

O prietenă din oraşul Celeabinsk este ruşinată că dă şpagă, dar mi-a spus că nu are de ales.

— Dacă nepotul meu e bolnav, trebuie să dau bani sau doctorul nu va avea grijă de el cum trebuie. Ştiu că nu ar trebui să fac asta pentru că doar perpetuez corupţia şi nu se va schimba nimic, dar ce pot să fac când e în joc sănătatea nepotului meu? îl aleg pe nepotul meu.

Accesul la specialişti şi îngrijire adecvată este un subiect constant de discuţii şi, în cele din urmă, depinde de noroc, contacte şi bani. Medicaţia este şi ea o enigmă. Guvernul furnizează doar anumite medicamente gratuite. Cele de pe lista guvernului nu sunt nici cele mai bune, nici cele mai eficiente. Un medic va prescrie medicamentul gratuit, dar apoi va sfătui pacienţii să cumpere medicamente mai potrivite, de obicei străine, de la o farmacie particulară, contra unor sume substanţiale de bani, pe care mulţi nu şi le permit. Alarmaţi de dependenţa ţării de medicamentele fabricate în străinătate, naţionaliştii din parlament au adus în discuţie interzicerea

importurilor. Această idee a fost întâmpinată cu proteste pe internet, dar, cu toate astea, preşedintele Dmitri Medvedev a spus că 90% din medicamente trebuie să provină din stocurile naţionale. Aceasta este o comandă foarte mare.

Dependenţa mare de medicamente şi de echipamente medicale străine pune sistemul de sănătate rusesc în pericol, costurile lui crescând rapid din cauza scăderii dramatice a rublei faţă de dolar, în timp ce decizia legată de medicamente a fost amânată, se fac deja eforturi de a reduce importul dispozitivelor medicale străine. Cererile companiilor străine de a lua parte la licitaţiile de stat sunt refuzate dacă există două sau mai multe înscrieri din Rusia sau de la membrii Uniunii Economice Euroasiatice ca Belarus, Armenia sau Kazahstan, ţări care nu sunt cunoscute pentru expertiza lor în domeniul medical. Având în vedere că doar 5% din echipamentul chirurgical este furnizat în prezent de firmele ruseşti, medicii ca Skripkov, care deja trebuie să se descurce cu echipamente inadecvate, cred că problema se va agrava. El mi-a declarat că nici măcar creativitatea lui n-ar putea compensa pagubele produse de aceste schimbări.

Pentru a suplimenta salariile de bază ale medicilor, spitalelor li se permite să trateze până la 15% dintre pacienţi contra unor taxe. Aceşti pacienţi primesc îngrijire atentă în medii mai confortabile. De fapt, majoritatea administratorilor de spitale depăşesc cu mult limitele legale pentru serviciile plătite, lăsând adesea pacienţii „gratuiţi” să aştepte la cozi lungi pe holuri.

Pentru a satisface cererea tot mai mare de îngrijire medicală adecvată şi de calitate, clinicilor private li se permite acum să trateze anumite boli. Dacă mergeţi pe străzile din centrul Celeabinskului, veţi vedea panouri care

fac reclamă la îngrijirea stomatologică privată, care, în general, nu este decontată de stat, la serviciile oftalmologice, la tratamentele pentru alergii, la medicina de familie, la clinicile de fertilitate şi la chirurgia plastică. Având în vedere expertiza lor (am constatat că munca lor este excelentă) şi preţurile mici, chirurgii plastici ruşi atrag mulţi clienţi europeni. Un lifting facial de 30.000 de dolari în Occident ar putea costa 2000 de dolari într-o clinică modernă şi curată din Rusia. E un preţ piperat pentru majoritatea localnicilor, dar nu şi pentru străini. Dar chirurgii plastici specializaţi în arsuri, nu în reducerea feselor, au intrat recent în grevă pentru a protesta faţă de reducerile de personal şi faţă de lipsa sprijinului.

De la 150 de clinici private, câte erau în 2003, acum există mai mult de 700 doar în oraşul Celeabinsk. Un medic care lucrează doar o zi pe săptămână la o clinică privată poate câştiga mai mult decât salariul lui lunar de la stat. După părerea dr. Tatiana Pestova, guvernul reduce treptat unităţile de stat cu anumite specializări şi se bazează tot mai mult pe medicii privaţi ca ea, deşi nu recunoaşte asta în mod public.

Dr. Pestova este medicul-şef al unei clinici private de ginecologie şi fertilitate, care a compensat neajunsurile sistemului medical de stat. În ciuda îngrijorării Kremlinului pentru rata slabă a naşterilor, serviciile de fertilitate oferite de stat sunt greu de accesat. Până în 2009, cuplurile din Celeabinsk trebuiau să călătorească sute sau mii de kilometri pentru a găsi servicii de fertilitate furnizate de stat şi atunci trebuiau să aştepte la cozi foarte lungi. De atunci, o clinică de fertilitate sponsorizată de guvern a fost deschisă aici, dar tratează doar 150 de cupluri pe an, o mică parte din numărul total de cereri. Cuplurile care speră să facă parte din program trebuie să

fie verificate şi aprobate de o comisie guvernamentală care este, după spusele tuturor, supusă corupţiei. Femeile care au peste 40 de ani nu sunt acceptate, iar medicamentele pentru procedurile in vitro, care costă de obicei 2.500 de dolari, nu sunt incluse.

Dr. Pestova, care a studiat în Anglia, tratează 5.000 de pacienţi pe an. Tratamentul pentru fertilizarea in vitro costă 10.000 de dolari. Biroul ei este imaculat şi primitor, cu o atmosferă rară de eficienţă. Nu se fac cozi lungi la ea. Dr. Pestova mi-a spus că cere foarte mult de la medicii ei şi îi plăteşte corespunzător – de zece ori mai mult decât ar câştiga la un spital municipal. A declarat că rata succesului ei este comparabilă cu cea din Occident. A dezvoltat şi un program de donare de ovule şi spermă pe care statul nu îl oferă încă în Celeabinsk.

Profesia pe care dr. Eduard Reebin a iubit-o atât de mult şi pentru care a avut mari speranţe cândva nu este foarte apreciată de ruşi astăzi – mai puţin de o treime susţin că sunt mulţumiţi de ea. După mai bine de două decenii de discuţii despre acest subiect, dr. Reebin mi-a spus:

— Îngrijirea medicală, gratuită şi de calitate, în condiţiile actuale, e un mit – în realitate, e mizerabilă, absolut mizerabilă.

CAPITOLUL IX

Dependenţii de droguri într-o noapte din 2010, o dubă gri a oprit la marginea drumului şi a parcat. În fiecare seară a stat într-unul dintre cartierele Celeabinskului, în care predomină blocurile în stil sovietic, care sunt asemănătoare celor mai proaste locuinţe americane. Duba a aşteptat să bată cineva la portiera ei. Nu exista nimic care să indice de unde era şi ce făcea acolo. Orarul ei nu era făcut public, dar cei care trebuiau

să ştie ceva despre ea aflau întotdeauna.

Echipa dinăuntrul ei includea un doctor, un psiholog şi un fost dependent de droguri, care lucrau toţi pentru Compass, singurul centru regional sponsorizat de guvern pentru bolnavii de SIDA şi dependenţii de droguri. Compass, inspirat de experienţa occidentală, a fost înfiinţat în anii ’90, când fondurile Statelor Unite şi ale Europei erau uşor disponibile şi, oficial, bine-venite. Acum primeşte un sprijin modest de la bugetul local.

Oficialităţile ruse au abordat târziu problemele create de abuzul de droguri şi de virusul HIV. Experţii estimează că cel puţin unul dintr-o sută de locuitori ai Celeabinskului este infectat. Asta înseamnă mai mult de două ori media naţională rusească, iar aceasta este, la rândul ei, de două ori mai mare decât cea a Statelor Unite. Iar rata infecţiilor cu HIV continuă să crească, Uralii şi Siberia fiind în fruntea listei.

Explozia HIV a fost declanşată de creşterea rapidă a folosirii heroinei în anii ’90, primii ani post-sovietici. Celeabinskul a fost foarte afectat, deoarece este un punct major de tranzit pentru drogurile care circulă la nord de Afghanistan, oficialităţile ruse plângându-se că armata SUA a făcut prea puţin, pentru a opri producţia de mac. Unii cred că Statele Unite au încercat să le întindă o capcană ruşilor.

În duba Compass, dr. Natalia Golubiya, în vârstă de 27 de ani, mi-a oferit o imagine diferită faţă de personalul de la clinicile de stat, unde expertiza în dependenţa de droguri şi tratamentul pentru HIV rămâne inadecvată şi dominată de o atitudine critică, îmbrăcată cu nişte blugi strâmţi şi un pulover roşu, a pus fişele pacienţilor, mănuşile de latex, acele şi eprubetele pe o masă mică. Nimeni nu vorbea prea mult. Înăuntru era cald, dar pe

străzi era un ger aspru. Vântul răscolea zăpada. Echipa nu era sigură că se va aventura cineva afară. Apoi s-a auzit un ciocănit şi portiera dubei s-a deschis alunecând. A urcat o femeie de pe care picura lapoviţa, urmată de copilul ei în vârstă de cinci ani. Femeia a venit pentru rezultatele analizelor. Golubiya i-a recunoscut imediat pe amândoi şi le-a zâmbit. Avea veşti bune. Femeia, o dependentă de heroină, nu avea HIV. Auzind asta, consumatoarea de-abia i-a răspuns şi era gata să plece, când Golubiya i-a spus că mai era o problemă. Ca aproape toţi cei care veneau pentru analize, femeia avea hepatită C. Golubiya a sfătuit-o ce să facă mai departe şi i-a oferit un set de seringi noi.

Golubiya şi echipa ei nu recomandă metadona, un tratament acceptat la nivel internaţional pentru dependenţa de heroină. Nu o face pentru că este interzisă în Rusia şi denunţată de oficialităţi ca o formă de otravă. În schimb, politica oficială este aceea de a încuraja abstinenţa imediată, în locul progresului treptat pe care îl implică terapia de substituţie cu metadonă. Mulţi experţi în tratamentul dependenţei de droguri condamnă ineficienţa acestei abordări, spunând că dependenţa este o provocare mult mai complexă şi mai dificilă şi că o dezintoxicare rapidă nu poate aduce o vindecare durabilă în majoritatea cazurilor. Dar simpla discuţie a avantajelor şi dezavantajelor metadonei poate provoca proteste violente, chiar şi acţiuni legale. În Moscova, un grup de tineri cu baza în Kremlin a întrerupt un simpozion la care oamenii de ştiinţă îi cercetau posibilele beneficii. Au denunţat organizatorii drept criminali şi agenţi plătiţi ai Occidentului. Oficialităţile au ameninţat şi oamenii de ştiinţă care au postat informaţii cu privire la cercetarea metadonei pe site-urile lor.

Cu atâtea pe cap, dr. Golubiya doar a ridicat din

umeri când am întrebat-o despre dezbaterea legată de metadonă sau despre lipsa ei. Este recunoscătoare că organizaţia Compass a reuşit măcar să obţină permisiunea pentru un program de schimb de seringi. Poate nu pune capăt dependenţei, dar, văzând rezultatele schimburilor de seringi din Occident, crede că aceasta e o cale de a limita răspândirea virusului HIV. Dar şi programele pentru seringi sunt controversate (cum sunt şi în Statele Unite). Golubiya mi-a spus că mulţi sunt împotriva lor şi, din cauza asta, duba trebuie să rămână anonimă. Compass vrea să evite problemele.

— Mulţi cred că dependenţii de droguri şi cei infectaţi cu HIV ar trebui să fie izolaţi, a spus ea când femeia şi copilul au dispărut în noapte. În ciuda campaniilor de informare în curs de desfăşurare, mi-a explicat ea, mulţi încă nu ştiu destul şi mai mulţi, pur şi simplu, nu vor să ştie.

Organizaţia Compass îşi continuă incursiunile regulate prin oraş, ca să-i testeze pe cei cu risc de îmbolnăvire. Şi-a extins programele de educaţie. Dar a renunţat la programul de schimb de seringi şi personalul, care primea cândva fonduri străine şi pe reporteri cu braţele deschise, nu mai doreşte să se reunească. Serghei Avdeev, un tânăr doctor care a înfiinţat şi încă supraveghează programul Compass, a început o carieră politică promiţătoare, care îi cere o aderare indiscutabilă la politica lui Putin. Cândva am vorbit deschis cu el despre problemele regiunii, despre efectul nociv al homofobiei răspândite asupra tratamentului HIV, despre regretele lui cauzate de atacurile guvernului împotriva fondurilor străine şi despre asociaţiile comune. În mod clar, asemenea discuţii nu îl vor ajuta să avanseze.

Cu toate acestea, un personaj important sfidează

avertizările oficiale împotriva interviurilor. Dr. Alexander Viguzov, care a fost vârful de lance în lupta împotriva virusului HIV şi al SIDA din Celeabinsk, este directorul Centrului de Boli Infecţioase al Regiunii. A fost o luptă grea. Mi-a arătat o scrisoare pe care a primit-o recent de la Ministerul Asistenţei Sociale. În ea se întreba dacă un copil infectat cu HIV poate trăi într-un orfelinat.

— Ei încă mai cred că virusul HIV se ia ca o răceală şi nu îşi dau seama că există deja zeci de copii infectaţi cu HIV în orfelinatele regiunii. Pentru o clipă, acest bărbat, de obicei rezervat, şi-a pierdut calmul, înfuriindu-se din cauza persistenţei ignoranţei. Chiar dacă noi continuăm să lucrăm cu ei, ei ne tot pun aceleaşi întrebări prosteşti.

Viguzov a descoperit primul caz de SIDA în Celeabinsk în 1990. Primul pacient a fost un homosexual. Din cauza atitudinii extrem de negative faţă de homosexualitate şi a crizei politice şi economice, autorităţile locale au considerat că boala nu era o mare problemă şi, cu siguranţă, nu era o prioritate. Dr. Viguzov a avut altă părere. A studiat datele de la Moscova, unde a fost descoperit primul caz de SIDA, în 1986. A obţinut informaţii din străinătate. A înţeles că pericolul era tot mai mare. În ciuda avertismentelor lui, oficialităţile locale l-au ignorat mai bine de şase ani. Între timp, consumul de droguri a crescut alarmant, iar virusul HIV s-a răspândit rapid, fără să se facă eforturi pentru a-l preveni. Viguzov crede că oficialităţile locale au început să fie atente doar când problema i-a afectat în casele lor – atunci când propriii copii au început să folosească droguri intravenoase şi s-au infectat.

Datorită lui Viguzov, accesul la medicamente pentru cei infectaţi nu este o problemă aici. Mi-a spus că are echivalentul oricăror pastile disponibile în Occident – chiar

dacă acum îşi face griji că, din cauza deficitelor tot mai mari din buget, Ministerul Sănătăţii va începe să cumpere versiuni ieftine din India şi China, care nu sunt atât de eficiente. Cea mai mare problemă pe care o întâmpină este că mulţi dintre cei infectaţi nu vin la el şi mulţi dintre cei care vin o fac prea târziu. Este aceeaşi problemă cu care se confruntă medicii americani, dar cu mai multe complicaţii.

Medicii din Statele Unite se luptă şi cu stigmatul virusului HIV. Şi în America, percepţia că trebuie să fi făcut ceva „rău" îi face pe mulţi să refuze testarea. Dar această problemă este deosebit de gravă în Rusia, unde tratamentul în regiunile îndepărtate este adesea inadecvat şi însoţit de o atitudine critică, iar promisiunile de anonimat pentru pacienţi sunt încălcate în mod regulat.

Renad, un tânăr slab cu o şapcă neagră de baseball, s-a repezit să-l îmbrăţişeze pe dr. Viguzov când l-a zărit pe holul centrului. Viguzov radia de bucurie. Povestea lui Renad este una de succes.

— Îşi înţelege analizele de sânge. îmi place foarte mult când pot vorbi despre detaliile acestea cu un pacient. Atunci când îşi înţelege valorile din analize înseamnă că este implicat în tratamentul lui.

Renad trebuie să facă o călătorie de câteva ore pentru a ajunge la centru şi pentru a avea confidenţialitatea asigurată. Fost dependent de droguri, nu poate spune că are SIDA în satul lui pentru că ar fi ostracizat şi şi-ar pierde slujba de mecanic.

— Aici nu suntem în Occident, mi-a explicat el. Conform legii, nu mă pot concedia, dar legea nu contează. Dacă aş spune cuiva, aş avea probleme grave şi nu se va schimba nimic în viitorul apropiat.

Viguzov a încercat să transforme Centrul Regional de Boli Infecţioase, cândva înspăimântător, într-un loc primitor pentru toţi cei care au nevoie de ajutor. Dar, pe măsură ce numărul pacienţilor a crescut, spaţiul centrului a devenit inadecvat şi se confruntă cu lipsa de personal. Viguzov se chinuie să găsească medici doritori să se implice în domeniu. Cum se întâmplă des în profesiunea medicală, salariul este ridicol de mic, câteva sute de dolari pe lună, şi nu există ocazia de câştiguri suplimentare, aşa cum există pentru alţi specialişti care pot lucra în timpul liber la clinicile private. În cei cinci ani de când l-am cunoscut, întotdeauna a fost pasionat şi hotărât. Acum, la vârsta de 65 de ani, cu o claie de păr alb, Viguzov a început să simtă disperarea.

Părea că făcea progrese – numărul noilor infectaţi s-a stabilizat până în 2009 – dar, în 2012, numărul lor a crescut de la 2000 de cazuri noi pe an până la 3.000. A crescut din nou în 2013. Folosirea în comun a seringilor rămâne cauza principală, dar un număr tot mai mare de cazuri noi sunt reprezentate de femei infectate prin sex neprotejat şi descoperite doar când sunt deja însărcinate. Multe dintre ele sunt dependente de droguri care au fost infectate cu ani în urmă, dar care au amânat testarea şi tratamentul până când au apărut simptomele. Viguzov nu poate estima câţi dintre cei infectaţi refuză să fie testaţi, în ciuda tratamentului care le poate salva vieţile, şi câţi infectează între timp şi pe alţii.

Cu activitatea sexuală neprotejată şi consumul de droguri la fel de răspândite ca în Occident, ruşii se chinuie să ţină pasul cu vremurile. Când am vorbit cu el prima dată, în 2010, dr. Viguzov a spus că nu exista un program eficient pentru implicarea educatorilor şi medicilor, care încă se simţeau jenaţi să discute despre sex şi

transmiterea virusului HIV. Nu a ajutat cu nimic faptul că şeful Organizaţiei de Tineret a Rusiei a condamnat educaţia sexuală în şcoli, declarând, în cei mai vagi termeni, că literatura rusească din secolul al XIX-lea şi Biserica Ortodoxă sunt cei mai buni învăţători pe această temă.

Viguzov este ocupat tot timpul, încercând să lupte cu cei pe care-i numeşte „neanderthalieni”. Organizaţia lui, din păcate cu personal insuficient, primeşte puţin sprijin pentru a oferi consiliere şi a informa populaţia. Tot timpul este pe drumuri, cu pasiunea unui misionar, pregătind profesori, lideri ai studenţilor, reprezentanţi ai sindicatelor şi psihologi. Cândva concentrate în oraşul Celeabinsk, consumul de droguri şi virusul HIV se răspândesc acum rapid în satele izolate şi în oraşele miniere devastate de sărăcie, unde statisticile care arată că un om dintr-o sută este afectat nu sunt ceva neobişnuit. În timpul unei călătorii într-un sat îndepărtat, în care câţiva oameni au fost diagnosticaţi cu HIV, dr. Viguzov mi-a spus că s-a confruntat cu „vechea gândire” că virusul HIV, cumva, nu e rusesc şi că oamenii „normali” nu pot fi afectaţi de el. Mi-a mai spus că femeile care refuză să continue testarea după analizele prenatale obligatorii sunt infectate şi transmit virusul nou-născuţilor sănătoşi prin laptele matern. Se întâlneşte regulat cu liderii locali musulmani şi preoţii ortodocşi, care s-au implicat târziu pentru că erau convinşi că SIDA este un blestem de la Dumnezeu. Speră că i-a convins pe câţiva dintre ei să adopte o abordare mai generoasă, mai plină de compasiune şi mai educată.

În Uniunea Sovietică, prezervativele au fost de proastă calitate şi folosite rar. O varietate largă de mărci occidentale este disponibilă acum la fiecare casă de marcat din supermarketuri. Versiunile ruseşti ale unor

reviste cum ar fi *Cosmopolitan* au abordat tot mai mult subiectul sexului protejat, dar Viguzov crede că marea problemă rămâne comportamentul riscant. Prea des, femeile se tem să le ceară partenerilor să folosească prezervative ca să nu le piară cheful.

— Mă tem că voi fi infectată, dar mă tem mai mult că voi fi părăsită, spun ele de obicei.

Încearcă să îi determine pe liderii comunităţii să vorbească nu doar despre sex, ci şi despre natura relaţiilor. Când l-am întrebat ce se întâmpla în comunitatea gay, având în vedere restricţiile legale privitoare la discuţiile libere despre acest subiect, el doar a dat din cap şi mi-a spus:

— Nu ştim, putem doar să presupunem.

Viguzov crede că problema cea mai mare este accesul uşor la droguri. A dat ca exemplu creşterea consumului de droguri şi a infectării cu HIV din Ozersk, un oraş „închis", cu 100.000 de locuitori, în care se produc arme nucleare. Având în vedere că accesul în oraşul Ozersk este posibil doar pe un singur drum, unde toate maşinile şi oamenii sunt verificaţi, iar securitatea internă este extrem de fermă, el a sugerat că agenţii federali trebuie să fie implicaţi în traficul de narcotice.

Viguzov este deprimat şi din cauza lipsei de tratament adecvat pentru dependenţii de droguri. Preşedintele Putin a declarat ca tribunalele pot cere prin lege tratamente pentru dependenţii de droguri care ajung în instanţă, dar există puţine clinici de stat pentru dezintoxicare şi experţii critică, în general, tratamentul pe care acestea îl oferă, pe motiv că ar fi crud, brutal şi ineficient. Dr. Maria Kolosova mi-a spus că dependenţii de droguri sunt ţinuţi în comă în primele două săptămâni, li se dau multe sedative pentru ca aceştia să rămână calmi în

timp ce suportă dezintoxicarea, apoi sunt lăsaţi fără nicio terapie de urmărire a cazului. A adăugat că, în felul acesta, rezultatele sunt proaste şi procedeul e inutil. Ea este doar unul dintre numeroşii medici pe care Viguzov i-a văzut abandonând acest domeniu. O tânără medic psihiatru care a lucrat cu dependenţii de droguri, Korlosova, a renunţat nu doar din cauza salariului ruşinos de doar două sute de dolari pe lună, ci şi pentru că nu putea realiza nimic din cauza abordării primitive a îngrijirii. Câştigă la fel de mulţi bani sau poate mai mulţi lucrând ca recepţioneră într-un hotel.

Dezintoxicarea a fost lăsată pe seama ONG-urilor fără expertiză medicală şi care sunt puţin sau chiar deloc supravegheate. Unul dintre cele mai controversate programe se numeşte Oraşul fără Droguri. Modul lui de acţiune este dur şi coercitiv. Membrii familiilor dependenţilor îi plătesc pe angajaţii Oraşului fără Droguri să sechestreze dependenţii şi să îi reţină în centre unde sunt legaţi cu cătuşe de paturi şi li se administrează o dietă cu apă, pâine, ceapă şi usturoi, în timpul unei perioade de dezintoxicare ce durează săptămâni întregi. Apoi urmează luni de detenţie forţată, până când „dependenţii se poartă cum trebuie”.

Organizatorii centrului pretind că „modul lor dur de acţiune” are o surprinzătoare rată de succes de 70%, chiar dacă organizaţia nu a făcut niciodată un studiu de urmărire a foştilor pacienţi. Fondatorul lui, Evgheni Roizman, este un personaj chipeş şi charismatic, care a avut un mandat în parlamentul rusesc. A declarat în repetate rânduri că HIV poate fi vindecat atunci când o persoană care are acest virus încetează să mai folosească heroină, o afirmaţie care nu are nicio susţinere ştiinţifică. Dar, având în vedere caracterul epidemic al dependenţei

de droguri şi al virusului HIV şi din cauza puţinelor programe guvernamentale existente, tratamentul dur al centrului a primit susţinere din partea publicului larg şi a celebrităţilor, de la Biserica Ortodoxă şi chiar de la anumite organizaţii pentru drepturile omului, care caută cu disperare o soluţie.

Numărul tot mai mare de rapoarte despre răpiri şi detenţii forţate şi moartea unei tinere dependente, aparent din cauza bătăilor, i-au făcut pe unii oameni să se îndoiască de metodele centrului. Câţiva dintre membrii personalului au fost condamnaţi pentru activităţi ilegale şi organizaţia a recunoscut în mod public că a încălcat legea. Dar Oraşul Fără Droguri încă este în funcţiune şi, surprinzător, Roizman a învins candidatul Kremlinului în 2013 şi a devenit primarul Ekaterinburgului, capitala regiunii învecinate, numită Sverdlovsk.

Dr. Viguzov este unul dintre cei care admiră eforturile lui Roizman şi ale celorlalte ONG-uri. Crede că ele au mai mult succes decât programele guvernamentale. Cu toate astea, majoritatea celor aproximativ 20 de centre independente de dezintoxicare din Celeabinsk rămân voluntare şi se opun metodelor lui Roizman. Multe dintre ele au legături cu bisericile baptiste şi penticostale. În ciuda suspiciunii considerabile a multor ruşi faţă de ceea ce ei numesc, în mod peiorativ, „sectele străine”, există un respect amestecat cu invidie faţă de eforturile acestor biserici pe frontul bătăliei împotriva dependenţei de droguri.

Cel mai vechi centru de dezintoxicare din Celeabinsk, care aparţine bisericii evanghelice New Life, şi-a deschis porţile în anul 2000. Aproximativ 100 de dependenţi de droguri sunt găzduiţi într-o fabrică dărăpănată şi abandonată. Ei vin din proprie iniţiativă pentru o şedere de

un an. Cei mai mulţi plătesc 300 de dolari pe lună, dar, pentru cei care nu pot plăti această sumă, tratamentul este gratuit. Condiţiile sunt austere, şase sau mai mulţi pacienţi împart o cameră mică. Bărbaţii şi femeile stau separaţi; singurul lor contact se petrece atunci când femeile oferă mâncarea gătită de ele printr-o uşiţă, iar bărbaţii împing afară vasele curăţate prin aceeaşi uşiţă.

Programul este bazat pe abstinenţă, rugăciune, studiul Bibliei şi consiliere făcută de cei care l-au absolvit. Există un orar zilnic strict şi pedepse pentru încălcări ale regulilor, cum ar fi înjurăturile, fumatul sau bătaia. Aceste pedepse includ scrierea de versete biblice de peste o sută de ori. Directorul programului declară că 90% dintre participanţi termină anul şi apoi merg într-un centru de reeducare pentru încă şase luni. Este un program mult mai lung decât orice oferă guvernul şi promite sprijinul comunităţii pe termen lung.

Ania Gartman a abandonat liceul şi şi-a injectat heroină timp de zece ani, înainte de a veni la New Life, la vârsta de 25 de ani. Prietenii ei au murit. Ea a încercat să se sinucidă. Programul scurt oferit de guvern, fără terapie de reabilitare, nu a funcţionat pentru ea. Apoi a întâlnit o femeie care i-a spus despre programul New Life. După cinci ani, Ania nu mai consumă droguri şi este angajată la New Life. Cu ochii albaştri-deschis şi părul lung şi blond, îmbrăcată simplu cu o helancă şi blugi negri, ea este un exemplu pentru femeile disperate pe care le consiliază acum. Mi-a spus că a fost norocoasă, pentru că cele care vin acum la centru sunt de multe ori dependente de droguri mult mai periculoase decât heroina, care este înlocuită de preparate mai ieftine şi cu potenţial de mortalitate mai mare. Un drog care a devenit foarte popular în 2013 a fost „crocodilul” făcut în casă; pentru a-l

prepara trebuie să amesteci codeină, care era pe atunci vândută pe scară largă fără reţetă, cu benzină, diluant, acid clorhidric, iod şi fosfor roşu răzuit de pe beţele de chibrituri.

„Crocodilul” şi-a primit numele de la putrezirea cărnii pe care o provoacă la locul injectării. Pielea dependentului devine verzuie şi cu aspect de solzi, pe măsură ce vasele de sânge se sparg şi ţesutul din jurul lor moare. În cele din urmă, corpurile utilizatorilor drogului sunt acoperite de abcese, iar sistemul lor imunitar este distrus în totalitate.

Conform statisticilor oficiale, peste 70.000 de ruşi mor în fiecare an din cauza abuzului de droguri, iar numărul dependenţilor creşte vertiginos. Chiar dacă are doar jumătate din populaţia Statelor Unite, Rusia are acum aproximativ acelaşi număr de dependenţi de droguri.

CAPITOLUL X

Şcolile şi cazărmile

— i

Cel mai prestigios liceu de stat din Celeabinsk este Liceul nr. 31, care este specializat în matematică, fizică şi informatică. Pentru a fi admis, un elev trebuie să participe la nişte cursuri de duminică, contra unei taxe, timp de un an, pentru a-şi dovedi aptitudinile şi a se pregăti pentru programul riguros. Chiar dacă este o şcoală de stat, cere părinţilor echivalentul a 50 de dolari pe lună, o sumă care nu este deloc neglijabilă aici. Dar este o investiţie în viitorul copiilor. Aceşti elevi câştigă des la competiţii naţionale şi internaţionale şi majoritatea primesc burse la cele mai bune universităţi din Moscova şi Sankt Petersburg. După aceea, mulţi speră să ajungă la Harvard, MIT, Stanford, Oxford sau Cambridge. Cei mai buni şi mai inteligenţi tineri nu îşi văd viitorul în ţară şi mi s-au plâns:

— Nu avem destule oportunităţi aici pentru informatică, matematică, fizică şi economie.

Tot ei mi-au spus că Rusia încă nu a înţeles că petrolul şi gazele nu sunt mai importante decât dezvoltarea tinerelor talente şi a noilor industrii.

Aceşti copii află ştirile de pe internet şi aproape toţi ignoră posturile de televiziune controlate de stat şi consideră că fac o propagandă grosolană. Dar politica nu este principala lor grijă; nu au spus nimic când site-urile lor de ştiri preferate au fost închise sau cooptate de guvern. Sunt mai preocupaţi să treacă examenele de intrare la facultate cu note mari şi, ca elevii de liceu de peste tot, petrec ore întregi pe internet conversând on-line pe Facebook sau pe echivalentul lui rusesc, VKontakte, despre relaţii şi despre ultima şi cea mai cool descărcare de pe net. Printre site-urile lor preferate se numără Google, Wikipedia, YouTube şi blogurile de informatică. Preferinţele lor muzicale cuprind o gamă largă, de la muzica clasică la heavy metal; o varietate de trupe ruseşti, împreună cu Pink Floyd, AC/DC şi Deep Purple se numără printre preferatele lor din prezent. Cărţile lor îndrăgite cuprind o gamă largă, de la clasicii ruşi la cărţile cu tematică fantastică de toate tipurile, inclusiv 1984, romanul nu tocmai fantastic al lui George Orwell. Joacă aceleaşi jocuri on-line preferate de colegii lor din Occident (*Apărarea Străbunilor* era foarte popular în timpul vizitei mele) şi descarcă o gamă largă de filme ruseşti şi occidentale, majoritatea piratate. Sunt fanii filmelor *Avatar*, *Matrix*, *Terminator*, *Viaţa lui Pi* şi *Urzeala Tronurilor* şi caută filme şi emisiuni de televiziune noi. Când i-am întrebat cine sunt eroii lor preferaţi, mulţi au spus că nu au aşa ceva, iar alţii mi-au prezentat o listă ciudată, care îi includea pe Iosif Stalin, Steve Jobs, Bill

Gates şi Gandhi. Nu au menţionat nicio figură a opoziţiei ruseşti, nici măcar pe Andrei Saharov, unul dintre eroii mişcării ruseşti pentru drepturile omului.

I-am întrebat despre Vladimir Putin. Asta s-a întâmplat înainte de creşterea popularităţii lui, ca urmare a anexării Crimeei şi a intervenţiei în estul Ucrainei. L-au susţinut ca pe singurul preşedinte posibil. Întrebaţi despre posibilitatea unor demonstraţii antiguvernamentale în Celeabinsk, toţi au dat din cap.

— Nu se va întâmpla aşa ceva, au răspuns ei în cor.

Şcolile ruseşti se chinuie să păstreze profesorii buni, chiar şi cele mai bune dintre ele, ca Liceul nr. 31. Salariul pentru profesorii debutanţi a fost mărit în 2013, cu multă publicitate, până la echivalentul de 500 de dolari pe lună, dar, până în 2014, odată cu scăderea valorii rublei, această remuneraţie şi puterea ei de cumpărare a ajuns la 250 de dolari. Salariile de top nu sunt mult mai mari.

Profesorii trebuie să-şi găsească încă o slujbă sau să dea multe ore de meditaţii, ca să câştige un salariu din care să poată trăi.

Ruşii s-au mândrit cândva cu educaţia gratuită şi de calitate, dar elevii de liceu ar putea fi limitaţi doar la patru materii de bază, dacă nu plătesc o taxă pentru celelalte. Directorii aşa-ziselor şcoli de stat gratuite şi cu reputaţie bună deja cer „donaţii” pentru a accepta elevi, iar părinţii sunt presaţi în mod regulat să subvenţioneze cumpărarea unor echipamente şi lucrările de îmbunătăţire ale clădirilor, în satele izolate şi defavorizate şi în orăşelele în care părinţii nu pot oferi aceşti bani şi profesorii buni sunt greu de găsit, condiţiile sunt acum foarte proaste.

Irina Kunkildina şi Tamara Khadusenko, amândouă în vârstă de peste 50 de ani, sunt profesoare devotate, care conduc un program de tip after-school plătit numit Ajutorul

de Urgenţă, care este asociat Liceului nr. 31. Este o modalitate a liceului de a da profesorilor ocazia de a-şi suplimenta veniturile. Oferă cursuri pentru cei rămaşi în urmă la învăţătură, meditaţii pentru examenele de admitere la facultate şi materii suplimentare care nu sunt disponibile în şcolile de stat, cum ar fi grafica pe calculator.

Irina şi Tamara au rămas fidele profesiei, chiar dacă la sfârşitul anilor ’80 şi în anii ’90 au fost vremuri când nu au ştiut cum aveau să reuşească să-şi întreţină familiile. Tamara mi-a povestit cum a cuprins-o panica atunci când n-a putut să-şi alăpteze fiica şi nu a avut nicio formulă de lapte praf disponibilă. În timpul vacanţelor de vară, Irina a vândut cartofi din grădina familiei. A fost atât de ruşinată că, în loc să-şi vândă legumele în Celeabinsk, făcea un drum de două ore până la Ekaterinburg ca să n-o vadă colegii şi elevii. Aşa cum aţi auzit şi veţi mai auzi, Irina şi Tamara mi-au spus că femeile şi-au salvat familiile pentru că bărbaţii au fost mai puţin dispuşi să renunţe la mândrie şi să facă orice muncă era necesară pentru a supravieţui. Ele mi-au mai spus şi că se numără printre cele norocoase pentru că soţii lor nu beau şi, în sfârşit, câştigă bani frumoşi, care le permit să facă ceea ce iubesc cel mai mult – să predea. Dar cred că urmările destrămării Uniunii Sovietice i-au slăbit pe bărbaţi mai mult decât pe femei până în zilele noastre. La fel ca mulţi ruşi, şi ele vorbesc despre zestrea genetică sărăcită a ţării: foarte mulţi bărbaţi au fost ucişi la revoluţie, în războiul civil, în epurările politice şi apoi în cel de-al Doilea Război Mondial. îşi fac griji că bărbaţii cei mai buni părăsesc acum ţara.

Amândouă au crescut în sate sovietice, unde au primit o educaţie bună şi opţiunea de a o continua la

facultate. În acele vremuri, absolvenţii erau repartizaţi să predea câţiva ani în regiuni îndepărtate. Au devenit dascăli foarte buni. Acum aceste femei se plâng de şederea scurtă a profesorilor în satele lor, mai ales a celor competenţi.

Visul lor de a combina ce era mai bun în sistemul sovietic cu noile libertăţi democratice nu s-a împlinit:

— E greu să acceptăm realitatea corupţiei din prezent şi diviziunea tot mai mare dintre bogaţi şi săraci.

Se chinuie să înţeleagă de ce totul a ieşit atât de rău şi nu ştiu pe cine să învinovăţească. În timp ce m-au îndemnat să beau încă o ceaşcă de ceai cu miere medicinală ca să scap de răceală, Tamara s-a chinuit să găsească o explicaţie:

— Înţeleg că se poartă un război împotriva noastră, nu unul cu arme, ci un fel de război spiritual condus din afară, probabil pentru că suntem foarte vulnerabili, dar şi noi suntem vinovaţi pentru că ne lăsăm pradă celor mai rele influenţe.

Cel mai mult le îngrijorează ceea ce ele numesc „degradarea morală”.

Banii sunt acum soluţia tuturor problemelor. Programele after-school, oricât de limitate ar fi fost, au fost subvenţionate cândva, în locul lor, acum există o gamă foarte largă de activităţi, dar toate contra unor taxe. Şcolile nu oferă programe sportive, aşa că părinţii vin cu maşina, de la mari distanţe, din oraşele învecinate, pentru a-şi înscrie copiii la hochei, fotbal şi judo. Fetele sunt pasionate acum de dansurile de societate şi de tango, cerându-le părinţilor să plătească pentru aceste cursuri, chiar dacă lipsa partenerilor masculini la fel de entuziasmaţi este o problemă evidentă. Acum există şi zeci de echipe de majorete în regiunea Celeabinsk. Activitatea lor se numeşte „cheerleading”, cuvânt care se pronunţă cu

un accent rusesc.

Un asemenea grup pe care l-am întâlnit exersează patru ore în fiecare zi, într-o cameră închiriată din fostul şi dărăpănatul Palat al Culturii, evitând cu dexteritate candelabrele sovietice încărcate cu cristale prăfuite. Bazându-se pe expertiza rusă în gimnastică, 24 de fete, cu vârste cuprinse între 7 şi 18 ani, imită ce au văzut mai bun în videoclipurile din Statele Unite şi Japonia, altă ţară pasionată de echipele de majorete. Antrenoarea lor, Anastasia, poartă un tricou inscripţionat cu cuvintele englezeşti „SUPER CHEER COACH”. Una dintre mame, Olga Terzian, soţia unui ofiţer de armată, este mama perfectă pentru un fotbalist sau o majoretă, fiind prezentă în fiecare zi pentru a încuraja fetele să facă piruete, să se ridice una pe alta şi să-şi dea drumul. În timp ce îşi fac exerciţiile de rutină, în sala cavernoasă se aude ecoul unor expresii englezeşti cu accent rusesc, cum ar fi „aruncarea coşului”, „poziţia puiului”, „zburătorul” şi „prinzătorul”. îmbrăcate în costumaţii clasice de majorete, complete, cu pompoane, ele concurează în ţară şi în străinătate şi fac spectacole la meciurile de hochei profesionist, primind multe aplauze.

Educaţia superioară, cândva gratuită pentru toţi, este gratuită acum pentru tot mai puţini. Universităţile au acum un sistem complicat prin care acceptă atât studenţi pentru care primesc fonduri de la stat, cât şi studenţi care trebuie să-şi plătească singuri cursurile. Fiecare catedră are un sistem diferit de cote pentru studenţii cu burse şi studenţii cu plată. Taxele variază foarte mult, depinzând de domeniul ales de student. Cele mai atractive domenii, cum ar fi dreptul, afacerile şi administraţia, au mai puţine locuri subvenţionate de stat şi taxe mai mari de şcolarizare – chiar dacă scăderea economică înseamnă că absolvenţii

nu mai primesc slujbele pe care le aşteptau. Pentru că Rusia îşi creează legături mai strânse cu China, catedrele eurasiatice ale universităţilor din Celeabinsk, unde se predă limba chineză, au devenit în scurt timp cele mai dorite şi mai scumpe.

Introducerea taxelor universitare a creat un nou tip de studenţi, care cred că pot face tot ce doresc şi că profesorii le sunt datori. Aceştia par să aibă sprijinul directorilor care iau des mită pentru a accepta studenţi cu plată, apoi le spun profesorilor să facă tot ce este necesar pentru a ţine „vacile de mulsw, chiar dacă asta înseamnă să tolereze studenţii care pică în mod repetat examenele şi copiază. Deloc surprinzător, profesorii susţin că nivelul educaţiei superioare scade.

Câţiva americani care au predat în Celeabinsk au fost şocaţi de răspândirea copiatului făţiş şi fără ruşine. O profesoară erudită de la Universitatea de Formare a Cadrelor Didactice a fost uimită şi de apatia totală a studenţilor ei. Când le-a arătat câteva discuţii TED şi i-a întrebat ce credeau despre subiectele discutate, ei au spus:

— Nu e treaba noastră să ne gândim la lucrurile astea. Guvernul, care e mai deştept decât noi, va decide.

Pentru tinerii profesori care au fost entuziasmaţi de oportunităţile ivite brusc la sfârşitul anilor ’80 şi în anii ’90 de a explora idei noi, această situaţie reprezintă un regres catastrofal. Cei care rămân să predea la universitate spun că o fac din pasiune pentru materiile lor şi pentru puţinii studenţi dedicaţi. Cu siguranţă nu stau pentru salarii, care sunt chiar mai mici decât cele ale profesorilor de liceu.

Acum în vârstă de peste 30 de ani, profesorul Alexandr Hollay, soţia lui şi cei doi copii mici ai lor locuiesc în două camere mici dintr-un cămin cu bucătărie comună

şi nu au nicio posibilitate de a se muta altundeva. El predă chimia în spaţii inadecvate şi lucrează în altă parte, ceea ce îi reduce timpul pentru cercetare. Dar îşi iubeşte profesia şi crede că este importantă pentru viitorul ţării, chiar dacă guvernul nu este de aceeaşi părere.

Înalt de peste un metru şi optzeci de centimetri şi slab, Hollay se consideră un patriot. îşi doreşte ca studenţii lui să aprecieze ce are Rusia mai bun şi ca ţara lui să fie destul de puternică tot pentru a-şi decide viitorul, fără presiunile exagerate ale instituţiilor financiare occidentale. În cursul obligatoriu despre ştiinţă, istorie şi lume pe care îl predă, el explică realitatea globalizării. Susţine că, pentru a-şi apăra interesele, Rusia trebuie să fie creativă şi să depăşească dependenţa ei de câştigurile provenite din vânzarea petrolului şi a gazelor.

Hollay nu apreciază eforturile continue ale statului de a controla majoritatea economiei. Se îndoieşte de planurile Kremlinului de a crea ceea ce el numeşte o „falsa4 Silicon Valley. El, la fel ca mulţi alţii ale căror voci au fost ignorate, susţine că nu poţi comanda geniul unui Bill Gates sau al unui Steve Jobs ca pe nişte feluri de mâncare dintr-un meniu. Mai degrabă trebuie să oferi stimulente pentru mentori şi pentru inovaţie în toată ţara şi să încurajezi dezvoltarea spaţiilor de cercetare ale universităţilor şi ale organizaţiilor private.

Îngrijorarea lui Hollay cu privire la „mâna de fierw a Moscovei s-a dovedit a fi întemeiată. Planul puterii era de a transforma Rusia, cunoscută în principal pentru producţia de petrol şi gaze naturale şi pentru exploatarea minieră a mineralelor şi a metalelor grele, într-un loc atrăgător pentru inovaţiile naţionale şi antreprenoriatul tehnologic. Piesa de rezistenţă urma să fie Centrul de Inovaţii Skolkovo, o investiţie nouă, în valoare de patru

miliarde de dolari, pe un teren de 600 de acri dintr-o suburbie a Moscovei. Trebuia să găzduiască până la 50.000 de cercetători şi experţi în tehnologie. După un început promiţător, cu ajutorul investitorilor străini, centrul s-a confruntat cu un mediu corupt, cu o criză economică şi cu reduceri ale sprijinului guvernamental. Reducerea treptată a libertăţii pe internet şi a schimbului liber de idei, ordonată de Putin, l-a pus şi mai mult în contradicţie cu industria serviciilor IT şi Web. Investitorii străini sunt circumspecţi şi mulţi ruşi, care s-au gândit să-şi deschidă o afacere în ţara natală, caută astăzi o cale de ieşire.

Cursurile lui Hollay de la Universitate includ o discuţie despre ce s-a întâmplat cu industria Rusiei în ultimii douăzeci şi ceva de ani. Descrie cum noii patroni au cumpărat fabrici pe bani puţini la licitaţii corupte, apoi, pentru că nu au investit în ele, le-au epuizat resursele şi au scos profiturile afară din ţară. Mi-a povestit cum a fost odată angajat la dezvoltarea unui plan strategic pentru o fabrică de conducte din Celeabinsk, împreună cu nişte firme de consultanţă occidentale, cum ar fi McKinsey. A fost o experienţă interesantă şi totul a mers bine până când conducerea fabricii a hotărât că efortul lor o costa prea mult şi putea continua cu ce avea până atunci, datorită preţurilor mari pentru materiile prime. Acele preţuri au scăzut, iar acum compania regretă că nu a reuşit să se reformeze. Încearcă să le explice studenţilor cum această mentalitate limitată de a trăi clipa a făcut rău ţării. Încearcă să le explice cât de important este să facă mai mult decât doar să consume. Trebuie să şi creeze.

Cursul lui a fost foarte apreciat de un grup de studenţi inteligenţi pe care i-am întâlnit. Dar, când i-am întrebat ce ar putea face ei pentru a schimba statu-quo-ul,

s-au simţit jenaţi. Niciunul dintre ei nu a fost la un protest al opoziţiei şi nu cunoşteau pe nimeni care să fi fost. Au oferit replica standard despre stabilitatea oferită de preşedintele Vladimir Putin, dar, când i-am întrebat despre perspectivele lor de angajare, mi-au mărturisit, cu prudenţă, că erau îngrijoraţi. Încă din 2012 au apărut semne că creşterea economică a oraşului, care a durat mai mult de un deceniu, se încheia. Brusc, Cristina, îmbrăcată într-o vestă pufoasă de blană, cu cizme înalte până la coapse şi cu o fustă mini, a rupt rândurile.

— M-am săturat de alegerile aranjate. Ştim cine va câştiga şi nu putem schimba nimic. Ei scapă de oricine l-ar putea înfrunta pe Putin. Mă întristează asta. Nu ştiu ce-aş putea face ca să schimb lucrurile.

Colegii ei s-au uitat jenaţi în altă parte.

Cristina vorbeşte fluent engleza pentru că a petrecut o vară în Statele Unite într-un program de muncă şi studiu, probabil cel mai de succes proiect internaţional al Departamentului de Stat al Statelor Unite. În 2014, în culmea antiamericanismului, guvernul rus a renunţat la participarea la Programul de Schimb pentru Viitorii Lideri, care ducea elevii ruşi de liceu la studiu în Statele Unite. Dar, în timp ce scriam această carte, Programul Work Travel pentru studenţi încă mai exista, deşi un profesor universitar din oraş a lansat un atac împotriva lui, numindu-l un plan al Statelor Unite de spălare a creierelor celor mai buni şi inteligenţi studenţi ruşi, pentru a-i ademeni să rămână în Statele Unite.

La apogeul lui, în 2012, programul a acordat vize pentru treizeci şi două de mii de studenţi ruşi, inclusiv câteva sute din zonele mai izolate ale regiunii Celeabinsk, pentru ca aceştia să meargă în America pentru slujbe de vară şi călătorii. Cristina a lucrat ca menajeră într-o

staţiune din Florida. A mirat-o faptul că americanii nu-şi dădeau seama că politica externă a Washingtonului nu era deloc agreată dincolo de ocean. A fost surprinsă de ignoranţa americanilor faţă de restul lumii şi de ideile naive ale americanilor care considerau că Rusia însemna femei grase, urşi dansatori, iarnă veşnică şi păpuşi Matrioşka. A descoperit că propriile ei idei despre America, deşi probabil bazate pe mai multe informaţii, erau şi ele greşite. Când a călătorit prin ţară, a fost şocată de sărăcie şi de rasism, dar a observat şi un optimism cu care nu era obişnuită. Nu era atitudinea de „noi putem îndura mai mult decât toţi” cu care era obişnuită. S-a întors acasă cu o nouă înţelegere a ceea ce ea numeşte „fatalismul rusesc”:

— Vine din istoria noastră, din cauza sutelor de ani în care oamenii au trăit cu frică. Întotdeauna aşteptăm să se întâmple ceva rău. Dacă se întâmplă ceva bun, suntem siguri că urmează ceva rău. Nu poţi să crezi în ceva bun în ţara noastră. Doar când mergem în străinătate ne relaxăm şi vedem şi partea plină a paharului.

În timp ce mi-a vorbit, colegii ei studenţi s-au agitat mai tare.

Unul dintre colegii ei, Dima, a făcut un master în ştiinţe politice şi acum predă un curs de geopolitică la una dintre Universităţile din Celeabinsk. L-am întâlnit prima dată când am chemat un taxi. Dima era şoferul şi făcea nişte bani în plus, de care avea mare nevoie.

Eram în anul 2014, în timpul crizei din Ucraina. Celeabinskul tocmai organizase alegeri, pentru prima dată de când Putin a încetat să mai numească liderii regiunilor. Pentru a adăuga ceva la salariul lui mic de lector de universitate, Dima, în vârstă de douăzeci şi cinci de ani şi viitor tată, a organizat nişte studii sociologice bine plătite

pentru guvernul regional înaintea alegerilor. Mi-a spus că îi este ruşine că a făcut parte dintr-o asemenea farsă. Guvernatorul numit de Putin candida ca favorit incontestabil şi, aşa cum mi-a descris Dima situaţia, era imposibil ca un candidat cu adevărat independent să concureze cu el. Conform legii, candidaţii care voiau să participe la alegeri trebuiau să obţină semnături de la autorităţile regionale alese, aproape toate compuse din oamenii loiali lui Putin, care şi-au câştigat posturile în alegeri aranjate. Autorităţile au făcut tot posibilul pentru a anula participarea oricui putea fi considerat, chiar şi pentru puţin timp, un concurent serios. Cei care au reuşit să candideze nu au avut acces la mass-media dominantă şi controlată. Nu au existat dezbateri.

Recunoscând că acum există o indiferenţă totală, Dima mi-a spus că nu are de ales decât să îşi păstreze cu încăpăţânare optimismul, sperând că oamenii se vor trezi într-o zi şi îşi vor asuma un rol mai activ în viaţa politică şi civică. Mi-a zis:

— Deocamdată, partea cea mai îngrozitoare a vieţilor noastre este că oamenii lasă puterea în mâinile autorităţilor, crezând că ele ştiu mai bine.

Există un domeniu în care mulţi studenţi nu lasă autorităţile să decidă pentru ei şi acesta este recrutarea în armată. Copiii de la Liceul nr. 31 erau toţi hotărâţi că nu voiau să facă armata, numind-o „o pierdere de vreme”. Elevii sunt siguri că vor obţine scutiri la facultate şi la studiile postuniversitare. Studenţii din universităţi se împotrivesc la fel de mult serviciului militar când le expiră scutirile la absolvire.

Bărbaţii ruşi trebuie să facă serviciul militar timp de un an, dar este tot mai greu de găsit recruţi buni, din cauza crizei demografice din anii ’90 şi pentru că mulţi

tineri evită recrutarea pentru că se tem de instrucţia grea. Există un fond destul de restrâns de tineri de vârsta recrutării şi slaba creştere recentă a ratei naşterilor nu va schimba această situaţie în viitorul apropiat. Evitarea recrutării a devenit o artă pe care părinţii isteţi încep s-o practice devreme, alcătuind încet-încet un dosar medical convingător pentru ca fiii lor să fie respinşi. Cei care îşi permit plătesc mii de dolari medicilor pentru a inventa boli imaginare pentru fiii lor. Sau, pur şi simplu, pot mitui un membru al comisiei de recrutare. Preţul pentru acest lucru în Celeabinsk este în jur de 5.000 de dolari. Un tânăr pe care l-am întâlnit nici măcar n-a ridicat din umeri când i-am pomenit de posibilitatea recrutării, doar şi-a frecat degetele, făcând bine-cunoscutul semn al banilor.

Armata a fost nevoită să recruteze mulţi tineri de la marginea societăţii, bolnăvicioşi şi prost educaţi, de obicei de la sate, în încercarea ei de a-şi menţine unităţile. Cu toate acestea, are cu 20% mai puţini recruţi decât ar avea nevoie. Îndeplinirea planurilor lui Putin de a adăuga mai multe unităţi militare va fi o provocare grea.

Această situaţie a fost exprimată clar în nişte comentarii publice remarcabil de sincere ale şefului aviaţiei militare ruseşti. El a declarat că, din 11.000 de tineri recrutaţi în aviaţia miliară în 2011, mai mult de 30% aveau probleme psihice, 10% sufereau din cauza abuzului de alcool sau droguri şi 15% erau subnutriţi. Majoritatea proveneau din sate sărace. Armata a angajat un tânăr psihiatru, cu care am făcut cunoştinţă, pentru a afla de ce fondul de recruţi este atât de vătămat.

Puţin este devotat extinderii şi modernizării armatei ţării. Într-adevăr, Rusia este acum implicată în cea mai mare reconstrucţie militară de la prăbuşirea Uniunii Sovietice din urmă cu mai bine de două decenii. A

organizat exerciţii militare de o dimensiune nemaivăzută de la sfârşitul Războiului Rece şi, conform NATO, a încălcat în mod regulat spaţiul aerian european. Există planuri pentru un program de reînarmare de 500 de miliarde de dolari până în 2020. Puţin a făcut presiuni pentru acest program, trecând peste obiecţiile unora din Kremlin care îşi fac griji din cauza costurilor.

Dar de unde va lua Rusia forţa de muncă necesară pentru a-l pune în practică?

Şi acum, când Occidentul i-a tăiat accesul la credite şi la componente de înaltă calitate, cum va reuşi industria de apărare a ţării să producă armele şi celelalte echipamente cerute de noua strategie? Atragerea forţei de muncă necesare şi calificate în fabricile de armament, care nu au avut niciodată o reputaţie bună, este o provocare. Numărul absolvenţilor calificaţi de inginerie şi ştiinţe a scăzut în ultimele două decenii, iar rezultatul a fost o competiţie acerbă între fabricile vechi şi fabricile noi şi străine, ca sucursala din Celeabinsk a Emerson Process Management din Statele Unite, care produce aparate de monitorizare de înaltă tehnologie şi echipamente de procesare pentru această industrie. Acum armata rusă intră în rândul lumii. La o conferinţă recentă din Celeabinsk, unităţile militare de producţie au propus un plan care va permite absolvenţilor să lucreze pentru ele în loc să fie recrutaţi. Ca măsuri suplimentare de convingere, au propus şi eliminarea împrumuturilor lor neachitate şi subvenţionarea ipotecilor.

Armata rusă s-a confruntat cu o problemă de imagine, care a început în timpul războiului afghan din anii ’80 şi s-a agravat în timpul primului război cecen de la mijlocul anilor ’90. Acesta a fost un război împotriva unei regiuni predominant musulmane a Rusiei, care îşi dorea

independenţa.

Recruţi tineri şi nepregătiţi au fost trimişi în luptă fără provizii adecvate şi care au fost de multe ori furate de superiorii lor. Când au fost uciși, familiile lor nu au fost întotdeauna informate pentru că ofiţerii au continuat să le fure soldele. Corpurile lor au fost lăsate, pur şi simplu, să putrezească pe câmpuri sau au fost adunate şi puse, fără să fie identificate, în vagoane de cale ferată dotate cu congelatoare. Am văzut cum părinţi din toată ţara au venit să caute printre cadavre, sperând să-şi găsească fiii care au dispărut fără nicio urmă.

Atragerea recruţilor rămâne o problemă până în zilele noastre – în mare parte din cauza pericolelor instrucţiei, care încep de la bătăi şi abuzuri sexuale şi ajung până la tortură şi, în unele cazuri, moarte. În ciuda anilor de atenţie publică, activiştii pentru drepturile omului spun că încă primesc mii de rapoarte în fiecare an, iar frecvenţa abuzurilor pare să crească, victimele aparţinând de multe ori minorităţilor etnice. Dima, asistentul universitar care lucra în timpul liber ca şofer de taxi, mi-a spus că abuzurile sunt reale, nu o minciună, aşa cum ar vrea armata să se creadă. Dintre cunoscuţii lui care au făcut serviciul militar, cei mai mulţi au fost martori la ele sau le-au suportat.

Cuvântul rusesc pentru instrucţia militară este *dedovshehina* şi provine din cuvântul care înseamnă „bunic”, care este un cuvânt folosit în jargonul rusesc pentru a-i desemna pe soldaţii mai în vârstă. Intimidarea şi violenţa erau frecvente în armata ţaristă, dar terorizarea ritualică, aşa-numitul sistem „al bunicului”, a apărut în armata sovietică în anii ’60. Până atunci, cei cu relaţii mai bune deja reuşeau să evite serviciul militar şi mulţi recruţi erau luaţi din sate şi chiar din închisori. Noii recruţi erau

forţaţi să-i servească pe cei mai vechi în nenumărate feluri. Cei mai mulţi au îndurat totul pentru că nu aveau alternativă şi niciun mod de a protesta în perioada sovietică. S-au consolat cu gândul că, într-o bună zi, vor deveni şi ei „bunici”. Sistemul a fost criticat când Mihail Gorbaciov a venit la putere. Mamele soldaţilor au început să discute cu mai multă sinceritate despre violenţa şi abuzul sistematice din cazărmile armatei sovietice şi s-au organizat într-o mişcare masivă care a cerut reforme. În anii ’90, ele au afirmat că 15.000 de decese pe timp de pace şi în afara câmpului de luptă s-au petrecut în rândul forţelor armate sovietice în timpul unei perioade precedente de patru ani şi că armata a ascuns acele decese.

Armata a ripostat, acuzând „mamele” de „dezaxare” şi „isterie” şi sugerând că făceau parte dintr-o conspiraţie mai extinsă pentru a distruge apărarea naţională. Dar, în ciuda eforturilor de a ameninţa mamele şi a controla rapoartele din presă, armatei i s-au dejucat planurile temporar din cauza afişării suferinţei acestor mame în public, a libertăţii tot mai mari a presei şi a indignării publicului. „Mişcarea mamelor” a crescut în amploare în anii ’90 şi există şi astăzi, chiar dacă influenţa ei a scăzut din cauza oboselii mamelor, a precauţiei mărite, a fricii de represalii, a reducerii fondurilor provenite de la ONG-urile occidentale şi a refuzului ruşilor de a finanţa o organizaţie atât de controversată (în unele regiuni ale ţării, mamele au fost numite „agenţi străini”).

În Celeabinsk, doi activişti au continuat „mişcarea mamelor”, redenumind-o Şcoala pentru Recruţi. Necesitatea muncii lor este susţinută de faptul că Celeabinskul a fost locul în care s-au petrecut cele mai grave şi mai mediatizate cazuri de abuzuri în rândul

militarilor, fără nicio soluţionare legală.

În Ajunul Anului Nou din 2005, opt soldaţi au fost bătuţi timp de câteva ore de superiorii lor aflaţi în stare de ebrietate. Soldatul Andrei Sychev, în vârstă de nouăsprezece ani, a avut de suferit cel mai mult. Cererea lui ulterioară pentru ajutor medical i-a fost iniţial respinsă. Când a fost dus, în cele din urmă, la spital, a fost diagnosticat cu mai multe oase rupte şi cangrenă. Medicii au trebuit să-i amputeze picioarele şi organele genitale. Armata a încercat să ascundă cazul de mass-media şi a ordonat medicilor să păstreze tăcerea. Cu toate acestea, unul dintre medicii care l-a tratat pe Sychev a contactat Comitetul Mamelor Soldaţilor, anunţând incidentul şi familiei lui.

În 2010, un jurnalist independent, pe nume Dayan Shakyovov s-a oferit să facă reportaje despre armată, în timpul efectuării serviciului militar obligatoriu. Un ziar din Celeabinsk a aşteptat reportajele lui, dar n-au mai venit niciodată. În schimb, a primit înştiinţare că el s-a sinucis. Membrii familiei lui au văzut corpul tânărului soldat şi au raportat că era acoperit de vânătăi. Plângerile şi întrebările lor au fost ignorate.

În august, 2011, Ruslan Ayderkhanov a dispărut dintr-o garnizoană din Celeabinsk. A fost găsit spânzurat într-un copac dintr-o pădure din apropiere. Când părinţii lui au văzut o mulţime de probe că era bătut, l-au angajat pe medicul legist privat Alexandr Vlasov, a cărui carieră este descrisă în capitolul XIV, pentru a-i investiga decesul. El a ajuns la concluzia că arsurile, vânătăile şi oasele rupte sugerează cu totul altceva decât sinuciderea. Procurorii militari au închis şi acest caz. Unii localnici cred că Ayderkhanov a fost ucis pentru că era de etnie tătară. Abuzul interetnic este frecvent în armată. S-a aflat că, de-a

lungul unei perioade de şase ani, Ayderkhanov a fost al treilea recrut din sătucul lui predominant musulman, cu o populaţie de 800 de oameni, care a murit în circumstanţe suspecte.

Conform părerii lui Alexei Tabalov, care conduce Şcoala pentru Recruţi, o treime dintre recruţi sunt spitalizaţi la un moment dat în timpul efectuării serviciului militar din cauza rănilor sau a subnutriţiei, acestea fiind rezultatul incompetenţei oficialităţilor sau a tratamentelor sadice la care sunt supuşi. Armata rusă a recunoscut că o parte a problemei o reprezintă absenţa unor divizii de subofiţeri profesionişti, grosul oricărei armate care trebuie să menţină ordinea şi disciplina. Recruţii ruşi au fost controlaţi de alţi recruţi sau de mercenari, fără nicio supraveghere eficientă. Până acum reformele nu au reuşit să amelioreze situaţia.

Ca orice oraş rusesc, Celeabinsk are un monument impresionant, dedicat celor care au pierit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Tinerele cupluri, care şi-au format obiceiuri tot mai fine şi elaborate, merg acolo pentru a aduce omagii eroilor şi a-şi face fotografii şi videoclipuri tot mai sofisticate în ziua nunţii. Marele Război Patriotic, aşa cum este cunoscut, este ultima victorie incontestabilă a ruşilor (la fel cum este şi pentru americani), iar fabricile şi muncitorii din Celeabinsk au jucat un rol foarte important în obţinerea acelui triumf. Marea piaţă, cu flacăra ei eternă, unde Kolya şi Ana au depus flori în ziua nunţii lor, este un loc în care oamenii se pot simţi recunoscători şi mândri de oraşul şi de ţara lor. Dar, în timp ce veteranii din anii ’40 sunt onoraţi, mulţi soldaţi care şi-au servit patria după aceea, în Afghanistan şi în războaiele civile mai recente ale Rusiei, simt că preţul pe care l-au plătit a fost prea mare şi că au fost ignoraţi.

Într-o zi de noiembrie cu burniţă, veteranii şi soldaţii mai tineri, care aveau peste 20 sau 30 de ani, s-au adunat la monumentul comemorativ al războiului, mai puţin pentru a sărbători şi mai mult pentru a se compătimi unii pe alţii. Un sergent de contraspionaj care a luptat în Cecenia şi Daghestan mi-a spus:

— Nu vreau să vorbesc despre serviciul meu, făcând aluzie la lucrurile îngrozitoare pe care le-a văzut sau le-a făcut. îmi iubesc ţara, dar urăsc guvernul şi nu văd pe nimeni care ne poate conduce. Nu ne-au dat nimic cu care să luptăm. Vă uitaţi la nişte tineri care au reuşit pe cont propriu, fără niciun sprijin. Şi ne-am întors acasă la nimic. Mi-aş da viaţa pentru ţara asta, dar ţara asta nu ar face nimic pentru soţia mea şi pentru copilul meu dacă aş muri.

Cei care stăteau în jurul lui au dat din capete în semn de acord şi au mai luat câte o înghiţitură de votcă.

S-au adunat pentru Ziua Unităţii, o sărbătoare nouă care a înlocuit aniversarea, cândva festivă, a revoluţiei sovietice, la care se făceau marşuri militare grandioase în Piaţa Roşie şi se ofereau pachete cu alimente pentru veterani în perioadele de foamete. În ciuda tuturor eforturilor lui Putin de a promova mândria naţională, nimeni nu ştie ce înseamnă Ziua Unităţii şi cum s-o marcheze. Iar pentru aceşti tineri, care au luptat împotriva conaţionalilor lor ruşi în Cecenia şi Daghestan, unitatea nu mai are niciun sens. Au fost mândri să lupte împotriva „duşmanilor statului”, dar au fost traumatizaţi de ce li s-a întâmplat şi amărâţi din cauza felului în care au fost trataţi de atunci.

Ar putea apărea un nou grup de soldaţi înstrăinaţi. Guvernul rus a negat că trupele lui luptă în estul Ucrainei şi nu recunoaşte în mod public numărul tot mai mare de soldaţi şi recruţi, care au murit sau au fost răniţi acolo. În

ciuda probelor concrete care arată contrariul, ei sunt numiţi, de obicei, victime ale accidentelor din timpul antrenamentelor în Rusia. Aşa-zişii voluntari, adesea din forţele armate sau de securitate, care îşi iau „permisii”, se întorc acasă cu diferite poveşti. Unii raportează că au fost plătiţi foarte bine pentru serviciul lor, despre care nu au decât cuvinte de laudă. Alţii spun că au fost înşelaţi, că au primit arme nepotrivite pentru luptă, soldă puţină sau deloc şi că au fost nevoiţi să fure din ajutorul umanitar trimis pentru civili. Pe YouTube au apărut tot mai multe videoclipuri, în care „voluntarii” contrazic rapoartele mass-mediei oficiale despre competenţa luptătorilor proruşi pe care trebuie să-i susţină şi despre răspândirea „fasciştilor” ucraineni în rândurile duşmanilor. Şocaţi de distrugerile la care au fost martori şi de cruzimea rebelilor locali proruşi, unii mărturisesc că le este ruşine că au luat parte la luptă.

Fiecare soldat şi voluntar are propriile lui experienţe, dar există discrepanţe tot mai mari între acele experienţe şi înregistrările oficiale. Rusia mai are mult până să recunoască pagubele produse de războaiele din Afghanistan şi Cecenia şi vor mai trece câţiva ani până când se va face o relatare corectă a acestor operaţiuni ascunse.

CAPITOLUL XI
Credincioşii

La începutul anilor ’90, Celeabinskul, la fel ca restul Rusiei, a fost invadat de misionarii străini în căutare de suflete rătăcite. Reformele au oferit o piaţă liberă pentru inimile şi minţile naţiunii. Orice confesiune a putut intra în ţară, de la musulmanii turci şi arabi, care vizau comunităţile islamice, până la evangheliştii americani, care au considerat acest deşert industrial „al ateilor” locul

perfect pentru ei. Pentru o vreme, misionarii americani au atras un public impresionant. Ruşii erau, într-adevăr, rătăciţi şi, pentru scurt timp, s-au bucurat de soluţiile oferite de Occident pentru o cale mai scurtă până la Dumnezeu, pentru democraţie sau pentru nişte standarde decente de trai.

Cu siguranţă, bolşevicii nu s-au gândit niciodată că un asemenea spectacol poate avea loc în serile de marţi în fostul Teatru al Partidului Comunist. Era anul 1994 şi Adventiştii de Ziua a Şaptea se întorceau în Rusia pentru al doilea an la rând. Înştiinţaţi de venirea lor prin reclamele de la radio şi prin afişe, 850 de oameni au venit în fiecare seară pentru a-i asculta pe americani. Timp de cinci săptămâni, evenimentul s-a desfăşurat cu sala plină. Cu un ecran mare, care arăta fotografii şi videoclipuri în spate şi vorbind asistat de un interpret, pastorul Paul Wolf a cerut celor adunaţi să-şi arate bucuria pentru că Hristos intra în vieţile lor.

— Încă o dată, i-a îndemnat el, haideţi să cântăm *Iisus nu dezamăgeşte niciodată*.

Adventiştii de Ziua a Şaptea şi-au înfiinţat primele congregaţii înainte de revoluţie, dar, sub conducerea sovietică, au fost interzise. Paul Wolf a venit aici ca să le redea credinţa. Ruşi de toate vârstele au stat trei ore pe nişte scaune tari pentru a asculta o lecţie din Biblie, o predică şi o prelegere despre sănătate. El i-a sfătuit pe cei adunaţi să adopte o dietă simplă cu cereale, fructe şi legume. Vorbind despre pericolele zahărului în exces, el a avertizat:

— A existat un om în istorie care a iubit zahărul foarte mult şi numele lui a fost Adolf Hitler. A iubit zahărul şi asta l-a dezechilibrat. Nu vreţi să fiţi genul acela de persoană. Numai Dumnezeu ştie cât zahăr a consumat

Stalin.

Publicul fascinat a fost îndemnat să renunţe şi la fumat chiar dacă, după câteva săptămâni de consiliere, doar şapte dintre sutele de fumători din sală s-au ridicat în picioare pentru a spune că au renunţat. În mare parte femei, aceştia au fost invitaţi să urce pe scenă, unde fiecare a primit câte un steguleţ american. În acele zile, părea un gest drăguţ.

La sfârşitul serii, mulţimea, care era înţepenită pentru că şezuse atât de mult timp, a mers până la foaier ca să stea la rând pentru a-şi lua paltoanele. Unii au spus că au fost atraşi de mesajul direct, simplu şi emoţional – în contrast puternic cu ritualul şi formalitatea Bisericii Ortodoxe Ruse. Un bărbat în vârstă de 40 de ani mi-a spus că s-a simţit primit cu bucurie în acel loc. I-a plăcut stilul confortabil al americanilor. A spus că totul i s-a părut uşor de înţeles şi că i-a plăcut faptul că americanii se ocupau şi de trup la fel ca de suflet. Dar majoritatea spectatorilor nu erau pregătiţi să aparţină unei anumite biserici. De-abia începuseră să cerceteze religia şi aveau încă multe întrebări.

Cei care au participat la mai mult de zece adunări ale Adventiştilor de Ziua a Şaptea au primit o Biblie gratuită. Multe dintre acele Biblii au ajuns în talciocuri, unde ruşii disperaţi vindeau tot ce se putea. Mulţi ruşi veneau la slujbele religioase americane căutând nu doar mântuirea şi o Biblie, ci şi medicamentele, hrana şi îmbrăcămintea de care aveau mare nevoie.

În primii ani după comunism, Biserica Ortodoxă, mai ales cea din Celeabinsk, a pierdut teren. Misionarii erau energici şi le-au oferit ruşilor sentimentul că aparţineau unei comunităţi. Biserica, după ce colaborase cu puterea sovietică şi a fost mult timp limitată aproape doar la fumul

de tămâie, nu era pregătită să riposteze. După Revoluţia Bolşevică, sute de mii de clerici şi credincioşi de toate confesiunile au fost împuşcaţi sau închişi. În timpul şi după cel de-al Doilea Război Mondial, unele dintre personalităţile religioase rămase au încheiat o pace ruşinoasă cu Partidul Comunist şi li s-a permis să deschidă puţine biserici, supuse unor reguli foarte stricte. Unele biserici au refuzat să facă un pact şi au rămas ilegale şi ameninţate. Biserica Ortodoxă, din cauza rădăcinilor istorice adânci, a fost mai utilă statului în noua ei formă controlată. Biserica şi statul s-au folosit reciproc, din necesitate. Statul a permis slujbele religioase, dar nu şi activitatea bisericească în şcoli şi comunităţi, unui număr mic de biserici şi câtorva seminare teologice. În schimb, ierarhia bisericească a susţinut statul ateu. Participând obedientă la conferinţe internaţionale unde apăra politicile sovietice, inclusiv cele privitoare la drepturile omului, Biserica a fost o voce utilă în domeniul afacerilor externe.

Majoritatea reprezentanţilor Bisericii au fost cooptaţi cu succes, dar, în anii ’60, un preot pe nume Gleb Yakunin a îndrăznit să înfrunte guvernul sovietic pentru că restrânsese drepturile religioase şi i-a criticat pe liderii Bisericii lui Ortodoxe pentru că nu reuşiseră să apere acele drepturi. Când şi-a petrecut aproape toţi anii ’80 într-un lagăr şi în exil, Biserica nu a protestat. După ce s-a prăbuşit Uniunea Sovietică, Yakunin a obţinut accesul la arhivele KGB şi la materiale publicate despre care a susţinut că dovedeau că mulţi din conducerea Bisericii au fost agenţi KGB. Răspunsul Bisericii a fost excomunicarea lui. Cu ajutorul unor oficialităţi prietenoase, Biserica a reuşit de atunci să cenzureze sau să distrugă documente şi să împiedice investigaţiile ulterioare în trecutul ei. Biserica Ortodoxă şi Kremlinul vor acum să scoată în evidenţă doar

martiriul şi misiunea ei istorică.

În timp ce reprezentanţii religioşi străini organizau adunări de refacere ale cultelor lor, Biserica Ortodoxă s-a apucat să-şi reconstruiască bisericile, să-şi aurească turlele, să-şi refacă averea şi să facă lobby pentru beneficii de la guvernul tot mai naţionalist. Biserica Ortodoxă a fost esenţială pentru identitatea rusească şi pentru imperiu încă din anul 988, când Vladimir cel Mare a făcut probabil cea mai importantă alegere din istoria ţării: a ales să convertească păgâna Rusie Kieveană la forma creştinismului bizantin, în loc de cea a Romei. Prin urmare, Rusia a avut puţine contacte cu curentele umaniste ale Renaşterii. Unii au susţinut că natura mistică a credinţei ortodoxe, combinată cu ierarhia ei rigidă şi alianţa de lungă durată cu un stat despotic, a contribuit la formarea unei populaţii înapoiate şi supuse. În 1547, Ivan cel Groaznic a fost încoronat ca primul ţar al întregii Rusii şi a anunţat că Moscova era „A Treia şi Ultima Roma4, urmaşa Romei Sfântului Petru şi a Bizanţului, cea mai sfântă dintre sfinte.

Constituţia Rusă din 1993 declară că există o separaţie între Biserică şi Stat şi că toate asociaţiile religioase sunt egale în faţa legii. Dar, de-a lungul timpului, Kremlinul şi parlamentul au tratat preferenţial, în mod ilegal, cele patru religii „tradiţionale” ale ţării – islamul, iudaismul, budismul şi ortodoxismul. Biserica Ortodoxă a luptat pentru diferitele avantaje pe care le-a obţinut. A făcut avere când i s-a permis, pentru o perioadă scurtă, să vândă ţigări scutite de taxe şi să importe 10% din tot tutunul din Rusia. Alte confesiuni, indiferent de cât de mult timp au existat în Rusia, au avut de îndurat adesea o discriminare făţişă.

Pe la sfârşitul anilor ’90, ruşii au devenit tot mai

dezamăgiţi de Occident. Rusia voia să fie mai mult decât o copie săracă a Occidentului şi a început să-şi caute propria identitate. Era un vechi imbold, datând din secolul al XIX-lea, când au apărut două mişcări – cea a slavofililor, care apărau modul unic de dezvoltare a Rusiei, şi cea a admiratorilor Occidentului, care au insistat asupra nevoii de a se alătura civilizaţiei europene, cu sistemul sociopolitic, societatea civilă şi cultura ei.

După primii ani post-sovietici, Biserica Ortodoxă, susţinută de noua ei bogăţie şi de naţionalismul în creştere, a fost mult mai bine plasată pentru a ajunge la putere. Biserica s-a „cuplat" din nou cu guvernul. Când liderii politici au încercat să unească ţara, Biserica a fost întâi susţinută de Elţîn, ca opozant al adversarilor lui comunişti, apoi de Vladimir Putin.

Când Puţin a candidat pentru al treilea mandat de preşedinte, în 2012, patriarhul ortodox Kiril i-a salutat ascensiunea ca pe „un miracol al Domnului". Această declaraţie a determinat trei membre ale grupului feminin de punk Pussy Riot să însceneze o rugăciune „blasfematoare" în catedrala centrală a Moscovei, în care o implorau pe Fecioara Maria să scape Rusia de Putin. Au fost acuzate de huliganism „motivat de ură religioasă", o acuzaţie pe care ele au negat-o, şi au fost condamnate la doi ani de lagăr de muncă forţată. Ele au declarat că au protestat doar împotriva lui Putin şi a amestecului Bisericii în politică.

Pentru o scurtă vreme, verdictul sever a stârnit o dezbatere despre rolul Bisericii, despre relaţia ei apropiată cu Kremlinul, despre respectarea legilor şi despre influenţele occidentale. Chiar dacă este admirat de liberalii din Moscova şi de mulţi oameni din Occident, grupul Pussy Riot nu a primit niciun sprijin important din altă parte.

Mulţi ruşi au fost deranjaţi de stilul şi metodele acestuia şi au crezut acuzaţiile Kremlinului conform cărora membrele lui ar fi fost agente plătite ale Occidentului.

Alte incidente care implicau Biserica au ajuns în acelaşi timp în ziare. Au fost poveşti ruşinoase despre nivelul luxului din locuinţele private ale patriarhului. Apoi un blogger a publicat o fotografie care îl arăta pe patriarh purtând un ceas Breguet în valoare de 30.000 de dolari. Biroul lui de presă a şters ceasul din fotografia de pe site-ul

Bisericii. Tactica ar fi reuşit dacă nu s-ar fi strecurat o greşeală: nu s-a şters şi reflexia ceasului, care a rămas clar vizibilă pe masa lucioasă la care patriarhul şedea.

Pentru Roman, producătorul de panouri de plastic, acest eveniment a venit doar ca o confirmare a părerii lui că Biserica Ortodoxă era din nou doar o proprietate coruptă a guvernului. Roman preferă alte manifestări ale patriotismului şi ale mândriei naţionale, bazate în mod ideal pe respectarea legii şi pe simţul datoriei civice. Istoricul Vladimir Boje din Celeabinsk m-a avertizat în privinţa viitoarelor probleme. Acesta mi-a spus că tragedia Bisericii Ortodoxe a fost că întotdeauna s-a apropiat prea mult de stat – şi apoi a plătit preţul pentru asta. Când statul ţarist s-a destrămat, în anii dinaintea revoluţiei din 1917, Biserica Ortodoxă a decăzut odată cu el; apoi Biserica a făcut un pact cu noii conducători, pe care acum îi numeşte diavoli comunişti.

Acţiunile controversate ale liderilor ei au afectat-o puţin, deşi eforturile lui Putin de a folosi Biserica Ortodoxă au avut rezultate mixte. Conform sondajelor, două treimi dintre cetăţenii de etnie rusă se declară credincioşi ortodocşi, chiar dacă mulţi dintre ei spun că nu cred în Dumnezeu. Botezul şi purtarea crucilor sunt obiceiuri

populare. În acelaşi timp, am observat, la câteva botezuri de adulţi la care am participat, că oamenii prezenţi înţelegeau puţin sau chiar deloc dogmele Bisericii şi erau acolo din cauza tradiţiei, a patriotismului sau a misticismului primitiv. Doar o mică parte din populaţie, între 5% şi 10%, participă la slujbele religioase şi fac mai mult decât să aprindă o lumânare din când în când. Biserica încă se simte vulnerabilă, mai ales în faţa aşa-zisei influenţe occidentale „nesănătoase” Un profesor de la una dintre universităţile din Celeabinsk a întrebat câţi credincioşi erau într-o clasă. Din 40 de studenţi, aproape jumătate au ridicat mâinile, dar, dintre ei, foarte puţini au putut să-i numească pe cei patru evanghelişti. Rezumând experienţa, profesorul a făcut următoarea observaţie:

— Cunoaşterea lor e foarte limitată. Credinţa ruşilor e foarte ciudată.

Preşedintele Puţin trebuie să menţină un echilibru în relaţia cu Biserica Ortodoxă, bazându-se pe ea când îi este utilă, dar distanţându-se de ea atunci când trebuie să facă apel la minorităţile Rusiei, în special la populaţia musulmană numeroasă şi în continuă creştere. Alternează între a pune accent pe originile sfinte ale Rusiei şi menţionarea faptului că este o ţară cu mai multe confesiuni religioase. Vorbeşte cu pasiune, chiar dacă vag, despre patriotismul şi valorile spirituale care trebuie învăţate din trecutul Rusiei. A îndemnat în mod repetat naţiunea să caute îndrumare în tradiţiile ruseşti, nu în modelele politice occidentale.

Nina Timofeevna, o contabilă în vârstă de 57 de ani, este derutată de istoria ţării ei pentru că este scrisă, rescrisă şi disputată. Pentru ea, căutarea originilor naţionale întreprinsă de Putin nu e suficientă. Nu ştie ce idealuri ar trebui să respecte din trecut. îi este dor de

siguranţa patriotismului sovietic cu care a crescut, dar nu se mai poate inspira din acesta şi nu vrea să se întoarcă în acel trecut. Căutând ceva pozitiv, ea nu se consolează cu Biserica, ci cu oamenii, cu optimismul, prietenia şi ospitalitatea lor. Adoră peisajele splendide ale ţării. Mi-a spus:

— E, pur şi simplu, ţara mea natală.

Ea, la fel ca mulţi alţi ruşi, recurge la celebrele versuri ale poetului romantic Fiodor Tiuteev:

Rusia nu poate fi înţeleasă cu mintea.

Nici măsurată cu mila obişnuită:

Starea ei e unică, fără de asemănare – în Rusia poţi doar să crezi.

Celeabinskul a fost destul de tolerant faţă de alte credinţe, pe de o parte, pentru că are o numeroasă minoritate musulmană şi, pe de altă parte, pentru că, aşa cum mi-a declarat un preot ortodox:

— Cu fabricile lui de armament şi cu industria sovietică, Celeabinskul a fost o zonă moartă pentru Biserică.

Primul arhiepiscop ortodox post-sovietic din Celeabinsk nu a fost nici activ şi nici puternic. Înlocuitorul lui, Arhiepiscopul Feofan, a fost numit cu misiunea clară de a ridica nivelul Bisericii şi de a-i extinde prezenţa. Un om mic de statură, cu o barbă albă stufoasă şi cu părul lung obligatoriu pentru cei de rangul lui, este dur, viclean, priceput la comunicarea cu mass-media şi iscusit în politică. A înfiinţat un departament de relaţii publice şi a organizat programe de televiziune regulate, mijloace de exprimare care sunt interzise altor religii. A pus accent mai mult pe programele sociale. A preluat rapid o clădire importantă, cu ajutorul guvernului, şi a deschis acolo o şcoală parohială. A înfiinţat şi un centru pentru

dependenţii de droguri, dar, deocamdată, este un concurent faţă de cel al evanghelicilor, într-un domeniu în care aceştia au făcut progrese remarcabile.

Catedrala principală din Celeabinsk a fost restaurată, adăugându-i-se cupole strălucitoare şi aurite. Interiorul ei este plin de lumânările credincioşilor aprinse în faţa icoanelor şi de mirosul tămâii de la slujba de dimineaţă. Într-un interviu, Arhiepiscopul Feofan a accentuat ideea că Biserica Ortodoxă trebuie să fie forţa unificatoare a ţării, să ducă la creşterea patriotismului anemic şi să inspire reînnoirea tradiţiilor şi a valorilor. În ciuda constituţiei, el repetă ideile patriarhului, exprimându-şi clar opinia că nu toate religiile ar trebui să fie pe picior de egalitate.

— Dacă religiile nu contrazic normele societăţii, permiteţi-le să existe, dar asta nu înseamnă că ar trebui să primească imediat statutul unei religii care există aici de mai bine de 1.000 de ani.

Feofan a făcut presiuni ca în toate şcolile regionale să se predea un curs de istorie şi cultură ortodoxă. Alte confesiuni nu primesc o atenţie asemănătoare, mai ales cea a băştinaşilor musulmani, confesiune ale cărei origini preced stabilirea ortodoxiei şi care reprezintă cel puţin 14% din populaţia locală.

Feofan nu are prea multă răbdare cu cei care cred că relaţia apropiată dintre biserică şi stat încalcă legile constituţiei. De fapt, i-ar plăcea să vadă relaţii mai bune între acestea şi ca biserica lui să se bucure de protecţia exclusivă a statului.

— Cred că guvernul ar trebui să investească în activităţile sociale şi educaţionale ale Bisericii şi în restaurarea bisericilor şi a catedralelor, a spus el.

Şi, într-adevăr, se pare că a reuşit să convingă guvernul local să contribuie la plata pentru cel puţin zece

biserici noi. Reacţia la această finanţare nu a fost în întregime pozitivă – plătitorii de taxe şi-au exprimat îngrijorarea pe internet, deoarece guvernul nu ar trebui să permită asemenea lucruri.

Feofan se fereşte cu pricepere de întrebările legate de corupţia Bisericii, inclusiv de cele referitoare la petrecerea de ziua lui, care a costat 500.000 de dolari. A spus că „oamenii sunt generoşi”. Refuză să discute despre trecutul dubios al Bisericii, prezentând Biserica drept o victimă a comunismului, în timp ce ignoră suferinţa celorlalte confesiuni. În viziunea lui, încercarea sovieticilor de a distruge tradiţiile ţării şi o generaţie de lideri ortodocşi a dus la distrugerea unei ţări măreţe. Pentru el, reînvierea Bisericii înseamnă reînvierea Rusiei.

Părintele Dmitri Egorov, un tânăr preot din îndepărtatul oraş Chebarkul, este de acord că destinul Bisericii este legat în mod misterios de cel al Rusiei. Dar, deşi se bucură când vede domurile aurite înălţându-se din nou, el crede că preoţii ar trebui să conducă prin exemplu şi să facă mult mai mult pentru a sprijini şi atrage comunitatea. El trăieşte modest, cu trei copii, într-un apartament cu două camere, în timp ce combate acuzaţiile de trai luxos şi corupţie îndreptate împotriva Bisericii lui.

Noua lui biserică, construită pe fundaţia celei distruse în 1937, oferă o vedere spre lacul în care s-a scufundat mare parte din meteorit. Bătrânele, portăresele fiecărei biserici ortodoxe, unde de obicei ceartă vizitatorii dacă fac ceva greşit, m-au întâmpinat la intrare şi m-au informat. Există o şcoală de duminică neobişnuită şi frecventată de mulţi oameni, unde taţii joacă şah cu fiii lor, iar fetele şi mamele lor învaţă cum să facă decoraţiuni complicate de Crăciun.

Există o bibliotecă cu voluntari dornici să ajute şi un

grup de adolescenţi care vizionează videoclipuri şi discută despre ele. Există un adăpost nou pentru cei care fug de abuzuri, alcoolism sau droguri, chiar dacă nu se bucură de sprijinul profesioniştilor. Părintele Dmitri este şi preotul cazărmilor locale, unde se confruntă cu conflictul interetnic dintre ruşii musulmani şi ceilalţi şi cu descurajarea şi disperarea generală.

— Nu putem forţa pe nimeni să fie ortodox, deşi cred că aceasta este adevărata religie. Pot să le spun tinerilor soldaţi să se educe, să muncească pentru ţară şi să lupte împotriva situaţiilor care nu le convin.

Mi-a spus că trebuie să se înceapă cu paşi mici:

— Nu mai înjura, nu mai fuma şi, înainte să arunci gunoiul pe stradă, opreşte-te şi gândeşte-te. E un început. Nu mi-a spus ce ar trebui să se facă după aceea.

Părintele Dmitri lucrează şi la moscheea din oraşul lui, dar nu are nimic de-a face cu celelalte confesiuni creştine. Mi-a spus:

— Rădăcinile noastre, cele din care a evoluat ţara noastră, sunt în ortodoxie şi ar fi o greşeală să căutăm ceva nou.

Biserica Ortodoxă, odată cu creşterea puterii ei, a discriminat tot mai mult celelalte confesiuni creştine, numindu-le „secte străine” (cuvântul sectă fiind un termen intenţionat peiorativ). Penticostalii, mormonii şi Martorii lui Iehova au fost atacaţi în mod special. Patriarhul Kiril a declarat că, spre deosebire de Statele Unite, în Rusia nu poate exista o piaţă liberă pentru viaţa religioasă. A numit activitatea misionarilor străini o ameninţare sinistră la securitatea naţiunii. În anumite regiuni, Biserica Ortodoxă şi-a folosit în secret autoritatea pentru a-i împiedica pe membrii comunităţilor „netradiţionale” să se înregistreze la guvern, ceea ce este o cerinţă legală. În ciuda

garanţiilor constituţionale, Biserica Ortodoxă a folosit „justiţia prin telefon” sau presiunea neoficială, pentru a determina oficialităţile locale înţelegătoare să creeze obstacole în calea confesiunilor concurente.

Viaţa religioasă din Celeabinsk a rămas surprinzător de diversă, chiar dacă nu în întregime liberă. Evreii, membrii uneia dintre cele patru „religii tradiţionale”, şi-au redeschis sinagoga în 1992, chiar dacă numărul lor a scăzut din cauza emigrării şi a asimilării. Sinagoga a fost preluată şi restaurată de grupul hasidic Chabad Lubavitch. În ciuda bazelor recente de aici, membrii acestui grup sunt acum forţa evreiască dominantă în Rusia. Au fost susţinători înfocaţi ai lui Putin. Rabinul Chabad local, Meir Kirsh, a venit în Celeabinsk din Brooklyn, fără să ştie o boabă ruseşte. A găsit o comunitate evreiască în care doar câţiva vorbeau limba ebraică sau idiş. Numărul celor care frecventau sinagoga a scăzut de la un vârf de 500 de credincioşi la aproximativ 200 care vin la sărbătorile importante şi doar câţiva care vin în restul anului. Cu pălăria lui neagră şi barba lungă, semne ale tradiţiei hasidice, rabinul Kirsh a refuzat şi a îndepărtat mulţi oameni – dar nu pare îngrijorat. Urmând legea mozaică ortodoxă, spune că aceia ale căror mame nu sunt evreice nu sunt evrei adevăraţi, chiar dacă sovieticii i-au clasificat aşa şi au suferit din cauza asta, şi chiar dacă astăzi ei se consideră evrei. Nu încurajează convertirile şi a făcut doar una în toţi anii de când se află aici.

Mormonii, un import nou, au reuşit să închirieze un spaţiu la etajul patru al unei clădiri de birouri, unde slujba de duminică atrage în jur de 30 de oameni, mai puţini faţă de acum câţiva ani. Au opt misionari, în mare parte americani, şi nu prea au cu ce se lăuda în anii petrecuţi aici. Preşedintele misiunii, E. Kent Rast, mi-a spus că în

şase luni, pe un teritoriu uriaş din Rusia centrală, au botezat şase oameni, exact atâţia câţi s-ar aştepta să reuşească să boteze misionarii mormoni într-o zi în Brazilia. Rusia a fost o provocare mult mai mare decât s-au aşteptat. Misionarii mormoni mi-au spus că vestea bună este că în Celeabinsk sunt doar hărţuiţi, pe când fraţii şi surorile lor au fost ameninţaţi şi bătuţi în alte oraşe ruseşti. Având în vedere creşterea naţionalismului, mormonii ar vrea să reducă numărul misionarilor americani şi să se bazeze mai mult pe ruşi. Vorbitorii nativi ar fi mesageri mai acceptabili, dar numărul lor rămâne mic.

După ortodocşi, cele mai numeroase grupuri creştine sunt catolicii, luteranii, adeventiştii şi evanghelicii, deşi nu au avut atât de mult succes cum au anticipat în anii ’90. Chiar dacă au existat în Rusia înainte de revoluţie, aceste grupuri nu au fost incluse în lista celor „patru religii tradiţionale”. Mulţi dintre cei care au aparţinut de-a lungul istoriei acestor biserici au fost imigranţi din Germania sau din alte ţări europene. Un misionar baptist mi-a spus odată:

— Am fost naivi şi nu am înţeles nici cât de greu de acceptat suntem pentru majoritatea ruşilor şi nici puterea Bisericii Ortodoxe, care face parte din inconştientul oamenilor.

După cum am spus, bisericile evanghelice s-au grăbit să înfiinţeze centrele de dezintoxicare pentru dependenţii de droguri şi centrele de reeducare de care era mare nevoie, atrăgând mulţi dintre cei cu probleme şi pe cei care voiau să-i ajute în congregaţiile lor. Dar eforturile lor de a extinde asemenea programe în spitale şi închisori au fost împiedicate. Autorităţile locale i-au declarat pastorului baptist Vitali Sobolev:

— Avem o înţelegere cu Biserica Ortodoxă – şi acesta a fost sfârşitul discuţiei, chiar dacă această înţelegere încalcă legea. Sobolev trebuie să lupte tot timpul împotriva acuzaţiilor ortodocşilor că biserica lui e o „sectă străină”, dar este un om prudent şi mi-a mărturisit:

— Dacă vom fi prea activi şi gălăgioşi, sunt sigur că vom avea probleme. Apoi a adăugat: înţelegem nevoia de a fi prudenţi.

În 2014, pe când antiamericanismul era în creştere, doi misionari penticostali din Madison, Wisconsin, un cuplu căsătorit, cu trei copii şi cunoştinţe minime de limba rusă, au primit, cu toate astea, vize pentru a sluji în Celeabinsk. Au fost prudenţi în munca lor, folosind cursurile gratuite de limba engleză în locul prozelitismului stradal ca un mijloc de a aduce mai mulţi oameni la biserica lor.

Misionarii din Wisconsin au lucrat în strânsă legătură cu pastorul de la Biserica Word of God. El are legături de multă vreme cu America şi copilul lui studiază la un colegiu biblic de acolo, dar misionarii încă se confruntă cu creşterea antiamericanismului în rândurile congregaţiei. În ciuda felului în care au fost tratate de stat religiile netradiţionale, ei au fost uimiţi de sprijinul evanghelicilor locali pentru Vladimir Putin, pentru anexarea Crimeei şi pentru eforturile Rusiei de a-şi menţine influenţa în Ucraina. Misionarii americani se ţin departe de politică. Scopul lor este să stimuleze selecţia pastorilor şi să ajute la activităţile bisericilor, fără să le gestioneze. În cele din urmă, speră să înfiinţeze o nouă biserică în Sankt Petersburg.

O veche prietenă este membră a Bisericii Penticostale Word of God, care împarte spaţiul cu alte comunităţi evanghelice în acelaşi teatru fost comunist pe

care l-am vizitat acum mai bine de 20 de ani. La ora stabilită – zece dimineaţa, într-o duminică – Ruta Vericheva şi familia ei s-au alăturat unei mulţimi de mai mult de o sută de oameni pentru a se legăna pe înmurile energice cântate de formaţia rock de pe scenă. Cuvintele erau afişate pe ecrane mari. Ruta ar dori să deschidă o biserică nouă în satul ei, aflat la o jumătate de oră de oraş, dar autorităţile locale s-au exprimat clar că o asemenea acţiune nu ar fi bine-venită.

Înaltă de aproape un metru şi optzeci de centimetri, cu părul lung şi şuviţat, prins la spate cu o agrafă, Ruta ar putea fi confundată cu un model. Mi-a povestit că, în 2000, era într-o formă foarte proastă. Soţul ei, cândva un campion mondial la judo, se omora cu băutura. Acesta fusese o vedetă locală şi un seducător care nu a mai ştiut ce să facă atunci când i-a apus perioada de glorie. Ea a băut cot la cot cu el şi grupul lor de prieteni până când au pierdut totul. Naşterea fiicei ei a făcut-o să renunţe la alcool. A încercat să-şi părăsească soţul şi, pentru că ameninţările lui nu au împiedicat-o, el şi-a pus amicii din poliţie s-o ameninţe. Ea s-a ascuns. Apoi, întâmplător, a ajuns să înlocuiască o prietenă într-un program de schimb în Statele Unite, sponsorizat de Departamentul de Stat american. Scopul aparent era de a studia dezvoltarea afacerilor. Şi-a urmat interesul pentru design peisagistic şi grădinărit. L-a găsit şi pe Dumnezeu.

Crescută în Uniunea Sovietică şi având cunoştinţe vagi despre religie, ea credea că singurii creştini erau ruşii ortodocşi. Gazdele ei americane din Louisiana i-au oferit o Biblie şi filme religioase în limba rusă. A mers cu ele la biserică şi, când s-a întors în Celeabinsk, a început să frecventeze biserica locală baptistă. Primul ei soţ a murit din cauza intoxicaţiei cu alcool. A întâlnit un fost alcoolic

cu ajutorul bisericii ei, s-a măritat cu el şi apoi, împreună cu soţul ei, Igor, a înfiinţat o afacere de succes în domeniul designului peisagistic.

Au cumpărat un teren ieftin într-un sat aflat la vreo 50 de kilometri de oraş. Fosta fermă de stat a dat faliment şi zona era ca o groapă de gunoi. Puţin câte puţin, au început să cultive plante pentru a-şi aproviziona afacerea. Ea şi Igor s-au bazat pe câţiva clienţi bogaţi care şi-au dorit grădini la comandă, cu straturi de plante perene, fântâni, livezi şi păduri cu copaci gata crescuţi şi tufişuri. Pentru a-şi satisface clienţii, au cumpărat mai mult pământ ieftin în taigaua siberiană, unde pot cultiva brazi, care nu cresc în Celeabinsk, dar sunt la mare căutare. Şi-au construit propria casă, cameră cu cameră şi podea cu podea. Acum este un loc confortabil în care holul, plin de cizmuliţe şi geci, dovedeşte prezenţa mai multor copii. Pe lângă fiica din prima căsătorie, Ruta şi Igor au mai avut un fiu. Apoi au adoptat două fetiţe.

Ruta mi-a povestit cum, în urmă cu patru ani, a fost dusă la porţile Ozerskului, oraşul închis în care se fabrică arme nucleare, unde două surori erau oferite spre adopţie. Nu i s-a permis să intre în oraşul îngrădit din motive de securitate. Copiii au fost aduşi la ea şi i s-a spus, în faţa celor două fete:

— Ia-le acum sau uită de ele. Nu a putut să ia o asemenea decizie pe loc, fără să se consulte cu soţul ei, aşa că a refuzat – şi a plâns tot drumul spre casă. După aceea, au adoptat alte două surori. Zona bucătăriei şi a camerei de zi este plină de păpuşi şi jucării Lego şi are un televizor cu ecran mare. Au antenă de satelit şi vizionează doar programe creştine.

Ruta a făcut cursuri de „dezvoltare personală” la biserica baptistă, apoi la seminariile locale. Ea şi Igor au

absolvit un curs biblic de doi ani prin internet la un colegiu american cu sediul în California. După ce au avut o situaţie cât de cât stabilă, Ruta a hotărât că era timpul să ajute oamenii care au trecut prin ce au trecut şi ei.

— Ştim că există o cale de scăpare şi că putem ajuta oamenii, nu doar să-i scăpăm de droguri şi de alcool, dar şi să îi sprijinim să fie oameni împliniţi şi membri cu drepturi depline ai societăţii.

Au înfiinţat un centru de dezintoxicare într-o mică dependinţă cu destul spaţiu pentru a găzdui patru oameni în acelaşi timp. La fel ca programele mai mari ale bisericilor fundamentaliste, şi acest program este voluntar şi se bazează pe rugăciune şi pe studiul Bibliei. Cei care vin la ea pentru ajutor lucrează în grădină pentru a-şi plăti hrana, găzduirea şi îngrijirea. Majoritatea renunţă la program. Mulţi dintre cei care au rezistat au rămas în zonă, lucrând pentru Ruta şi Igor ca angajaţi salariaţi cu normă întreagă.

Prima care a intrat în program a fost Elena, care este acum un membru neoficial al familiei. Minionă, cu părul lung şi negru, a venit la centru în urmă cu cinci ani, arătând mai mult ca un şoarece speriat decât ca femeia sigură pe ea, de 28 de ani, care a devenit. Lucrase într-o fabrică dintr-un oraş din zonă, pe un salariu de mizerie. Mi-a spus că toată lumea din jurul ei bea sau lua droguri. A căzut în aceeaşi capcană şi s-a lăsat treptat pradă disperării. Un prieten i-a spus despre Ruta şi Igor.

— Am venit aici şi viaţa mi s-a schimbat, mi-a spus ea.

Datorită Rutei şi muncii ei la afacerea de design peisagistic.

Elena a făcut un tur al Europei de trei săptămâni cu autobuzul. Deţine o maşină. Acum ar vrea să-şi găsească

un bărbat de treabă.

La cea de-a patruzecea petrecere aniversară a Rutei, prietenii pe care i-a avut de-a lungul anilor s-au adunat acasă la ea. Nu s-a servit alcool şi, când un membru al bisericii ei şi-a scos chitara şi a început să cânte imnuri, cu Ruta acompaniindu-l cu o voce lină de soprană, unii dintre oaspeţii care o cunoşteau de când era tânără s-au simţit în mod clar stingheriţi. Ruta a început să râdă brusc de pasiunea ei pentru religie, fluturându-şi degetele lungi cu manichiură perfectă în timp ce vorbea.

— Îl iubesc pe Dumnezeu, mi-a spus ea, şi pot vorbi despre El tot timpul. Nu pot să-mi ţin gura, chiar dacă fiica mea crede că sunt nebună.

Sătenii din localitate cred şi ei că ea şi Igor sunt destul de ciudaţi. Au circulat zvonuri ridicole că ar fi membrii unei secte satanice care fac sacrificii de copii. Până în ultima vreme, Ruta a ignorat politica, dar, spre deosebire de mulţi din biserica ei, este tot mai îngrijorată de direcţia în care se îndreaptă ţara ei. Având în vedere că familia ei este originară din ţările baltice, se gândeşte să cumpere pământ acolo şi să emigreze.

CAPITOLUL XII

Comunitatea musulmană

Ajunul Anului Nou din 1994 m-a prins în Groznîi, capitala Ceceniei, o republică din Caucaz, în sudul Rusiei. Coloanele de tancuri ruseşti intrau în ea, pentru a zdrobi o încercare de câştigare a independenţei. Regiunea predominant musulmană a luptat cu forţele ţariste mai mult de un secol înainte să fie cucerită, în 1862. Rezistenţa şi represiunea brutală au continuat. La destrămarea Uniunii Sovietice, Cecenia a încercat încă o dată să se separe de Moscova. M-am adăpostit într-un subsol, în timp ce apărătorii ceceni pe care i-am cunoscut – profesori,

doctori, muncitori în fabrici şi fermieri – s-au luptat pe străzi. Au înţeles că nu aveau nicio şansă împotriva forţei copleşitoare a Rusiei, dar au hotărât să facă o ultimă încercare curajoasă şi onorabilă, aşteptându-se la o înfrângere şi la un sfârşit rapid al visului lor separatist. Erau slab înarmaţi şi au ripostat cu cocktailuri Molotov improvizate. Invazia a fost atât de prost organizată şi soldaţii ruşi atât de prost echipaţi şi instruiţi, că, spre surpriza lor, cecenii au distrus primele coloane de tancuri care au intrat în oraş.

În zori, când am ieşit afară, a fost un măcel. Soldaţii ruşi carbonizaţi zăceau pe marginile drumurilor. Tancurile lor, blocate pe străzile înguste, au fost arse complet, de multe ori chiar de focul camarazilor. Un singur tanc blocat într-un colţ şi-a mai rotit turela frenetic în cercuri disperate până când echipajul a renunţat. Membrii lui au fost trataţi bine.

Războiul s-a prelungit. Armata rusă a adoptat tehnici tot mai brutale, inclusiv bombardamente la întâmplare. Cecenii au răspuns la fel. Început ca o luptă naţionalistă cecenă pentru independenţă, conflictul a căpătat din ce în ce mai mult conotaţii religioase, pe măsură ce islamiştii radicali au preluat controlul, susţinuţi parţial de musulmanii din străinătate, care s-au alăturat luptei.

După un impas şi o pace ruşinoasă, marcată de atacuri dramatice şi sângeroase ale insurgenţilor ceceni împotriva ţintelor civile, războiul a reînceput atunci când Vladimir Putin a devenit preşedinte, în 2000. De data asta, Moscova a înăbuşit în mare parte revolta cecenilor, distrugând capitala care găzduia cândva jumătate de milion de oameni. În cele din urmă, Puţin l-a instalat pe fostul rebel Ramzan Kadirov pe post de marionetă a ruşilor şi, practic, i-a dat dreptul de a face orice dorea indiferent

de constituţie, atât timp cât menţinea o pace relativă. El a instaurat propria versiune a legii musulmane pentru a contracara insurgenţii. Dictatura represivă, corupţia scăpată de sub control şi gravele încălcări ale drepturilor omului au reprezentat preţul pe care Moscova a fost dispusă să-l plătească pentru a stabili, dacă nu pacea totală, măcar controlul. După distrugerea unei mari părţi a regiunii şi moartea a zeci de mii de ceceni, populaţia este epuizată şi îngrozită. Acum e linişte, dar soarta Ceceniei încă nu a fost hotărâtă.

Conducerea rebelilor ceceni s-a ascuns, cu scopul de a crea un califat islamic în nordul regiunii Caucaz. Insurgenţii s-au răspândit în republicile musulmane vecine ca Daghestan, Inguşeţia şi Kabardino-Balkaria. Aceasta este cea mai săracă zonă a Rusiei, o regiune în care oamenii sunt dezamăgiţi de şomajul de proporţii catastrofale şi de corupţia generalizată. Măsurile extreme luate de Moscova au crescut extremismul religios. Arestarea şi torturarea tinerilor la întâmplare şi dispariţiile lor frecvente în timpul arestului împing tot mai mulţi recruţi în rândurile luptătorilor, fenomen cunoscut ca „fuga în pădure”. Familiile celor suspectaţi că ar fi insurgenţi sunt adesea pedepsite şi casele lor sunt distruse. Oamenii din regiune se tem mai mult de forţele de securitate ale Moscovei decât de insurgenţi.

Ce legătură au aceste lucruri cu Celeabinskul, care se află la sute de kilometri depărtare, în centrul Rusiei? Una din ce în ce mai mare. Regiunea Uralilor are o minoritate băştinaşă musulmană semnificativă, compusă din başchiri şi tătari care trăiau aici cu mult timp înainte de venirea coloniştilor ruşi, în secolul al XVIII-lea. Lor li s-au alăturat musulmanii care au fugit de conflictul din nordul Caucazului şi cei care au migrat aici din fostele

republici musulmane din Asia Centrală.

Precum creştinii ortodocşi ruşi, aceşti musulmani traversează o renaştere culturală şi religioasă, iar Kremlinul se teme că radicalismul, acum evident în regiunile sudice, se va răspândi şi aici. În eforturile lui de a se ocupa de această problemă, a acţionat stupid, haotic, prea dur şi, chiar dacă deocamdată este eficient, a lăsat în urmă resentimente puternice.

Kremlinul trimite mesaje contradictorii. Oferă foarte multe avantaje Bisericii Ortodoxe, numind-o sursa puterii spirituale a ţării şi a tradiţiei, apoi imediat menţionează laudativ populaţia multietnică şi multiconfesională. Această situaţie nu le convine minorităţilor ruse. Iar Biserica Ortodoxă din Celeabinsk riscă să exacerbeze tensiunile prin construirea tot mai multor biserici în mod ilegal, pe cheltuiala statului, în timp ce acelea care sunt deja deschise pentru public nu sunt pline. Pe lângă asta, vrea să impună educaţia ortodoxă în şcoli. Dar satele musulmane, care au mare nevoie de moschei şi servicii sociale, primesc foarte puţin.

În mod tradiţional, musulmanii ruşi au fost adepţi sunniţi ai şcolilor moderate de lege religioasă Hanafi şi Shafi. Există şi mulţi sufiţi. Sub autorităţile sovietice, liderii religioşi musulmani au fost supuşi şi conformişti, în forma religioasă pe care Kremlinul o numeşte „tradiţională”. Educaţia religioasă a fost limitată, iar islamul a fost redus, în mare parte, la o cultură populară. Cu libertatea sporită, a venit şi accesul la idei noi. Mulţi îşi pun întrebări despre ce înseamnă să fii musulman în zilele noastre. Având în vedere creşterea extremismului în lumea întreagă şi insurecţia musulmană din sudul Rusiei, aceste întrebări, oricât de inocente ar fi, par foarte ameninţătoare pentru Kremlin şi pentru conducerea musulmană

„tradiţională” şi prost educată a Rusiei.

Autorităţile musulmane înregistrate la stat primesc, în general, puţină loialitate de la musulmanii obişnuiţi. Acreditările lor religioase sunt dubioase, la fel ca aderarea lor la principiile de bază ale islamului. Mulţi beau şi fumează. În general, sunt asociaţi cu oficialităţile corupte, care fac orice pentru bani şi putere, iar venalitatea şi intrigile lor i-au înstrăinat pe mulţi tineri musulmani.

Kremlinul a oferit sprijin special celor mai supuse şi laşe organizaţii musulmane, care se ceartă între ele şi îşi numesc toţi concurenţii extremişti. Ideea principală este că guvernul crede că există un islam bun, loial statului, şi un islam „rău”, o creaţie a forţelor străine cu scopul de a destabiliza ţara. În efortul lor de a controla procesul renaşterii islamice, oficialităţile s-au bazat pe cooptarea conducerii musulmane şi pe discreditarea sau arestarea celor care au opinii „netradiţionale”. Abordarea doar în alb şi negru nu funcţionează foarte bine.

În cea mai mare parte, renaşterea musulmană din Celeabinsk constă în căutarea paşnică a originilor şi în mândria identităţii etnice şi religioase. Într-o zi, la Moscheea Albă închisă de Stalin şi redeschisă în anii ’90, un bătrân stătea la o masă veche dintr-un birou lateral, în care mai erau doar câteva scaune. Solicitanţii aşteptau la coadă. Aceştia introduceau câteva ruble într-o cutie, apoi el murmura rugăciuni pentru probleme familiale, decese sau aniversări. Bătrânul nu avea nicio educaţie religioasă. Un tânăr s-a grăbit şi a aruncat nişte bani pentru o binecuvântare rapidă, pentru că urma să aibă loc o seară tătărească la o discotecă locală, unde bărbaţii de etnie tătară sperau să întâlnească femei tătăroaice. Când i-am cerut detalii, m-a sfătuit să merg acolo înainte de ora 11 seara.

— Altfel, toţi vor fi beţi, mi-a spus el.

Bătrânul a chicotit în timp ce încă mai spunea rugăciunea.

Rinat Raiev, un fost veterinar, este muftiul-şef al moscheii şi conduce multe comunităţi musulmane mai îndepărtate ale regiunii, ceea ce este o sursă de bani şi de putere. O fotografie mare a preşedintelui Vladimir Putin, purtând un fes, tronează în biroul lui. Raiev şi-a dobândit reputaţia datorită loialităţii faţă de stat şi datorită avertismentelor sale cu privire la influenţele periculoase, radicale şi „netradiţionale”. Într-o predică de vineri, înaintea ultimelor alegeri prezidenţiale, el a cerut congregaţiei lui să voteze pentru Rusia Unită, partidul Kremlinului, şi pentru Putin.

Moscheea are o locaţie centrală şi este situată convenabil, pe aceeaşi stradă cu sediul Serviciului Federal de Securitate. Vinerea, la amiază, curtea se umple de oameni care aşteaptă începutul rugăciunii. Stau împărţiţi în grupuri mici, başchirii locali, tătarii şi migranţii de peste tot, separaţi de etnie şi suspiciuni. Se ştie că sunt poliţişti sub acoperire în mulţime, care ascultă şi urmăresc.

Abdul, în vârstă de 30 de ani, mi-a spus că încearcă să ignore poliţiştii, şi aşa face şi muftiul Raiev. El crede că Raiev slujeşte statul, nu religia. Mi s-a plâns că Raiev spune ce trebuie să spună, nu ce au nevoie oamenii să audă. Abdul frecventează acest locaş de cult pentru că este aproape de afacerea lui dintr-un parc din apropiere. Se concentrează pe Allah şi la rugăciune.

Cu părul şi pielea de culoare închisă şi cu barba lui deasă, Abdul este identificat imediat ca „străin”. S-a mutat aici ca să scape de tulburările din Daghestanul natal, o regiune sudică, vecină cu Cecenia; dar, chiar dacă este cetăţean rus, este hărţuit în mod regulat. Nu este la fel de

grav ca în Moscova, unde poliţia opreşte pe stradă tot timpul oameni care arată ca şi cum ar fi „străini”, dar nu este nici foarte bine. Abdul mi-a spus că a trebuit să se mute într-un apartament nou de câteva ori din cauza reclamaţiilor nefondate ale vecinilor, care nu vor pe cineva ca el în clădirea lor.

Ironia sorţii este că Abdul a făcut parte din armata rusă timp de opt ani, luptând împotriva extremiştilor islamici în Cecenia şi

Daghestan. Când ne-am întâlnit prima dată, insurgenţii tocmai emiseseră un ordin de execuţie pe numele lui pe YouTube, acuzându-l că ar fi trădat islamul. Videoclipul includea imagini cu el şi adresa familiei lui din Daghestan. În cele din urmă, YouTube a blocat postarea ameninţătoare.

După opt ani, Abdul a plecat din armată pentru că i s-a spus că nu putea fi promovat din cauza etniei şi a religiei lui:

— Comandantul meu m-a propus pentru o decoraţie, dar am fost refuzat, iar el mi-a mărturisit că s-a întâmplat pentru că aveam un nume de familie nepotrivit. A spus că nu putea face nimic şi asta a fost picătura care a umplut paharul. Mi-am dat demisia.

Abdul s-a alăturat armatei după ce mătuşa lui a fost ucisă de insurgenţi. Mi-a spus că a crezut că îşi apăra ţara natală, dar, încet-încet, atitudinea lui a început să se schimbe când a văzut cum acţionau forţele ruse şi cum era discriminat. A fost dezgustat şi de corupţia ofiţerilor, care i-au lăsat pe el şi pe soldaţii lui fără mijloacele de luptă. Mi-a spus că a vrut să servească Rusia, dar Rusia l-a trădat.

Abdul este prins acum la mijloc, dar a recunoscut că înţelege mai bine opiniile insurgenţilor care doresc să-l

omoare.

— Nu sunt mulţumit de felul în care guvernul tratează problemele etnice, mi-a spus el.

Referindu-se la dispariţiile frecvente ale tinerilor din nordul Caucazului şi la pedepsirea membrilor familiilor lor ca mijloc de intimidare, el m-a întrebat:

— De ce ucid suspecţii şi distrug casele familiilor lor fără nicio investigaţie?

Crede că se vor ivi probleme mai mari între nordul Caucazului şi Rusia dacă guvernul nu îşi schimbă tacticile.

— Atitudinea noastră faţă de puterea rusească este tot mai negativă, m-a avertizat el.

În timp ce vorbeam cu el în şoaptă, în siguranţa relativă a apartamentului meu, s-a auzit o bătaie în uşă. Doi poliţişti erau acolo, alertaţi de cineva că „o persoană străină" locuia în clădire. În acest caz, se pare că „persoana străină" în chestiune eram eu. Eu eram nedumerită, dar Abdul a intrat în panică şi, în timp ce atenţia poliţiştilor era concentrată asupra mea, el a plecat pe furiş. Aceasta a fost ultima noastră întâlnire.

În oraşul Celeabinsk predomină etnia rusă, dar, dacă treci de limitele lui, ajungi în satele băştinaşilor tătari şi başchiri. Satul Bajikaeva este başchir în cea mai mare parte, deşi, la prima vedere, nu se deosebeşte cu nimic de alte sate ruseşti. Feţele unor oameni au un aspect uşor asiatic, dar acesta nu este un mod sigur de a stabili cine e başchir şi cine nu. îmbrăcămintea başchirilor nu e diferită de a celorlalţi. Case ca ale lor se găsesc peste tot în Rusia – sunt omniprezentele construcţii simple din lemn sau case solide, din cărămidă albă şi cu un etaj, din perioada sovietică. Acestea găzduiesc, de obicei, două familii. Cei norocoşi au apă curentă, în timp ce restul se bazează pe fântânile din curte. Lângă majoritatea caselor se află

grajduri pentru animale, încropite din şipci, curţi pline cu căpiţe de fân pentru hrănirea lor şi stive de lemne pentru încălzire. Vacile, gâştele şi raţele hoinăresc pe cărări.

Satul Bajikaeva nu are o moschee, aşa că Rafit Baiaditov şi-a sărbătorit cea de-a 55-a aniversare acasă, supravegheat de un bătrân respectabil, care a fost angajat ca hoge neoficial pentru această ocazie. Khrikmat Izatullin a învăţat rugăciunile de la părinţii lui în secret şi şi-a practicat în public religia doar de 20 de ani încoace. După ce s-au aşezat toţi la o masă lungă, acesta a început să cânte încet, în arabă şi cu un ritm vioi un cântec memorat cu mult timp în urmă, pe când era copil.

Sărbătoritul, Rafit Baiaditov, a fost membru al Partidului Comunist şi funcţionar în sat, şi mi-a arătat carnetul de partid pentru a dovedi asta. A început să creadă recent în Allah, exclamând cu pasiunea unui convertit:

— Ador schimbările. Ce s-a-ntâmplat a fost spre binele nostru. Ne-am recăpătat limba başchiră şi istoria.

După ce a tăiat o gogoaşă în două părţi inegale, ridicând partea mai mică mi-a spus:

— Atât ştiam înainte despre lume. Apoi, ridicând bucata mai mare, a adăugat: Şi atât ştim acum.

Bărbaţii, care purtau fesuri de sărbătoare, stăteau la un capăt al mesei, iar femeile, înfăşurate cu voaluri colorate, la celălalt. Fiica lui Rafit, o femeie educată, de carieră, care locuieşte acum în oraş, trebăluia respectuoasă în bucătăria rudimentară, împreună cu alte rude tinere de sex feminin, gătind supe ca prin magie. Ea le-a înmânat tuturor un vas cu apă. Întâi bărbaţii, apoi femeile şi-au spălat mâinile de trei ori. Masa era încărcată cu prăjituri, fursecuri şi ibrice din care ieşeau aburi. Nu s-a servit alcool atunci, dar, după plecarea hogelui, s-au

deschis sticlele de votcă. Oaspeţii şi-au oferit monede unii altora, ca o urare de prosperitate în viitor. Poezii scrise special pentru zilele de naştere au fost recitate în limba başchiră. Femeile mai în vârstă au zâmbit, arătându-şi dinţii din aur. Cele mai tinere au expus rezultatele serviciilor îmbunătăţite ale dentiştilor, disponibile în oraşele învecinate contra cost. Conversaţia despre cât de multe s-au schimbat în timpul vieţii lui Rafit a alternat între limba rusă şi cea başchiră, dar oaspeţilor din oraş le-a fost mai uşor să vorbească în rusă. Femeile m-au întrebat dacă îmi plăceau Danielle Steel şi Jackie Collins, scriitoarele lor preferate, uşor accesibile în traducere. Erau foarte interesate de detaliile vieţii americanilor. M-a supărat un pic gândul că impresiile lor proveneau doar din aceste surse.

Bajikaeva este un sat obişnuit. Cooperativa locală a dat faliment când reformele economice au fost implementate, forţându-i pe oameni să se descurce singuri. Tinerii încearcă să plece din sat. Pensionarii trăiesc din ce îşi cultivă prin grădini. Şcoala nu a reuşit să găsească profesori şi dispensarul a funcţionat cu greu fără doctor. Bătrânilor li se spune frecvent să nu se aştepte la mai mult de câteva pastile. Ruslan, ginerele lui Rafit, care lucrează pentru a îmbunătăţi viaţa başchirilor, mi-a spus că oportunităţile limitate de educaţie şi costurile mari ale facultăţilor sunt probleme grave, care trebuie rezolvate pentru ca başchirii să joace un rol mai important în politica regională, unde sunt foarte slab reprezentaţi.

Toate satele başchire şi tătare din zonă se chinuie să scape de sărăcie. Satul Arga este deosebit doar prin mica lui moschee. Pe un loc înalt, ascuns într-o pădure de mesteceni, un minaret verde şi lucios se înalţă printre copaci. Înăuntrul lui există o mică nişă, în care femeile

prepară supa başchiră de miel, care se serveşte caldă în farfurii după slujba de vineri. Moscheea este, de fapt, doar o cameră împărţită pe lungime cu perdele verzi şi roz din nailon, o parte fiind pentru femei, cealaltă pentru bărbaţi. O mulţime de covoare zdrenţuite acoperă podeaua, deşi, în absenţa oricărei surse de încălzire, nu prea reuşesc să apere împotriva frigului ce vine de jos. Oamenii care se adună de obicei, aproximativ 20 în total şi majoritatea în vârstă de aproape 60 de ani, stau îngrămădiţi, apărându-şi picioarele de îngheţ cu cizme vechi din pâslă. Tinerii sunt plecaţi la muncă, duşi cu autobuzul la minele şi fabricile din zonă. Dar sâmbăta dimineaţa, mulţi dintre ei vin la moschee pentru cursuri.

Cu sprijinul comunităţii, Marcel Istamgulov, în vârstă de 75 de ani, un fost tractorist la cooperativa care nu mai există acum, şi-a asumat rolul de imam local. El conduce puţinele rugăciuni pe care a putut să le memoreze din Coran. În timpul vizitei mele, a vorbit despre obligaţia musulmanului de a merge în pelerinaj la Meca, apoi a prezentat un tânăr care tocmai s-a întors din hagialâc, pentru a povesti celorlalţi credincioşi despre experienţa lui. În ciuda cheltuielilor foarte mari pentru aceşti fermieri săraci şi pensionari, cel puţin şapte persoane din sat au făcut această călătorie şi, în fiecare an, tot mai mulţi din zonă speră să o facă.

Lipsesc clericii musulmani instruiţi, mai ales în satele ca Arga. Istamgulov este autodidact. Face tot ce poate pentru a încuraja oamenii să se întoarcă la credinţa lor şi să trăiască după legea islamică, accentuând interzicerea consumului de alcool.

— Ştiţi ce a făcut alcoolul satelor noastre, le-a spus el.

A recrutat un fermier din localitate, pe Vilyard

Yakupov, în vârstă de 30 de ani, pentru a preda cursuri de limba arabă şi principiile fundamentale ale islamului, ocazional, în timpul serii şi sâmbăta.

Yakupov a crescut în sat fără să-şi cunoască deloc originile islamice. Familia lui a fost rusificată în totalitate, dar el a fost destul de inteligent pentru a fi admis la o şcoală militară din capitala regională. Mi-a povestit că, într-o zi, pe când avea 19 ani, a auzit chemarea la rugăciune. Era anul 1998. Şi-a întrebat prietenii „ce însemnau acele strigăte”.

— E biserica ta, i-a spus un prieten creştin. Aşa se face în fiecare zi.

În timpul unei pauze, a mers acolo să vadă ce se întâmplă. A fost intrigat şi a continuat să meargă în acel loc.

La începutul acestui secol, Yakupov şi-a petrecut doi ani studiind limba arabă cu ajutorul unei burse de studiu saudite. În acele zile, saudiţilor li se permitea să sprijine comunitatea, chiar dacă Yakupov crede că liderii musulmani locali au reuşit să fure majoritatea investiţiilor.

Din cauza nivelului scăzut de educaţie islamică existent în Rusia după anii de restricţie sovietică, când s-au deschis graniţele spre lume, în anii ’90, mulţi musulmani au mers în străinătate pentru a studia. Acum guvernul descurajează acest lucru. Kremlinul şi unii lideri musulmani educaţi în perioada sovietică suspectează că studenţii pot reveni în ţară cu idei „netradiţionale”, care ar putea contribui la creşterea radicalismului.

Kremlinul a făcut probleme şi musulmanilor din acest sătuc. Vilyard Yakupov a fost acuzat că răspândea idei extremiste, ceea ce este o infracţiune, şi a devenit un pion într-o luptă aprigă ce a implicat autorităţile musulmane concurente din Rusia, politicienii locali şi vânarea

islamiştilor radicali de către serviciile de securitate. Timp de trei ani, acuzaţiile, căutările, manipularea legii şi jocurile de putere au îngrozit şi au dezbinat comunitatea, şi au servit ca un avertisment pentru alţii.

Yakupov, care poartă o barbă modestă, n-a ezitat să-mi strângă mâna când ne-am întâlnit. Mi-a spus că-şi doreşte ca fiicele lui să fie educate.

— Este treaba lor cum se vor dezvolta, mi-a spus. Eu mi-am găsit calea şi ele şi-o vor găsi pe a lor.

Nimic din numeroasele noastre interviuri nu mi-a sugerat că ar fi un extremist islamic. Este un musulman devotat şi un fermier inovator, şi crede că problemele lui au început când a susţinut un candidat independent la alegerile locale – mi-a precizat repede că acel candidat nu era nici măcar un musulman practicant, darămite extremist. S-a descris ca un fermier talentat şi cinstit, care a ajutat la dezvoltarea regiunii. Yakupov a observat că alegerile au fost fraudate prin introducerea de buletine false în urnele de vot şi a protestat. Pe lângă asta, a susţinut construirea de moschei locale, independente de organizaţiile musulmane favorite ale Kremlinului. Toate astea l-au făcut ţinta autorităţilor locale, a moscheii preferate a Kremlinului şi a serviciilor de securitate.

Yakupov a fost denunţat de Rinat Raiev, liderul clericilor musulmani din Celeabinsk, de la 96 de kilometri depărtare. Se pare că Yakupov i-a stat în cale când i-a contestat calificarea, comportamentul şi încercarea de a controla comunităţile musulmane şi finanţele lor. Raiev a spus autorităţilor că Yakupov a cerut înlăturarea creştinismului şi instaurarea conducerii saudite. Conform depoziţiei lui oficiale, Raiev nu a oferit nicio dovadă pentru a susţine acuzaţiile în afară de perioada de studiu a lui Yakupov în Arabia Saudită. Yakupov a negat acuzaţiile,

numindu-le absurde. Şi bătrânul imam al satului, Marcel Istamgulov, le-a negat. De fapt, nicio persoană din sat, care l-a cunoscut pe Yakupov sau care a frecventat cursurile lui nu a confirmat acuzaţiile. Dar Biroul Federal de Securitate a citat mărturiile a doi dintre propriii şoferi, care au pretins că Yakupov a încercat să-i compromită şi să-i determine să se alăture unei organizaţii teroriste. În următoarele interogatorii, rudele lor au recunoscut că s-au făcut presiuni asupra lor. Biroul Federal de Securitate a cercetat după aceea moscheea şi casa lui Yakupov. Au confiscat cantităţi mari de cărţi şi materiale tipărite şi, fără să citească nimic, au pretins că era literatură extremistă. Mesajul era clar. Duşmanul s-a infiltrat chiar şi aici, în îndepărtata Rusie.

Pentru a combate extremismul de toate felurile, guvernul a întocmit o listă cu publicaţii „instigatoare" şi le-a interzis. Chiar şi un tribunal regional, care se bazează pe o expertiză îndoielnică, poate declara anumite materiale „extremiste", obligând Moscova să le includă în lista federală. Orice lucrare despre care se consideră că incită la ură poate ajunge pe listă, de la literatura neonazistă şi ultranaţionalistă până la broşurile Martorilor lui Iehova sau ale sectei scientologice. Dar interdicţia s-a concentrat în principal asupra cărţilor islamice care, în unele cazuri, au fost scoase în afara legii pentru că se afirma în ele că islamul este singura religie adevărată. Majoritatea religiilor afirmă asta. Catehismul Bisericii Ortodoxe declară supremaţia ei faţă de toate religiile.

Alexei Malaşenko, unul dintre cei mai importanţi experţi în islamul rusesc, mi-a spus:

— Dacă interzici *Viaţa şeicului Ibn Abd* al-*Wahhaby* fondatorul wahhabismului fundamentalist saudit, atunci trebuie să interzici imediat şi toate cărţile şi articolele lui

Lenin pentru că şi ele incită la discriminarea unor categorii de oameni. Malaşenko a adăugat: Problema nu o reprezintă cărţile, ci modul în care sunt folosite.

Muftiul Raiev, pe depoziţia căruia s-a bazat cazul împotriva lui Yakupov, a ignorat cererile repetate de a se prezenta în instanţă pentru a înfrunta apărarea şi nu a fost niciodată învinuit pentru absenţele lui repetate şi nemotivate. Procesul a durat trei ani, timp în care lui Yakupov i s-a ordonat să rămână în sat şi nu a putut să-şi vândă produsele, să cumpere seminţe noi sau să-şi administreze altfel afacerea, pentru a-şi întreţine soţia şi cei patru copii. Când s-a încheiat totul, doar două dintre sutele de cărţi aflate în posesia lui Yakupov au fost găsite pe lista publicaţiilor interzise. Una din ele era un studiu al legii Şaria. Doi dintre cei trei experţi consultaţi au spus că nu exista niciun motiv pentru interzicerea cărţii, dar Yakupov a fost condamnat pentru incitare la ură şi amendat cu echivalentul a 5.000 de dolari.

— Dacă aş fi susţinut sau încercat răsturnarea guvernului, ar fi trebuit să fiu arestat, mi-a spus Yakupov, dar singura mea vină a fost că am discutat despre religie.

După ce Yakupov a fost condamnat, muftiul Raiev a fost invitat în oraş de primar şi şi-a făcut timp să viziteze şi satul. O întrunire s-a organizat în discoteca locală, o insultă pentru musulmanii practicanţi, dacă nu cumva şi pentru Rayev. Încă o dată, el a avertizat sătenii despre prezenţa extremiştilor în mijlocul lor. A izbucnit un scandal. Imamul Istamgulov şi alţii l-au numit pe Raiev extremist pentru că a creat tensiuni rasiale şi religioase şi temeri nefondate. Raiev şi serviciile de securitate au reuşit să dezbine comunitatea, să sperie şi să îndepărteze mulţi credincioşi de moschee, dar nu a reuşit să o preia.

— Cu ce drept vine el aici să ne ameninţe? Cu ce

drept se amestecă el în treburile moscheii noastre, de vreme ce nu îi aparţine? a întrebat Istamgulov. Şi cu ce drept se amestecă primarul în treburile religiei şi ale moscheii noastre, care e legală şi pentru care noi, membrii ei, am plătit?

Am stat de vorbă cu Yakupov şi cu un grup de fermieri locali după o slujbă de vineri, încercând să înţelegem totul. Explicaţia lor este că primarul a vrut ca Raiev şi organizaţia lui să preia moscheea pentru că Yakupov şi Istamgulov, un membru al consiliului sătesc, au pus întrebări incomode despre corupţie şi proasta gestionare. Ei au presupus că Yakupov era o pradă uşoară pentru că a studiat în Arabia Saudită şi, prin urmare, era suspect. Arestarea lui ar fi reprezentat un avantaj pentru poliţiştii dornici să arate că au capturat extremişti temuţi.

Yakupov insistă că este un cetăţean loial al Rusiei şi are multe rude creştine. Mi-a spus că vânătoarea de fanatici doar îi înstrăinează pe musulmanii care îşi pun întrebări despre justiţia socială şi despre rolul islamului în vieţile lor. A mai declarat şi că alianţa lui Raiev cu serviciile de securitate şi loialitatea lui faţă de stat îl fac incapabil să răspundă întrebărilor tinerilor musulmani. De-a lungul multor luni, i-am cerut în mod repetat muftiului Rinat Raiev un interviu. Nu mi-a răspuns niciodată la apeluri.

Yakupov, la fel ca mulţi experţi ruşi, crede că abordarea dură a guvernului poate crea chiar extremismul pe care încearcă să îl combată. Menţionează decizia guvernului de a interzice Hizb ut-Tahrir, o mişcare internaţională care vrea să stabilească un stat islamic mondial prin mijloace paşnice. Când a interzis organizaţia, Kremlinul a susţinut că nu contează dacă face campanie pentru un califat prin mijloace armate sau paşnice; ceea ce

contează este că membrii ei nu recunosc autorităţile existente şi vorbesc în public împotriva lor.

Serviciile de securitate au arestat câţiva membri ai organizaţiei Hizb ut-Tahrir în Celeabinsk şi în regiunea învecinată Başkiria, în care predomină băschirii musulmani. Ei nu au fost implicaţi în niciun act violent, dar rapoarte neconfirmate despre celule teroriste ascunse au stârnit panica. O tânără jurnalistă, care scrie despre serviciile de securitate pentru un influent site de ştiri local, este de-a dreptul alarmată. În ciuda arestărilor puţine, mi-a spus că „extremiştii răsar precum ciupercile după ploaie” Ea şi-ar dori ca guvernul să-i forţeze pe toţi musulmanii să-şi practice religia sub o singură autoritate controlată de Kremlin. Fiind credincioasă ortodoxă, a adăugat:

— Nu sunt de acord cu această toleranţă excesivă şi cu nevoia de a respecta alte religii.

După trei ani de investigaţii chinuitoare, Vilyard Yakupov îşi reface viaţa, chiar dacă rămâne sub supraveghere continuă. Prietenii lui sunt chemaţi în mod regulat şi întrebaţi despre ce pune la cale. Serviciile de securitate i-au cerut imamului Istamgulov să declare numele celor aproximativ 30 de oameni care continuă să frecventeze cursurile de sâmbătă, ameninţându-l cu închisoarea dacă nu se conformează. El s-a gândit şi a spus:

— Eu am 75 de ani şi nu-mi pasă dacă mă închid sau mă omoară.

A refuzat să se supună ordinului.

Yakupov a reparat câteva tractoare şi combine vechi şi le-a vândut pentru un mic profit. Produce o miere excelentă şi acum investeşte într-o herghelie de cai pentru a produce *cumâs*, laptele de iapă fermentat, care este foarte popular în comunităţile locale. Până acum, a avut

probleme cu achiziţionarea unui teren local aflat în proprietatea statului, chiar dacă este părăsit şi în paragină.

CAPITOLUL XIII

Activiştii pentru drepturile omului într-o zi geroasă de noiembrie, în 2012, deţinuţii dintr-o închisoare de maximă securitate din Celeabinsk au organizat un protest paşnic fără precedent faţă de bătăile regulate şi de torturile despre care au susţinut că erau comise de administratorii închisorii pentru bani. Au mai existat proteste mai mici în diferite centre de detenţie, cu zeci de deţinuţi care s-au tăiat ca să protesteze faţă de condiţiile grele, dar amploarea acestuia, în care au fost implicaţi aproape toţi cei 1.500 de deţinuţi, a fost o premieră. De data asta, greva lor a fost de mare amploare, uimitor de paşnică şi publică. O comisie a documentat de multă vreme abuzuri pe scară largă în sistemul penitenciar al regiunii, dar procurorii şi reprezentanţii închisorilor au ignorat în mod repetat plângerile. Deţinuţii de la închisoarea nr. 6 din oraşul Kopeysk au ajuns la limita răbdării, dar nu au făcut niciun rău. Nu au provocat nicio pagubă. Nu au rănit niciun paznic. Şi această situaţie a atras, în sfârşit, atenţia naţiunii.

Era o zi de vizită. Membrii familiilor deţinuţilor s-au adunat afară, dar vizitele lor au fost brusc anulate fără nicio explicaţie. Deţinuţii care aşteptau înăuntru au fugit de paznicii lor. Unii au ajuns pe acoperişul unei barăci. Alţii s-au căţărat pe un turn de apă. Au stat afară, înfruntând temperaturile sub zero grade timp de trei zile, arătând cearşafuri pe care erau scrise cererile lor: „Oameni, ajutaţi-ne”, „Opriţi tortura” şi „Opriţi extorcarea”. Rudele le-au azvârlit telefoane mobile peste gardurile din cărămidă şi sârmă ghimpată ca deţinuţii să

poată povesti lumii ce se întâmpla. Singurele violenţe s-au petrecut când au apărut forţele speciale. Fără niciun avertisment, au început să-i bată pe membrii familiilor care stăteau la poartă. Imaginile acestor evenimente au umplut internetul. Jurnaliştii din toată ţara nu au putut ignora ce s-a întâmplat, chiar dacă ar fi vrut să facă asta. Oficialităţile din Moscova au venit nerăbdătoare să înceapă negocierile.

Nikolai Schur, un activist pentru drepturile omului şi unul dintre puţinii membri independenţi ai comisiei guvernamentale a închisorii, a documentat de multă vreme corupţia generalizată din sistemul penitenciar din Celeabinsk. La prima vedere, cu bretonul tuns scurt şi părul zbârlit, mi-a amintit de Martin Luther, reformatorul bisericii din secolul al XVI-lea. În mijlocul extravaganţei ruseşti, el arată ca un ascet. Nu fumează şi rareori bea. Este căsătorit cu aceeaşi femeie de mai bine de 40 de ani. El şi Tatiana, care şi-a asigurat şi ea un loc în comisie, formează o echipă puternică.

Schur nu şi-a bătut în cuie pe nicio uşă proclamaţiile împotriva abuzului din închisori. A folosit cu pricepere munca detectivilor, mărturiile filmate ale deţinuţilor, internetul şi jurnalişti curajoşi pentru a se asigura că informaţia va fi difuzată şi nu va mai fi ascunsă aşa cum fusese în trecut. El a încurajat deţinuţii şi familiile lor care au tolerat în tăcere abuzurile şi problemele financiare.

El şi Tatiana lucrează împreună într-un birou mic, cu o singură cameră, care este greu de găsit din cauza operaţiunilor de reciclare a sticlei din curte şi a beţivilor care îşi aduc sticlele. În vârful unei scări dărăpănate care pare să nu ducă nicăieri, ei menţin o organizaţie pentru drepturile omului. Primul lucru pe care îl vezi când intri în biroul lor este portretul lui Andrei Saharov, fizicianul

nuclear care a devenit un campion ai drepturilor omului, pentru că a sfidat puterea sovietică şi a murit tocmai când aceasta se prăbuşea.

Obţin bani de unde pot, de la donatori ruşi secreţi, de la comisia pentru drepturile omului a guvernului rus şi, în cea mai mare parte, din surse străine ca George Soros şi Fondul Naţional pentru Democraţie, organizaţie sprijinită de guvernul Statelor Unite. Datorită unei contabilităţi meticuloase, au rezistat eforturilor poliţiei fiscale de a le închide organizaţia. Încă nu au fost declaraţi „agenţi străini" – un apelativ periculos şi peiorativ pentru membrii organizaţiilor pentru drepturile omului care primesc fonduri din străinătate pentru „activităţi politice" vag definite.

Având acum peste 60 de ani, Schur este un om complex. Este ironic, sarcastic, pragmatic şi răbdător. E furios, dar nu înverşunat. Este un inginer foarte priceput, care s-a specializat în metrologie, ştiinţa măsurărilor, şi are o minte foarte pătrunzătoare, atentă la detalii. Tatiana este de formaţie chimistă, dar are o diplomaţie naturală şi un farmec irezistibil. Mamă a trei copii acum adulţi şi confruntată cu provocări şi ameninţări continue, arată remarcabil de tânără şi asta fără ajutorul noii pasiuni a rusoaicelor pentru liftingul facial. Ochii ei sclipesc în mod natural. Cu rare întreruperi, şi ea rămâne entuziasmată.

Soţii Schur locuiesc în Snejinsk, un centru de cercetare comparabil cu Los Alamos. La fel ca Ozersk, face parte din „arhipelagul" de oraşe în care se produc armele nucleare ale ţării şi este închis pentru toţi, cu excepţia locuitorilor şi a celor care au permise de la forţele de securitate. Cunoscut cândva doar după codul poştal, numele lui post-sovietic înseamnă „acoperit cu zăpadă". Nikolai şi Tatiana s-au mutat la codul poştal 70 în 1984,

când au devenit membrii elitei ştiinţifice sovietice. Tatiana îşi mai aminteşte cât de surprinsă a fost când a găsit carne în magazine în acei ani marcaţi de lipsuri. Toţi aveau un apartament. Când s-a prăbuşit Uniunea Sovietică şi, odată cu ea, economia Rusiei, angajaţii statului adesea nu erau plătiţi. Asta li s-a întâmplat inclusiv oamenilor de ştiinţă din domeniul nuclear. Tatiana a sugerat că cercetătorii nucleari ar trebui să se gândească la diversificare şi să producă ceva ce noua societate de consum îşi dorea. îşi aminteşte cum aceştia i-au spus îngroziţi:

— Ce vrei, să facem caserole?

Da, asta era o posibilitate pe care o luase în considerare, pentru că nu vedea o alta. Discuţia a fost inutilă. Guvernul, la început cu ajutorul Statelor Unite, a reluat plata salariilor, ca nu cumva cercetătorii nemulţumiţi din domeniul nuclear să-şi vândă cunoştinţele celor care plăteau mai mult, cum ar fi fost statele inamice sau grupările teroriste. Munca la fabricarea armelor continuă şi acum. S-au făcut eforturi pentru înfiinţarea unor afaceri noi, în care să se folosească tehnologia nucleară în scopuri civile, cum ar fi pentru aparatele de rezonanţă magnetică nucleară sau pentru medicamente, dar progresul a fost fluctuant.

Oraşele închise, ca Snejinsk, nu mai au farmecul pe care l-au avut cândva. Oraşul a rămas sub controlul Ministerului pentru Activităţi Nucleare din Rusia şi al serviciilor de securitate. Soţii Schur mi-au spus că muncitorii sunt din nou plătiţi destul de bine, deşi, din cauza restricţiilor privind persoanele care pot intra şi face afaceri, nu este mai bine aprovizionat decât alte oraşe. La fel ca în cazul Ozerskului, celălalt oraş închis din regiune, plângerea pe care am auzit-o cel mai des este că e plictisitor. În 2013, o tânără studentă fermecătoare de la

unul dintre institutele ştiinţifice din Snejinsk a făcut mare vâlvă când i-a scris o scrisoare preşedintelui Vladimir Putin, în care îl ruga să facă ceva pentru ca viaţa tinerilor din zonele „interzise” să fie mai interesantă. Din cauza restricţiilor pentru oameni şi afaceri, tinerii se plâng de magazinele plictisitoare, de divertismentul plictisitor şi de frustrarea provocată de faptul că nu îşi pot invita prietenii din afara oraşului. Scrisoarea ei a stârnit altă dezbatere despre deschiderea oraşelor închise. Din cauza maniei spionajului care a urmat ulterior şi a confruntării militare tot mai puternice cu Occidentul, dezbaterea a fost uitată.

Soţii Schur fac naveta până în Celeabinsk pentru a lucra, dar încă locuiesc în Snejinsk pentru că, dacă şi-ar vinde apartamentul, nu ar putea găsi o locuinţă asemănătoare în capitala regiunii. Una dintre fiicele lor locuieşte cu ei. Soţul ei a părăsit-o după ce a născut gemeni, unul dintre ei cu probleme grave de dezvoltare. Dar majoritatea tinerilor încearcă să plece din oraş. Populaţia oraşului îmbătrâneşte. În opinia Tatianei, singurul avantaj este că forţele numeroase de securitate dintr-un asemenea loc îl fac foarte sigur. Nu trebuie să-ţi încui maşina.

Poluarea oraşului, rezultatul neglijenţei sovietice, a stimulat la început acţiunile civice ale soţilor Schur. Când frâiele puterii lui Mihail Gorbaciov au început să slăbească, la mijlocul anilor ’80, mediul a fost prima problemă pentru care ruşii au putut protesta fără teamă în public. Într-o seară frumoasă de vară, în anul 1988, am fost martora uneia dintre primele adunări publice ale activiştilor într-un parc din Moscova, nu departe de Kremlin. S-au adunat cu sutele, iar poliţiştii confuzi stăteau pe margine. Cei adunaţi au fost uimiţi de propria îndrăzneală, întrebându-se în fiecare minut când va începe

represiunea. Vorbitorii au fost prudenţi, cerându-le susţinătorilor să se limiteze la chestiuni legate de poluare şi să evite politica, iar adunarea s-a desfăşurat netulburată. A fost începutul sfârşitului.

Epoca de aur a ecologismului a cuprins Rusia pe măsură ce s-au aflat tot mai multe informaţii despre accidentele industriale şi nucleare cândva ascunse. La începutul anilor ’90, parlamentul rus a adoptat o lege prin care cerea fabricilor şi instituţiilor responsabile de poluare să plătească într-un fond independent pentru curăţarea mediului. Nikolai Schur este atent la detaliile pe care alţii nu le văd. El a profitat repede de ocazie. A cerut şi a primit permisiunea de a se ocupa de fondul local din Snejinsk.

A aflat imediat că doar o mică parte din banii datoraţi de cei mai mari agenţi de poluare ai naţiunii erau colectaţi. El i-a forţat să plătească şi aşa au început necazurile lui. Un funcţionar de rang înalt al oraşului, care înainte de asta fusese şeful poliţiei, l-a abordat făcându-i observaţie că este în posesia unei mari sume de bani. I-a cerut o parte din ei:

— Adu-mi 20.000 de ruble în seara asta, i-a ordonat el.

Când Schur a refuzat, acest funcţionar l-a acuzat că foloseşte fondurile în scopuri personale. Documente compromiţătoare s-au adunat în dosarul lui Nikolai Schur.

Între timp, Schur a înfiinţat un laborator de cercetare independent, a căutat echipamente greu de găsit în toată ţara lui săracă şi a angajat experţi. În acele vremuri tulburi, înainte ca entuziasmul şi curajul să se stingă în mare parte, muncitorii locali din domeniul nuclear i-au arătat cele mai periculoase locuri. Schur şi echipa lui au început primele investigaţii. Au găsit zeci de „zone fierbinţi”, multe aflate lângă şcoli sau locuri de joacă. În

unele cazuri, nivelurile radiaţiilor au fost de 4.000 de ori mai mari decât cele permise.

A făcut un film despre descoperirile lui şi l-a dus la postul de televiziune local într-o seară de vineri, „când şefii erau plecaţi să se distreze”. Convinşi de documentarea atentă a lui Schur şi de incidenţa ridicată a cancerului în oraş, personalul aflat la datorie atunci a fost de acord să-l transmită publicului. Locuitorii oraşului care au văzut transmisiunea au început să sune imediat autorităţile. Într-o dimineaţă de luni, agenţii Biroului Federal de Securitate s-au prezentat la biroul lui Schur. Atunci şi-a dat seama că „soarta lui era pecetluită”.

Institutul de arme nucleare responsabil pentru cele mai periculoase scurgeri de radiaţii a declarat imediat că rapoartele lui Schur sunt nişte minciuni. Locuitorii oraşului au organizat atunci o adunare, invitându-i şi pe el şi pe reprezentanţii institutului. Biroul Federal de Securitate l-a avertizat de mai multe ori pe Schur să nu meargă la adunare. Poliţia şi oficialităţile de rang înalt ale guvernului au intervenit şi ele, avertizându-l să stea departe.

— Bineînţeles că am mers, mi-a zis el.

Şeful securităţii institutului le-a spus celor adunaţi:

— Nu aveţi niciun motiv de îngrijorare. Pentru a linişti mulţimea, a adăugat: Până la urmă, noi suntem oficialităţile guvernamentale.

Locuitorii nu au fost liniştiţi, iar Schur a sugerat să meargă toţi împreună, cu echipamentul de măsurare, şi să verifice locurile în cauză. Directorul institutului s-a întors atunci spre el, huiduindu-l tare ca să-l audă toată lumea:

— M-am săturat de tine. O să te băgăm la puşcărie.

Şi aşa au făcut.

Schur a petrecut şase luni în închisoare, aşteptând procesul pentru aşa-zisa deturnare de fonduri. Oficialităţile

au sperat ca lunga lui detenţie să-l facă să cedeze şi să admită că a comis o infracţiune. Nu i s-a permis să se întâlnească cu soţia şi nici să comunice prin scrisori. În vremea aceea, una dintre fiicele lor avea o bursă de studiu liceal, sponsorizată de guvernul Statelor Unite. Ca să nu o supere, a obţinut, în cele din urmă, permisiunea de a-i scrie doar ei. A compus 27 de scrisori în aceeaşi zi, inventând veşti despre o existenţă banală, despre petrecerile zilelor de naştere şi despre schimbarea anotimpurilor. Au fost oferite soţiei lui care, la rândul ei, le-a trimis prin poştă în fiecare săptămână. După spusele lui Nikolai, fiica lui, Masa, nu l-a iertat pentru această înşelăciune şi a protestat:

— Dacă aş fi ştiut ce se-ntâmpla, aş fi organizat o campanie!

După cum am mai afirmat, Schur este prudent. Şi-a păstrat registrele contabile impecabile. În cele din urmă, autorităţile au pretins că ar fi furat trei dolari. Pentru atât, i-au condamnat pe el şi pe Tatiana la pedepse de la doi ani până la doi ani şi jumătate, cu suspendare. Acele sentinţe au garantat că vor fi limite în viitoarele lor activităţi civice. Dornic să demonstreze că autorităţile au falsificat probele şi să se asigure că va continua să lucreze pentru apărarea drepturilor omului, Nikolai a făcut apel. Procurorul, mărturisindu-i în privat că se făceau presiuni uriaşe asupra lui pentru a-i menţine condamnarea, l-a avertizat pe Schur că, dacă va continua să-şi susţină nevinovăţia, va fi mai rău. Schur şi-a retras apelul. Cu toate acestea, procurorul a continuat şi a cerut o pedeapsă mai severă. La un proces ulterior, judecătorul l-a întrebat pe Nikolai dacă era mulţumit de sentinţă.

— Bineînţeles că nu sunt, i-a răspuns el.

— Atunci de ce nu faci apel? l-a întrebat judecătorul.

Schur i-a explicat cum a fost ameninţat. Folosindu-se de puterile limitate pe care le avea, judecătorul a încercat să-l ajute. După o deliberare lungă, a reuşit să manipuleze sistemul. A lăsat prima sentinţă, dar a impus o amnistie pentru ca Nikolai şi Tatiana să nu aibă restricţii în munca lor pe viitor.

De atunci, fondul lor pentru mediu a fost închis. Întreprinderile nu au mai plătit pentru el, în ciuda legii. Dar au apărut ocazii noi. După realegerea lui, în 1996, preşedintele Boris Elţîn şi-a exprimat sprijinul pentru organizaţiile care susţineau drepturile omului. Schur, tot timpul atent la schimbările politice, şi-a înregistrat repede noi ONG-uri la autorităţile locale, ceea ce i-a oferit statutul legal necesar pentru a desfăşură o varietate de activităţi civice. A făcut cereri şi a primit subvenţii străine, care s-au acordat din abundenţă în acele vremuri. El şi Tatiana au înfiinţat un ziar local. Au publicat *Declaraţia Universală a Drepturilor Omului*, pe care un editor local a încercat să o publice înaintea lor şi nu a reuşit. Chiar dacă a fost un pas aparent mic, asta se întâmpla înaintea internetului, iar Schur mi-a spus că a fost o adevărată „bombă” pentru un oraş închis, în care se fabricau arme nucleare.

Apoi soţii Schur şi-au extins investigaţiile. Problemele de mediu au rămas importante pentru ei. Cea mai gravă dintre ele a fost chestiunea vânzării peştelui radioactiv şcolilor, orfelinatelor, spitalelor şi azilurilor de bătrâni.

Vestea bună a fost că presiunea publicului a determinat guvernul să reabiliteze unele terenuri care fuseseră contaminate de scurgerile radioactive timp de zeci de ani. Pescuitul a fost interzis în anumite lacuri considerate foarte periculoase, dar recoltarea icrelor peştilor contaminaţi a fost permisă. Icrele au fost

considerate sigure şi multe dintre ele au fost transferate în ape curate, unde au fost fertilizate. Autorizaţiile pentru această afacere au ajuns de multe ori la rudele celor mai înalte oficialităţi. Dar aceşti afacerişti cu relaţii bune nu au fost mulţumiţi. Pentru cei care doreau să facă repede bani, ispita de a prinde în plasă, a vinde peştii otrăvitori şi a fertiliza icrele lor a fost prea mare ca să-i reziste. Nu au putut obţine autorizaţii pentru a vinde peştele pe piaţă, dar, prin relaţiile lor, au început să-l furnizeze instituţiilor de stat care nu bănuiau nimic, cum ar fi şcolile şi orfelinatele.

Schur a aflat asta şi i-a scris reprezentantului local al noului preşedinte ales, Puţin. Răspunsul a fost imediat: „Nu există niciun fel de probleme”. Schur i-a scris din nou. De data aceasta, scrisoarea lui a fost plină de sarcasm. „Nu am înţeles rolul reprezentantului regional al preşedintelui, de vreme ce nu este prevăzut în Constituţie, dar acum înţeleg că este acela de a acoperi infracţiunile autorităţilor. Vă mulţumesc pentru că mi-aţi deschis ochii”.

Reprezentantul prezidenţial l-a ameninţat pe Schur cu închisoarea, o ameninţare cu care era deja prea obişnuit. De data asta, pretextul era faptul că a insultat guvernul. Schur a întrebat:

— Pentru ce?

Apoi a sugerat ca ei doi să testeze peştele în cauză.

Schur a invitat jurnalişti şi alte persoane pentru a fi martori la investigaţia lui. Poliţia a blocat străzile pentru a-i ţine departe şi a închis jurnaliştii în hoteluri pentru a nu putea ieşi afară, dar unii dintre ei au scăpat. Un funcţionar de rang înalt prezent acolo l-a ameninţat din nou.

De data asta, autorităţile au eşuat; acoperirea mediatică a fost prea mare. Dar aceasta a fost ultima gură de aer a presei libere. De atunci, Vladimir Putin a pus

stăpânire pe majoritatea posturilor naţionale de televiziune. Guvernatorul Celeabinskului numit de el s-a ocupat de presa locală. S-au dus zilele de libertate din anii ’90!

Pentru că Nikolai şi Tatiana încă locuiesc într-un oraş închis, prietenii lor, fie că sunt ruşi sau străini, nu-i pot vizita acolo. Dar deţin şi o casă dărăpănată la sat, în afara zonei interzise, pe care au cumpărat-o la mijlocul primului deceniu al secolului XXI. Înainte de a cumpăra casă, Nikolai a testat întâi terenul şi apa locală pentru eventuale pericole. A găsit o zonă sigură, chiar dacă e înconjurată de toxicitate. I se potriveşte, având în vedere că el este vocea rară a conştiinţei într-o lume coruptă.

Casa din sat se află la 40 de minute de mers cu maşina de apartamentul din Snejinsk şi la trei ore de Celeabinsk, unde au biroul. M-au luat într-o dimineaţă din capitala regiunii. Când am ieşit din Celeabinsk, ne-am oprit pe drum ca să ne aprovizionăm din *rinok*, o piaţă centrală plină cu standuri. Nikolai poate părea sever când se concentrează la muncă şi pe bună dreptate este aşa, dar dacă îl întâlneşti în piaţă, e ca un copil. Se răsfaţă cu puţine lucruri, dar, mâncarea rusească bună este unul dintre ele. Înainte de sancţiunile Occidentului din 2014, supermarketurile bine aprovizionate, ticsite cu o gamă largă de alimente importate, preparate şi procesate, erau peste tot. Dar *rinok* rămâne piaţa adevăraţilor fermieri. În timp ce asemenea pieţe se răspândesc în America, în Rusia au devenit tot mai rare, pe măsură ce ruşii tot mai urbanizaţi au devenit mai comozi. Piaţa „centrală” se află acum un pic cam departe şi preţurile sunt puţin mai mari, dar atmosfera rămâne fermecătoare şi produsele delicioase: există o mulţime de sortimente de cârnaţi făcuţi în casă şi de cărnuri afumate, brânzeturi locale, pâine

proaspătă, fructe coapte şi legume de la fermele locale şi de la cele din fostele republici sovietice din sud, o bere făcută în casă cunoscută cu numele de cvas, şi bucuria trăncănelii şi a bârfei. Toată lumea din piaţă îl cunoaşte pe Nikolai şi, în felul lui uşor obraznic, s-a bucurat să mă prezinte tuturor vânzătorilor. În ciuda antiamericanismului tot mai răspândit, nu au fost speriaţi de un străin şi au reacţionat cu curiozitate şi generozitate, oferindu-mi să gust pe gratis din toate, în câteva minute, am mâncat o masă copioasă.

Încărcaţi cu provizii, ne-am îndreptat spre casa de la ţară a familiei, o casă dărăpănată şi parţial restaurată dintr-un sat îndepărtat şi uitat de pe malul unuia dintre multele lacuri din Celeabinsk. Pe partea exterioară a gardului, una dintre fiicele lui l-a pictat pe Nikolai pescuind dintr-un submarin galben, o glumă la adresa faptului că, în sinea lui, el este un hipiot. O grămadă de nepoţi se adună aici cât de des pot ca să schieze, să fie împreună, să patineze şi, cel mai frumos, să se dea cu sania pe un derdeluş improvizat pe lacul îngheţat. Când vremea se încălzeşte, înoată, pescuiesc, adună ciuperci şi se ocupă la modul serios de grădinărit.

Era frig în casă. În construcţia originală din lemn se aflau doar bucătăria şi dormitorul. Familia a transformat treptat grajdurile alăturate în spaţii de locuit modeste, dar confortabile, legându-le pe toate pentru a forma o curte interioară. Blocurile de criblat folosite pentru a acoperi grajdurile dărăpănate au fost pictate în culori fanteziste şi, din loc în loc, pe ele au fost lipite CD-uri vechi care străluceau în lumina soarelui şi sclipeau în lumina lunii. Artefacte din trecutul sovietic erau prinse de-a lungul acoperişului pentru a crea un „muzeu” al familiei; unelte ciudate şi ustensile de bucătărie uitate, un abac (cândva

erau folosite în toate magazinele) şi un radio cu unde scurte, care aminteşte de vremurile în care doar ştirile „adevărate” veneau bruiate şi cu pârâituri de peste ocean. În josul unei scări abrupte era o pivniţă în care familia depozita legume din grădina lor de vară – grămezi de morcovi, cartofi şi cepe. Aveau şi un congelator, care era plin cu fructe de pădure îngheţate, culese în timpul lunilor mai calde. Nikolai a scos nişte peşti pe care îi prinsese şi a făcut un foc afară pentru a-i afuma.

Prima zăpadă a căzut surprinzător de târziu în sezonul acela şi, îngrămădiţi ca să ne apărăm de frigul năprasnic, mergeam prin satul în care erau o grămadă de case din lemn cu un etaj şi puţine semne de renovare sau de construcţii noi. Din biserică mai rămăsese o ruină. Ferma de stat locală era închisă de multă vreme. Şcoala gimnazială fusese şi ea închisă. La fel ca în majoritatea satelor ruseşti, tinerii au plecat de multă vreme prin alte părţi în căutarea locurilor de muncă şi a distracţiei. Singurul sunet pe care l-am auzit a fost scârţâitul făcut de cizmele noastre. Rupând tăcerea, l-am întrebat pe Nikolai de ce s-a luat de autorităţi.

— De ce tu? l-am întrebat.

Unul din bunicii lui, fost ofiţer ţarist şi o autoritate religioasă în sat, a fost trimis în lagăr. Celălalt, un bolşevic dedicat, a fost, în cele din urmă, devorat chiar de revoluţia pe care a sprijinit-o. A fost împuşcat în 1937. Tatăl lui Schur a fost capturat de germani în cel de-al Doilea Război Mondial. După eliberarea şi repatrierea lui de către forţele Statelor Unite, ceea ce era un păcat în opinia lui Stalin, a fost condamnat la închisoare la întoarcerea lui acasă. Fusese metalurgist de meserie şi, în opinia lui Schur, asta l-a salvat. Uniunea Sovietică era disperată după muncitori calificaţi, din cauza victimelor făcute de război şi de

epurările lui Stalin. În cele din urmă, tatăl lui Schur a fost trimis la muncă într-o fabrică din Celeabinsk. Chiar dacă a putut locui cu familia lui, circulaţia i-a fost restricţionată până în 1957. Spre deosebire de multe familii în care nu s-a discutat niciodată despre persecuţiile lui Stalin, fiind în general trecute sub tăcere, Schur mi-a spus că familia lui vorbea deschis despre trecut.

— Tatăl meu, mi-a zis el, a fost un duşman al sistemului sovietic nedrept.

Când ne-am întors acasă, peştele era deja afumat şi sobele în care ardeau lemne încălziseră casa. Când ne-am dezbrăcat de straturile de haine, a sunat telefonul mobil al lui Nikolai. Era anchetatorul care urmărea procesul împotriva directorului închisorii nr. 6, unde prizonierii au protestat împotriva corupţiei şi a brutalităţii. I-a spus că procesul continua. Era clar că voia ca Nikolai să dea de veste jurnaliştilor, pentru a face mult mai dificil pentru biroul procurorului să anuleze decizia.

Pentru Nikolai şi Tatiana, acesta era apogeul a trei ani de muncă. S-au ciocnit ceştile de ceai, dar Nikolai ne-a avertizat că întâi trebuia să vadă care erau acuzaţiile exacte. Nici nu era clar cum avea să răspundă biroul procurorului, în ciuda dovezilor copleşitoare ale abuzului oficialităţilor.

În 2008, guvernul rus a creat comisii regionale pentru a cerceta condiţiile din închisori. Aproape toţi membrii lor au fost aleşi de preşedintele Putin sau de cei numiţi de el. Chiar dacă comisiile au fost pline de oameni care nu ar fi contestat statu-quo-ul, un număr mic de locuri a fost alocat organizaţiilor pentru drepturile omului.

Ca de obicei, Nikolai a fost foarte atent la aceste noi oportunităţi, în ciuda împotrivirilor, el şi Tatiana au îndeplinit toate cerinţele, au fost sprijiniţi de activiştii

pentru drepturile omului din Moscova şi au fost numiţi în comisia din Celeabinsk. Prin urmare, au dreptul de a vizita orice centru de detenţie când doresc. În timp ce mulţi membri ai comisiei nu au făcut nimic, un mic grup condus de soţii Schur au muncit din greu pentru a documenta abuzurile.

Unul dintre primele cazuri de care s-au ocupat a fost cel al unui bărbat care a ucis şase oameni. A lucrat cândva într-o fabrică de armament, dar, când nu s-au mai plătit salariile, în anii ’90, a început să lucreze pe cont propriu, reparând maşini. Interlopii au venit şi i-au cerut *roofy* taxa de protecţie în limba rusă. El a refuzat s-o achite. Ca să-l convingă, l-au dus la o casă din afara oraşului, unde i-au pus pistolul la cap şi l-au condus într-o cameră unde soţia unui prieten era violată. Soţia lui a fost şi ea răpită şi urma la rând. Bărbatul s-a dus acasă, a făcut rost de o armă, s-a întors şi i-a omorât pe interlopi. A fost condamnat la 15 ani de închisoare.

A fost un deţinut model şi urma să fie eliberat mai devreme. Dar exista un preţ neoficial – zece mii de dolari. Omul l-a plătit pe judecător, dar directorul închisorii a fost nemulţumit pentru că nu şi-a primit partea. Aşa că a împiedicat înţelegerea.

Asta a fost una dintre primele informaţii pe care soţii Schur le-au aflat despre corupţia din închisorile ruseşti. De-a lungul zecilor de vizite făcute de atunci, au descoperit o mulţime de exemple de extorcări, bătăi, torturi şi, în unele cazuri, crime comise de personalul închisorii. Deţinuţii erau forţaţi în mod regulat să ofere aşa-zisul ajutor umanitar voluntar, aparent pentru a îmbunătăţi condiţiile din închisoare. Acest „ajutor” era un eufemism pentru şpăgi, care variau de la plăţi lunare în valoare de câteva sute de dolari până la zeci de mii de dolari sau

echivalentul lor în bunuri. Existau „taxe” pentru folosirea telefonului, întâlnirea cu familia, îngrijirea medicală sau luarea în considerare pentru eliberarea condiţionată. Pedepsele pentru refuzul de a plăti erau săptămânile sau lunile de izolare, bătăile şi tortura.

Până ca Nikolai şi Tatiana să-şi înceapă vizitele, prizonierii nu aveau cum să se plângă. Scrisorile lor erau cenzurate sau distruse.

Plângerile care ajungeau la biroul procurorului erau ignorate. Iar cei care îndrăzneau să se plângă erau pedepsiţi mai aspru.

Nu a fost uşor să-i facă pe deţinuţi să vorbească despre condiţiile din închisori. S-au temut de ce li se va întâmpla după ce vor pleca soţii Schur. Nikolai şi Tatiana au înţeles că trebuiau să-i viziteze în mod regulat pentru a limita repercusiunile. Cu permisiunea deţinuţilor, au filmat de multe ori interviurile lor şi au postat materialul pe internet. Un deţinut care a mărturisit în timp ce era filmat a spus:

— Dacă o să-mi schimb mărturia din acest videoclip înseamnă că am cedat sub tortura paznicilor.

Trăiau în condiţii grele – le lipseau ferestrele şi lumina naturală, cearşafurile şi păturile. Accesul la tratament medical calificat era dificil. Câteva închisori se mândreau cu biblioteci bune şi săli de sport, dar deţinuţilor nu li se permitea să le folosească în mod regulat. Existau doar pentru a impresiona oficialităţile şi comisiile aflate în vizită. Ştirile de la televiziuni erau cenzurate, ceea ce era o încălcare a legii. Camerele aveau igrasie, apa se scurgea din tavane, mucegaiul creştea pe pereţi, ventilaţia era proastă şi erau foarte mulţi şobolani.

Când era de lucru, deţinuţii erau forţaţi să lucreze mai mult decât cele opt ore legale, pentru a îndeplini nişte

norme de lucru care nu erau specificate şi de multe ori primeau doar echivalentul a doi dolari pe lună, mult mai puţin decât salariul minim legal. Deseori munca lor era periculoasă. Într-o închisoare, deţinuţilor li s-a cerut să cureţe seringi pătate cu sânge fără mănuşi de protecţie.

Dar toate acestea nu erau nimic în comparaţie cu celulele secrete, ascunse la subsol sau camuflate de rafturi false de cărţi, pe care soţii Schur le-au descoperit, în cele din urmă, în fiecare închisoare. Deţinuţii care intenţionau să facă o plângere erau de multe ori ascunşi acolo în timpul vizitelor soţilor Schur. Iar acolo prizonierii sufereau din cauza „plasei”. Cei care nu se purtau cum trebuia, refuzau să muncească sau nu aduceau „ajutorul umanitar”, erau lipiţi cu bandă adezivă de plasa de pe peretele celulei şi lăsaţi să atârne ore întregi, uneori zile, în timp ce paznicii sau deţinuţii cooptaţi îi băteau sau le administrau şocuri electrice. Uneori le introduceau creioane între degete şi le răsuceau. Întotdeauna li se punea muzică insuportabil de tare, pentru a ascunde ţipetele şi a înăspri pedepsele.

Chiar dacă a fost o competiţie strânsă, premiul pentru cea mai rea închisoare din Celeabinsk trebuie ssă revină celei cu nr. 6 – închisoarea în care deţinuţii au intrat, în cele din urmă, în grevă. Ceea ce au documentat soţii Schur de mult timp a fost ulterior confirmat de o comisie prezidenţială din Moscova. Aceasta a primit 621 de plângeri în plicuri sigilate, în care se detaliau abuzurile, inclusiv sumele pe care deţinuţii şi familiile lor au fost forţaţi să le plătească şi cui.

Conform relatărilor, datorită soţilor Schur, cele mai groaznice bătăi, torturi şi extorcări au încetat, dar Nikolai mi-a spus:

— Nu suntem atât de naivi încât să credem că

această situaţie ameliorată se va menţine. Autorităţile închisorilor încă cer bani, dar sumele sunt mult mai mici. Deocamdată, există un acord între deţinuţi şi personalul închisorii. Dacă deţinuţii plătesc sumele reduse, nu suflă o vorbă şi nu se mai plâng, atunci nu vor mai fi bătăi. Sau, aşa cum mi-a spus Schur:

— Dacă în trecut nu le-au dat deloc pâine, acum le dau o coajă.

Sfatul lui Schur pentru familii este:

— Nu plătiţi. Să nu credeţi că aşa îi faceţi viaţa mai uşoară omului drag. Uneori funcţionează, dar va veni o vreme când veţi rămâne fără bani, veţi avea datorii, vă veţi pierde apartamentul, iar ei vor începe să-l bată din nou. E alegerea dumneavoastră, dar nu uitaţi, dacă plătiţi, sunteţi complici.

Când cercetarea închisorii nr. 6 s-a prelungit, temerile lui Schur s-au dovedit a fi întemeiate. Mulţi dintre cei care au depus mărturie au fost ulterior ameninţaţi. Unii încă erau închişi şi controlaţi chiar de către oamenii pe care îi acuzau. Martori importanţi şi-au retras declaraţiile, chiar dacă, în unele cazuri, au spus mai devreme că, dacă vor face asta, va fi doar din cauza presiunilor insuportabile.

Aceste declaraţii nu au fost luate în considerare şi nici ameninţările nu au fost investigate. Directorul închisorii, maiorul Denis Mekhanov, a primit, în cele din urmă, o pedeapsă de trei ani cu suspendare, în ciuda faptului că a ameninţat martorii şi a raportului bine documentat despre extorcări sistematice, ameninţări, bătăi şi torturi. Schur a numit această decizie o insultă pentru victime şi încă o pată ruşinoasă pe obrazul sistemului judiciar. El continuă să cerceteze condiţiile din închisori.

Noile plângeri sugerează că autorităţile închisorilor

oferă deţinuţilor cu experienţă în armată o şansă de a fi eliberaţi mai devreme dacă merg ca „voluntari” pentru a lupta în Ucraina. Dacă refuză oferta, sursele menţionează că vor pierde orice şansă de eliberare condiţionată şi vor fi pedepsiţi.

CAPITOLUL XIV

Expertul în medicină legală într-o zi rece de toamnă, un prieten m-a dus la periferia Celeabinskului, pe lângă fabricile mohorâte şi pe lângă un bazin sclipitor, până la o pădure unde preţurile terenului au crescut vertiginos şi pentru care se plănuiau investiţii de lux. Dar nu pentru asta am mers acolo.

Era să ratăm bifurcaţia drumului, unde trebuia să întoarcem brusc la dreapta şi să mergem pe o cărare care şerpuieşte printr-o pădure de mesteceni. Soarele de după-amiază sclipea printre peticele de scoarţă albă şi neagră. Drumul nu era marcat cu niciun indicator, dar, în cele din urmă, am ajuns la destinaţie, un luminiş plin de cruci simple. Unele erau făcute din lemn brut, altele doar din fier. Coroane de flori artificiale de prost gust stăteau proptite la bazele unor cruci sau erau doar agăţate de ele, foşnind încet în vânt. Majoritatea crucilor aveau inscripţii scurte, dar elocvente: „Andrei Sinschin, împuşcat în 1938”, „Alexandr Antiufeev, pastor, împuşcat în 1938”, „Yusif Khorvat 1896 – 1938”. Acolo exista şi un loc dedicat celor 23 de preoţi ortodocşi ruşi executaţi în 1937. În mijlocul luminişului, se afla o piatră mare pusă în 1989 pe care scria: „Aici va fi ridicat un monument permanent pentru victimele represiunilor ilegale ale lui Stalin”.

După atâţia ani, încă nu s-a ridicat acel monument permanent. Moştenirea lui Stalin nu mai este respinsă de Kremlin, iar Biserica

Ortodoxă ezită să-i recunoască crimele,

concentrându-se în schimb pe ceea ce ea consideră a fi realizările lui.

În 1989, când secretele Uniunii Sovietice au ieşit, în sfârşit, la iveală, membrii locali ai organizaţiei recent formate, Memorial, au primit indicii despre existenţa unei gropi comune. Fondată sub patronajul lui Andrei Saharov, Memorial era dedicată documentării sorţii milioanelor de ruşi închişi, exilaţi sau omorâţi de Iosif Stalin şi de partizanii lui. Pe lângă asta, s-a angajat să apere drepturile omului în noua Rusie.

La sfârşitul anilor ’30, sătenii din apropiere au auzit salve de focuri de armă noapte de noapte şi au bănuit că serviciile de securitate sovietice foloseau o mină de aur abandonată de multă vreme ca teren de execuţie, dar nimeni nu a investigat nimic. Nimeni nu a îndrăznit nici măcar să vorbească despre asta până la sfârşitul anilor ’80, când, sub conducerea lui Mihail Gorbaciov, istoria represiunilor din Uniunea Sovietică a putut fi, în sfârşit, discutată. Când voluntarii locali ai Memorialului au început să sape în jurul puţurilor de mină vechi, au găsit oase împrăştiate, apoi au dezgropat schelete întregi.

Alexandr Vlasov, medicul legist al şefului poliţiei regiunii, a fost de acord să-i ajute. Nici nu bănuia atunci cât de riscantă avea să fie această acţiune pentru cariera lui. Până la urmă, aceia erau anii glasnostului. Ziarele şi revistele erau pline de articolele cândva interzise despre trecut. Familiile dezvăluiau, în sfârşit, secrete ascunse de mult timp despre rudele lor dispărute în gulagurile lui Stalin. KGB-ul a deschis arhivele pentru ca oamenii să poată citi dosarele celor dragi. În multe cazuri, aceste dosare au dezvăluit că mulţi condamnaţi nevinovaţi au crezut până la sfârşitul vieţilor lor că Stalin sau nişte tribunale cinstite vor interveni pentru a opri ceea ce ei

credeau că erau acţiunile oficialităţilor „trădătoare”.

Înainte de a ninge în Celeabinsk, voluntarii Memorialului au început să sape intrările în trei sau patru puţuri de mină – fiecare dintre ele fiind o zonă cu un diametru de nouă metri. Le-au găsit pline cu cadavre aşezate unele peste altele. Doar nasturii şi tălpile de cauciuc mai rămăseseră din îmbrăcămintea şi încălţămintea lor. Alexandr Vlasov le-a arătat voluntarilor cum să scoată scheletele cu grijă şi să le depoziteze în hârtii. Nu existau saci speciali pentru cadavre în acele vremuri.

Mişcându-se încet, voluntarii au găsit 400 de cadavre. Au săpat doar la o adâncime de 30 de centimetri. Vlasov estimează că puţurile de mină, probabil zece, au o adâncime de 90 de metri. Conform calculelor lui, asta ar însemna că pot fi zeci de mii de cadavre aruncate acolo.

— Prea multe, mi-a spus el, dând din cap. Prea multe, a repetat de câteva ori.

Vlasov a dus rămăşiţele pământeşti dezgropate la laboratorul lui pentru analize, iar examinările lui au indicat că victimele au fost împuşcate în cap şi, în unele cazuri, înjunghiate cu baionetele. Mai erau multe puţuri şi tuneluri de cercetat. Era doar începutul.

Vlasov a declarat:

— Nu am ascuns ce făceam şi, la început, autorităţile nu s-au amestecat.

Dar o echipă britanică de filmare a venit să le documenteze munca. Când s-a aflat vestea că s-au găsit schelete de copii şi că unele victime au fost ucise la sfârşitul anilor ’40, cu mult timp după ce ar fi trebuit să se încheie cele mai brutale represiuni, KGB-ul a apărut pe neaşteptate. După câteva luni, Memorialului i s-a interzis să mai facă săpături. Lui Vlasov i s-a spus să-şi înceteze

munca. Rămăşiţele pământeşti pe care le-a examinat în laboratorul lui au dispărut într-o noapte. Groapa comună a fost acoperită în mod inexplicabil şi acum peste ea sunt o grămadă de moviliţe acoperite cu iarbă, iar secretele ei au rămas îngropate.

Până în prezent, nu se ştie cine i-a împuşcat pe acei oameni şi le-a aruncat cadavrele în acel loc. Ar putea exista dosare pe undeva – autorităţile sovietice au fost înspăimântător de minuţioase când şi-au documentat crimele –, dar identităţile victimelor nu au fost încă dezvăluite. Locul a devenit un cimitir simbolic pentru toţi cei care au pierit în Celeabinsk şi aproape fiecare familie are o rudă apropiată care a dispărut.

Vlasov a fost pedepsit pentru munca lui „neoficială”. Până la sfârşitul anilor ’80 a lucrat la stat, de multe ori cu forţele de securitate, dar atitudinea lui faţă de ele, ca şi a lor faţă de el, s-a schimbat după ce a ajutat Memorialul şi a vorbit despre descoperirile lui. Nu a fost concediat, dar, ca pedeapsă, i s-a interzis să-şi prezinte teza de doctorat, un studiu despre determinarea momentului morţii.

În timpul crizei economice de la începutul anilor ’90, la fel ca mulţi alţii din Celeabinsk, nici el nu a putut supravieţui din salariul oficial, chiar dacă i-a fost plătit. Soţia lui, Irina, medic pediatru, câştiga echivalentul a zece dolari pe lună. Din cauza nemulţumirii oficialităţilor faţă de activităţile lui şi pentru a-şi întreţine familia, Vlasov s-a hotărât să se descurce pe cont propriu. Având în vedere pregătirea lui de medic legist, ce carieră nouă i s-ar fi potrivit mai bine decât cea de director de pompe funebre?

Moartea are o influenţă ciudată asupra ruşilor, poate pentru că mulţi dintre ei mor destul de tineri, fiindcă viaţa nu a fost uşoară pentru cei mai mulţi dintre ei sau poate fiindcă religia ortodoxă le promite că va fi mai bine în viaţa

de apoi. În casa compozitorului Ceaikovski, acum un muzeu remarcabil aflat la o oră de mers cu maşina din Moscova, există un colţ al morţii, cu fotografii ale prietenilor apropiaţi zăcând ţepeni în coşciugele lor deschise.

Timp de sute de ani, mulţi ruşi au fost îngropaţi cu mai mult lux şi respect decât s-au bucurat în timpul vieţii. Tradiţiile Bisericii Ortodoxe Ruse au supravieţuit şi în perioada sovietică. Înmormântările se făceau cu coşciugele deschise şi proceduri elaborate de îngropare. Majoritatea mormintelor ruseşti sunt marcate cu o cruce simplă sau o piatră de mormânt cu fotografia decedatului încastrată sub sticlă. Dar pietrele de mormânt pot fi şi monumente comemorative fanteziste, iar cimitirele ruseşti sunt unele dintre cele mai interesante locuri de vizitat. O elice gigantică decorează mormântul unui pilot şi un bust înfăţişează un comandant militar sovietic dând ordine, cu telefonul ţinut strâns la ureche. În Moscova, monumentul închinat celei de-a doua soţii a lui Stalin, despre care se spune că s-a sinucis, este o sculptură impresionantă a unei femei frumoase şi chinuite. Chiar dacă s-a întâmplat în timpul apogeului propagandei antireligioase, ea a fost îngropată pe pământ sfânt, în cimitirul unei foste mănăstiri. Conducătorul sovietic Nikita Hruşciov a fost şi el îngropat acolo. Bustul lui a fost realizat de un sculptor pe care l-a jignit odată numindu-l depravat, într-o piatră cu nuanţe semnificative de alb şi negru, ca un comentariu mai puţin subtil despre caracterul complex al lui Hruşciov şi al moştenirii lui. Personalităţile ştiinţifice şi culturale sunt onorate cu sculpturi care evocă realizările lor. Cele mai importante oficialităţi sunt comemorate de obicei cu pietre de mormânt elaborate din marmură şi granit negru, cu portretele lor gravate.

După nouă zile şi, din nou, după 40 de zile, rânduielile ortodoxe cer ca mai multe ceremonii să marcheze trecerea sufletului spre lumea cealaltă. La zilele de naştere şi la comemorările morţilor, tradiţia cere vizitarea mormintelor rudelor sau ale personalităţilor iubite, cum ar fi scriitorii. îmi amintesc cum zeci de oameni s-au adunat să comemoreze moartea din 1960 a lui Boris Pasternak, autorul romanului *Doctor Jivago*. Zeci de ani după moartea sa, admiratorii lui au înfruntat lapoviţa şi vântul rece, pentru a recita pe de rost fragmente din operele sale. Piatra lui de mormânt a devenit invizibilă, fiind acoperită de coroane de flori.

De Paşte, se obişnuieşte ca familiile să-i comemoreze pe cei morţi şi să le „hrănească" sufletele făcând picnicuri lângă cimitire cu colaci, ouă încondeiate şi flori. Firimiturile sunt adesea împrăştiate pe morminte pentru a hrăni păsările, simboluri ale sufletului care s-a înălţat de pe pământ. După cum mi-a spus un prieten rus, cimitirele sunt „un loc sacru de interacţiune socială între vii şi morţi".

Pentru că toţi cetăţenii lucrau la stat, înmormântările sovietice erau plătite de angajatorii decedaţilor. Dar, când au venit vremurile grele, la sfârşitul anilor ’80 şi la începutul anilor ’90, fabricile nu au mai avut bani. Îngrijorate de propria agonie, au renunţat la acordarea ajutoarelor de înmormântare. Pe măsură ce viaţa a devenit tot mai grea, moartea a devenit de-a dreptul umilitoare. Rudele îndoliate au fost nevoite să facă sicriele şi să sape mormintele cu mâinile lor.

— Era inacceptabil şi înjositor, mi-a spus Irina, soţia lui Vlasov.

În încercarea lui de a fi directorul unei firme de pompe funebre, Vlasov n-a avut nicio competiţie la început.

Dar găsirea materialelor necesare s-a dovedit a fi mai complicată. Magazinele de bricolaj încă erau un vis în Rusia post-sovietică. A avut nevoie de creativitate pentru a găsi cuie şi scânduri. Vlasov mi-a povestit că a dezmembrat garduri ca să facă primele sicrie.

Era clar cine erau clienţii de bază ai lui Vlasov: oamenii obişnuiţi care voiau să moară cu demnitate şi cei din noua clasă socială, care aveau o grămadă de bani şi care voiau înmormântări cu sicrie importate, indiferent de cost, din abanos şi căptuşite cu mătase. Vlasov a început să călătorească în Italia şi în Cipru pentru a satisface gusturile noilor îmbogăţiţi, majoritatea dintre ei fiind infractori; apoi se întorcea cu sicrie scumpe în calele avioanelor Aeroflot. Există un cimitir al „mafiei" clasice, aflat la câteva ore de mers cu maşina din Celeabinsk, plin cu membrii notorii ai mafiei locale, care a înflorit în anii '90. Morţii sunt toţi înfăţişaţi într-o varietate de atitudini realiste, fiind imortalizaţi în gecile lor de piele şi în blugi pe lespezi scumpe, din marmură neagră, înalte de doi metri şi jumătate, ridicate în rânduri. Ei au fost printre cei mai buni clienţi ai lui Vlasov.

Noua afacere funerară, care îi servea atât pe cei modeşti, cât şi pe cei cu pretenţii absurde, s-a extins pentru a include ateliere în tot oraşul. A fost foarte profitabilă. Familia Vlasov s-a mutat într-una dintre primele clădiri şic, înconjurate cu garduri, care au apărut în centrul oraşului, o clădire unde funcţionează interfonul, care este păzită atent de un recepţioner la birou, iar intrarea ei elegantă şi liftul nu sunt mâzgălite cu graffiti-uri grosolane şi nu sunt pline de gunoaie şi mucuri de ţigară.

Apartamentul spaţios are tot ce nu avea cel din mahalaua sovietică. Are tavane înalte şi camere mari. Un

designer şi-a pus amprenta asupra lui. Fosta lor mobilă sovietică de prost gust a fost înlocuită de mobilă importată, acoperită cu piele scumpă. Bucătăria rămâne centrul vieţii casnice, dar acum este o bucătărie deschisă cu tejgheaua în mijloc, cu cele mai moderne aparate şi cu o masă mare, numai bună pentru a servi oaspeţii. Un balcon face trecerea în mod convenabil spre apartamentul vecin, unde fiul lui Vlasov şi familia lui trăiesc bine din generozitatea tatălui. Nepotul lui, care îi este foarte drag, aleargă prin casă purtând un tricou pe care scrie „Disney World”.

Irina e machiată şi bine coafată; părul ei, vopsit cu pricepere blond, este tuns scurt, dar sofisticat. Întorcându-se de la nişte comisioane, îşi schimbă repede haina din blană de nurcă, pantalonii negri de designer, puloverul şi colierul Chanel cu un capot simplu. Acum pensionară şi având peste 60 de ani, această fostă pediatră jonglează cu roluri diferite. Este în acelaşi timp o fermecătoare femeie în vârstă, o bunică devotată, o fostă doctoriţă frustrată şi soţia vigilentă a unui bărbat dificil. Aparenta dulceaţă a bogăţiei i-a umplut sufletul de amărăciune. Luxul în care trăiesc a venit la pachet cu intimidare, ameninţări cu moartea şi timp petrecut la închisoare. Când Alexandr Vlasov ni s-a alăturat în bucătărie, Irina prepara cu pricepere plăcinte cu carne, somon feliat şi o varietate de salate ruseşti delicioase, umplând des paharele cu şampanie, fără să rateze niciun cuvânt, chiar dacă ştia prea bine lunga poveste.

Pe măsură ce afacerea lui funerară a prosperat, Vlasov a fost tot mai presat să plătească oficialităţile oraşului. A refuzat, probabil convins că avea protecţia asigurată din alte părţi. În acelaşi timp, şi-a văzut cunoştinţele plătind cu viaţa pentru încăpăţânarea lor.

Un prieten, Arkady Fisher, a fost împuşcat de la mică distanţă, în biroul lui din fabrică, în timpul unui conflict legat de privatizarea firmelor de stat. Vlasov mi-a spus că toţi au ştiut cine a fost făptaşul şi el a fost sigur că putea rezolva cazul datorită abilităţilor lui în domeniul medicinei legale, dar oficialităţile, „deloc surprinzător, nu au fost interesate”. În anii ’90, numărul crimelor la comandă a crescut în mod dramatic, pe măsură ce forţele competitoare s-au luptat pentru noile oportunităţi de afaceri şi pentru accesul la proprietăţi şi pământuri.

Într-o dimineaţă, când Vlasov a parcat la marginea străzii, a auzit ceva căzând din maşină. S-a oprit să vadă ce se stricase. Pe trotuar era o grenadă neexplodată care, din fericire, a fost prost lipită cu bandă adezivă de partea de jos a maşinii lui. Apoi a fost ziua în care poliţiştii au venit să-i percheziţioneze biroul. Au găsit 2000 de dolari în seiful lui – un fapt deloc neobişnuit, după cum se ştia, pentru că atunci nimeni nu avea încredere în bănci. Poliţiştii au pretins că banii erau falşi şi nu i-au mai înapoiat. În 2001, procurorul l-a acuzat pe Vlasov că ar fi oferit mită „unor oameni necunoscuţi, în valoare de sume necunoscute şi în locuri necunoscute”. Vlasov mi-a spus că a fost arestat pentru că a refuzat să dea mită unor oficialităţi de rang înalt.

Vlasov a petrecut două luni în închisoare, aşteptând procesul. După ce a luat încă o gură de şampanie, a încercat să glumească despre acea perioadă, dar atunci nu se ştia care va fi soarta lui, iar soţia lui se teme şi astăzi când îşi aminteşte de acele vremuri. Gesticulând spre zona sufrageriei pentru a arăta cât de mic era spaţiul, mi-a povestit cum a fost închis într-o celulă de aşteptare cu încă 75 de deţinuţi. De-abia aveau loc să stea în picioare, darămite să doarmă. Nu a suportat asta şi, pentru că se

cunoştea de multă vreme cu autorităţile închisorii, a reuşit să se mute în spaţii tot mai comode – dintr-o cameră cu 35 de deţinuţi într-o celulă în care erau nevoiţi să doarmă pe rând. Mi-a spus că gardienii şi deţinuţii ştiau pentru ce era pedepsit şi au fost destul de înţelegători. Nu a trebuit să poarte cătuşe. I s-a adus un tort la a cincizecea aniversare, o zi pe care nu a putut s-o uite. A devenit un sfătuitor pentru ceilalţi deţinuţi în legătură cu şansele sau lipsa şanselor pentru cazurile lor. Acorda consultaţii în fiecare seară. Când a fost, în cele din urmă, eliberat, directorul închisorii a observat cât de inteligenţi deveniseră deţinuţii sub tutela lui.

Vlasov chicoteşte când îşi aminteşte de acele zile, probabil pentru că, în comparaţie cu ce avea să vină, au fost o joacă de copii. I s-a dat o sentinţă de doi ani cu suspendare. Aceasta este echivalentul unei achitări într-un sistem în care un judecător cinstit nu îndrăzneşte să provoace direct acuzarea, dar, în unele cazuri, poate găsi o cale de compromis. În acel moment al conversaţiei noastre, Irina, care întorcea nişte găluşte, a început să interpreteze un fragment din *Cabaret*, cântând: „Banii, banii”.

Vlasov este un jucător din fire şi unul foarte bun după toate spusele, mai ales la pocher.

— Îmi place să câştig, mi-a spus el cu o sclipire în ochi şi arătându-şi dinţii cariaţi şi îngălbeniţi de nicotină într-un zâmbet dezarmant.

Vlasov este un om fermecător şi, mai ales, viclean.

În anii ’90, jocurile de noroc au cuprins Rusia, luminile sclipitoare ale cazinourilor răspândindu-se în fiecare oraş. Celeabinskul nu a făcut excepţie, iar Vlasov putea fi găsit adesea – spre disperarea soţiei lui – în cele mai elegante cazinouri. Mi-a spus cu mândrie că a câştigat

o dată patru maşini, pe care le-a schimbat pentru bani. A scris o carte despre pocher şi era atât de bun, încât cazinourile au vrut să-i interzică intrarea. În 2008, guvernul a ordonat ca numeroasele cazinouri din ţară să fie închise şi a făcut planuri de a stabili câteva locuri îndepărtate unde aveau să fie permise şi verificate – versiunea rusească a Las Vegasului. Astăzi există o mulţime de ascunzişuri ilegale pentru jucătorii înrăiţi. Vlasov, care se pare că ţine legătura cu această lume interlopă, estimează că sunt 178 de localuri ilegale pentru jocuri de noroc în oraş. Dar mi-a spus că farmecul lor a dispărut. În timpul uneia dintre numeroasele mele plimbări prin Celeabinsk, am intrat întâmplător în două localuri cu uşi nemarcate, doar ca să mă trezesc în baruri slab luminate, pline cu bandiţi înarmaţi, chiar în centrul oraşului, cu poliţia patrulând la câţiva metri distanţă de ei.

— Cum se poate aşa ceva? l-am întrebat pe Vlasov.

Răspunsul lui a fost:

— Sunt controlate de organele juridice, poliţia ştie asta, aşa că nu se atinge de ele. îşi cunoaşte limitele.

Când a fost eliberat din închisoare, Vlasov a îndrăznit să-şi continue afacerea cu pompele funebre, chiar dacă la un nivel mai modest. Şi-a estimat incorect şansele. Cererile de şpagă au crescut dramatic după numirea unui nou primar în 2005. Conform spuselor lui Vlasov, oficialităţile i-au cerut o taxă lunară de 100.000 de ruble pentru a-şi continua afacerea. În următoarea lună, suma a urcat la 200.000 de ruble. Apoi preţul a crescut din nou. A plătit, dar, până în a patra lună, „dreptul” lui de a face afaceri a ajuns să-l coste o taxă lunară de 16.000 de dolari. Era prea mult şi Vlasov a refuzat.

În 2008, adjunctul lui a fost împuşcat când a plecat din biroul lui din centrul oraşului. Un poliţist a fost martor

la împuşcarea lui şi a cerut întăriri în timp ce asasinul fugea. A fost prins într-un parc din apropiere în timp ce îşi scotea masca şi încerca să arunce arma. A declarat că un funcţionar de rang înalt l-a plătit pentru atac. Asasinul a fost condamnat, dar nu s-au investigat declaraţiile lui. Investigaţiile şi acuzaţiile ulterioare au încetat brusc, aparent din cauza lipsei probelor.

Vlasov a primit un mesaj: „Tu eşti următorul”. El şi-a închis afacerea, dar nu fără să plătească încă o „taxă”. Mi-a spus că un funcţionar de rang înalt a pretins că-i datora 400.000 de dolari pentru sediul din centrul oraşului. Vlasov a cerut ajutorul experţilor pentru a dovedi că documentele fuseseră falsificate, dar „ca de obicei, curtea a cedat”. A protejat multe dintre bunurile familiei trecându-le pe numele soţiei lui, dar el a rămas înglodat în datorii şi crede că va avea nevoie de 20 de ani ca să le plătească. Până atunci, i s-a interzis să călătorească în străinătate. Dar situaţia e şi mai rea. Pe biroul lui era un pliant de la o agenţie imobiliară în care se anunţa că fosta lui clădire era scoasă la vânzare pentru impresionanta sumă de 1, 3 milioane de dolari.

Afacerea cu pompe funebre continuă să fie o sursă de profit pentru oficialităţile locale. Vlasov a spus că succesorii lui trebuie să plătească regulat mite de 100.000 de dolari pentru a rămâne în funcţiune, deşi oficialităţile sunt destul de amabile şi nu le mai cer să plătească şi taxele legale. Guvernul federal spune că vrea să preia pompele funebre pentru a face ordine în aceste afaceri, dar Vlasov râde de promisiunile lor de a face ordine. Când sunt atât de mulţi bani de băgat în buzunare, crede că este „încă o luptă falsă împotriva corupţiei”.

Alexandr Vlasov a trecut de 60 de ani. Este prea slab, este un fumător înrăit şi bea prea mult vin spumant sec,

dar încă se îmbracă la patru ace şi mintea lui e la fel de ascuţită ca întotdeauna. Este un om hotărât, care înoată împotriva curentului şi nu şi-a pierdut niciodată pasiunea pentru ştiinţă. Între timp, a înfiinţat un institut de medicină legală. La început a fost o activitate suplimentară, mai mult pentru a-i stimula inteligenţa decât pentru a-i umple contul din bancă, dar acum este principala lui activitate şi este unul dintre puţinii experţi independenţi în medicina legală din ţară.

La început, institutul nu părea promiţător. Avocaţii apărării au fost primii lui clienţi şi au avut probleme când au încercat să prezinte expertiza lui independentă la tribunal. Un judecător care a îndrăznit să susţină concluziile lui Vlasov în 2000 a fost concediat imediat.

Vlasov mi-a spus că judecătorii sunt uşor de manipulat pentru că sunt numiţi şi pot fi concediaţi fără a se declara niciun motiv. Judecătorii-şefi sunt numiţi după criterii politice şi au legături istorice apropiate cu serviciile de securitate. Ei şi organele de urmărire penală îi presează tot timpul pe ceilalţi judecători. Gesticulând spre telefon, Vlasov mi-a descris „justiţia prin telefon”, prin care judecătorilor li se spune dinainte cum să rezolve un caz.

— Judecătorii au obiceiul de a se preface că pun întrebări de parcă ar verifica materialul, dar decizia e luată cu mult timp înainte. Dacă un judecător acţionează contra deciziei şi acordă achitarea, iar acea achitare este ulterior anulată de un tribunal superior mai complezent, judecătorul s-ar putea confrunta cu acuzaţii disciplinare şi cariera lui ar fi în pericol. Această situaţie a avut ca rezultat un fel de autocenzură.

Procurorul rămâne cel mai puternic, iar sistemul judiciar este capricios, incompetent şi corupt. Cu toate

acestea, Vlasov a văzut în ultima vreme cum unii judecători au devenit mai duri cu procurorii şi anchetatorii, respingând probele falsificate, cel puţin în cazurile fără implicare politică. Vlasov atribuie o parte din acest „curaj” tot mai mare nivelului calitativ scăzut al muncii poliţiei pe care judecătorii intimidaţi sunt presaţi să o ignore. Pentru că medicii legişti talentaţi nu doresc să lucreze pentru salariul de mizerie oferit de guvern, atât guvernul, cât şi clienţii privaţi apelează tot mai mult la el pentru a cerceta totul, de la înşelătorii legate de clădiri şi documente false până la incendii şi crime.

Am încercat să-l conving pe unul dintre judecătorii mai cinstiţi să stea de vorbă cu mine, dar nu am reuşit. După ce a dat câteva telefoane, Vlasov a dat din cap.

— Am crezut că o să accepte, dar e prea speriat.

De parcă ar fi vrut să accentueze caracterul suprarealist al justiţiei, un apel telefonic ne-a întrerupt tocmai atunci. Era de la un funcţionar guvernamental care lucrează pentru acelaşi om care l-a ameninţat cu moartea cândva pe Vlasov şi care ar fi putut ordona asasinarea adjunctului lui. Avea nevoie de ajutorul lui într-un caz. Vlasov a zâmbit din cauza absurdului situaţiei:

— Ei ştiu că eu ştiu ce au făcut ei şi mai ştiu şi că nu-mi place de ei, dar azi au nevoie de mine.

Deşi are o afacere prosperă, lui Vlasov încă i se mai fac observaţii de genul: „Poţi investiga asta, dar nu şi astaw. Când gardienii dintr-o închisoare din Celeabinsk au omorât în bătaie patru deţinuţi, familiile lor l-au angajat pe Vlasov ca să investigheze şi să examineze cadavrele. Forţele de securitate au înconjurat morga, interzicându-i accesul lui Vlasov şi rudelor. Vlasov mi-a spus:

— Atunci au venit autorităţile şi mi-au spus: „Dacă-ţi bagi nasul în treaba asta, o să ajungi foarte rău”.

În alt caz, se credea că un deţinut s-a spânzurat. De data asta, familia a reuşit să obţină cadavrul. Prefăcându-se că îl pregăteau pentru înmormântare, l-au dus la Vlasov, care a găsit o mulţime de urme de bătaie. Medicul legist al conducerii nu a găsit niciuna. Vlasov şi-a documentat descoperirile cu fotografii, dar a spus că specialiştii conducerii, presaţi de superiori, au refuzat să recunoască probele evidente şi cazul a fost închis.

Călătoreşte adesea prin ţară, pentru că oameni din tot mai multe regiuni îi cer ajutorul. Procurorul din regiunea vecină, Orenburg, i-a cerut să îl ajute într-un caz de fraudă militară. Conform unei noi legi, Ministrul Apărării trebuia să furnizeze pietre de mormânt pentru militarii care au luat parte la conflictele din toate războaiele – de la cel de-al Doilea Război Mondial până la cele din Afghanistan şi Cecenia. Sediul armatei din Orenburg a însărcinat o firmă locală de pompe funebre cu executarea lucrărilor. împreună, au strâns chitanţe pentru 200 de morminte care costau 1.000 de dolari bucata. Ca dovadă, au prezentat fotografiile pietrelor de mormânt, care erau surprinzător de asemănătoare. Procurorul local, care bănuia ceva dubios, a presupus că atât comandanţii militari, cât şi cei de la afacerea cu pompe funebre încercau să comită o fraudă, aşa că a apelat la Vlasov pentru o evaluare independentă. Vlasov a reuşit să demonstreze că, de fapt, a fost produsă doar o piatră de mormânt, apoi imaginea ei a fost modificată în Photoshop, adăugându-i-se numele a 199 de oameni care nu aveau rude în viaţă care să se poată plânge de absenţa adevăratelor pietre de mormânt.

— Asta înseamnă că s-au câştigat aproximativ 199.000 de dolari doar stând la un computer şi mişcând degetele un pic, mi-a spus el, chicotind. În cele din urmă,

funcţionarii de rang înalt i-au respins probele. Aceasta este o veche poveste rusească într-o formă nouă. Romanul clasic *Suflete moarte* de Nikolai Gogol relatează o poveste asemănătoare despre cum se fac bani din fantome.

În biroul lui Vlasov, masa era acoperită de pachete de ţigări Parlament, iar un dulap din apropiere era plin de şampanie şi coniac Hennessy. Pe dulap era aşezată o statuetă care-l înfăţişa pe Don Quijote. Deasupra capului, stătea agăţată pe perete o mare cruce din lemn, ceea ce putea fi doar o glumă sinistră. Ateu convins, Vlasov râde de dorinţa omului de a se baza pe un Dumnezeu misterios sau pe un guvern care are nevoie de sprijinul Bisericii Ortodoxe.

— Este o cale uşoară şi o metodă grozavă a guvernului de a avea putere, bazându-se pe credinţa oarbă şi pasivitatea totală a majorităţii.

La ultima noastră întâlnire, era resemnat. A spus că majoritatea ruşilor sunt încântaţi să-l vadă pe Putin demonstrându-şi puterea politică şi militară. După atâţia ani de căutare a unui mod de a uni poporul, Puţin a reuşit, în sfârşit, prin crearea duşmanilor străini. Următorul pas va fi să întărească statul poliţienesc. Vlasov nu crede că vreun cunoscut de-al lui va protesta, indiferent de opiniile lor; toţi sunt prea bătrâni şi prea ruşi pentru a supravieţui în afara ţării şi au prea multă avere ca să rişte.

— Un pas la dreapta, un pas la stânga şi pierdem totul.

Ca un semn a ceea ce va veni, mi-a arătat o scrisoare pe care o primise recent de la guvern. I se cereau detalii despre toţi angajaţii lui, inclusiv originile lor rasiale, religia şi orientarea politică, istoricul familial şi intim şi orientarea sexuală.

A refuzat să dea aceste detalii şi a fost amendat.

Vlasov mi-a spus că a fost primul afectat de o lege existentă de multă vreme, dar inactivă. Le-a spus şi prietenilor, dar nu l-au crezut. L-au sfătuit să scrie răspunsurile şi să mintă. Dar Vlasov crede că va fi mai greu să se eschiveze de la asemenea cereri în viitor. S-ar putea ca fiecare întreprindere să fie nevoită să angajeze pe cineva care să se ocupe de asemenea întrebări. Chiar dacă, aparent, va fi pe statul de plată al companiei, o astfel de persoană va răspunde, în cele din urmă, în faţa serviciilor de securitate.

CAPITOLUL XV

Libertatea de exprimare

Prima oară când o vezi pe Irina Gundareva, nu îţi sare nimic deosebit în ochi, dar este o impresie înşelătoare. Are cincizeci şi ceva de ani şi e departe de a fi o prezenţă impresionantă, cu părul ei roşcat tuns drept şi cu breton. Dar, sub aspectul ei exterior modest, este o persoană puternică. Considerată drept una dintre cele mai bune jurnaliste din Celeabinsk, a câştigat în mod regulat procesele intentate împotriva ei pentru calomnie şi defăimare, chiar şi în tribunalele corupte ale regiunii. S-a confruntat şi cu ameninţări mai grave de la oficialităţi şi de la alte persoane pe care le-a supărat cu investigaţiile ei.

A scris o serie de articole despre legăturile dintre infractori şi administraţia oraşului, concentrându-se pe tranzacţiile ilegale de proprietăţi. Garajul ei, care se afla pe un teren disputat, a luat foc, aparent întâmplător. Pompierii au găsit sticle de plastic cu benzină şi au declarat că a fost o incendiere. Poliţia a refuzat să continue ancheta.

A cercetat şi furtul suspect, în valoare de 150.000 de dolari, de la o femeie de afaceri din Celeabinsk. Poliţia a cercetat biroul femeii – ilegal, cum s-a dovedit în cele din

urmă – pentru o aşa-zisă evaziune fiscală. La ordinele poliţiştilor, ea şi-a deschis şi a golit seiful care conţinea două pachete cu bani gheaţă, pe care plănuia să-i folosească pentru a cumpăra un apartament. Poliţia i-a cerut să plătească echivalentul a 20.000 de dolari pentru aşa-zisa plată a taxelor pe loc. A dat dovadă de înţelepciune când a refuzat pentru că, mai târziu, s-a dovedit că nu datora nimic. Sub privirile poliţiştilor, a pus banii înapoi în seif, l-a încuiat şi a pus cheia deoparte. După două zile, s-a intrat prin efracţie în biroul ei, seiful a fost deschis cu cheia şi banii i-au fost furaţi. Poliţia a încheiat rapid investigaţia, spunându-i „să uite de ei”. Când ea nu a acceptat asta, au sugerat că şi-ar fi furat propriii bani. Dar au făcut o mare greşeală când au considerat-o o pradă uşoară. Femeia de afaceri a făcut o investigaţie pe cont propriu, pentru că singurii oameni care ştiau că erau bani în seif fuseseră poliţiştii, al căror comportament a fost suspect de la început. Pe măsură ce şi-a continuat cercetarea, numărul întrebărilor ei a crescut, la fel şi împotrivirea autorităţilor, de la care a primit inclusiv ameninţări voalate. Poliţia a refuzat să facă teste cu detectorul de minciuni. Toate documentele legate de investigaţie au dispărut în mod misterios. Investigaţia ei privitoare la situaţia financiară personală a poliţistului care a condus percheziţionarea iniţială a biroului ei a dezvăluit că el a făcut rost pe neaşteptate de o mare sumă de bani, cu care şi-a cumpărat un nou apartament şi o maşină. Nu şi-ar fi putut permite aceste lucruri din salariul lui şi nici banii familiei lui nu puteau explica aceste achiziţii. Tatăl lui era un pensionar sărac, iar mama lui o femeie de serviciu.

Când Irina a urmărit acest caz şi a publicat un articol despre el, fiul ei, un şofer de taxi, a început să fie hărţuit

de poliţişti. Au pretins că s-a găsit marijuana în maşina lui. Analizele lui de sânge, prelevate atunci când i-a fost oprită maşina, nu au arătat prezenţa drogurilor. A fost acuzat de posesie de droguri. Cunoscându-şi fiul, Irina a fost sigură că totul i-a fost înscenat. Şeful ei de la ziar a refuzat să o sprijine. În schimb, Fundaţia de Apărare Glasnost, cu sediul la Moscova, care apără jurnaliştii, i-a sărit în ajutor, oferindu-i avocaţi. Având în vedere reputaţia ei remarcabilă, Glasnost a crezut că putea provoca un scandal internaţional, ceea ce este uneori o strategie eficientă. În cele din urmă, s-a renunţat la procesul împotriva fiului ei, dar Irina s-a săturat de conducerea ziarului ei care refuza tot mai des să-i publicele articolele despre corupţie şi încălcările drepturilor omului.

Aşa că s-a lansat pe cont propriu, deschizându-şi un site unde poate aduna materiale şi aborda subiecte pe care mass-media oficială nu îndrăzneşte să le abordeze. Continuă să investigheze încălcările legii şi a fost unul dintre puţinii reporteri care a relatat procesul liderului opoziţiei Alexei Navalni şi protestele ulterioare din Celeabinsk, chiar dacă n-au fost de amploare. Dacă te-ai fi bazat pe site-urile de ştiri locale şi comerciale, ţi-ar fi fost greu să găseşti informaţii despre asasinarea liderului opoziţiei, Boris Nemţov, şi despre marşul ulterior al zecilor de mii de oameni din Moscova. Asemenea ştiri au fost lăsate în seama oamenilor ca Irina.

Primeşte donaţii, dar nu are mulţi cititori. Cu siguranţă nu are 3.000 de cititori unici zilnic, ca să fie necesar să se înscrie în evidenţa autorităţilor. Dar articolele ei sunt repostate regulat şi are încă un blog pe Livejournal, un site influent. Poate evita radarul autorităţilor, dar încă îşi face griji că i se va înscena ceva din nou. Nu cu mult timp în urmă, un jurnalist şi activist

local a fost arestat în timp ce investiga nişte probleme de mediu într-o pădure îndepărtată. S-a spus că s-au găsit arme „periculoase” şi o grenadă asupra lui. Mai târziu s-a dovedit că armele plasate erau puşti vechi de vânătoare şi că grenada era una falsă, folosită pentru antrenamente. Poliţiştii au organizat prost înscenarea şi, uimitor, judecătorul le-a cerut socoteală, dar era cât pe ce să scape basma curată.

În timp ce vorbeam cu ea, i-a sunat telefonul. Era un apel de la un om de afaceri despre care a scris recent. Oficialităţile corupte au încercat să-i preia afacerea în mod ilegal. În cele din urmă, a câştigat în tribunalul de arbitraj. A sunat-o pentru a-i spune că nu ar fi reuşit fără reportajele ei conştiincioase. Pentru un scurt moment, s-a bucurat de munca ei. Dar, mai târziu, a primit alt telefon prin care a fost avertizată că sursele ei erau cunoscute şi că „fericirea ei va fi distrusă”.

În prezent, cea mai mare grijă a ei este Ucraina şi ce poate scrie despre ea. Este consternată de acoperirea mediatică părtinitoare şi, de obicei, prea emoţională a mass-mediei oficiale. Mi-a spus că urmărirea programelor de televiziune ar putea convinge pe oricine să ia arma în mână şi să lupte. Când a încercat să posteze opinii diferite şi rectificări ale minciunilor flagrante ale canalelor mediatice oficiale, a fost ameninţată de „voluntari” întorşi din Ucraina care au pretins că îi cunoşteau adresa şi numele rudelor.

Continuă să urmărească şi corupţia locală. Într-un oraş de la periferia zonei Celeabinsk, locuitorii şi proprietarii micilor afaceri au făcut, cu mult timp în urmă, apel la preşedintele Putin pentru a opri acapararea ilegală de terenuri a primarului şi extorcările lui. Dar, ca susţinător al lui Putin, cu legături apropiate cu guvernul

local şi o mulţime de materiale compromiţătoare în posesia lui, acesta nu a fost afectat. În cele din urmă, chiar şi unii funcţionari locali aleşi, membri ai partidului lui Putin, s-au alăturat protestelor. Au invitat-o pe Irina la o audiere publică. Prezenţa ei ca jurnalist acreditat a fost susţinută de lege. Cu toate acestea, a fost trântită la pământ şi dată afară de membrii serviciului privat de securitate al primarului. Cei care au invitat-o nu au făcut nimic atunci când a dat de greu. Dar ea vrea să meargă din nou la tribunal.

— De ce îţi asumi aceste riscuri? am întrebat-o, aceasta fiind eterna mea întrebare pentru cei care contestă sistemul.

Răspunsul ei a fost simplu:

— Cineva trebuie s-o facă.

Apoi mi-a explicat că bunicul ei a murit în lagărele lui Stalin, în 1936, pentru că, aşa cum s-a exprimat ea, „a spus adevărul”. Ca în multe alte familii, acest fapt a fost un secret păstrat multă vreme. Mama ei a ascuns faptul că era fiica unui „duşman al poporului”. Irina a aflat despre soarta lui de-abia în anii ’80. Bunicul ei este acum sursa ei de inspiraţie. Mi-a repetat o idee pe care am auzit-o foarte des, aceea că Rusia şi-a pierdut cei mai buni şi mai inteligenţi oameni în războaie şi în epurările politice:

— Încep să cred că avem defecte genetice atunci când văd cât de uşor cădem pradă unei mentalităţi de sclavi.

I-ar plăcea să scrie mai mult despre bugetul de apărare tot mai mare şi despre efectele lui asupra altor programe guvernamentale. A adunat materiale despre unităţile militare din Celeabinsk care au fost trimise în secret în Ucraina, dar este ameninţată din cauza noilor legi împotriva „extremismului”, care sunt tot mai

represive. A obosit să tot rişte cu din ce în ce mai puţin sprijin de la cei din jurul ei. Se gândeşte să plece din ţară.

Jurnaliştii ruşi au fost de multe ori ucişi sau răniţi grav pentru că au scris articole de investigaţie. Într-o ţară care se mândreşte cu o rată mare a investigaţiilor de succes, asemenea cazuri sunt rareori rezolvate. Noile legi, care prevăd penalităţi financiare foarte mari pentru defăimare sau închisoare pentru aşa-zisul extremism, elimină necesitatea crimelor şi, prin urmare, reduc riscul de a atrage critici nedorite din străinătate. Autorităţile au devenit mult mai sofisticate la folosirea banilor, a armelor economice, a legilor formulate neclar şi a tribunalelor adesea complezente împotriva reporterilor şi a şefilor lor.

Irina a ridicat din umeri atunci când am întrebat-o despre noua generaţie de jurnalişti, care sunt pregătiţi în universităţile oraşului. A fost invitată des să le ţină prelegeri.

— Studenţii se uită la mine de parcă aş fi nebună, mi-a spus ea. Ei vor slujbe bine plătite şi, pentru asta, cu rare excepţii, se vor ploconi în faţa oricui îi va plăti. Acum profesia asta înseamnă doar relaţii cu publicul.

O tânără şi îndrăzneaţă studentă la jurnalism a înţeles mesajul şi a devenit acolita ei. Când au izbucnit protestele din Moscova împotriva fraudei masive de la alegerile parlamentare din 2011, cu zeci de mii de oameni care au ieşit pe străzile Moscovei, acţiunea aceasta nu prea a făcut valuri în provincie şi nu a avut acoperire în media locală. Dar Mihail Galyan, un jurnalist şi fotograf aspirant, a încercat să caute sprijin pentru o adunare de protest în Celeabinsk folosind VKontakte, versiunea rusească a Facebook-ului. Autorităţile l-au găsit repede. A fost chemat în biroul decanului, unde trei bărbaţi au încercat politicos, dar ferm, să-l facă să-şi schimbe

părerea, susţinând că Putin şi susţinătorii Rusiei Unite aveau cele mai bune intenţii pentru popor. Cu toate astea, el a mers la protest împreună cu câteva mii de oameni. Mulţi alţii au fost dezgustaţi de frauda evidentă de la alegeri, dar cei mai mulţi oameni cu care am vorbit s-au temut să apară în public. Un cunoscut de-al meu a zburat cu avionul până la Moscova pentru a se alătura demonstranţilor, convins că acolo nu va fi identificat şi nu va suferi din cauza repercusiunilor.

Cu puţini participanţi şi prost organizată, adunarea din Celeabinsk s-a destrămat într-un mod haotic. Oricine s-a putut ridica să vorbească. Asta a supărat pe mulţi care căutau o alternativă politică, în toată ţara, opoziţiei divizate îi lipsea un mesaj convingător sau o strategie. Ignorată de mass-media oficială, a avut puţine şanse când s-au înmulţit protestele împotriva alegerilor. Dar se pare că a ratat ocazia, confirmând că nu exista un înlocuitor viabil pentru Putin.

Când Puţin şi-a făcut campanie pentru preşedinţie, a doua oară, în 2012, o prietenă de-a mea – o angajată a guvernului implicată în domeniul artelor – a nesocotit într-un mod discret ordinul şefului ei de a participa la un miting pro Putin. Ca răspuns la acest gest, şeful ei a pedepsit-o pentru absenţă. Computerul din biroul ei a fost deconectat de la internet şi spaţiul ei de lucru a fost lăsat fără încălzire. S-a gândit că putea să fie mai rău. Putea fi concediată. Dar cei din jurul ei au înţeles mesajul.

Orice companie sau instituţie de stat sau privată care primeşte sprijin de la guvern trebuie să-şi arate sprijinul faţă de Putin şi faţă de cei numiţi de el, sau se va confrunta cu reduceri. Autorităţile verifică rezultatele la secţiile de votare, care sunt, de obicei, în fabrici, clădiri guvernamentale sau universităţi, pedepsindu-i pe cei care

nu oferă rezultatele dorite. La o universitate din Celeabinsk, alegătorilor li s-a cerut să-şi ia telefoanele mobile cu ei în cabinele de vot şi să-şi fotografieze buletinele de vot pentru a arăta cum au votat. Cei care au refuzat s-au putut aştepta la repercusiuni ca anularea burselor. Studenţii isteţi au găsit o cale de a păcăli autorităţile. Au luat o aţă, au aranjat-o lângă numele lui Putin în formă de bifa, au fotografiat buletinul de vot, apoi au îndepărtat aţa şi au votat cum au vrut.

Puţin a obţinut 60% din voturi. În ciuda fraudei şi a constrângerilor, sondajele au indicat că ar fi câştigat şi fără asemenea tertipuri, chiar dacă nu cu o marjă atât de largă. Mihail Galyan a insistat să-şi exprime furia în mod public. A iniţiat un protest de unul singur, mergând cu bicicleta prin oraş, cu un poster în care era înfăţişat Vladimir Putin îmbrăcat ca Moş Crăciun. Imaginea era acoperită de un X uriaş şi de cuvintele „Iarna s-a terminat”. Mihail a recunoscut că acest mesaj putea părea un pic enigmatic, mai ales pentru străini, dar a spus că l-a păstrat un pic neclar pentru a deruta poliţia. Mai important decât atât, crede că numeroşii locuitori care au fost obişnuiţi cu mesaje codate au înţeles, de fapt, ce a vrut să spună era: „E timpul pentru o schimbare”. Posterul făcea referire la perioada cunoscută ca „dezgheţul”, când liderul sovietic Nikita Hruşciov a relaxat restricţiile draconice după ce dictatorul Iosif Stalin a murit, în 1953. Mihail încerca să spună că era timpul ca oamenilor să nu le mai fie frică şi să înceapă să vorbească. Deşi nu a încălcat nicio lege şi nu a organizat nicio adunare ilegală, el şi bicicleta lui au fost opriţi de un grup de poliţişti. Măcar au văzut că imaginea lui Putin avea un mare X pe ea. Au început să-i ţină discursuri, întrebându-l cine l-a plătit şi sugerând că era finanţat de Statele Unite. Doi

„huligani” în haine civile au apărut şi li s-au alăturat. L-au ameninţat că-l vor omorî. Când Mihail a apelat la poliţişti, cerându-le să facă ceva, ei doar au stat locului muţi. Era clar că „huliganii” erau oamenii lui Putin.

Pentru că nu vedea niciun viitor pentru profesia lui acasă, Mihail Galyan a devenit încă unul dintre tinerii ruşi talentaţi care au părăsit Rusia pentru a-şi face un viitor în Germania.

— Nu am încredere în oficialităţi, mi-a spus Mihail pe Skype. Poate sunt şi indivizi care nu sunt răi, dar fac parte dintr-un sistem al cărui singur scop este să menţină sistemul respectiv.

Şi-a amintit un citat din spusele prim-ministrului de lungă durată al lui Boris Elţîn, Viktor Cernomârdin: „Vrem să fie mai bine, dar întotdeauna e la fel”. Răspunsul lui Mihail la acest citat a fost:

— Totul rămâne la fel pentru că oamenii nu fac nimic deoarece cred că, orice ar face, nu se va schimba nimic.

Celeabinsk este un oraş rusesc tipic, în care toţi se cunosc între ei. Restricţiile impuse libertăţii de exprimare sunt mai severe decât în Moscova, unde dimensiunea populaţiei le oferă unora anonimatul, iar atenţia Occidentului le oferă altora o oarecare protecţie. Kremlinul permite mass-mediei independente a Moscovei puţină libertate editorială, măcar pentru eliberarea tensiunii celor care nu susţin statu-quo-ul. Dar domeniile unde libera exprimare este permisă se limitează tot mai mult. Singurul loc în care mai poţi vedea dezbateri adevărate despre trecutul, prezentul şi viitorul Rusiei este blogosfera. Aceasta pătrunde acolo unde organizaţiile de ştiri comerciale nu îndrăznească să intervină şi a fost o sursă puternică şi subversivă care a oferit posibilitatea intelectualilor, reporterilor ca Irina şi altora să aducă o

gamă largă de subiecte în atenţia publicului pentru discuţii în afara mass-mediei tradiţionale controlate. Comunitatea uriaşă de bloggeri a ţării încă are acces relativ liber la informaţii din ţară şi din străinătate, deşi, din cauza legilor noi cu privire la cărţi, şi aceasta ar putea fi redusă uşor la tăcere.

Jurnalismul este, chiar şi în cele mai bune condiţii, o meserie complicată, dar în Rusia este, fără îndoială, o afacere imorală, intimidată, cooptată, coruptă şi cumpărată. Alexandr Podoprigora, un influent om de ştiinţă în domeniul politicii şi blogger din Celeabinsk, a postat în mod regulat acuzaţii de infracţiuni detaliate împotriva guvernatorului numit de Putin, aparent fără nicio teamă de recriminare. Postările lui au fost răspândite pe scară largă pentru că toţi erau siguri că era protejat. Niciun om fără protecţie nu ar fi îndrăznit să publice asemenea materiale; mulţi cred că era protejat de serviciile de securitate ale regiunii. În Rusia, de cele mai multe ori, nu contează atât de mult comentariul independent, cât persoana care îl susţine pe cel care face acest comentariu. Când cineva citea printre rândurile mass-mediei din Celeabinsk, înţelegea clar că se ducea o luptă între serviciile de securitate şi partenerii lor de afaceri, care erau asmuţiţi împotriva guvernatorului şi a acoliţilor lui. În mare parte datorită lui Podoprigora, guvernatorul a fost atât de compromis, încât a demisionat. Chiar şi aşa, a fost clar că avea şi el protectorii lui; a fost trimis la Moscova, unde a devenit parlamentar, bucurându-se de imunitate faţă de urmărirea penală.

Experimentul Rusiei cu libertatea presei a fost scurt. La sfârşitul anilor ’80, glasnostul lui Gorbaciov a mers dincolo de orice imaginaţie. O nouă comunitate de jurnalişti era hotărâtă să dezvăluie o ţară care fusese

ţinută ascunsă. Dar cine avea să-i plătească pe jurnalişti când statul ar fi încetat să o facă?

Ann Cooper este o fostă corespondentă străină şi profesoară de jurnalism la Universitatea Columbia. A făcut, cu mare pricepere, un rezumat al istoriei jurnalismului rusesc pentru Comitetul de Protecţie al Jurnaliştilor, explicând cum economia a luat repede locul codului etic al jurnalismului. Noii îmbogăţiţi au construit imperii mediatice care au combinat reportajele de investigaţie cu reglările de conturi private. În 1996, când preşedintele Boris Elţîn era într-o cursă strânsă cu adversarul lui comunist, jurnaliştii de televiziune au renunţat la orice aparenţă de obiectivitate, justificând denigrarea comuniştilor ca sprijin pentru democraţie.

Când Boris Elţîn a cedat preşedinţia lui Vladimir Putin, proprietarii grupurilor mediatice au primit o lecţie nouă, mai strictă, despre loialitate şi obedienţă. Programele inteligente şi satirice au fost desfiinţate. Nu mai trebuiau să se facă observaţii tăioase şi inteligente despre autorităţi şi nici jurnalism investigativ. Puţin s-a exprimat clar că nu va permite criticile la adresa lui şi a celor din cercul lui. Cele şase posturi de televiziune naţionale ale ţării şi jurnaliştii lor au ajuns sub controlul statului. A rezistat unul, canalul naţional de televiziune orientat spre opoziţie numit Dojd sau „Ploaia”, dar, în 2014, a fost restricţionat şi el. La presiunile Kremlinului, aproape toate reţelele de cablu au renunţat la Dojd, acesta ajungând să fie disponibil doar pe internet, contra unei taxe. Între timp, din cauza presiunilor politice, proprietarii imobilului au evacuat postul de televiziune din sediul lui. Reprezentaţii postului Dojd s-au chinuit să găsească un sediu nou.

În timpul unui interviu cu Anton Drujinin, directorul

filialei ruseşti a Emersson Process Management, o firmă americană care a angajat mai mult de o mie de persoane în Celeabinsk, l-am întrebat dacă era îngrijorat din cauza reducerii peisajului mediatic. Umblat prin lume, bine plătit, vorbitor de mai multe limbi străine şi foarte inteligent, mi-a pus şi el o întrebare.

— Şi care-i problema? m-a întrebat el, pomenind de Dojd şi de alte site-uri, ca dovadă că nu era nicio problemă.

Problema este că majoritatea ruşilor află ştirile de la posturile de televiziune, nu de la site-urile şi blogurile care sunt tot mai puţine, iar aceste posturi au devenit furnizoare stridente de teorii ale conspiraţiei şi propagandă antioccidentală. Gleb Pavlovski, un consultant politic şi un priceput purtător de cuvânt, care l-a ajutat pe Putin în timpul primei campanii electorale şi a rămas consilier la Kremlin ani de zile după aceea, a luat-o recent pe alt drum. Este îngrijorat din cauza lipsei de gândire strategică a lui Putin şi a consecinţelor programului de guvernare fervent antiucrainean, antiamerican şi, în general, xenofobie.

— Îi ţine pe oameni într-o stare traumatizantă, mi-a spus el. îşi pierd minţile. Devin paranoici şi agresivi.

Postul local de televiziune, care în anii ’90 a rămas oarecum independent faţă de Kremlin şi oligarhii săi, acum este obedient în totalitate. Este controlat aproape exclusiv de guvernele regionale dependente de Kremlin sau de industriaşii dependenţi de generozitatea autorităţilor. Aşa-zisa mass-medie locală independentă este departe de a fi cu adevărat independentă; se bazează pe contractele profitabile cu guvernul, prin care i se cere să publice discursuri oficiale, fără comentarii critice. Posturile de ştiri comerciale depind şi ele de publicitate şi puţine afaceri şi-

ar pune în pericol relaţia cu guvernul, susţinând vocile opoziţiei. Ştirile sunt falsificate şi mai mult prin practica rusească des întâlnită de a scrie „la comandă”. Noile organizaţii au, de obicei, un birou dedicat practicilor lipsite de etică, ele fiind o sursă uşoară de venit. Odată, după ce am citit un articol interesant, l-am contactat pe reporterul care l-a semnat. Acesta a fost ruşinat, recunoscând, în cele din urmă, că nu ştia dacă povestea era adevărată sau nu, pentru că articolul fusese scris la comandă.

Editorul-şef al unui important site de ştiri din Celeabinsk, care a vorbit cu mine cu condiţia de a nu-i dezvălui numele, mi-a spus că nu-şi mai amintea când a fost ultima dată când site-ul lui a criticat guvernul. În general, după cum mi-a spus, „încearcă să evite conflictele” – un fel subtil de a spune că el şi patronii lui se tem să jignească oficialităţile şi agenţii de publicitate, să ajungă la tribunal sau mai rău. Penalităţile financiare pentru calomnie şi defăimare, care sunt definite vag de tribunale, sunt devastatoare.

Editorul, care a devenit jurnalist în timpul tumultuoşilor şi idealiştilor ani ’90, este încă un membru al profesiei care se ruşinează acum. Cenzura este interzisă conform constituţiei ruse. El descrie un cerc vicios de autocenzură şi autoconservare. Când l-am întrebat dacă a făcut reportaje despre oameni ca prietena mea, care a fost pedepsită în mod ilegal pentru că a refuzat să participe la un miting pro Puţin, el a spus că nu a făcut asta, dar a mărturisit că ştiau mulţi de oameni care au avut aceeaşi soartă. Sursele lui nu doresc să vorbească în public despre acest subiect. Iar dacă ele nu îşi asumă responsabilitatea de a vorbi în public, atunci el nu va aborda subiectul.

— Oamenii se tem, mi-a explicat el, iar autocenzura

este cel mai mare rău.

El este exemplul perfect de autocenzură.

Odată cu înăsprirea controlului guvernamental, s-au făcut presiuni asupra celei mai populare reţele sociale a ţării, VKontakte. Conform spuselor fondatorului şi fostului ei director executiv Pavel Durov, Biroul Federal de Securitate i-a ordonat să predea informaţiile personale ale activiştilor care au luat parte la revolta din Kiev. Durov a spus că a refuzat să se conformeze şi a fost concediat. A plecat din Rusia, susţinând că VKontakte este sub controlul total al prietenilor şi oficialităţilor Kremlinului.

În ciuda controlului asupra mass-mediei, guvernul nu este mulţumit. Se discută tot timpul pe culoarele puterii despre un presupus exces de ştiri negative, care distrug imaginea ţării. Unii membri ai parlamentului critică până şi posturile de televiziune de stat supuse lor, plângându-se că mai degrabă ar prezenta accidente de maşini decât deschiderea unor noi fabrici. Dacă s-ar face pe plac acestor politicieni, ruşii s-ar întoarce la ştirile vesele din Uniunea Sovietică.

Ministrul Culturii, Vladimir Mediński, este omul lor. Şi-a făcut un nume cu o serie de cărţi revizioniste despre istoria populară, foarte bine vândute, în care dezvăluie ceea ce el numeşte „miturile murdare” despre Rusia răspândite în general de cei pe care-i numeşte „adepţii Occidentului”. Scrie că nicio ţară nu a avut de înfruntat o perioadă atât de lungă de denigrare ca Rusia. A atacat intelectualitatea rusă, spunând: „Este important ca elita intelectuală să nu mai cerceteze trecutul nostru comun cu intenţia de a căuta doar greşelile. Destul cu autodemascarea. Istoria noastră este plină de realizări militare remarcabile. Acestea ne vor învăţa încotro să ne îndreptăm şi care este idealul naţiunii noastre”.

Campania zdrobitoare a guvernului a vizat nu doar mass-media şi bloggerii, dar şi libera exprimare la modul general. Unul dintre cei mai iubiţi rockeri ruşi, Andrei Makarevici, solistul grupului Time Machine, a fost considerat un trădător din cauza criticilor lui publice la adresa Moscovei şi a politicii ei în Ucraina. Chiar dacă a fost cândva beneficiarul celor mai importante premii ale Kremlinului, concertele lui au fost brusc anulate din cauza ameninţărilor şi presiunilor venite de la guvern.

Regizorul de teatru şi film Vladimir Mirzoev a fost una dintre puţinele personalităţi publice care a îndrăznit să semneze o scrisoare deschisă, publicată în ziarul independent *Novaya Gazeta*, prin care se protesta împotriva războiului din Ucraina, a aşa-zisei izolări a Rusiei şi a reinstaurării totalitarismului. Adepţii lui Mirzoev fac parte din elita intelectuală care frecventează teatrul. Reprezintă o ameninţare mai mică decât cântăreţul de rock Makarevici şi nu a fost pedepsit.

În comentariile lui publice, Mirzoev apelează la psihologie pentru a explica dispoziţia intolerantă a ţării. „Înţeleg că poporul nostru este profund traumatizat de tot ce s-a întâmplat în secolul XX. Sunt oameni care pot intra uşor într-o stare de manie euforică şi de psihoză patriotică şi la fel de uşor într-o stare depresivă. Este o tulburare bipolară, în care oamenii reacţionează la lucruri care sunt în general înspăimântătoare în moduri total nepotrivite. Ei neagă că se poartă un război. Se poate spune că ruşii sunt victimele propagandei televiziunilor, dar, până la urmă, nu e chiar atât de greu să intri pe internet pentru a găsi informaţii alternative, pe care să le compari şi să le confrunţi cu faptele. Dar ei nu vor să compare nimic; ei nu pot accepta gândul că ţara lor, patria lor, este agresoarea”.

Tamara Mairova poate fi genul de persoană la care se

referă Mirzoev. O ingineră pensionată, care a lucrat într-o fabrică de armament şi o femeie foarte educată, este o telespectatoare pasionată şi, când se confruntă cu alte păreri la o discuţie la masa din bucătărie, apără televiziunea de stat, declarând cu încăpăţânare: „Astea sunt faptele”. O discuţie despre evenimentele din Ucraina a degenerat rapid, deoarece ea crede că există o încercare de lungă durată a Occidentului de a submina Rusia. Şi-a amintit cum a privit disperată, în anii ’90, prădarea fabricii ei de către cei de la conducere, care au vândut tot ce au putut.

— Nimeni nu era interesat să producă ceva, nimeni nu gândea, toţi furau.

I-a învinuit pe preşedintele Boris Elţîn şi pe consilierii lui occidentali.

— Toate manevrele acelea financiare şi graba de a privatiza totul, ideile astea n-au venit de aici, au venit de la voi, din Occident, dar Occidentul nu a trebuit să trăiască cu urmările lor.

— Dar nu au fost ruşii cei care s-au făcut vinovaţi de corupţie? am întrebat-o.

— A, da, noi, ruşii, învăţăm repede, mi-a spus ea, râzând cu amărăciune. Da, noi, ruşii, ne-am adaptat în cele mai creative moduri, dar voi aţi creat condiţiile.

Mairova a supravieţuit creând o companie nouă, care serveşte industria petrolului. Înainte să fie afectată din nou de criza financiară din 1998, când Rusia nu şi-a plătit împrumuturile, a reuşit să-şi construiască o casă mare, parţial cu ajutorul prietenilor ingineri şi al oameni de ştiinţă care îşi pierduseră slujbele şi rostul în viaţă. După o copilărie petrecută în cazărmile comune, urmată de ani trăiţi într-o casă primitivă, acum are o fortăreaţă care s-o apere de nesiguranţa viitorului. În ciuda casei lor mari, ea

şi soţul ei trăiesc modest, se hrănesc cu ce cultivă în grădină şi fac toate reparaţiile necesare cu mâinile lor. Odată s-a prefăcut, în glumă, că trăgea cu o armă automată ca să-mi arate că era gata să apere Rusia de toţi imigranţii.

Fiica ei, în vârstă de 30 de ani, priveşte cu mult mai mult scepticism informaţiile de la stat şi a încercat să mă apere atât de ospitalitatea copleşitoare a mamei ei, cât şi de furia ei faţă de Occident.

A pierdut pe ambele fronturi. Tamara vorbeşte în mod regulat cu prietenii din estul Ucrainei şi crede orbeşte în relatările oficiale despre separatiştii care salvează ruşii şi vorbitorii de limba rusă de ravagiile fasciştilor ucraineni şi ale intrigilor occidentale. Precizează că guvernul ucrainean a lăsat anumite regiuni ale ţării fără subvenţii şi pensii, înstrăinând cetăţeni care ar fi putut rămâne neutri.

Tamara respinge orice „fapte" care contrazic opiniile ei, numindu-le minciuni din Occident. Din păcate, nu se înşală în totalitate. Chiar dacă nu sunt nici pe departe atât de excesive ca propaganda rusească, rapoartele Occidentului despre Ucraina au fost neglijente. Mass-media occidentală a prezentat ceea ce s-a întâmplat în Ucraina ca pe o revoltă populară democratică împotriva dictaturii, deşi aceasta poate fi înţeleasă şi ca o răsturnare neconstituţională a unui guvern ales, chiar dacă adesea criminal. Jurnaliştii occidentali au repetat afirmaţii nefondate şi neconfirmate făcute de guvernul ucrainean fără dovezi, în timp ce au respins rapid rapoartele ruseşti fără să le verifice. Nu au raportat suficient acţiunile mai puţin onorabile ale naţionaliştilor înarmaţi sprijiniţi de Kiev şi au acordat prea puţină atenţie defectelor guvernului „pro-occidental" al ţării, cum ar fi lipsa lui de viziune pentru unirea ţării şi incapacitatea lui de a scădea

nivelul corupţiei şi de a avansa reformele economice. Toate acestea alimentează propaganda rusească şi dificultatea de a ajunge la un acord negociat durabil.

Când am întrebat-o pe jurnalista Irina Gundareva, cât timp vor mai tolera ruşii informaţiile compromise, oficialităţile corupte, tribunalele complezente şi un război ascuns, ea doar a dat din cap şi mi-a spus:

— Oamenii vor să se bucure de ziua de azi, de ce le este accesibil acum, după ce au aşteptat atât de mult timp. Toţi sunt vinovaţi acum. Toţi dau mită. Ruşii sunt răbdători. Cred în guvern. Poate se va protesta când nu vor mai fi cârnaţi în magazine şi nu se vor mai plăti iar salariile. Nu ştiu care e limita.

În Rusia, familii şi prietenii s-au destrămat din cauza anexării Crimeei, a intervenţiei lui Putin în estul Ucrainei şi a cererilor lui ameninţătoare de loialitate. Emoţiile sunt atât de puternice câteodată, că un prieten mi-a spus:

— Îţi dai seama cât de minunat e un prieten şi cât de îngrozitor e când un prieten îţi devine duşman. De la începutul lui 2015, balanţa opiniilor a rămas înclinată foarte mult de partea lui Putin.

Chiar şi înainte de evenimentele din Ucraina, am observat o precauţie tot mai mare printre prietenii mei când trebuiau să vorbească sincer, mai ales la telefon. Vechea expresie sovietică „asta nu e o discuţie de purtat la telefon” s-a întors în uz. Apoi a urmat incidentul pe care l-am menţionat mai devreme, când un vecin s-a plâns că eu, o străină, locuiam în aceeaşi clădire cu el. Am fost dusă la secţia de poliţie unde mi s-a verificat viza. La început, poliţiştii mi-au spus că va dura o oră, dar au trecut mai multe ore. Între timp, gazda a sunat să întrebe dacă am lăsat uşa deschisă: o patrulă a poliţiei a găsit-o deschisă şi l-a sunat, făcându-i o ofertă nemaiauzită: aceea de a

repara încuietoarea pe gratis. Acest fapt m-a surprins, pentru că am încuiat uşa apartamentului când am plecat şi era de neconceput ca poliţiştii care patrulau cartierul să intre întâmplător în clădire şi să „observe” că era ceva în neregulă cu uşa mea, care era la etajul cinci şi la care se putea ajunge doar urcând pe scări. Era şi mai greu de crezut că poliţia ar chema un lăcătuş şi i-ar cere să repare încuietoarea pe gratis.

Mai târziu, în acea seară, am mers la un club de limba engleză ai cărui membri se întâlnesc în mod regulat la universitatea locală. Le-am povestit ce s-a întâmplat.

— Ar chema oamenii de aici poliţia dacă ar locui un străin printre ei?

— O, nu, asta nu s-ar întâmpla niciodată, mi-a spus o femeie, adăugând: toţi urâm poliţia şi nu am denunţa niciodată pe cineva.

Mai târziu, în şoaptă, altă tânără mi-a spus să fiu atentă, precizând că bunicii ei au fost denunţaţi de vecinii lor şi că nu s-a schimbat nimic cu adevărat de pe vremea lui Stalin. Cei adunaţi erau membrii grupului Speak Freely, care a fost numit aşa în urmă cu câţiva ani, când libera exprimare era regula generală. Acum înseamnă „vorbeşte engleza cât poţi de bine şi alege subiecte neutre de discuţie”. Când întâlnirea s-a terminat oficial, câţiva membri m-au abordat, departe de ceilalţi, ca să-mi spună ce credeau ei că s-a întâmplat. Au sugerat că am fost dusă intenţionat la secţia de poliţie pentru ca anchetatorii, ştiind locul în care mă aflam, să poată intra prin efracţie în apartamentul meu şi să-mi cerceteze bunurile, inclusiv computerul. Au susţinut că anchetatorii incompetenţi nu au ştiut cum să încuie uşa când au plecat şi din cauza asta a fost nevoie să-l sune pe proprietar şi să-i facă ciudata ofertă de a repara încuietoarea.

CAPITOLUL XVI
Coşmarul nuclear

Celeabinsk este locul de naştere al programului nuclear al Uniunii Sovietice, echivalentul Hanford-ului din statul Washington sau al lui Oak Ridge din Tennessee. Aşa cum dezvăluie, dureros de clar, istoricul Kate Brown în cartea ei *Plutopia*, programele nucleare sovietice şi americane s-au zgârcit cu măsurile de siguranţă şi de administrare a deşeurilor pentru a prioritiza producţia. Ambele au cenzurat informaţiile despre accidente, falsificând dosare de siguranţă şi muşamalizând cazurile muncitorilor bolnavi, dar rezultatele din Celeabinsk au fost incomparabil mai grave. Zeci de mii de oameni au fost condamnaţi la intoxicaţie radioactivă, iar alţii au fost lăsaţi să se întrebe care va fi soarta lor. Zeci de mii de acri de pământ au fost afectaţi. Chiar dacă accidentul de la Cernobîl a depăşit gravitatea oricărui eveniment de genul acesta, impactul cumulat al accidentelor din Celeabinsk, combinat cu anii de izolare, a făcut ca regiunea să capete reputaţia nedorită de „cel mai contaminat loc de pe planetă”.

În 1945, Iosif Stalin a ales un colţişor izolat al regiunii Celeabinsk ca loc de desfăşurare al noului program de fabricare a armelor nucleare. La 1 600 de kilometri de Moscova şi 160 de kilometri de capitala regiunii, era departe de ochii curioşilor, dar destul de aproape pentru a menţine comunicaţiile adecvate. Pădurile din zonă au furnizat materialele de construcţie, iar râurile şi lacurile curate au oferit cantitatea de apă necesară.

După înfrângerea Germaniei naziste, Uniunea Sovietică a fost ruinată. Multe părţi din ţară au fost făcute una cu pământul. Sărăcia era larg răspândită şi lipseau

specialiştii în ştiinţă şi tehnică. Stimulată de folosirea bombelor nucleare americane împotriva Japoniei, Uniunea Sovietică s-a grăbit să-şi construiască propria bombă, devorându-şi puţinele resurse. Nu a reuşit atât de repede precum voia, dar tot a făcut o bombă într-un timp incredibil de scurt. Graba a provocat accidente repetate, o lipsă de interes pentru siguranţă şi sănătate, poluare masivă, boală şi moarte. Unii au susţinut: „Am salvat Uniunea Sovietică: a meritat”. Alţii cred că preţul a fost prea mare.

Programul nuclear a ajuns, în cele din urmă, sub autoritatea aşa-zisului Minister de Fabricare a Aparatelor Medii, un nume intenţionat inofensiv, pentru a ascunde intensa activitate secretă. Primele construcţii au fost făcute de deţinuţii din închisorile sovietice, de prizonierii de război germani şi de tinerii recruţi. În ciuda vremii adesea geroase, ei au locuit în corturi şi în tranşee, în doi ani, numărul muncitorilor a crescut vertiginos până la 47.000. Au cunoscut locul doar după codul poştal – la început a fost Celeabinsk 40, apoi s-a schimbat în Celeabinsk 65. Fabrica de procesare a plutoniului avea să fie numită mai târziu Mayak, ceea ce înseamnă „far”.

Proiectul iniţial a fost un reactor experimental. Primitiv chiar şi după standardele vremii, arăta ca un stup de albine uriaş făcut din cărămidă. Următorul pas a fost construirea primului dintre cele patru reactoare industriale de grafit, care a început să funcţioneze în 1948. Lângă acesta se afla o fabrică chimică de extragere a plutoniului din uraniul iradiat în reactor şi o fabrică metalurgică pentru transformarea concentratului de plutoniu într-un plutoniu metalic foarte pur, pentru prima bombă atomică sovietică.

Reactorul industrial proaspăt inaugurat a avut

probleme grave în scurt timp şi, pentru a salva blocurile valoroase de uraniu dinăuntrul lui, muncitorii le-au scos cu mâinile goale. Pentru un mic supliment de mâncare, soldaţii au curăţat zone cu radioactivitate crescută cu cârpele şi găleata cu apă. Fără să ştie, au fost expuşi unor radiaţii de zece – douăsprezece ori mai mari decât dozele anuale de radiaţie considerate permise atunci.

Brigăzile au lucrat în ture şi au fost expuse în mod regulat nivelurilor inacceptabile de radiaţii. Când soldaţii şi deţinuţii au fost eliberaţi, nu a existat niciun document despre locul în care au fost sau despre riscurile la care au fost expuşi. Dacă s-au îmbolnăvit la casele lor aflate la mare depărtare, medicii n-au ştiut cum să-i diagnosticheze. Bolile lor ulterioare şi morţile lor nu sunt înregistrate niciunde.

Vladimir Cerviński, care a fost forţat să lucreze în centrala nucleară în 1951, mi-a descris o nepăsare totală faţă de recruţi:

— Când i-am întrebat de ce ne îmbolnăveam, ne-au spus că aerul curat ne va vindeca. De ce anume ne va vindeca nu ne-au spus.

După nouă luni de muncă la centrala nucleară, i s-a dat drumul fără niciun fel de documente şi fără nicio compensaţie.

Soldaţii şi deţinuţii au fost primii care au murit. Alte cazuri de intoxicaţie acută cu radiaţii s-au înregistrat în fabrică, unde forţa de muncă predominant feminină separa manual plutoniul de uraniul radioactiv. Profesorul I.V. Petrianov-Sokolov încă îşi mai aminteşte cât de bolnave arătau femeile de acolo, precizând că nu existau nici cele mai elementare reguli de protecţia muncii. Multe dintre ele au murit înainte să împlinească 30 de ani.

Medicilor li s-a ordonat să meargă la complexul

nuclear în 1949, pentru a diagnostica şi trata numărul tot mai mare de oameni afectaţi de intoxicaţiile cu radiaţii. Dr. Mira Kosenko, care a fost angajată mult mai târziu, dar i-a cunoscut pe mulţi dintre primii medici care au lucrat acolo, a documentat cu mare atenţie şi durere în suflet istoria timpurie a acelui loc. Mi-a descris cum medicii au fost duşi la Celeabinsk nr. 40 în maşini cu geamuri înnegrite pentru a nu cunoaşte ruta. Nu au putut ţine legătura cu familiile lor. În unele cazuri, rudele lor au crezut că au fost arestaţi şi trimişi în lagăre de muncă.

Primul personal medical nu a avut nicio pregătire în domeniul intoxicaţiilor cu radiaţii şi, din cauza caracterului secret al operaţiunii, nu a avut dreptul de a participa la conferinţe naţionale sau internaţionale despre acest subiect. Aşa s-a exprimat, într-un mod optimist, dr. Angelina Guskova, unul dintre primii medici ajunşi în acel loc:

— Am învăţat din încercări şi succese.

Dar nu le-a fost uşor să-şi salveze pacienţii. Când medicii au încercat să îndepărteze oamenii cu semne clare de iradiere de la locul de muncă, cererile lor au fost întâmpinate cu dispreţ de superiorii care au spus că diagnosticele lor erau „fanteziile unor băieţi şi ale unor fete fără experienţă”. Oficialităţile nu voiau să piardă muncitorii cu experienţă. Guskova, care a recunoscut că muncitorii erau supuşi în mod regulat supradozelor de radiaţii, a trebuit să se lupte pentru fiecare muncitor pe care l-a scos de la locul de muncă. Mai târziu, a spus:

— Sunt foarte mândră că am reuşit să vindecăm 90% dintre ei.

Dar cât timp au fost sănătoşi după aceea nu se ştie, din cauza urmăririi inadecvate a cazurilor şi dosarelor medicale.

La scurt timp după începerea programului, s-a ivit încă o problemă – nu ştiau ce să facă cu deşeurile radioactive. Timp de patru ani, muncitorii au aruncat cantităţi mari de deşeuri contaminate în râul Techa, care curgea pe lângă 40 de sate în care trăiau 28.000 de oameni atunci. Este un râu îngust, uneori nu mai larg decât un trotuar. Curge încet, aşa că mare parte din deşeuri s-au adunat pe maluri şi în sedimentul de pe fundul râului. Râul curge încet 240 de kilometri, până când se varsă în alt râu care ajunge, în cele din urmă, la Marea Arctică. Satele aflate de-a lungul malurilor lui au fost dintotdeauna comunităţi agricole sărace, formate din ruşi şi grupuri etnice locale – ca tătarii musulmani şi băschirii. Aceşti oameni au depins de râu pentru apa de băut, pentru irigarea câmpurilor, pentru spălarea hainelor, pentru înot şi pescuit. În 1990, când dr. Mira Kosenko a putut, în sfârşit, să întrebe oficialităţile de rang înalt de ce nu au făcut nimic pentru a proteja oamenii care depindeau de râu, acestea au răspuns într-un mod neconvingător, spunând că au crezut că deşeurile radioactive se vor dizolva şi vor dispărea. Asta nu s-a întâmplat şi ei ştiau că nu se va întâmpla.

În 1951, s-au făcut, în sfârşit, măsurători la râu, după ce s-au detectat radiaţii la 1 600 de kilometri depărtare, în apele Mării Arctice a Rusiei. De-a lungul râului Techa s-au găsit niveluri îngrijorător de ridicate de radiaţii şi nu doar în râu, ci şi în sol şi pe câmpurile unde sătenii îşi ţineau vacile şi găinile.

În Metlino, primul sat aflat în aval faţă de locul de aruncare a deşeurilor, locuitorii au acumulat cele mai mari doze de radiaţii: de 400 până la 600 de ori mai mari decât doza normală anuală de expunere la izotopi radioactivi. Aţii, situaţi mai departe în aval, au acumulat şi ei doze

ridicate de radiaţii. În ciuda acestor informaţii, folosirea apei din râu a fost interzisă de-abia în 1952, la un an după testări şi la patru ani după ce a început aruncarea deşeurilor. Din cauza caracterului secret al programului, sătenilor care locuiau de-a lungul râului Techa nu li s-au explicat motivele pentru care nu mai trebuiau să folosească apa din râu, care era sursa vieţii lor. Nu aveau alternative, pentru că majoritatea nu aveau fântâni.

În scurt timp, locuitorii au prezentat simptome ca ameţeala, greaţa, deteriorarea globulelor roşii şi creşterea numărului globulelor albe. Leucemia şi alte cancere au urmat. Guvernul a hotărât să mute anumite sate, dar evacuarea a fost amânată în mod repetat. Din cauza caracterului secret al programului nuclear, sătenii nu au primit nicio explicaţie pentru evacuarea lor obligatorie, acest fapt traumatizându-i şi mai mult pe cei cu sănătatea deja şubrezită. Sătenii au fost forţaţi să plece din locul în care au trăit timp de generaţii şi în care au fost îngropaţi strămoşii lor. Şi-au părăsit casele, aproape fără compensaţii, pentru adăposturi mult mai rele.

Evacuarea satelor s-a oprit în 1957, când un reprezentant sovietic a anunţat că râul Techa era sigur. Conform spuselor dr. Kosenko, „Recomandarea unui om a fost un dezastru pentru milioanele de oameni rămaşi în urmă, dar a fost în interesul programului nuclear, aşa că a fost respectată. Fondurile pentru mutare au fost direcţionate în altă parte”.

Oricât de rea era situaţia, aveau să vină necazuri mai mari. În 29 septembrie 1957, instrumentul de măsurare a căldurii din sistemul de monitorizare al unui rezervor de stocare a deşeurilor radioactive s-a stricat. Rezervorul a explodat. Majoritatea rămăşiţelor au căzut aproape de locul exploziei, unde, în prima noapte, dozimetrele au

arătat că nivelul radiaţiilor erau de 40.000 de ori mai mare decât cel normal. Celelalte rămăşiţe au format un nor radioactiv peste o zonă de mărimea statului New Jersey. Autorităţile sovietice au păstrat aceste lucruri secrete faţă de cei care locuiau în calea pericolului şi faţă de restul lumii.

Încă o dată, echipele de muncitori în construcţii, alcătuite în mare parte din recruţi, au dus greul. Nu mai puţin de 20.000 de soldaţi au fost chemaţi pentru a face curăţenie după accidentul din 1957. Nu există informaţii despre dozele de radiaţii pe care le-au suportat şi soarta lor este necunoscută. Conform spuselor dr. Mira Kosenko:

— Când soldaţii au fost eliberaţi din serviciul militar, statului nu i-a mai păsat de ei.

Sătenii rămaşi, care erau deja contaminaţi de râul Techa, au fost din nou victime. Autorităţile nu s-au putut hotărî timp de zece zile dacă să mute locuitorii sau nu. Iran Khaerzamanov mi-a povestit cum fiica lui în vârstă de doar zece luni, prinsă atunci în norul radioactiv, a murit după câteva zile, vomitând sânge. Şi alţi copii s-au îmbolnăvit. Mi-a spus că adulţii au rezistat mai bine. Au venit soldaţi în sat şi au omorât toţi câinii şi toate pisicile, ca pregătire pentru evacuare. Apoi au omorât vacile şi cârdurile de găini şi de gâşte.

— Toţi plângeau şi au circulat zvonuri că, după ce termină cu animalele, o să ne omoare şi pe noi, şi-a amintit el. A fost panică generală.

Sătenilor li s-a ordonat să rămână în sat încă zece zile, apoi, când, în sfârşit, au fost mutaţi, nu şi-au putut lua aproape nimic cu ei. Li s-a ordonat să-şi ardă aproape toate bunurile înainte să fie transferaţi într-un sat îndepărtat, unde noile lor adăposturi erau nişte barăci din placaj. Nici de data aceasta nu li s-a oferit vreo explicaţie.

În anii ’60, dr. Mira Kosenko a fost angajată la un nou institut care trebuia să studieze şi să trateze pacienţii afectaţi de radiaţii. Ea ar fi vrut să-şi continue munca de cercetare în domeniul cardiologiei, dar „biografia” nu i-a fost favorabilă: tatăl ei a fost trimis în lagăr în 1937, fiind acuzat de activităţi antisovietice, iar mama ei era evreică. Nu i-a venit să creadă că era candidată pentru o slujbă într-o instituţie medicală secretă, despre care i s-au transmis foarte puţine lucruri, dar, după cum mi-a spus chiar ea:

— Încurcate sunt căile sorţii.

Kosenko şi colegii ei au făcut ce au putut cu resursele lor limitate. Medicamentele şi sângele erau în cantităţi insuficiente. Distanţa dintre clinica lor şi sătenii pe care încercau să-i ajute era alt impediment. Drumurile erau, de fapt, nişte cărări cu gropi. În lunile de vară, improvizau centre medicale în şcolile locale, luând cu ei totul, de la saltele şi cearşafuri până la echipamentul de laborator şi apa potabilă pe care localnicii cu siguranţă nu o aveau. Din cauza legilor stricte referitoare la secretele de stat, nu li s-a permis să-şi informeze pacienţii despre expunerea la radiaţii sau despre orice diagnostic care avea legătură cu acestea, agravându-le confuzia şi contaminarea ulterioară.

Din cauza lipsei documentelor medicale, le-a fost greu să-şi dea seama care afecţiuni erau provocate de iradierea pe termen lung şi care erau pur şi simplu rezultatul sărăciei şi al bolilor infecţioase scăpate de sub control. Simptomele sunt adesea identice. Doar un lucru era clar: starea de sănătate a localnicilor era foarte proastă.

În timp ce Kosenko şi colegii ei încercau să facă faţă consecinţelor accidentului de la Mayak, autorităţile iresponsabile au adăugat noi cazuri în sarcina lor. Copiilor

din zonă li s-a ordonat să dărâme clădirile din satele contaminate. Nici ei şi nici părinţii lor nu au fost informaţi despre riscuri şi nimeni nu a mers acolo, pentru a verifica nivelurile şi dozele radiaţiilor.

A urmat încă un accident devastator. După ce autorităţile au încetat, în mod „oficial”, să mai arunce cantităţi mari de deşeuri în râul Techa, le-au depozitat lângă lacul Karachay. Mai mult o mlaştină decât un lac, acesta a fost ales pentru că nu avea niciun loc de scurgere. Dar materialele puternic radioactive s-au infiltrat în pânza freatică. Apoi, în timpul verii lungi şi călduroase din 1967, lacul Karachay a secat şi vânturile puternice au dispersat praf puternic radioactiv pe un teritoriu întins, afectând mii de noi victime, pe lângă cele care fuseseră deja contaminate în mod repetat.

De-abia în 1989, presat de noua mişcare ecologistă, Ministerul de Fabricare a Aparatelor Medii a publicat o broşură groasă despre accidentele de la Mayak. Permiţându-i-se o vizită rară în zonă, omul de ştiinţă american Thomas Cochran a estimat că lacul Karachay încă mai conţinea de două ori şi jumătate mai multe deşeuri radioactive decât cele răspândite după accidentul de la Cernobîl. A ajuns la concluzia că o persoană care ar sta pe malul lacului Karachay ar acumula o doză letală de radiaţii într-o oră.

Mişcarea antinucleară tot mai puternică a forţat declasificarea fostelor clinici secrete din regiune. Natalia Mironova a ajutat, cu succes, o familie să dea statul în judecată pentru daune, iar rezultatul incredibil a fost că autorităţile ruse au recunoscut legătura dintre radiaţiile emise de la Mayak şi bolile genetice. Ea a sperat că infracţiunile legate de mediu din trecut vor fi, în sfârşit, compensate. Dar, conform spuselor lui Kate Brown,

preşedintele de atunci, Boris Elţîn, şi-a retras sprijinul pentru activiştii ecologişti când nu i-au mai fost de folos în campania lui de a-şi discredita duşmanii din Partidul Comunist. Ecologiştii au devenit duşmani, ameninţând să expună centrala Mayak şi guvernul pentru despăgubiri fenomenale. După petiţiile ulterioare, au pierdut proces după proces.

În 1994, oraşele secrete ale Rusiei în care se fabricau arme nucleare au apărut, în sfârşit, pe hartă. În Celeabinsk, aceste oraşe au inclus Snejinsk, unde locuiesc soţii Schur, şi complexul de procesare al plutoniului, care a primit un nou nume, Ozersk – derivat din cuvântul rusesc pentru „lac” Aceste denumiri inocente nu au putut opri controversa şi suspiciunea. Accidentele au continuat în Ozersk, iar autorităţile au încercat să le muşamalizeze. Primii activişti, la fel ca Natalia Mironova, au fost presaţi tot mai mult pentru a tăcea. Mironova a fost acuzată de trădare şi ruinată de poliţia fiscală a lui Putin. Chiar şi aşa, ea îi inspiră pe alţii să-şi continue munca.

Nadejda Kutepova nu s-a alăturat mişcării antinucleare a Mironovei atunci când a apărut, la sfârşitul anilor ’80 şi la începutul anilor ’90. Era prea ocupată, se pregătea să devină asistentă, avea primii copii şi se lupta pentru a supravieţui. Ca mulţi alţii, cumpăra bunuri cu frenezie şi le aducea în Ozersk pentru a le revinde, acesta fiind unul dintre puţinele moduri de a-şi câştiga existenţa. Pentru că semăna foarte mult cu Julia Roberts, a cochetat cu ideea unei cariere ca model. A mers la şcoala serală pentru a obţine o diplomă în sociologie. În cele din urmă, prin 2000, când viaţa ei era la o răscruce, o prietenă i-a sugerat să meargă la o adunare a ecologiştilor. A acceptat fără tragere de inimă. Atunci totul a căpătat un nou sens: istoria ei familială, căutarea ei pentru o carieră

semnificativă şi un grup de activişti dedicaţi. A fost captivată. În 2004, şi-a înfiinţat propriul ONG, Planeta Speranţelor, cu sediul în Ozersk, oraşul ei natal. A depins de donaţiile finanţatorilor din Statele Unite şi Europa. Chiar dacă nu are studii juridice oficiale, a învăţat singură să fie o avocată pentru mii de oameni care, la fel ca familia ei, nu au primit compensaţie şi recunoaştere.

Kutepova s-a născut în 1972, când Ozersk încă era cunoscut doar după codul poştal. S-a descris ca o fată sovietică obişnuită, doar că mulţi oameni din familia ei şi din preajma ei au murit devreme sau au devenit infirmi.

— Am crezut că era ceva normal. Nu m-am întrebat niciodată „de ce”.

Bunica ei a fost inginer chimist, a lucrat în cea mai periculoasă parte a complexului Mayak şi a murit tânără de cancer. Tatăl ei a murit tânăr de cancer la plămâni. La 19 ani, a fost luat împreună cu alte câteva mii de oameni pentru a fi „lichidatori”, cum au fost numiţi cei care au făcut curat după accidentul din 1957. După ani de zile, când a murit, nu s-a putut dovedi că moartea lui a avut vreo legătură cu expunerea la radiaţii. Registrele cu cei care au luat parte la curăţare erau incomplete şi numele lui nu apărea în ele.

Printre cei care au cerut ajutorul doamnei Kutepova se numără şi copiii şi femeile însărcinate, care au fost forţaţi să fie „lichidatori”. Teoretic, nu aveau voie să presteze asemenea muncă şi, prin urmare, nu au fost incluşi în listele oficiale. Conform spuselor doamnei Kutepova:

— Multe victime din Rusia nu pot primi despăgubiri pentru un accident nuclear, care s-a întâmplat acum mai bine de 50 de ani.

A observat cu amărăciune:

— Se pare că guvernul rus vrea să aştepte până mor toate victimele. Atunci s-ar putea hotărî să plătească despăgubirile, dar, pentru că toate victimele vor fi moarte, statul nu va mai trebui să plătească nimic. Dacă reuşim să ajutăm victimele din trecut, vom fi de mare ajutor şi celor care suferă astăzi şi încă se tem să vorbească.

La mijlocul primului deceniu al secolului XXI, oficialităţile au percheziţionat biroul şi casa doamnei Kutepova fără niciun mandat. Au acuzat-o de evaziune fiscală, o tactică tipică folosită împotriva activiştilor pentru drepturile omului, dar, în cele din urmă, s-a renunţat la proces. Oficialităţile au apărut după aceea la grădiniţa copilului ei, punând întrebări tendenţioase despre cât de calificată era pentru a fi mamă. În mod clar, aceasta era o nouă tactică de ameninţare.

Când Kutepova a încercat să înceapă un studiu sociologic despre viaţa în oraşele închise, împreună cu un academician respectabil din Sankt Petersburg, au fost acuzaţi de spionaj. Încă o dată, toate acuzaţiile au fost retrase ulterior, dar studiul nu a mai putut continua.

Oficialităţile au continuat s-o cheme pentru interogatorii „prietenoase”, avertizând-o că munca ei ar putea avea „rezultate regretabile”.

După o investigaţie stăruitoare, ea şi alţi activişti ecologişti au descoperit o ordonanţă judecătorească secretă, în care se dezvăluia că centrala nucleară de procesare Mayak a continuat să arunce deşeuri radioactive în râul Techa din 2001 până în 2004. Au avut nevoie de cinci ani pentru a căpăta acces la informaţia secretă. În ciuda dezminţirilor repetate ale reprezentanţilor centralei Mayak, judecătorul a hotărât că „elevarea nivelului radiaţiilor din zonă reprezintă un pericol pentru viaţa şi sănătatea locuitorilor, provocând inclusiv leucemie

mieloidă acută şi alte tipuri de cancer" Judecătorul a observat că fondurile pentru curăţare au fost redirecţionate spre prime. Kutepova a reuşit să demonstreze şi că toţi cei din conducerea centralei Mayak au falsificat informaţii despre un alt accident.

Kutepova a fost foarte combativă. Chiar dacă nu a avut parte de succese extraordinare în tribunal, ea continuă să lupte pentru despăgubirea victimelor, să documenteze contaminarea continuă şi să raporteze încălcările drepturilor omului în oraşele nucleare închise. În 2015, Ministerul Justiţiei i-a adăugat numele pe lista tot mai lungă a „agenţilor străini", ignorând declaraţia ei că a fost implicată în activităţi civice, nu politice. Pentru că nu s-a înregistrat de la început ca agent străin, o denumire pe care ea o contestă, riscă amenzi usturătoare.

Probabil cea mai complicată şi emoţionantă problemă a fost cea a sorţii celor cinci sate de pe malul râului, care nu au fost evacuate în anii '50, chiar dacă unele dintre ele se aflau la doar 200 de metri de satele care au fost mutate. Majoritatea celor lăsaţi în urmă au fost başchiri sau tătari – un fapt care a adus, de-a lungul anilor, acuzaţii de genocid etnic. Chiar dacă nu există dovezi care să susţină această teorie, mulţi locuitori cred că autorităţile au ignorat acele sate în mod intenţionat, în ciuda pericolelor, pentru a avea cobai într-un experiment de măsurare a efectelor expunerii la radiaţii pe termen lung.

Indiferent care au fost motivele pentru care acele sate au fost lăsate în urmă, locuitorii lor cred că au fost sacrificaţi. În timp ce au fost respinşi pentru că au fost consideraţi doar nişte ţărănoi, ei au fost martori la distrugerea familiilor lor. Ştiu, când se uită în jurul lor, că ei şi membrii familiilor lor sunt bolnavi şi că au nişte boli neobişnuite.

Comunităţile unite de familii sărace nu se pot muta pentru că nimeni nu le va cumpăra casele sau pământurile. Sistemul de despăgubiri care s-a dezvoltat pare haotic, unii săteni primesc un ajutor, chiar dacă este de doar 12 dolari pe lună, în timp ce vecinii lor nu primesc nimic. Când s-au plâns, autorităţile le-au ignorat problemele de sănătate, considerându-le rezultatul alcoolismului, şi i-au numit oportunişti care caută să capete ceva de pomană. Oamenii de ştiinţă au înţeles cu mult timp în urmă că izotopii radioactivi pot avea efecte diferite asupra organismului. Complexitatea inerentă a diagnosticării a făcut ca liderii americani şi ruşi să nege cu uşurinţă efectele nocive ale radiaţiilor.

În 2005, guvernul federal a început, în sfârşit, să pună în aplicare un plan de a muta Muslyumovo, unul dintre cele cinci sate rămase pe loc. Un sat relativ mare, acesta se întinde într-o cotitură a râului Techa. Nu a fost mutat niciodată, pe de o parte, din cauza mărimii lui şi, pe de altă parte, pentru că a fost considerat prea scump de reconstruit de către contractanţii sovietici. În 1999, un medic din localitate a estimat că 95% din copii născuţi acolo aveau boli genetice, în timp ce 90% sufereau de anemie, oboseală cronică şi boli de imunitate.

Când autorităţile au început să vorbească despre mutare, mulţi locuitori au vrut să plece cât de departe puteau, spre zonele suburbane curate din afara capitalei regionale. Dar oficialităţile au considerat acea opţiune prea scumpă şi complicată. În schimb, guvernul local a ales un loc, pe malul celălalt al râului, la mai puţin de trei kilometri depărtare, ceea ce a stârnit întrebări despre cât de sigur era acel loc. Locuitorilor li s-a oferit şi opţiunea de a primi echivalentul a 37.000 de dolari pentru a-şi cumpăra o nouă casă altundeva. Dar cine a primit acei

bani? în multe case locuiau câteva generaţii înghesuite, victime ale bolilor şi ale absenţei locurilor de muncă într-un loc în care nu voia să vină nimeni. S-a hotărât ca plata totală să fie de 37.000 de dolari pe casă, indiferent dacă acolo locuia o persoană sau zece. Sistemul acesta a fost un dezastru. Plata pentru cei care îşi doreau să plece nu venea la timp şi, când venea, nu era suficientă pentru cumpărarea unei locuinţe asemănătoare.

Celor care locuiau în celelalte sate rămase pe loc nici măcar nu li s-a oferit posibilitatea unor asemenea alegeri. Continuă să trăiască de-a lungul râului Techa şi, după cum mi-a spus Nikolai Oshurkov, un reprezentant al satului Brodokalmak, sunt condamnaţi la izolare, sărăcie şi teama de contaminare cu radiaţii.

Când am mers acolo cu maşina, în 2012, pe drumul spre Brodokalmak erau înşirate afişe cu guvernatorul numit de preşedintele Putin, un om de afaceri foarte bogat, care le-a promis oamenilor că vor avea un trai „decent”. Când am virat spre sat şi spre râul Techa, drumul s-a umplut de noroi. Cândva acolo a fost o fermă de stat, dar Oshurkov a făcut semn cu mâna spre tot ce era în jurul nostru şi mi-a spus:

— Uite, acum e toată distrusă, o ruină.

Comunitatea din sat s-a destrămat, divizată de rapoarte contradictorii, care susţin ba că râul este sigur, ba că este mortal. Nu există întreprinderi private, nicio bază de impozitare şi nici locuri de muncă. În loc să primească despăgubiri, satul a fost sancţionat de guvernul local, care l-a amendat pentru că nu s-a conformat unor regulamente absurde. Între timp, jumătate din casele dărăpănate nu au acces la gaz pentru căldură şi aproape jumătate nu au apă curentă. Oshurkov mi-a spus că ceea ce-l enervează cel mai tare este că „pe conducătorii

regiunii îi doare-n cot”.

Primarul a vorbit cu un om de afaceri israelian, care a vrut să îşi facă o crescătorie de pui în localitate, promiţându-i condiţii favorabile. După ce a aflat de istoria satului, investitorul s-a retras. Chiar dacă nu ar fi trebuit să folosească apa din râu, a spus că reputaţia regiunii i-ar fi distrus afacerea.

— Parcă deja aud cum spune lumea că mă ocup cu puii radioactivi, i-a spus el primarului.

Aceasta a fost ultima lui experienţă cu potenţialii investitori. Nikolai Oshurkov mi-a spus că, în ciuda ofertelor de acordare de terenuri gratuite pentru afaceri, tot nu există doritori.

În scădere de la un maximum de 10.000, acum mai locuiesc aici doar 3.000 de persoane, inclusiv familiile tinere. Am întrebat de ce. Oshurkov s-a chinuit să-mi răspundă:

— E casa noastră; suntem loiali acestui loc. Bunicii noştri au trăit aici, la fel şi părinţii noştri. Şi, de vreme ce nimeni nu o să ne cumpere casele, ce putem să facem?

Chiar dacă şi-a trimis copiii departe, mi-a spus că este extrem de greu pentru majoritatea copiilor din sat să se descurce la oraş.

În şcoala locală, învăţătoarea Valentina Pashnina a creat un muzeu care include o cameră mică dedicată centralei Mayak şi modului în care aceasta a afectat râul Techa şi satul Brodokalmak. O femeie măruntă şi energică, cu un păr vopsit roşcat-închis, ea s-a numărat printre primii oameni care au citit ziarele şi au adunat informaţii despre ce s-a întâmplat. Dar, după spusele ei, ferma a intrat în faliment atunci. Nu se mai plăteau salariile şi oamenii erau disperaţi.

— Şocul contaminării a fost doar unul dintre multele

de acest fel, mi-a spus ea.

Poartă în mod regulat un dozimetru la ea şi înregistrează „puncte fierbinţi” în care nivelul radiaţiilor este de câteva ori mai mare decât prevăd normele. Nu poate face nimic în legătură cu asta.

— Suntem ostatici, mi-a spus. Şi ea şi-a trimis copiii mai departe. Nu e nimic aici, a concluzionat ea adăugând: de fapt, e mai rău decât nimic.

În oraşul închis Ozersk, locul în care se află complexul de fabricare al armelor Mayak şi cauza atâtor suferinţe, condiţiile de viaţă sunt mult mai bune. Nu mi s-a permis să intru, dar, din descrierile martorilor şi din fotografiile din satelit, s-a dezvoltat din nimic la sfârşitul anilor ’40 şi a devenit un oraş rusesc destul de frumos, dar plictisitor. La fel ca în Snejinsk, oraşul nuclear din apropiere unde locuiesc soţii Schur, salariile au crescut simţitor şi teama că oamenii de ştiinţă nemulţumiţi şi sărăciţi ar putea face contrabandă cu materiale pentru fabricarea armelor este mult mai mică decât înainte. Aşa cum s-a exprimat un reprezentant al Statelor Unite:

— Ne facem griji mai puţin din cauza disperării, cât a oportunismului.

Ca şi celelalte nouă oraşe nucleare închise ale Rusiei, împrăştiate prin toată ţara, Ozersk şi complexul Mayak au rămas înconjurate de un gard dublu de sârmă ghimpată şi de forţe puternice de securitate. Oraşul rămâne închis pentru toată lumea cu excepţia locuitorilor, muncitorilor şi furnizorilor cu permise speciale. Pentru a îngădui intrarea unei rude pentru o sărbătoare în familie este nevoie de o înştiinţare în avans cu o lună şi jumătate, dacă nu cumva este vorba de ruda unei persoane oficiale, în acest caz verificarea durează câteva zile.

Conform experţilor americani, corupţia este acum

cea mai mare ameninţare pentru securitatea nucleară. Câţiva funcţionari responsabili cu armele nucleare şi materialele sensibile au fost arestaţi pentru că au luat mită. Reprezentanţii guvernului local din Ozersk au fost înlăturaţi în mod repetat din funcţii din cauza corupţiei.

Mayak nu mai produce plutoniu din cauza unei înţelegeri de încetare a producţiei de plutoniu. Dar acum găzduieşte plutoniu pentru arme de la mii de bombe scoase din funcţiune. Spaţiul de Depozitare a Materialelor Fisionabile este o fortăreaţă cu ziduri groase de şapte metri construite ca să reziste cutremurelor şi prăbuşirilor avioanelor. Construirea lui a fost plătită de Statele Unite şi de Rusia, Washingtonul contribuind cu mai mult de 300 de milioane de dolari.

După zece ani de probleme politice, birocratice şi financiare, finalizarea lui în 2003 a reprezentat o realizare a cooperării americano-ruse, chiar dacă ruşii nu au confirmat niciodată cât plutoniu a fost depozitat acolo şi unde ar putea fi reziduurile. Statele Unite au lucrat cu ruşii pentru a moderniza şi îmbunătăţi sistemele de contabilitate şi securitatea materialelor nucleare pentru fabricarea armelor depozitate la Mayak, Washingtonul oferindu-le echipamente, expertiză şi pregătire.

Experţii americani au declarat că nu a fost niciodată uşor să aprecieze dacă eforturile lor au fost încununate de succes, pentru că ruşii nu au fost dispuşi să împărtăşească informaţii. În primele zile de cooperare, cei câţiva funcţionari americani cărora li s-a permis să intre în Ozersk pentru inspecţii şi-au luat un interpret şi s-au plimbat prin centrul oraşului, cutreierând magazinele. Au stat la taifas cu oamenii din cantinele centralelor nucleare şi au căutat detalii nepreţuite, despre care unii experţi au susţinut că erau mai utile decât orice le-ar fi putut arăta

imaginile surprinse prin satelit. Treptat, accesul la sol a fost restrâns tot mai mult. Funcţionarii americani n-au mai putut vorbi, pur şi simplu, cu oamenii de pe stradă. Nu li s-a permis să poarte cu ei dozimetre, pentru a verifica nivelurile radiaţiilor şi li s-a interzis să introducă echipamente electronice în oraş.

În 2014, specialiştii ruşi şi americani au căzut de acord că încă mai erau unsprezece locuri de procesare vulnerabile în Mayak, care aveau nevoie de actualizări de siguranţă, dar cooperarea se deteriora, în ciuda opoziţiei multor experţi nucleari, care au susţinut că orice fel de cooperare era mai bună decât nimic, congresul SUA a blocat noile fonduri pentru proiectele comune de securitate nucleară. Apoi ruşii au blocat accesul în Mayak şi în alte centrale nucleare închise, în ciuda acestor măsuri, experţii susţin că acordurile de cooperare încă sunt valabile, dacă părţile implicate găsesc o cale de a le relua.

În loc să producă plutoniu, Mayak este angajată acum în alte proiecte nucleare cu materii sensibile. Poate cel mai important este reprocesarea combustibilului nuclear folosit din reactoarele şi submarinele nucleare ruseşti şi a combustibilului din reactoarele construite de sovietici în ţări ca Vietnam, Polonia, Republica Cehă şi Bulgaria. Mayak are şi obligaţia, prin contract, de a reprocesa combustibilul din controversata centrală nucleară Bushehr din Iran. S-au făcut planuri de a construi zeci de reactoare nucleare pentru producerea curentului electric pentru uzul naţional şi exportul în străinătate, dar chiar şi celor care doresc să încheie acorduri comerciale cu Mayak li s-a refuzat accesul pe care îl consideră necesar, pentru a determina siguranţa şi eficienţa complexului.

O mare parte din prezentarea promoţională a Rusiei pentru clienţii străini este promisiunea de a reprocesa combustibilul folosit din reactoarele lor nucleare, chiar dacă acesta este un proces din care rezultă o cantitate mare de deşeuri radioactive a căror soartă este neclară. Ignorând acest fapt, oficialităţile regiunii au susţinut că reprocesarea combustibilului folosit este o oportunitate de câştig pentru Celeabinsk, promiţând că „vor returna produsele reprocesate şi doar banii vor rămâne în urma lor”.

CAPITOLUL XVII

Peisaje schimbătoare

Dacă aţi zbura cu un elicopter deasupra zonei rurale a Rusiei, aţi crede că un război a distrus recent peisajul. Fostele ferme colective de stat, care au avut fiecare sute de angajaţi în ciuda oricăror raţiuni economice, sunt acum nişte ruine. După ce un fermier din Statele Unite a vizitat o fermă din Celeabinsk la sfârşitul anilor ’90, când 450 de oameni încă erau angajaţi acolo, i-a spus gazdei lui ruse că singurul mod de a se descurca în lumea modernă era de a reduce forţa de muncă la maxim 40 de persoane. În locul unei reduceri treptate, fermele au dat faliment pur şi simplu. La două decenii după sfârşitul dominaţiei comuniste, o treime din terenul arabil al ţării este în paragină. Grajdurile şi hambarele au fost lăsate să putrezească şi acum sunt doar nişte schelete stranii. Multe dintre casele din lemn, pitoreşti şi primitive, cu un etaj, stau acum cu obloanele cioplite înclinate într-o parte, de parcă ar fi la fel de bete ca bătrânii lor locatari.

Într-un zbor cu elicopterul deasupra nordului regiunii puteţi vedea lacuri fermecătoare adăpostite în Uralii joşi şi împăduriţi. Puteţi vedea şi dâre de fum în zonele distruse de ani de poluare industrială şi radioactivă necontrolată.

Satul Karabash este construit în jurul unei mari mine de cupru cu topitorii şi dealuri de zgură rezultate în urma lor. Fără niciun control timp de aproape toată istoria lui de 100 de ani, Karabash este încă un loc din regiunea Celeabinsk care concurează pentru titlul de „cel mai poluat loc din lume”. Suprasaturat cu fier, râul curge galben vara şi devine portocaliu-deschis iarna, când îngheaţă. Terenul înconjurător a fost ars de ploile acide. Muntele din zonă a rămas fără păduri. Cuvintele „salvaţi şi păstraţi” au fost scrise în piatră ca un strigăt trist de ajutor. Distrugerea şi impactul negativ asupra sănătăţii oamenilor au fost atât de grave, că speranţa de viaţă a localnicilor a fost estimată la mai puţin de 50 de ani şi mina a fost închisă în 1990. Cei care au putut s-au mutat în altă parte, iar populaţia a scăzut la jumătate, ajungând la 15.000 de persoane. Mina a fost redeschisă în 1998 cu un nou proprietar, Compania de Cupru a Rusiei. Aceasta insistă că a luat măsuri pentru a curăţa topitoriile, dar controlorii de mediu spun că nu s-a făcut destul. Situaţia este controversată, iar Karabash continuă să arate ca un peisaj selenar.

Grupurile ecologice, la fel ca multe organizaţii civice, au fost inspirate şi sprijinite de ONG-urile occidentale la începutul perioadei post-sovietice. Cândva populare, de atunci n-au mai reuşit să primească sprijinul majorităţii locuitorilor regiunii pentru că aceştia sunt uşor de speriat, se tem pentru viitorul oraşelor lor cu o singură industrie de bază şi de pierderea slujbelor.

După ce au profitat de o perioadă scurtă de deschidere, de fonduri occidentale şi de acces la informaţie, ecologiştii se luptă acum cu greutăţile şi au avut probleme cu folosirea documentelor oficiale pentru a-şi susţine procesele. În oraşul Celeabinsk, există opt staţii de monitorizare pe care administraţia oraşului le-a instalat

în perioada sovietică. Au fost proiectate pentru a identifica nouă surse de poluare, dar, conform activistului Andrei Talevlin, aerul este acum contaminat cu mai mult de 100 de agenţi poluanţi periculoşi, aşa că rezultatele oficiale, când sunt disponibile, „sunt inutile”. Şeful organizaţiei în Apărarea Mediului, Talevlin, a precizat că, prin lege, guvernul trebuie să dea oricărei fabrici o înştiinţare în avans despre orice testare specifică; asta le oferă operatorilor din industriile prietene cu guvernul suficient timp pentru a se pregăti.

Talevlin, de profesie avocat, este ecologist de multă vreme şi continuă să primească fonduri modeste din Norvegia. Mi-a spus că organizaţia lui nu are mijloacele necesare pentru a face observaţii sofisticate în mod regulat. În urma unor plângeri de lungă durată, procurorul local a solicitat unui laborator independent să verifice nivelul poluării şi acesta a determinat că emisiile din oraşul Celeabinsk erau extrem de periculoase. Chiar şi aşa, procurorul nu i-a putut aduce pe cei vinovaţi de poluare în faţa justiţiei. Un judecător a respins descoperirile. Conform spuselor lui Tavlevin:

— Toţi judecătorii sunt numiţi, într-o formă sau alta, de Putin, în 2015, când s-a împotrivit planurilor Companiei de Cupru a Rusiei de a înfiinţa încă o mină uriaşă cu carieră deschisă lângă capitala regională deja poluată a zonei Celeabinsk, şi el a fost pus pe lista „agenţilor străini” şi ameninţat cu amenzi usturătoare. În ciuda reputaţiei lui de a fi unul dintre cei mai eficienţi şi responsabili ecologişti, i s-a interzis să facă parte dintr-o nouă comisie de mediu civică şi guvernamentală, care este plină de industriaşi. Departe de a fi un activist isteric, el a lucrat pe cele mai diplomatice şi legale căi, încercând să aducă părţile opuse împreună, pentru a discuta probleme care

interesau comunitatea. O asemenea întâlnire a fost întreruptă de poliţie, care a pretins că avusese loc o ameninţare cu bombă, o tactică tipică folosită în toată ţara pentru a împiedica discursul public. Talevlin a ajuns la disperare din cauza dezbinării şi a scris pe blogul lui: „Am încetat să ne mai ascultăm unul pe altul” Contradicţia dintre îngrijorarea publicului din cauza poluării şi lipsa acţiunii comunităţii este foarte puternică. Întrebaţi orice locuitor al unuia dintre numeroasele oraşe industriale ale zonei şi vă va spune acelaşi lucru. Fumul se adună în weekend, când inginerii de la fabrici sunt liberi, şi până luni dimineaţa aerul e insuportabil, în vacanţa de Anul Nou din 2014, stratul de smog sufocant din capitala regională a fost atât de gros, că autorităţile i-au avertizat pe oameni să nu iasă afară. Preţul măştilor medicale a crescut. Situaţia s-a înrăutăţit în iarna anului 2015. În cele din urmă, un număr record de 20.000 de locuitori din oraş s-au alăturat unei campanii pe internet pentru a spune „destul”. După ce au privit şi inhalat fumul din centralele locale şi s-au săturat de explicaţiile mieroase, au trecut peste voinţa administratorilor locali şi i-au cerut direct preşedintelui Putin să facă totuşi ceva.

Chiar dacă unele zone au scăpat de poluare, ideea guvernului regional de a atrage turişti din colţurile îndepărtate ale lumii într-o zonă contaminată cunoscută pare cumva neplauzibilă. Încercările costisitoare de a şterge sau măcar de a limita referinţele la istoria poluării din Celeabinsk de pe internet nu au avut succes. Doar tastaţi „Celeabinsk” şi reputaţia nedorită a zonei este unul dintre primele lucruri care apare. Cu toate astea, localnicii care îşi doresc o vacanţă ieftină văd totul în termeni relativi. Dacă locuieşti în Karabash sau în capitala regională, o plimbare până la ceea ce pare un lac curat

înseamnă literalmente o adevărată gură de aer proaspăt. Se construiesc câteva staţiuni de schi şi se fac planuri de a extinde una dintre ele pentru a deveni un complex de elită pentru vacanţe pe tot parcursul anului.

La fel ca întotdeauna, asemenea scheme de dezvoltare oferă ocazii pentru corupţie, chiar dacă noul guvernator al regiunii a făcut câţiva paşi încurajatori. Un fost director al unei fabrici de prelucrare a oţelului, care a fost numit iniţial de Putin, a fost votat ulterior, neavând concurenţi serioşi. De atunci a somat dezvoltatorii care achiziţionează terenul statului la un preţ mic şi apoi îl vând de multe ori mai scump. Guvernatorul a spus că intenţionează să recupereze banii furaţi şi să sprijine bugetul scăzut. Dar mulţi oameni s-au întrebat:

— Este doar un alt război între grupurile de afaceri, cunoscute sub numele de clanuri, sau este o încercare adevărată de a schimba regulile jocului?

La 16 kilometri de întinsa capitală regională, se află sate care se transformă în suburbii haotice. O vilă cu 4 etaje se ridică lângă o casă din ciment cu un etaj pentru două familii, care se învecinează, la rândul ei, cu o străduţă renovată. Nu există nicio împărţire oficială pe zone, doar mită şi niciun simţ al comunităţii. În haosul care încă există la mai bine de 20 de ani de la sfârşitul dominaţiei sovietice, nu se ştie cine este responsabil şi pentru ce atunci când vine vorba de serviciile comunale. Municipiile depind de guvernul regional pentru fonduri şi au puţină sau nu au deloc putere de decizie asupra destinaţiei banilor.

Mergeţi cu maşina mai departe, prin sudul regiunii, şi veţi descoperi sate îndepărtate care arată exact ca acum 100 de ani, fără apă curentă, cu cişmele comune şi cu grămezi de lemne furate din pădurile locale, care oferă

singura sursă de căldură. Când le-am spus oamenilor că locuiesc într-un sat aflat la trei ore de mers cu maşina din New York, ei m-au privit cu un amestec de compătimire, groază şi curiozitate. Una este să ai o casă la sat pentru weekenduri şi altceva este să locuieşti într-o aşezare pe care ruşii o asociază cu gropile, lipsa distracţiilor, a magazinelor şi a mândriei locale. Când le-am spus că biblioteca noastră excelentă se bazează pe donaţiile publice şi că ambulanţa şi serviciul de pompieri funcţionează cu voluntari, nimeni nu m-a înţeles.

— Ce? mi-a spus un prieten rus. Eu n-aş îndrăzni să donez bani pentru satul meu pentru că ar fi furaţi!

Orice sentiment al comunităţii pe care colectivul l-a impus forţat cândva a dispărut. Fiecare pentru sine. Toţi trăiesc acum în spatele gardurilor înalte, suspectându-şi vecinii şi guvernul local, care depinde de guvernul regional şi, în cele din urmă, de Kremlin. Dar nimeni nu protestează.

La sfârşitul anilor ’80, un cunoscut jurnalist sovietic a venit în Statele Unite pentru o conferinţă. În acei ani plini de lipsuri şi disperare, a adus cu el o listă lungă cu tot ce trebuia să cumpere pentru rude şi prieteni. Dar gazda lui l-a trimis departe de Boston, în regiunea sălbatică a Vermontului, în weekendul lui liber. S-a supărat, gândindu-se la toate cumpărăturile pe care trebuia să le facă. Promisiunile că va putea cumpăra tot ce avea nevoie pe drum nu l-au calmat deloc. Până la urmă, ştia el cum era la sat. Când a fost dus într-un centru comercial de unde şi-a cumpărat tot ce-i trebuia, a fost şocat. Ştia că oraşele americane erau mult mai bine aprovizionate decât cele sovietice, dar credea că satele erau peste tot la fel. După ce a văzut mediul rural american, a ajuns, cu disperare, la concluzia că ţara lui nu va ajunge niciodată din urmă

Statele Unite.

La 30 de minute de mers cu maşina din oraşul Celeabinsk, cinci foşti directori de ferme de stat au profitat de ocazie, în ciuda tuturor obstacolelor. S-au hotărât să fie pe cont propriu şi să devină fermieri privaţi. Erau de origine germană, ca mulţi alţii din satele de lângă Celeabinsk. Strămoşii lor au fost ademeniţi să vină în Rusia cu secole în urmă, dar, când a izbucnit al Doilea Război Mondial, au fost consideraţi potenţiali spioni şi au fost fie arestaţi, fie mutaţi forţat departe de front. Când s-a destrămat Uniunea Sovietică, cei cinci fermieri nu au vrut să emigreze şi au profitat de programele de pregătire pe care guvernul german le-a oferit conaţionalilor din Rusia. Au petrecut câteva luni în Europa, lucrând la ferme. S-au întors în Celeabinsk sperând să reproducă ce au văzut în Occident.

Pământul de aici poate fi uimitor de negru şi de roditor – face parte din „zona de cernoziom" a Rusiei –, dar sezonul de creştere a plantelor este scurt şi cantitatea de precipitaţii este mult mai nesigură decât cea de care se bucură europenii. Acesta este blestemul Rusiei. Cel mai bun pământ nu este binecuvântat cu cele mai bune condiţii climatice şi, la fel ca peste tot, aceste condiţii se schimbă într-un mod imprevizibil. Aceşti fermieri au trebuit să înceapă de la zero. Nu au avut nimic în afară de cunoştinţele lor, hotărârea şi visele lor. În primul lor an, au văzut că mulţi colegi de-ai lor fermieri au eşuat şi au înţeles că nu puteau supravieţui singuri, aşa că şi-au unit eforturile.

După 20 de ani, întreprinderea lor comună, Ilinka, a supravieţuit. Puţin câte puţin, aceşti fermieri au cumpărat sau au închiriat terenuri abandonate. Câmpurile au redevenit repede păduri tinere cu copaci răsăriţi peste tot

aşa, că a fost nevoie de foarte multă muncă pentru a le face din nou potrivite pentru agricultură. Nu au putut achiziţiona destul pământ pentru a cultiva grâne şi nici nu au avut echipamentul necesar, aşa că au început să producă legume. Au montat instalaţii de irigare. Au investit tot ce au avut în pământ. Au construit spaţii de depozitare primitive ca să nu trebuiască să-şi vândă produsele ieftin, direct de pe câmp. Experienţa lor în Europa i-a învăţat jocul pieţei aşa cum era, dar au fost tot timpul strâmtoraţi de funcţionarii corupţi şi neînţelegători. În cele din urmă, au reuşit să cumpere nişte tractoare ruseşti îmbunătăţite la un preţ mult mai mic decât al importurilor străine. Şi alte utilaje produse în ţară le-au devenit disponibile, reducându-le cheltuielile. Când l-am întrebat ce trebuia să mai cumpere din străinătate, directorul fermei Ilinka, Alexei Lipp, a răspuns imediat:

— Combine şi seminţe.

Lipp mi-a spus că Occidentul ar putea submina Rusia peste noapte dacă ar interzice vânzarea de seminţe.

Lipp şi-a făcut o asigurare subvenţionată de guvern, din cauza vremii imprevizibile din Celeabinsk. Într-o primăvară, terenurile lui au fost inundate. Pe biroul lui era un teanc de documente înalt de 30 de centimetri. Mi-a spus că atât a primit pentru terenurile inundate. I-a fost imposibil să-şi dovedească pierderile şi a insinuat că planul de asigurare a fost doar o înşelătorie, un mod de a face bani al funcţionarilor guvernului. A spus că ar fi fost mai deştept dacă ar fi investit banii irosiţi în fermă. Nu-şi va mai cumpăra asigurări de la stat niciodată.

Ştiind cât l-a costat, Alexei Lipp a spus că nu va mai încerca niciodată să fie fermier şi nu vrea să-i calce copiii pe urme. Dar el este implicat în fermă la bine şi la greu. El şi partenerii lui şi-au vândut recent afacerea unei

întreprinderi agricole şi sunt, din nou, angajaţi. A fost singura cale de a obţine investiţia necesară pentru a se dezvolta. Ilinka poate satisface acum nevoile unui public cu gusturi mai rafinate şi care nu mai acceptă produse nesănătoase. Ferma a achiziţionat utilaje care spală şi ambalează legumele şi plănuieşte să-şi creeze propria marcă. Întrebat despre cererea mică şi nou apărută pentru legumele bio, produse ecologic, Lipp a râs şi mi-a spus:

— Încă nu avem bani pentru îngrăşăminte, aşa că puteţi spune că suntem ecologici de nevoie.

Aceşti fermieri plănuiesc să-şi folosească experienţa într-o nouă afacere. Apelează la tehnologia informaţiei: speră să facă legătura între fermierii regiunii care se zbat să supravieţuiască şi să-i ajute să-şi dezvolte şi să-şi administreze serviciile de care au nevoie, totul de la obţinerea utilajelor închiriate până la ajutorul legal, financiar şi de marketing – tot ce nu au.

Agricultura rusească renaşte încet-încet dintre ruinele anilor ’90. Regulamentele pentru cumpărarea terenurilor au fost relaxate. Mihail Yurevich, fostul guvernator, a devenit, într-un mod misterios, proprietarul unei foste fabrici de stat în care se produceau paste fainoaste, punând mâna pe mii de acri din cea mai fertilă parte a sudului regiunii, şi a făcut o avere ca „regele macaroanelor” din ţară. Rusia este din nou un exportator de grâne, chiar dacă unul imprevizibil şi nu prea demn de încredere. Producţia pe hectar este mult mai scăzută decât în Occident şi este afectată de secetă sau de inundaţii. Guvernul a intervenit în mod repetat în marile afaceri de export, impunând restricţii pentru a proteja rezerva naţională şi preţurile, în dauna fermierilor producători de grâne. Aceştia nu sunt nişte alegători mulţumiţi, la fel cum nu sunt nici proprietarii fermelor de legume ca Ilinka.

Primesc mai mult pentru produsele lor din cauza sancţiunilor lui Putin faţă de mărfurile europene, dar costurile investiţiilor şi împrumuturilor lor au crescut, aşa că, în cel mai bun caz, doar îşi acoperă cheltuielile.

Guvernul a promis dintr-odată tot felul de stimulente şi subvenţii pentru fermierii care produc pentru piaţa internă, numind recentele interdicţii pentru importurile Occidentale „o ocazie nepreţuită pentru agricultura rusească”. Pe lângă numeroasele promisiuni de a elimina dependenţa de importuri, Kremlinul vrea ca ţara să aibă o rezervă suficientă de alimente până în 2020. Fermierii spun că ajutorul vine târziu sau deloc din cauza bugetului redus al guvernului. Ei avertizează că sporirea producţiei este o chestiune care necesită un sprijin susţinut pe termen lung.

Una dintre provocări este atragerea agronomilor şi veterinarilor dispuşi să trăiască în condiţii încă primitive. Guvernul a promis să furnizeze materiale de construcţii pentru ca fermele ca Ilinka să poată construi locuinţe decente pentru specialiştii de care au nevoie. Cea mai mare problemă este găsirea unor muncitori agricoli treji, care să ştie cum să utilizeze şi să menţină utilajele agricole. Tinerii ruşi nu vor să muncească pe salarii mici şi cu program prelungit, aşa că îşi caută de lucru în oraşele învecinate, unde sunt plătiţi mai mult pentru aproape orice slujbă. Pentru că Rusia are o populaţie prea mică pentru obiectivele ei, tinerii pot găsi uşor alternative la munca la fermă, oricât de modeste ar fi acestea.

Ilinka şi alte ferme trebuie să se bazeze pe tadjici şi uzbeci – o forţă de muncă ieftină, formată din imigranţi din cele mai sărace foste republici sovietice. Dar forţa de muncă străină se împuţinează, mai ales cea din republicile predominant musulmane.

La câţiva kilometri de Alexei Lipp şi Ilinka, imigranţii chinezi s-au instalat, transformând acri de pământ nefolosit în sere improvizate, făcute din bucăţi de lemn şi învelitoare din plastic, unde cultivă roşii şi castraveţi în lunile de vară. Conform vecinilor lor ruşi, aceşti muncitori chinezi sezonieri locuiesc în sere în ciuda tuturor regulilor, taie lemne fără nicio restricţie şi nu plătesc nimic pentru apa pe care o folosesc.

Ţăranii chinezi, care vin pentru a sta aici şase luni pe an, sunt dispuşi să facă această călătorie în vagoanele de tren aglomerate din Manciuria şi prin Siberia, o călătorie spre oportunităţi economice care este bine cunoscută de nenumăraţi mexicani din California. Câştigă mult mai mult decât acasă şi câştigă mai mult cu serele lor decât dacă ar fi angajaţi la fermele ruseşti. Fermierii locali, care nu găsesc muncitori, au protestat împotriva acestei competiţii nedrepte. Un reprezentant al Ministrului Agriculturii din Celeabinsk, care m-a însoţit într-o zi, nu a negat că migranţii chinezi lucrează ilegal, dar nu a putut să-mi explice de ce. Din cauza corupţiei, motivul mi-a devenit destul de clar. Iar acum, când Rusia este tot mai dependentă de China, ca o alternativă la Occident, se crede că li se vor ierta mult mai multe chinezilor, chiar dacă nu de către localnici.

Chiar dacă rapoartele mass-mediei ruse avertizează adesea că migranţii chinezi cuceresc estul îndepărtat al Rusiei, aceştia reprezintă doar o mică parte din populaţia de imigranţi a Rusiei. Un om de afaceri chinez de succes din Celeabinsk, care a început de la zero cu un restaurant acum câţiva ani, mi-a spus că ţăranii vin pentru munca sezonieră, dar nu mai poate atrage ingineri sau muncitori pricepuţi chinezi pentru a munci în noile lui fabrici de pantofi şi mobilă, pentru că aceştia pot câştiga mai mult în

China – un fapt care spune multe despre economia Rusiei.

Continuându-mi călătoriile, m-am îndreptat, timp de două ore, spre sudul Celeabinskului, într-o duminică de iarnă, traversând kilometri de păduri de mesteacăn. A fost o călătorie ameţitoare pentru că scoarţa copacilor, colorată în alb şi negru, sclipea şi strălucea ca luminile dintr-o discotecă. Aveam o întâlnire cu un „agent străin1. Yuri Gurman, un activist local, numit aşa, cu toate conotaţiile negative implicate, pentru că a reprezentat cândva o organizaţie finanţată de străini, numită Golos, care monitoriza alegerile. Filiala lui locală nu mai primeşte bani din străinătate, dar încă este pomenit în mod regulat în presa locală ca un spion şi un trădător.

Drumul principal până la Khomutinino era surprinzător de bine pavat, dar, când am ajuns acolo, pavajul a lăsat loc noroiului. Satul, o fostă fermă colectivă cu mai multe case din ciment, cu un etaj şi cu ţevi de gaz deasupra solului, nu este recomandat de nimic la prima vedere, în afară de o nouă biserică ortodoxă din lemn, construită pe fundaţiile celei dărâmate în 1937. O bătrână, ghemuită ca să se apere de vânt, stătea afară, evident aşteptând pe cineva. Ne-am învârtit una în jurul celeilalte. Eu îl aşteptam pe Yuri, dar, având un nou-născut şi un băiat mic de care trebuia se ocupe, a trimis-o pe mama lui. După ce, în sfârşit, ne-am întâlnit, ea a scos o cheie foarte mare din buzunarul ei pentru a descuia uşa bisericii şi mi-a arătat un interior simplu şi rustic, cu icoane atârnând pe pereţii din lemn de pin. Unele erau noi, altele au fost salvate din fosta biserică, înainte să fie distrusă, şi păstrate cu drag în casele oamenilor de-a lungul deceniilor. Contrastând puternic cu solemnitatea şi poleiala bisericilor urbane, aceasta avea o atmosferă intimă şi primitoare. Un preot şi familia lui au locuit lângă biserică, într-o fostă

şcoală. O clădire dărăpănată cu pereţii scorojiţi şi plină de igrasie, şcoala a fost folosită ca o biserică temporară şi ca domiciliul lor, în timp ce preotul a supravegheat construirea noii biserici. De atunci, el s-a mutat într-o altă comunitate, dar vine aici când poate ca să ţină slujbele.

Mama lui Yuri le-a dat de mâncare câtorva pisici de lângă biserica ortodoxă, apoi ne-am îndreptat spre casa familiei, care mi s-a părut foarte primitoare în această zi geroasă de iarnă. Această locuinţă era un amestec ingenios de ciment sovietic, resturi de metal, lemn luat din pădure şi fantezie. Dincolo de gardurile inevitabile care înconjoară acum majoritatea caselor pentru siguranţă şi intimitate, avea o curte mică cu o groapă pentru grătar, pomi fructiferi, un mic heleşteu din plastic pentru peşti, o saună rusească tradiţională şi ce a mai rămas din grădina de vară. Holul de la intrare era ocupat de ceva numit cu mândrie şi într-un fel oarecum conspirativ „masa de biliard americană” – dar asta e o poveste pe care o să v-o spun altă dată – şi era unul dintre puţinele locuri în care tineretul satului putea merge să se distreze. Camera principală avea paturile aşezate lângă perete, un bar bine aprovizionat cu „bere de casă” şi o masă mare încărcată cu găluşte, sos de sfeclă, peşte sărat şi bucăţi de slănină, despre care mi s-a tot spus că merg bine cu votca. Cu toate astea, *sala* este singurul fel de mâncare rusesc pe care încă n-am putut să-l apreciez.

După ce l-a pus pe fiul lui cel mic să se joace cu nişte Lego, Yuri s-a alăturat, în cele din urmă, familiei şi prietenilor din localitate.

A crescut aici şi caută metode de a atrage investiţii pentru ca această comunitate de 1.500 de oameni să supravieţuiască. A format o asociaţie a micilor oraşe, care doresc să aibă un cuvânt mai important de spus în legătură

cu dezvoltarea lor. Greşelile făcute în situaţia prezentă sunt considerabile. De exemplu, guvernul regional a decis recent că satul Khomutinino trebuie să-şi extindă şcoala, chiar dacă are tot mai puţini copii. Cineva beneficia de asta, dar nu comunitatea. Aparent, banii erau pentru restaurarea centrului comunităţii, dar au fost luaţi de administraţia locală pentru birourile ei. Nu există niciun loc în sat pentru desfăşurarea evenimentelor comunităţii. Nu am putut găsi nici măcar un magazin sau o cafenea.

Yuri a convins câţiva primari să semneze o scrisoare prin care se cerea un proces de întocmire a bugetului mai clar şi mai previzibil, cu informaţii de la reprezentanţii locali despre cum vor fi folosiţi banii. Acest gest a fost imediat criticat de administraţia regională, apoi cei mai mulţi primari au renunţat repede la cererile din scrisoare, temându-se pentru carierele lor politice.

Înaintea alegerilor, membri ai partidului lui Putin din capitala regională au venit în vizită şi au ameninţat alegătorii spunându-le că, dacă nu vor vota pentru partidul Kremlinului, vor pierde toate finanţările. Yuri a candidat pentru postul de primar şi, în ciuda discreditării lui ca spion american, a reuşit să obţină 36% din voturi.

Satul a fost jefuit în anii ’90. Directorul cooperativei a refuzat să împartă pământul colectiv aşa cum se ceruse şi a scăpat basma curată. De atunci, cooperativa a fost privatizată şi localnicii muncesc la o fermă de lactate pentru mai puţin de 100 de dolari pe lună. Ferma respectivă are datorii. Un sanatoriu unde pacienţii care primesc ajutoare de la stat se recuperează după accidente vasculare cerebrale şi infarcte a fost şi el privatizat fără scrupule, apoi a fost prost condus şi acum are datorii. Chiar dacă este greu să-ţi imaginezi un asemenea sat mizerabil ca pe o destinaţie pentru turişti, Yuri speră că

sătenii îşi vor putea transforma casele în pensiuni, oferind produse locale, mese gătite şi gustul adevăratei vieţi la ţară.

Chiar dacă satul nu are niciun farmec, pădurile de mesteacăn şi pin care-l înconjoară şi cele trei lacuri, fiecare cu o compoziţie minerală diferită, ar putea fi dezvoltate pentru scopuri medicinale şi de agrement. Dacă a ieşit ceva bun din aventura ucraineană, o campanie pe care Yuri nu o susţine, atunci acest lucru este creşterea turismului naţional. Dar, ca întotdeauna, reputaţia proastă a regiunii din cauza poluării şi locuinţele de tip sovietic nu sunt de niciun ajutor.

Yuri rămâne hotărât. Dar o prietenă apropiată din Celeabinsk, care s-a mutat aici pentru a-l ajuta cu proiectele lui, a renunţat. Irina Durmanova, o fostă jurnalistă, mi-a spus că a făcut tot ce a putut pentru a-i motiva pe localnici să lupte pentru ce le aparţine şi pentru ce le trebuie, dar, după câţiva ani, a ajuns la concluzia că nu vor să-i asculte mesajul.

— Au rămas complet pasivi, mi-a zis ea. Încerc să le spun că ei sunt stăpânii, dar ei nu înţeleg. Ei încă se cred sclavi şi nu înţeleg ce înseamnă să fii cetăţean şi să ai drepturi.

Dar Yuri mi-a spus că nu poate fi mai rău. El crede că situaţia este atât de gravă, că oamenii se vor trezi.

Dacă mergeţi mai departe spre sud, spre graniţa cu Kazahstanul, pădurile de mesteacăn dispar şi satele şi oraşele sunt şi mai izolate. Peisajul este unul de stepă deluroasă, care îţi taie răsuflarea. Acesta este începutul vastelor întinderi de pământ, pe care sovieticii le numeau Pământurile Virgine. În anii ’50 şi ’60, tinerii patriei care nu lucrau în fabrici au fost trimişi aici să se stabilească şi să cultive sute de mii de acri de pământ. Majoritatea nu

aveau pregătire agricolă. Părinţii lui Roman, un om de afaceri, au venit aici şi au început de la zero. Trăind în bordeie şi corturi, au construit sate, s-au chinuit să dezvolte pământul cu resurse inadecvate şi au privit cum o greşeală în adoptarea măsurilor-antieroziune a făcut ca milioane de tone de sol să explodeze pur şi simplu. Până la sfârşitul anilor ’90, când subvenţiile s-au terminat şi ocaziile i-au chemat spre alte locuri, tinerii ca Roman au plecat din oraş, făcându-şi un rost în viaţă, iar cei care au rămas n-au ajuns niciunde.

Una dintre studentele pe care le-am întâlnit într-o universitate din Celeabinsk provenea din acea zonă de frontieră. Nici ea nu intenţionează să se întoarcă vreodată acolo. Ksiusha, cu coada ei împletită, lungă şi blondă, care-i atârnă pe umăr, ar putea fi simbolul Rusiei. Acum predă engleza, franceza şi italiana într-una dintre numeroasele şcoli de limbi străine ale oraşului. A petrecut un semestru în Italia. A vrut să-i cunosc tatăl, pe care, evident, îl admiră. Nu am ştiut la ce să mă aştept, dar, datorită hotărârii ei de a ne întâlni şi a experienţei ei în străinătate, am crezut că făcea parte din opoziţie.

Ne-am întâlnit toţi trei într-o cafenea. În timp ce fiica lui s-a mutat în oraş, Alexandr Selezniov încă locuieşte în Kizil, la cinci ore de mers cu maşina la sud de Celeabinsk, unde a înfiinţat o companie de succes în domeniul construcţiilor. După ce a făcut ceva bani şi şi-a stabilizat afacerea, speră că o vor prelua copiii lui (chiar dacă ei nu vor să locuiască în Kizil) pentru că el vrea să lucreze din nou la stat.

Alexandr are o faţă tipic rusească, solidă şi pătrăţoasă, cu ochii de un albastru rece. A fost intrigat de întâlnirea cu un cetăţean american şi a tot făcut poze, dar era clar că mă suspecta de ceva. S-a grăbit să-mi spună că

nu are nimic împotriva cetăţenilor americani, dar crede că guvernul Statelor Unite vrea să-i submineze ţara. Cândva un bun comunist, a devenit major în timpul tumultuoşilor ani ’80 şi are acum 52 de ani. Copiii i s-au născut în anii ’90, când nu ştia cum avea să-şi întreţină familia. Nu mai vrea să-şi vadă ţara niciodată atât de săracă şi de înjosită ca atunci.

Îl susţine pe Putin şi viziunea lui pentru o Rusie mai puternică. Crede că sancţiunile împotriva Rusiei vor face bine ţării lui.

— Mulţumesc, mi-a spus el, sancţiunile ne vor face agricultura mai puternică.

Învinuieşte Occidentul pentru problema Rusiei cu drogurile, care este foarte gravă în această zonă aflată de-a lungul graniţei uşor de trecut cu Asia Centrală. La fel ca mulţi alţi ruşi, el crede că Statele Unite au încurajat intenţionat producţia de mac în timpul ocupaţiei

Afghanistanului, pentru a-i submina compatrioţii. S-a enervat când l-am criticat pe Iosif Stalin, insistând că era omul potrivit „pentru moment”. În privinţa epurărilor politice, mi-a spus că Stalin nu a ucis pe nimeni personal.

— El a reînnoit ţara şi a făcut-o mai puternică, mi-a spus el. Tot ce avem acum se bazează pe realizările lui Stalin, apoi a adăugat: suntem nimic fără Putin.

Cândva comunist loial şi încă susţinător al lui Stalin, s-a botezat între timp. A avut grijă ca şi copiii lui să fie botezaţi. Şi-a supravegheat şi susţinut fiica în timp ce ea s-a specializat în limbi străine şi a studiat în Europa. În prezent, amândoi susţin politica lui Putin de confruntare şi izolare.

Tot ce mi-a spus Alexandr mi-a dat impresia că încerca să facă ceva imposibil. îl admiră pe Putin şi structura lui verticală de putere şi nu se îngrijorează din

cauza limitării libertăţii de exprimare. Dar înţelege că trebuie să ajute mica lui parte din zona Celeabinsk ca să poată gândi pentru sine, să decidă ce doreşte şi de ce are nevoie, să lupte împotriva corupţiei, să adune mii de dolari pentru taxele indirecte care nu au fost colectate din cauza incompetenţei, să-i conteste pe cei loiali lui Putin, dacă este nevoie, şi să oprească obiceiul corupt de a constrânge întreprinderile să plătească pentru lucrurile pentru care guvernul nu vrea să plătească. A recunoscut uşor că afacerile obişnuite, fără „protecţie” şi dependente de contracte şi contacte guvernamentale, sunt forţate în mod regulat să plătească sume mari de bani pentru a acoperi servicii sociale locale, care ar trebui să fie acoperite din veniturile fiscale.

În esenţă, Alexandr mi-a vorbit despre puterea legii. Mi-a spus că, dacă aceasta ar fi mai bine stabilită, întreprinderile locale s-ar dezvolta, ar angaja mai mulţi muncitori şi le-ar oferi salarii decente. Doreşte să modernizeze agricultura din zona lui şi ştie ce trebuie făcut pentru a consolida fermele, pentru a crea depozite şi a îmbunătăţi marketingul. În privinţa multor probleme economice şi sociale, este într-un acord total cu mulţi dintre cei pe care i-aţi întâlnit în aceste pagini – cu Roman, omul de afaceri, cu fermierii antreprenori din nord care au creat Ilinka, cu dr. Reebin, cel atacat din toate părţile, chiar şi cu jurnalista disidentă Irina Gundareva şi cu „trădătorul” Yuri Gurman. Dar, când vine vorba de definirea democraţiei sau de ameninţările la adresa Rusiei şi care ar trebui să fie rolul ei în lume, nu este un reformist. Este mândru de Putin şi între el şi cei care se tem de direcţia în care se îndreaptă ţara în prezent există o prăpastie de netrecut.

CAPITOLUL XVIII

Limitele

Celeabinskul nu mai este un oraş sovietic, izolat de lume, şi schimbările prin care a trecut într-un timp atât de scurt sunt dramatice. Multe dintre aceste schimbări sunt spre bine. Diferenţa dintre bogaţi şi săraci poate fi foarte mare, dar se înţelege că această diferenţă nu este un fenomen unic post-sovietic. Când ruşii au început să călătorească mai mult şi să aibă acces la informaţii, au aflat că multe dintre lipsurile lor există şi în alte părţi, inclusiv în Statele Unite. Mulţi oameni trăiesc acum mult mai bine decât şi-ar fi imaginat în anii în care a fost Elţîn preşedinte, darămite în Uniunea Sovietică.

Dar chiar şi cu standardele de viaţă îmbunătăţite şi cu accesul la bunurile de larg consum, multor oameni le lipseşte ceva. Ca s-o spun pe şleau, ruşii suferă o criză de identitate pentru că nu ştiu care este locul ţării lor în schema globală generală. Ultima dată când Rusia a fost ea însăşi a fost în 1917. Identitatea sovietică a fost, în multe feluri, o construcţie artificială, dar a existat multă vreme şi, când s-a prăbuşit, cine a mai ştiut ce era Rusia şi ce însemna să fii rus? S-a dovedit că Rusia nu avea nicio legătură cu democraţia şi iubirea de libertate, aşa cum poate au crezut unii atunci când s-a destrămat Uniunea Sovietică. Apoi ţara a îndurat traumele anilor ’90, când, probabil, lupta pentru supravieţuire a dat la o parte chestiunea identităţii. Acum se fac căutări, pe mai multe fronturi, pentru o definiţie a ceea înseamnă să fii „rus” în secolul XXI.

În urma crizei din Ucraina, a sancţiunilor europene şi a preţului scăzut al petrolului, viaţa de zi cu zi în Rusia a devenit mai grea. Euforia cu care a fost întâmpinată la început anexarea Crimeei de către Putin şi aventurile lui ulterioare în estul Ucrainei s-a transformat în senzaţia

îngrozitoare de a trăi într-o fortăreaţă asediată. În Celeabinsk sunt acum panouri pe care scrie „de închiriat” de-a lungul aleii pavate Kirovka, pe care am mers într-o zi senină de toamnă târzie, în 2012. Mărcile străine care au deschis tot mai multe filiale în mallurile oraşului se retrag. Restaurantele se luptă să reziste. Agenţiile de turism, care s-au specializat în călătorii ieftine în străinătate, se închid, pentru că puţini oameni şi le permit din cauza ratei rublă-dolar, care s-a dublat în ultimul an. Companiile care au rămas promovează călătoriile în ţară, dar locurile de cazare locale mai au mult până să ajungă la calitatea cu care s-au obişnuit călătorii. Chiar şi plajele cucerite recent din celebra Crimee însorită atrag puţini vizitatori. Poate sunt ieftine şi „ale noastre”, cum spun ruşii, dar de când Crimeea a tăiat legăturile cu Ucraina, furnizorul ei principal, este afectată de pene de curent în mod regulat şi de lipsuri de alimente.

Mulţi au spus că ruşii, simţindu-se confortabil după mai mult de un deceniu de stabilitate şi de standarde de viaţă îmbunătăţite sub Putin, nu vor accepta tăcuţi acest gen de dificultăţi. Dar până acum sancţiunile occidentale au avut un rezultat opus faţă de cel aşteptat: mai mulţi ruşi s-au unit în susţinerea lui Putin. Prietenul meu, Iakov, un fost medic care a renunţat la profesie pentru a deveni specialist IT, s-a bucurat cândva de una sau două călătorii anuale ieftine în străinătate, unde are mulţi prieteni străini. Acum îşi permite doar o călătorie la Moscova. Nu este un susţinător al lui Putin, dar nu este dispus să iasă în stradă. Se gândeşte să emigreze.

Oare există ceva ce regimul Putin nu ar face, doar ca să se agaţe de putere? Comentatorii propun un număr de limite disputate şi confuze atunci când analizează Rusia şi opţiunile ei pentru viitor.

Când am întrebat nişte prieteni mai „liberali” din Celeabinsk de ce ar trebui să se teamă preşedintele Putin, primul lucru pe care mi l-au spus unii dintre ei a fost „de internet”. Ei cred şi, în oarecare măsură, speră că cenzurarea internetului de guvern va motiva tineretul nepăsător să se alăture opoziţiei. Dar Kremlinul a reuşit, cu inteligenţă, să menţină internetul ca un spaţiu relativ liber, chiar dacă îi supraveghează şi îi intimidează pe cei pe care îi consideră ameninţări serioase.

— Deocamdată, internetul este în regulă în cea mai mare parte, au recunoscut prietenii mei.

Între timp, intimidarea vocilor opoziţiei este selectivă. Poate fi oficială, prin folosirea tribunalelor complezente sau a noilor legi împotriva „extremismului”, aflate în expansiune, dar poate veni şi sub forma avertismentelor anonime primite pe site-uri sau prin telefon, în care voci misterioase îşi condamnă ţintele numindu-le „sabotori” şi „trădători” şi le mai spun, cu un aer ameninţător: „V-am condamnat”. Plângerile sunt, de obicei, ignorate de serviciile de securitate, întărind suspiciunile că aceste ameninţări sunt permise sau poate chiar iniţiate de autorităţi.

Membrii opoziţiei din Celeabinsk se simt izolaţi, deprimaţi şi intimidaţi. S-au adunat cu miile în Moscova pentru a jeli moartea liderului opoziţiei Boris Nemţov în luna martie a anului 2015. Au constituit un grup deprimant şi răzleţ de oameni uniţi mai degrabă de jale decât de un plan de acţiune strategică. Doar câţiva s-au adunat în acelaşi weekend în oraşele provinciale precum Celeabinskul. L., o jurnalistă din Celeabinsk care s-a alăturat cândva protestelor opoziţiei, stă acum acasă, mai puţin de frică şi mai mult din cauza unui copleşitor sentiment de inutilitate. A văzut cum opoziţia a fost

atacată şi s-a autodistrus. A văzut cum „cercul” ei de prieteni şi familia s-au dezbinat din cauza a ceea ce ea numeşte „acţiunile criminale ale lui Putin în Ucraina”. Mi-a spus că este ciudat şi, într-un fel, surprinzător, că oamenii care au fost cândva de acord în privinţa drepturilor fundamentale ale omului şi a ruperii de trecut acum aplaudă ceea ce ea numeşte anexarea ilegală a Crimeei de către Rusia. Este la fel de ciudat, a adăugat ea, că acum vor să fie independenţi de comunitatea europeană şi s-au săturat să li se spună ce ar trebui şi ce nu ar trebui să facă Rusia. Mi-a spus că a fost iarăşi condamnată să-şi exprime opiniile doar în bucătărie, cum au fost cândva disidenţii sovietici. La fel ca mulţi alţii care se opun tacit politicii lui Putin, a rămas fără energie şi fără speranţă. Se aşteaptă la un război rece.

Yura Kovach, un oţelar, a observat cum valoarea salariului lui a scăzut cu 40%. În ciuda acestui fapt, continuă să-l respecte pe Putin ca pe un conducător puternic, care a dezvoltat o clasă de mijloc, a îmbunătăţit asistenţa socială, a păstrat ţara unită şi a redat Rusiei respectul de sine.

— Uită-te la Ucraina, mi-a spus el. E infinit mai coruptă şi destrămată.

Când l-am presat, a mărturisit că se teme de schimbare la fel de mult precum susţine guvernul actual. El, la fel ca mulţi alţii, nu vede alternative credibile şi nu doreşte să se repete haosul şi „anarhia” din perioada lui Elţîn. Asasinarea lui Boris Nemţov, la o aruncătură de băţ de Kremlin, a făcut puţină vâlvă în casa lui. Să nu credeţi că cineva a aplaudat acest gest, dar, pentru ei, Nemţov, care a devenit faimos în perioada lui Elţîn, era asociat cu turbulenţele anilor ’90. Şi-a pierdut de mult sprijinul în centrul ţării.

Până acum, Puţin a reuşit să dea vina pe Occident pentru problemele ţării. Chiar şi aşa, trebuie să facă faţă sarcinii dificile de a creşte în mod semnificativ cheltuielile cu armata, în timp ce menţine programele pentru pensii, familie şi asistenţă socială. Chiar dacă ruşii ştiu că aceste programe au multe defecte, le-au oferit, în general, o plasă de siguranţă acceptabilă. Aceste programe sunt importante pentru guvernarea lui Putin, dar continuarea furnizării lor ar putea deveni o misiune imposibilă.

Între timp, sprijinul financiar pentru numeroasele ONG-uri care încearcă să umple golurile din plasa de siguranţă este în pericol. Cu noile restricţii impuse fondurilor străine, ONG-urile nu au de ales şi trebuie să concureze pentru milioanele de dolari din aşa-zisele subvenţii prezidenţiale. Aceste subvenţii au fost oferite câteodată organizaţiilor din Celeabinsk şi din toată ţara care nu sunt prietene cu Kremlinul. Unii susţin că acesta a fost un gest cinic al guvernului, pentru a părea imparţial şi a cumpăra vocile independente, în timp ce reprimă persoanele care pot reprezenta provocări serioase, în orice caz, guvernul declară acum că nu-şi mai permite să susţină niciun ONG.

Pe măsură ce problemele ţării se agravează, grupurile de opoziţie divizate se luptă unele cu altele şi câteodată îi critică pe cei care nu le susţin, numindu-i „ignoranţi şi nespălaţi”. Olga, o avocată din Celeabinsk, se simte jignită de asemenea caracterizări şi respinge ideea că ea ar fi doar un simplu „zombi” hipnotizat de televiziunea de stat. Olga vorbeşte fluent limba engleză. Citeşte o gamă largă de postări de pe internet. Se opune refuzului lui Putin de a recunoaşte că trupe ruseşti luptă în Ucraina, dar nu se opune intervenţiei Rusiei acolo. Chiar dacă plăteşte un preţ foarte mare din cauza sancţiunilor,

ea crede că Rusia va fi mai puternică la sfârşit:

— Rusia încearcă să îşi crească producţia naţională şi acest lucru va fi un proces de lungă durată, dar toţi înţelegem asta şi suntem dispuşi să aşteptăm.

Când meteoritul a lovit Celeabinskul, a explodat în cer, şi-a împrăştiat fragmentele şi apoi s-a scufundat liniştit într-un lac. Mulţi au sperat că aşa va fi destrămarea Uniunii Sovietice. Că se va încheia cu o Rusie supusă şi la fel de inofensivă ca piatra care este acum în muzeul din Celeabinsk. Dar asta nu s-a întâmplat. Fragmentele ei continuă să iasă la suprafaţă şi efectele valurilor pe care le fac se simt până departe.

Mulţumiri

Această carte este apogeul a aproape 40 de ani de reportaje în fosta Uniune Sovietică şi în Rusia independentă din prezent. Nu aş fi reuşit fără camaraderia colegilor mei corespondenţi şi fără curajul numeroşilor ruşi, care şi-au deschis uşile şi şi-au spus poveştile.

Când am ajuns prima dată în Celeabinsk, în 1993, frica de a socializa cu străinii era în scădere, dar prudenţa s-a întors. Dincolo de cei numiţi în această carte, mai sunt zeci de oameni care au contribuit, dar care doresc acum să rămână anonimi. Ei ştiu cine sunt. Le mulţumesc tuturor.

Alfred Friendly, Loren Jenkins, Doug Roberts, John Felton, David Johnson, Elizabeth Becker, Janne Noian, Kate Brown, Deborah Willis, Dorothy Wickenden, Teeny Zimmermann, Phil Receves, Ann Cooper, Matthew Bunn, Nick Roth, Holley Atkinson şi Amy Bernstein se numără printre cei care m-au ajutat, într-un fel sau altul, de acasă.

Jonathan Galassi, editorul de la Farrar, Straus and Giroux, a oferit o şansă acestei cărţi pe vremea când Rusia nu apărea la ştiri. Editorul meu, Alex Star, a ajutat cu

răbdare la formularea ei. Orice greşeli ar avea sunt din vina mea. Mark Fowler m-a sfătuit cu graţie în privinţa subtilităţilor legale.

În anii ’80, când am fost *persona non grata* în Uniunea Sovietică, l-am întrebat pe Vânt Lawrence, viitorul meu soţ, dacă se va întoarce acolo cu mine într-o zi. La vremea aceea, părea o cerere ridicolă şi a acceptat galant, fără să se aştepte că va trebui să-şi ţină promisiunea. Ei bine, Uniunea Sovietică s-a destrămat şi mi s-a acordat viza din nou. Vânt s-a ţinut de cuvânt şi mi s-a alăturat în Rusia, când mi-am reluat misiunea în anii ’90. Mai târziu, mi-a sponsorizat lungile călătorii de întoarcere în Celeabinsk. Această carte îi este dedicată lui.